ภูมิหลังความสัมพันธ์ ไทย เขมร ญวน

959.3
ถ15ภ
ร.3

ส่วนกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท ๒๓ พระโขนง กรุงเทพฯ ๑๑ โทร. ๓๒๒๑๕๗๘, ๓๒๑๕๐๕๘

959.3 ถ15ภ

โปรดอ่านข้อความต่อไปนี้

"...มัน (ญวน) กระทำให้บรรดาข้าราชการน้อยใหญ่และไพร่บ้านเมือง ได้รับความเดือดร้อนต่าง ๆ นานา มันบังคับให้สวมเสื้อกางเกงโพกศีรษะอย่างเพศญวน และบังคับให้ขุนนางเข้าไปโฮว (คำนับเผ้า) มันทุกวัน และมันตั้งชื่อขุนนางเขมรเปลี่ยนเป็นภาษาญวน แล้วเกณฑ์ราษฎรเขมรทำไร่ไถนาให้มัน บรรดาราษฎรเขมรได้รับความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส ไม่แต่เท่านั้น มันคิดจะยึดเอาพระนครประเทศเขมรทั้งหมดให้อยู่ในกำมือของมัน..."

(ความตอนหนึ่ง ในหนังสือ ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ในหน้า 219 แสดงให้เห็นถึงความเดือดร้อนของเขมร ก่อนที่ไทยจะยกทัพไปรบญวนในดินแดนเขมรสมัยรัชกาลที่ 3)

".?. พวกเวียดนาม พยายามทำให้วัฒนธรรมของเราสูญสิ้นไป พวกเขาได้บังคับให้เรียนภาษาเวียดนาม และพยายามสอนความรู้เกี่ยวกับเขมรให้กับพวกทหารของตน ทั้งนี้เพื่อต้องการที่จะทำให้ประเทศชาติของเราสูญสิ้นไป พวกเขาเข้ามาจัดการเปลี่ยนแปลงแม้กระทั่งทรงผม ขนบประเพณี และนิสัยใจคอของเรา ลักษณะเผ่าพันธุ์ของเราจะต้องถูกทำให้สลายตัวไป พวกเราจะกลายมาเป็นชนชั้นที่ต่ำกว่า ภายใต้ประเทศเวียดนามอันยิ่งใหญ่.."

(คำกล่าวของรัฐมนตรีผู้หนึ่งในคณะรัฐบาลพอลพตที่ให้สัมภาษณ์แก่นาย Jan Myrdal ผู้สื่อข่าวชาวสวีเดนที่เดินทางไปเยี่ยมฐานที่มั่นของรัฐบาลพอลพตในป่า ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชนฉบับวันที่ 5 พฤศจิกายน 2522)

นี่คือประวัติศาสตร์ซ้ำรอย !

ซ้ำรอยอย่างไร ? อ่านในหนังสือเล่มนี้ !

“ความดีของหนังสือเล่มนี้ขออุทิศแด่บิดามารดา
และครูอาจารย์ผู้ประศาสน์ความรู้แก่ผู้เขียน”

๑๕๑.๓
ก๑๕๓
ร.๓

ภูมิหลังความสัมพันธ์ ไทย เขมร ญวน

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ถนนวิภาวดีรังสิต ๒๑๐ พหลโยธิน ๔๓ กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐ โทร. ๓๙๒๑๖๗๖, ๓๙๑๕๐๖๘

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ถนอม อานามวัฒน์

h 59127
79790

ราคา 30 บาท

ชาครีย์ เชาวนสมิทธ์ ออกแบบปก

พิมพ์ที่ แสงรุ้งการพิมพ์ มกราคม 2523

สารบาญ

บทที่	หน้า
บทนำ	8
1. ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างไทยเขมรและญวนก่อนสมัยรัตนโกสินทร์	1
ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา	1
ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยกรุงศรีอยุธยา	2
ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยกรุงธนบุรี	15
ความสัมพันธ์ระหว่างเขมรกับญวนก่อนสมัยรัตนโกสินทร์	19
2. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและญวนในระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์	32
ไทยช่วยญวนปราบกบฏไกเซิน	32
การเริ่มความขัดแย้งระหว่างไทยกับญวน	
3. บทบาทของญวนในการขยายอำนาจเหนือเขมร	
บทบาททางการทูตของญวน	

บทที่		หน้า
	บทบาทของญวนในการควบคุมพระเจ้าแผ่นดินเขมร	104
	บทบาทของญวนในการเข้าควบคุมและปกครองเขมร	116
	บทบาทในการสร้างความเป็นมิตรเพื่อให้เขมรนิยมญวน	118
	บทบาทในการส่งขุนนางญวนมาควบคุมการบริหารราชการของรัฐบาลเขมร	121
	บทบาทในการใช้นโยบายกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน	130
4.	บทบาทของไทยในการขยายอิทธิพลเหนือเขมร	139
	มูลเหตุที่พระอุทัยราชาไม่ชอบไทยและหันไปพึ่งญวน	145
	ไทยสนับสนุนนักองสงวน	153
	ไทยเตรียมกำลังทหารเพื่อเข้าแทรกแซงในเขมร	161
	ไทยสนับสนุนนักองอีมและนักองด้วงแทนพระอุทัยราชา	176
	ไทยสนับสนุนนักองด้วง	182
	ไทยปรับปรุงบ้านเมืองเขมรให้เรียบร้อยในระหว่างสงครามไทยกับญวน	188

บทที่		หน้า
5.	ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทยและญวน	195
	ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทย	195
	ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อญวน	216
6.	สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมร	
	มูลเหตุของสงคราม	
	การดำเนินการสงคราม	255
	สงครามจิตวิทยา	283
	นโยบายของไทยเกี่ยวกับเขมรในระหว่างสงคราม	297
	บทบาททางการทูตระหว่างไทยกับญวนขณะทำสงคราม	305
	เหตุการณ์หลังสงครามระหว่างไทยกับญวน	322
	สาเหตุที่ไทยไม่สามารถเอาชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาด	334
	สรุปผลของสงคราม	
7.	บทสรุป	
	บรรณานุกรม	365

บทวิจารณ์ของ Dr. David P. Chandler

ความสัมพันธ์ในกลุ่มประเทศเอเชียอาคเนย์ในตอนต้นศตวรรษที่ 19 นั้น นักประวัติศาสตร์ไม่ค่อยจะสนใจอย่างเป็นกิจลักษณะมากนัก คุณถนอมได้เขียนหนังสือที่มีคุณค่าขึ้นเล่มหนึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสามชาติในยุคศตวรรษที่ 19 หนังสือของคุณถนอม ซึ่งเขียนขึ้นเพื่อเป็นวิทยานิพนธ์สำหรับปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตของวิทยาลัยวิชาการศึกษานั้น มีคุณลักษณะอื่น ๆ อีกหลายประการซึ่งทำให้งานชิ้นนี้มีค่าควรแก่การสนใจ คุณลักษณะอย่างหนึ่งก็คือความเป็นเยี่ยมในสิ่งที่พิมพ์ทั้งภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ผู้เขียนได้ค้นคว้าหาที่มาเกี่ยวกับเรื่องนี้จากแผนกเก็บเอกสารสมัยโบราณของหอสมุดแห่งชาติในกรุงเทพมหานคร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเอกสารติดต่อทางราชการหรือที่เรียกว่า "จดหมายเหตุ" คุณถนอมได้อ้างหลักฐานที่เป็นจดหมายเหตุเหล่านี้ไว้เกือบสามร้อยชิ้นด้วยกัน และยังได้คัดลอกจดหมายเหตุที่สำคัญเป็นพิเศษสิบหกฉบับตั้งแต่ต้นจนจบไว้ในภาคผนวก ซึ่งเป็นประโยชน์อีกด้วย

เท่าที่ข้าพเจ้าทราบ นับตั้งแต่เจ้าพระยาทิพากรวงษ์และสมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ ซึ่งทำงานต่างสมัยกันได้รวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์ ในสมัยสามรัชกาลแรก (สมัยรัตนโกสินทร์ –ผู้แปล) ไว้ แต่บรรดาผู้ศึกษาค้นคว้าสมัยหลังก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากจดหมายเหตุเหล่านี้เลย อย่างไรก็ดีท่านผู้เขียนเหล่านี้แทบจะไม่ได้อ้างถึงที่มาของการค้นคว้าไว้ และแทบจะเป็นการเหลือวิสัยในการที่จะทราบถึงหลักฐานที่มาของการค้นคว้าเหล่านี้ ในช่วงสมัยปัจจุบัน นับเป็นโชคร้ายที่จดหมายเหตุสำคัญจำนวนหนึ่งซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ได้ศึกษาค้นคว้าในการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ สมัยรัชกาลที่ 3 นั้นไม่สามารถนำมาใช้ศึกษาค้นคว้าได้ เข้าใจว่าบางส่วนได้หายไป และอีกประมาณเจ็ดสิบฉบับด้วยกัน ซึ่งเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติได้รับการพิจารณาว่าเป็นเรื่องที่กระทบกระเทือนความรู้สึกมากเกินไป ในช่วงเวลาที่คุณถนอมทำการค้นคว้านี้ จากชื่อเรื่องก็พอจะบอกได้ว่า จดหมายเหตุเหล่านี้เกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมืองของไทยในเขมรในช่วงเวลาพ.ศ. 2383–2392 สาระสำคัญของบางเรื่องนั้นอาจพอหามาปะติดปะต่อกันได้จากแหล่งอื่น ๆ แต่ก็ยังมีช่องโหว่อีกหลายแห่งที่ทำให้ไม่สมบูรณ์นัก

คุณถนอมได้เล่าเรื่องอันสลับซับซ้อนนี้ไว้ว่าในครึ่งแรกของศตวรรษที่ 19 ระบบการปกครองของเวียดนามและไทยนั้น ต่างก็กระหายที่จะอ้างสิทธิในการเข้าครอบครองดินแดนของชาติเพื่อนบ้านอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากที่ได้ซบเซาไปหลายปีก่อนที่ราชวงศ์จักรีและราชวงศ์เว้ (Hue) จะได้ขึ้นครองอำนาจ และต่างก็ต้องการที่จะขยายอำนาจอันเข้มแข็งเข้าไปในลุ่มแม่น้ำโขง หลังจากที่ญวนได้แสดงความอ่อนน้อมต่อไทยได้ไม่กี่ปี ซึ่งสืบเนื่องมาจากจักรพรรดิแห่งราชวงศ์เหงวียน (Ngugen) พระองค์แรกทรงแสดงความกตัญญูต่อไทย ทั้งนี้เพราะทรงได้รับการช่วยเหลือจากไทยในการสนับสนุนให้พระองค์ขึ้นครองราชย์ ทั้งสองประเทศนี้ก็ได้ทำสงครามติดต่อกันไปดังนี้คือ ในปี พ.ศ. 2354 และ พ.ศ. 2361 ทำสงครามกันในเขมร ระหว่างปี พ.ศ. 2370–2371 ทำสงครามกันในลาว และในปี พ.ศ. 2374, พ.ศ. 2376–2377, 2384–2389 ก็ทำสงครามกันในเขมรอีกครั้งหนึ่ง เจ้าเขมรที่มีบทบาทพัวพันมากที่สุดในสัมพันธภาพนี้ก็คือนักองจัน (Ang Chan) (ครองราชย์ระหว่างพ.ศ. 2349–พ.ศ. 2378) พระองค์เป็นผู้ที่สามารถทำให้เขมรมีส่วนได้รับอิสรภาพจากประเทศเพื่อนบ้าน โดยการส่งบรรณาการไปให้ทั้งสองประเทศดังกล่าว

แนวความคิดในการปกครองทางการเมืองของไทย และเวียดนามนั้นแตกต่างกันมาก จักรพรรดิเวียดนามซึ่งถอดแบบมาจากจักรพรรดิบ๊กกึง ยึดถือตนเองว่าเป็นผู้ปกป้องอารยธรรมผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ ซึ่งมีความเชื่อถือพระองค์นั้นก็พยายามที่จะวางระบบการปกครอง ระบบความคิด และแม้แต่แบบอย่างการแต่งกายตามแบบเท่าที่ "อนารยชน" ควรจะทำได้ ในทางตรงกันข้ามพระมหากษัตริย์ไทยนั้นทรงถือว่าพระองค์เป็นองค์อุปถัมภกของพุทธศาสนาแบบเถรวาทและเป็น "บิดา" ของกษัตริย์ที่มีอานุภาพน้อยกว่าพระองค์ ดังเช่นองจัน (Ang Chan) ผู้ส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระองค์เป็นต้น ดังนั้นตราบเท่าที่ยังมีการถวายเครื่องราชบรรณาการแก่พระองค์ และตราบเท่าที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง พระมหากษัตริย์ไทยทรงยินยอมให้ "บุตร" ของพระองค์ปกครองแว่นแคว้นตามวิถีทางของตนเอง

ประเทศเขมรนั้นตกอยู่ภายใต้การปกครองทั้งสองแบบทั้งไทยและเวียดนามต่างต้องการเขตกันชนหรือ "รั้ว" ระหว่างตน แต่ก็มีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องที่ว่าเขตกันชนนี้ควรอยู่ที่ใด หลังจากการสิ้นพระชนม์ขององจันแล้ว เวียดนามพยายามที่จะขัดขวางพุทธศาสนาแบบเถรวาท และกำจัดระบบการปกครอง

แบบกษัตริย์ในพุทธศาสนา ไทยจึงมีปฏิกริยาโต้ตอบให้เป็นที่คาดกันล่วงหน้าได้ ในช่วงสุดท้ายของการแทรกแซงในเขมรเมื่อปี 2389 นั้น ดินแดนส่วนใหญ่ของเขมรอยู่ในสภาวะพังพินาศแต่กษัตริย์ที่นิยมไทยได้ขึ้นครองราชย์ และเวียดนามก็ได้ถอนทหารกลับไป

ในการจัดระเบียบข้อมูลนั้น คุณถนอมได้ประสบปัญหายุ่งยากในการจัดลำดับสมัย แต่ก็ได้แก้ปัญหานี้ตกไปได้อย่างดี โดยการจัดลำดับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของสามประเทศนี้โดยใช้หลักตรรกวิทยา คือ แบ่งเป็นสมัยแห่งการนับถือซึ่งกันและกัน (พ.ศ. 2333–2354) ติดตามมาด้วยสมัยที่เวียดนามขยายดินแดนเพิ่มขึ้น (พ.ศ. 2354–2368) ซึ่งต้องประสบกับการตอบโต้อย่างแข็งขันจากไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลาวต่างฝ่ายต่างพยายามขับเคี่ยวซึ่งกันและกันมาตลอดปี พ.ศ. 2373 และ พ.ศ. 2383–2392 และได้ดำเนินไปสู่การผนึกความสัมพันธ์อันเปราะบางครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นผลมาจากสนธิสัญญาสงบศึกปี 2390 ระหว่างไทยกับเวียดนาม

คุณถนอมไม่เหมือนกับนักประวัติศาสตร์ไทยคนอื่น ๆ ในแง่ที่ว่าเขายกย่องนโยบายยืนหยัดของเขมรซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานการใฝ่หาเอกราชเพื่อให้หลุดพ้นจากไทยและเวียดนาม นโยบาย

เขมรอันนี้เป็นการอธิบายเหตุผลที่ว่า เหตุใดกลุ่มชนชั้นสูงของเขมรจึงได้นำพรรคพวกยืนหยัดเป็นปฏิปักษ์ต่อไทยในปี 2377 และต่อเวียดนามในอีกเจ็ดปีต่อมา

หนังสือเล่มนี้ของคุณถนอมเป็นการอุทิศอันสำคัญแก่ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ภายในเวลาอันเหมาะสมคุณถนอมอาจจะพิจารณาขยายขอบเขตให้ครอบคลุมไปถึงเอกสารหลักฐาน ซึ่งเป็นภาษาฝรั่งเศส เขมรและเวียดนาม การขาดเสียซึ่งหลักฐานภาษาฝรั่งเศสนั้นไม่ได้เป็นสิ่งสำคัญนัก และเอกสารบันทึกของทางราชการ (archival holdings) สมัยนั้นในเขมรก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเค้าโครงหรือข้อสรุปที่คุณถนอมได้เขียนขึ้น อย่างไรก็ดี ในการพิมพ์ครั้งต่อไป ควรจะต้องให้ความเอาใจใส่ต่อบันทึกเหตุการณ์ประจำปีของเหงวียน* (Ngugen Annals) ซึ่งอำนวยหลักฐานอันมีค่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับยุทธวิธีของเวียดนามและกุศโลบายประจันหน้ากับเขมรและไทย เอกสารประวัติศาสตร์ที่บันทึกไว้ประจำปีเหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญที่สุดเกี่ยวกับการควบคุมทางการเมืองของเวียดนามซึ่งมีต่อเขมรในช่วงปี 2373–2382

---

* บันทึกเหตุการณ์ประจำปี ซึ่งมีอยู่ 28 ตอนนั้น ได้รับการแปลเป็นภาษาเวียดนามปัจจุบันแล้วภายใต้ชื่อว่า Dai Nam Thuc Luc Chinh Bien (ฮานอย, 1962–)

สุดท้ายนี้เป็นที่หวังว่า เมื่อคุณถนอมเตรียมพร้อมที่จะพิมพ์ผลงานชิ้นนี้ เขาคงจะสามารถหาข้อมูลซึ่งเกี่ยวเนื่องกับเรื่องนี้ได้อย่างเต็มที่จากเอกสารบันทึกของทางราชการไทย (Thai archival materials)

ในช่วงเวลานี้ ผู้ศึกษาค้นคว้าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของเอเชียอาคเนย์ในศตวรรษที่ 19 ควรจะรู้สึกขอบคุณคุณถนอมสำหรับผลงานที่หลักแหลมมีความเข้าใจถ่องแท้และมีประสิทธิภาพของเขา

มหาวิทยาลัยมอนาช (Monash University)

เดวิด พ. แชนด์เลอร์* (David P. Chandler)

*(แปลและเรียบเรียงจาก Journal of the Siam Society Vol 60, July 1972, หน้า 311–313, โดยนภา โพธิบัก์ษ์)***

---

* ศาสตราจารย์วิชาประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์มหาวิทยาลัยมอนาช ประเทศออสเตรเลีย

** อดีตอาจารย์ภาควิชาภาษาตะวันตก มศว. ประสานมิตร

บทนำ

เป็นที่ทราบกันดีอยู่ในขณะนี้ว่า เวียดนามได้ส่งกองทัพเข้ายึดครองเขมร และจัดตั้งรัฐบาลหุ่นเฮงสัมรินขึ้นมาแทน โดยเวียดนามควบคุมอยู่เบื้องหลัง นอกจากนั้นเวียดนามยังอพยพคนของตนนับแสน ๆ เข้ามาทำมาหากินในดินแดนเขมรเพื่อยึดครองเป็นการถาวรต่อไปอีกด้วย พฤติการณ์ของเวียดนามดังกล่าวนี้ไม่ใช่เป็นของใหม่ แต่เวียดนามเคยทำมาแล้วในอดีตตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยที่เวียดนามตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส จนเป็นเหตุให้ไทยกับเวียดนามต้องทำสงครามกันหลายครั้งด้วยเรื่องการแข่งขันอิทธิพลเหนือเขมร

เมื่อเรามองสภาพการณ์ปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าไม่แตกต่างจากอดีตเท่าไรนัก และถ้าจะวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาเขมรปัจจุบันกันให้ถ่องแท้แล้ว เราต้องมองดูที่อดีต เพราะอดีตจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นแนวทางปัจจุบันและอนาคต หนังสือเล่มนี้ได้วิเคราะห์ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมรและญวนในอดีตที่ผ่านมาอย่างละเอียด และเมื่อท่านอ่านหนังสือเล่มนี้จบแล้ว ท่านก็จะได้คำตอบของปัญหาในปัจจุบันที่มักจะถามกันว่า

"ทำไมญวนจึงขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมร ?" "ทำไมเขมรถึงต้องต่อต้านญวน ?" และ "ทำไมไทยจึงไม่ไว้ใจญวน ?"

สุดท้าย ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ผ.ศ. คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ผู้ล่วงลับ ดร. นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่กรุณาให้คำปรึกษาและคำแนะนำแก่ผู้เขียนจนกระทั่งหนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ถนอม อานามวัฒน์

1 มกราคม 2523

บทที่ ๑
ภูมิหลังความสัมพันธ์
ไทยเขมรและญวนก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา

ขณะที่ชนชาติไทยอพยพลงมาจากดินแดนตอนใต้ของจีนลงมาสู่ประเทศไทย (ปัจจุบัน) นั้น ได้ปรากฏว่าเขมรได้เข้ามาปกครองดินแดนนี้อยู่แล้ว ชนชาติไทยจึงต้องอยู่ภายใต้การปกครองของเขมรไปก่อน ครั้นพวกไทยอพยพมาอยู่กันมากขึ้น สามารถรวมกำลังกันอย่างเข้มแข็งจึงได้ขับไล่เขมรถอยร่นออกไปจากประเทศไทยทีละน้อย อาณาจักรเขมรที่เคยกว้างขวางใหญ่โตมีอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา ก็ค่อยหดเล็กลงทุกที พวกไทยในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้ฉวยโอกาส

ตั้งตัวเองเป็นอิสระและตั้งเมืองต่าง ๆ ขึ้นหลายเมืองรวมทั้งสุโขทัยด้วย ต่อมาสุโขทัยก็ได้โจมตีนครหลวงหรือนครธม ซึ่งเป็นเมืองหลวงของเขมรเป็นครั้งแรกในราวเกือบกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ตรงกับสมัยพ่อขุนรามคำแหง[1] สงครามครั้งนี้แม้ว่านครหลวงมิได้เสียเอกราชแก่สุโขทัย แต่เขมรก็ได้รับความบอบช้ำจนไม่สามารถที่จะฟื้นฟูอำนาจแข่งขันกับไทยได้อีกจากนั้นมาอาณาจักรสุโขทัยก็ได้แผ่อำนาจเข้าแทนที่เขมร ในดินแดนลาว ภาคอีสานของไทย ตลอดจนดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา

สมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 1893 แล้ว ในพงศาวดารไทยได้กล่าวถึงการที่ไทยได้ยกกองทัพไปตีเขมรในปี พ.ศ. 1895[2] โดยสมเด็จพระราเมศวรทรงนำทัพไปตีปรากฏว่าครั้งแรกตีไม่สำเร็จ

---

1 เฉลิม ยงบุญเกิด *บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจินละ* (แปลจากบันทึกของโจวต้ากวาน ทูตจีนที่เดินทางไปเขมรเมื่อปี พ.ศ. 1838 ต้นฉบับเป็นภาษาจีน) หน้า 84 และ 87.

2 กรมศิลปากร *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์* หน้า 2

ต้องให้ขุนหลวงพะงั่วยกทัพไปช่วยอีกแรงหนึ่งจึงตีได้สำเร็จ แต่ไทยก็ยังไม่ได้เข้าปกครองเขมร คงได้แต่กวาดต้อนชาวเขมรราว 90,000 คน มาไว้ในเขตไทย[3]

ในตอนต้นสมัยกรุงศรีอยุธยา อาจจะเป็นเพราะไทยมีความเข้มแข็งและเขมรกำลังหมดอำนาจก็ได้ จึงไม่ปรากฏในพงศาวดารว่าเขมรได้ยกกองทัพมารุกรานไทย พงศาวดารกล่าวถึงเรื่องการที่ไทยยกทัพไปตีเขมรอีกหลายครั้งเช่นพงศาวดารเขมรบอกว่าในปี พ.ศ. 1915* ซึ่งตรงกับสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) แห่งอยุธยา ไทยได้ยกทัพไปตีเขมรล้อมนครหลวงอยู่นานถึง 7 เดือนจึงตีได้สำเร็จ และไทยได้ตั้งราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์หนึ่ง ซึ่งสิ้นพระชนม์ในสงครามขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน[4] พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐบอกว่า ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพญา) ไทยตีนครหลวงได้ในปี พ.ศ. 1974 และครั้งนั้น พระบรมราชาธิราชที่ 2 ทรงตั้งพระราชโอรสพระนามว่า

---

๓ กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 79.

* พงศาวดารไทยไม่ได้กล่าวถึงเรื่องที่ไทยยกทัพไปตีเขมรในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1

๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* หน้า 259.

พระนครอินทร์ เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร[5] นับเป็นครั้งแรกที่หลักฐานของไทยได้กล่าวถึงการที่ไทยได้ปกครองเขมรโดยตรง แต่พระนครอินทร์ปกครองเขมรได้ไม่นานเขมรก็ก่อการกบฏและลอบปลงพระชนม์พระนครอินทร์ จากนั้นเขมรก็ย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่บาสาณได้พักหนึ่งแล้วก็ย้ายไปอยู่ที่พนมเปญ การที่เขมรย้ายเมืองหลวงหลังจากที่กบฏต่อไทยแล้ว คงจะเป็นเพราะเขมรกลัวไทยจะยกทัพไปตีเมืองหลวงอีก เนื่องจากนครธมอยู่ใกล้ชายแดนไทย[6]

เมื่อเขมรย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่พนมเปญแล้ว เขมรคงจะเป็นอิสระจากไทยไประยะหนึ่งจากนั้นเขมรก็เริ่มรุกรานชายแดนไทยบ้าง ถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรในสมัยอยุธยาจากพงศาวดารไทยก็ดีจากพงศาวดารเขมรก็ดี มีข้อสังเกตอยู่อย่างหนึ่งว่า เขมรชอบยกกองทัพมารุกรานชายแดนไทย โดยเข้ามากวาดต้อนเอาผู้คนชาวไทยแถบหัวเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับเขมรแล้วก็ยกทัพกลับ แต่เขมรมักจะเลือกเวลาที่ยกทัพมารบกวนชายแดนไทยก็ตอนที่ไทยถูกพม่า

---

๕ กรมศิลปากร *คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ* หน้า ๔๔๗.

๖ W.A.R. Wood *A History of Siam*; หน้า ๘๑.

คุกคาม หรือไม่ก็เป็นเวลาที่ไทยเกิดแย่งอำนาจกัน รบกันเองบ้าง หรือผลัดเปลี่ยนรัชกาลใหม่ อาจจะเปรียบเทียบเขมรเหมือนกับพวกสก๊อตก็ได้ที่ชอบรุกรานชายแดนอังกฤษบ่อย ๆ และชอบฉวยโอกาสที่ตอนอังกฤษเผลอ[7] ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่าเขมรฉวยโอกาสตอนที่ไทยถูกพม่าคุกคาม ยกทัพเข้ามารุกรานชายแดนไทย ก็คือระยะก่อนที่ไทยจะเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 พม่าได้ยกทัพรุกรานไทยหลายครั้ง ดังเช่นในปี พ.ศ. 2073 ซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพม่าได้ยกกองทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา ขณะนั้นเขมรมีเมืองหลวงอยู่ที่ละแวกได้ฉวยโอกาสตอนที่ไทยเป็นห่วงศึกพม่า ยกกองทัพมาถึงปราจีนบุรีแล้วกวาดต้อนเอาชาวไทยกลับไปเขมร การกระทำของเขมรทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพิโรธ พระองค์จึงโปรดให้ยกกองทัพไปตีเขมรเป็นการตอบโต้บ้างในปี 2075 แต่ยังไม่ทันได้รบกัน เขมรก็ยอมอ่อนน้อมแต่โดยดี[8] และเพื่อเป็นหลักประกันมิให้เขมรกระด้างกระเดื่องต่อไทยอีก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงทรงขอพระราชบุตรของพระเจ้ากรุงเขมรสององค์มาไว้ยังอยุธยา โดยอ้างว่าจะนำมาเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรม

---

7 W.A.R. Wood; *เล่มเดิม* หน้า 115.

8 กรมศิลปากร *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์* หน้า 32-35.

การที่พระเจ้าแผ่นดินไทยขอพระราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินเขมรนำมาชุบเลี้ยงอย่างดีไว้ที่อยุธยา และบางครั้งจะแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองอีกด้วย ดังเช่น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้โปรด ฯ ให้นักพระสุทันราชบุตรองค์หนึ่งของเขมรที่นำมาไว้ที่อยุธยาไปปกครองเมืองสวรรคโลก[9] ก็เพื่อเป็นการปลูกฝังความนิยมไทยให้แก่เจ้าชายเขมร เพราะไทยหวังว่าสักวันหนึ่งไทยก็จะตั้งเอาเจ้าชายซึ่งเป็นรัชทายาทของเขมรนี้กลับไปปกครองเขมร เขมรจะได้จงรักภักดีต่อไทย การที่ไทยไม่ตั้งเชื้อพระวงศ์จากไทยไปปกครองเขมรคงจะเป็นเพราะไทยรู้ดีว่า ถ้าส่งไปปกครองแล้วในไม่ช้า เขมรก็จะต้องกบฏต่อไทย และลอบปลงพระชนม์กษัตริย์ชาวไทยที่ปกครองเขมรดังเช่นพระอินทร์ราชาได้เคยประสบมาแล้ว และไทยเราก็มักจะดำเนินนโยบายเช่นนี้เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ คือไม่นิยมส่งเชื้อพระวงศ์ไทยไปปกครองเขมร แต่จะแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์เขมรที่นิยมไทยไปปกครองเขมรแต่ขึ้นกับไทย ในสมัยพระมหาจักรพรรดิพระองค์ทรงมีนโยบายที่ให้ชาวเขมรปกครองกันเอง กล่าวคือหลังจากที่ทางอยุธยาทราบว่าทางเมืองละแวกเกิดกบฏและเขมรนำเอาทัพญวนเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในเขมร สมเด็จพระ-

---

๑ เดิม

มหาจักรพรรดิจึงโปรดให้พระยาสวรรคโลก (นักพระสุทัน) ไปตีละแวกกลับคืนและถ้าทำสำเร็จก็คงจะโปรดให้นักพระสุทันปกครองเขมรต่อไป แต่ปรากฏว่านักพระสุทันกลับไปพ่ายแพ้ต่อทัพญวนและเสียชีวิตในสงคราม[10]

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาถูกพม่าตีแตกในปี พ.ศ. 2112 แล้ว ไทยอยู่ในสภาพที่อ่อนแอมากคือในสมัยของพระมหาธรรมราชา สมัยนั้นผู้คนในอยุธยาเหลือน้อย เนื่องจากถูกพม่ากวาดต้อนไปมากมาย ประชาชนยังอยู่ในสภาพอดอยากยากจนอีกทั้งไทยก็ไม่มีกำลังอาวุธพอที่จะสู้รบกับข้าศึกได้ กล่าวได้ว่าสมัยพระมหาธรรมราชาตอนที่เพิ่งเสียกรุงใหม่ ๆ เป็นสมัยที่ไทยเราบอบช้ำมาก และเป็นสมัยที่เขมรรุกรานไทยเราบ่อยที่สุดในประวัติศาสตร์อยุธยา[11]

การที่เขมรยกพลเข้ามารบกวนไทยบ่อย ๆ ทำให้ไทยรู้สึกโกรธเคืองมาก แต่ไทยก็ยังไม่มีโอกาสที่จะตอบโต้เขมรอย่างจริงจัง ครั้นมาถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งเป็นเวลาที่ไทยได้ประกาศอิสรภาพจากพม่าแล้ว และเป็นโอกาสอันดีของ

---

10 *เดิม* หน้า 36

11 กรมศิลปากร *พระราชพงศาวดารกรุงสยาม* (ฉบับบริติชมิวเซียม) หน้า 136-144.

ไทยเนื่องจากศึกพม่าได้เพลาลงไป ในปี พ.ศ. 2136* สมเด็จพระนเรศวรจึงเสด็จยกทัพใหญ่ทั้งทัพบกและทัพเรือจำนวนพลราว 1 แสนคน ซึ่งระดมพลมาจากหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองภาคอีสานของไทยด้วย ทัพไทยได้เข้าล้อมกรุงละแวกและตีกรุงละแวกแตกเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2137[12] พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐบอกว่า พ.ศ. 2136 "*เสด็จพยุหยาตราไปเอาเมืองละแวก และตั้งทัพชัยตำบลบางขวด เสด็จไปครั้งนั้นได้ตัวพระยาศรีสุพรรณ*"[13]

การที่ทัพไทยสามารถเอาชนะเขมรในครั้งนี้ได้ เป็นเพราะไทยมีพระเจ้าแผ่นดินที่เข้มแข็ง คือสมเด็จพระนเรศวรทรงนำทัพไปด้วยพระองค์เองทำให้ขวัญของกองทัพดีมาก และไทยได้พยายามแก้ไขข้อบกพร่องในการทำสงครามซึ่งเป็นเหตุให้ไทยเคยพ่ายแพ้มาแล้ว เช่น การขาดแคลนเสบียงอาหาร ไทยก็ได้แก้ไขโดยเตรียมพาหนะขนเสบียงอาหารเป็นจำนวนมาก และขณะที่เคลื่อนกองทัพรุกไปข้างหน้านั้น ก็จะทิ้งทหารไว้จำนวน

---

* ศักราชในพงศาวดารกัมพูชาตรงกับพงศาวดารไทยฉบับหลวงประเสริฐ

12 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว *พระราชพงศาวดารไทยฉบับพระราชหัตถเลขา* หน้า 178-179

13 กรมศิลปากร *คำให้การขาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์* หน้า 468.

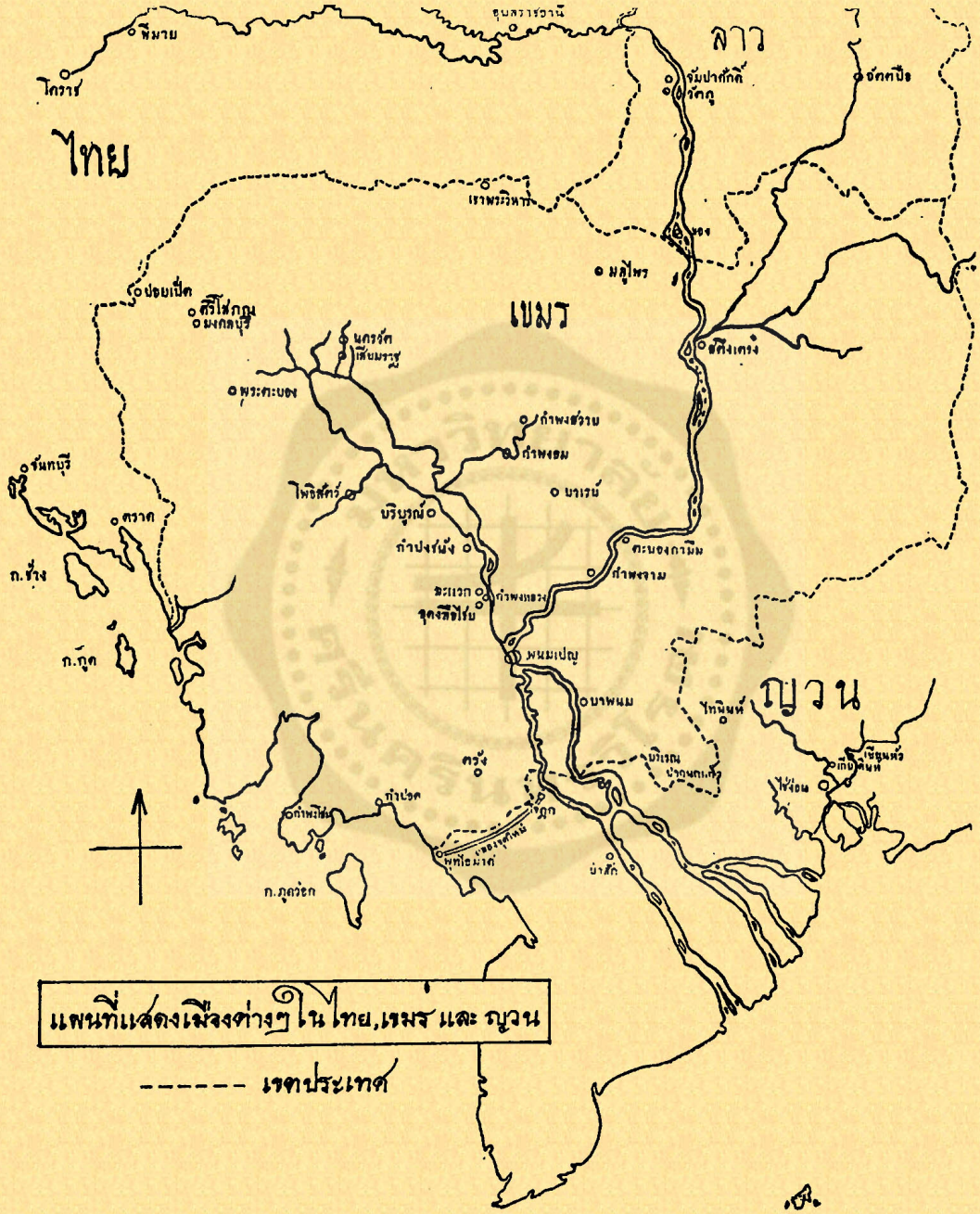
ไทย
ลาว
เขมร
ญวน
อุบลราชธานี
พิมาย
โคราช
จำปาศักดิ์
วัดภู
อัตตปือ
เขาพระวิหาร
สตึงเตรง
มลูไพร
ปอยเปต
สริโสภณ
มงคลบุรี
นครวัด
เสียมราฐ
พระตะบอง
กำพงชวาย
กำพงสม
บาเรย์
จันทบุรี
ตราด
โพธิสัตว์
บริบูรณ์
กำปงธม
ตะบองกามุม
กำพงจาม
ก.ช้าง
ก.กูด
ชะแวก
กำพงหลวง
จุดสลีปไร่บ
พนมเปญ
บาพนม
ไทนินห์
ตรัง
กำปอด
กำพัฟเน่น
พุทธมาศ
เขื่อนเขาพนม
ภูก
บ่าสัก
ก.ภูควก
เขื่อนหัวเมือง
ไซ่ง่อน
แผนที่แสดงเมืองต่างๆ ในไทย,เขมร และ ญวน
เขตประเทศ

หนึ่งคอยเก็บเสบียงอาหาร เพื่อส่งไปให้ทหารในกองทัพใหญ่อยู่ตลอดเวลาส่วนทางด้านกองทัพเรือนั้นก็ประสบผลสำเร็จอย่างงดงามหลังจากที่เคยพ่ายแพ้ในศึกเขมรมาหลายครั้ง แต่ครั้งนี้ทัพเรือไทยสามารถยกไปบรรจบกับทัพบกเข้าล้อมกรุงละแวกได้ แสดงให้เห็นว่าทัพบกกับทัพเรือได้ประสานงานกันอย่างดี สงครามระหว่างไทยกับเขมรในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นดูเหมือนว่าไทยประสบความสำเร็จดีที่สุดก็คือในสมัยพระนเรศวรนี้เอง ซึ่งสามารถปราบเขมรได้อย่างเด็ดขาด แต่หลังจากสมัยพระนเรศวรไปแล้วเขมรไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทย ไทยได้ส่งกองทัพไปปราบหลายครั้งแต่ก็เขมรไม่สำเร็จอย่างเช่นในสมัยพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ[14] เป็นต้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเขมรขอให้ญวนยกทัพเข้ามาช่วย และทัพเรือญวนนั้นมีสมรรถภาพเหนือกว่าทัพเรือไทย สามารถเอาชนะทัพเรือไทยได้หลายครั้ง ส่วนทัพบกนั้นโดยมากสามารถเอาชนะเขมรกับญวนได้ แต่เมื่อทัพเรือไทยไปพ่ายแพ้เสียก่อนทัพบกก็เลยไม่สามารถเอาชนะเขมรได้อย่างเด็ดขาดเนื่องจากขาดกำลังทัพเรือที่จะยกกำลังเข้าหนุน แต่ถ้าครั้งใดที่ทัพเรือและทัพบกชนะร่วมกัน ครั้งนั้นไทยก็จะตีเขมรได้สำเร็จ

---

14 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว *เล่มเดิม* หน้า 541.

ในสมัยพระนเรศวร เขมรไม่กล้ากระด้างกระเดื่องต่อไทย เนื่องจากยังกลัวอำนาจจากไทยอยู่ และในสมัยนี้ไทยก็ใช้นโยบายส่งเจ้านายเขมรที่เคยอยู่ในเมืองไทยส่งไปปกครองเขมร คือ ไทยได้ส่งพระศรีสุพรรณมาธิราช ซึ่งเป็นอนุชาของนักพระสัตถา (พญาละแวกองค์ก่อน)* ไปปกครองเขมรแต่เมื่อสิ้นสมัยสมเด็จพระนเรศวรแล้ว กษัตริย์ไทยในระยะหลัง ๆ ไม่เข้มแข็งเท่าพระนเรศวร จึงตั้งตัวเป็นอิสระอีก จนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าทรงธรรม เขมรไม่ยอมส่งเครื่องราชบรรณาการไปให้ไทย ทำให้พระเจ้าทรงธรรมทรงขัดเคืองและเตรียมทัพจะไปตีเขมรอีก แต่พระองค์ทรงทราบดีว่าการทำสงครามกับเขมรอาจทำให้ชาวต่างประเทศที่พำนักในเขมร เช่น อังกฤษ ญี่ปุ่น ได้รับความกระทบกระเทือนด้วย ทรงเกรงว่าอาจทำให้เสียสัมพันธไมตรีกันได้ ด้วยเหตุนี้พระเจ้าทรงธรรมจึงโปรดให้ออกญาพระคลังมีหนังสือไปถึงผู้ว่าราชการอังกฤษที่บัตตาเวียในปี พ.ศ. 2165 โดยแจ้งว่าเขมรไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทย และไทยกำลังเตรียม

---

* พงศาวดารไทยบอกว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงจับนักพระสัตถาได้ และกระทำพิธีปฐมกรรม พงศาวดารเขมรและหลักฐานจดหมายเหตุของข้าราชการสเปน ชื่อ de Morga บอกว่า หลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรตีกรุงละแวกแตก นักพระสัตถาได้พาราชบุตรหนีไปประทับอยู่ที่เมืองศรีสุนทรในลาว และสิ้นพระชนม์ที่นั่น

ทัพบกและทัพเรือจะไปตีเขมรอีก หลังจากที่ไทยยกทัพไปตีครั้งหนึ่งแล้ว แต่ถูกตีแตกพ่ายกลับมา ความในจดหมายตอนหนึ่งกล่าวว่า

"การเป็นดังนี้เราจึงขอให้ท่าน ห้ามคนของท่านอย่าให้เข้าไปทำการค้าขายในประเทศเขมร เราเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษคงจะทรงถือว่าพลเมืองของพระองค์เป็นพลเมืองของเราและของเราก็เป็นของพระองค์เมื่อใครทำร้ายข้างใดก็เหมือนทำร้ายอีกข้างหนึ่ง"[15]

นอกจากนั้น พระเจ้าทรงธรรมยังได้มีพระราชสาส์นแจ้งไปยังโชกุนแห่งญี่ปุ่นในทำนองเดียวกับที่ได้แจ้งให้อังกฤษทราบ ความตอนหนึ่งในพระราชสาส์นกล่าวว่า

"บัดนี้กรุงสยามกำลังตระเตรียมทัพบกและเรือเพื่อยกไปปราบกรุงกัมพูชาให้สงบราบคาบ แต่ชาวญี่ปุ่นที่ไปมาค้าขาย ณ กรุงกัมพูชาก็มีอยู่ถ้าหากไทยกับเขมรเกิดการรบพุ่งกัน ชาวญี่ปุ่นไปช่วยเขมรรบถูกบาดเจ็บล้มตาย จะเป็นเหตุให้ทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นมัวหมอง ฉะนั้น จึงขอพระ-

---

15 หลวงวิจิตรวาทการ "จดหมายจากออกญาพระคลังถึงผู้ว่าราชการอังกฤษที่บัตตาเวีย เมื่อ พ.ศ. 2165" *เอกสารเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา* หน้า 28-25.

องค์ทรงห้ามปรามชาวญี่ปุ่นอย่าให้ไปยังกรุงกัมพูชาจนกว่าจะเสร็จสงคราม"[16]

ทางฝ่ายโชกุนมินาโมโต หิเดทาดะ ได้มีสาส์นกราบบังคมทูลตอบพระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ความตอนหนึ่งมีว่า

"*การที่พระองค์เกรงว่า ถ้าชาวญี่ปุ่นที่เป็นพ่อค้าวานิชไปตั้งพำนักอาศัยอยู่ ณ กรุงกัมพูชาเข้าช่วยเหลือเขมรรบถูกบาดเจ็บล้มตาย ทางพระราชไมตรีจะมัวหมองนั้น ขออย่าได้ทรงพระวิตกเลย เพราะการที่พระองค์ทรงกระทำก็เป็นการชอบธรรมอยู่แล้ว ธรรมดาพ่อค้าควรพะวงแต่จะแสวงหากำไรและผลประโยชน์ ถ้ากลับไปประพฤติการอันมิชอบก็ไม่ควรพระราชทานอภัยโทษ*"[17]

การที่พระเจ้าทรงธรรมทรงขอร้องมิตรประเทศให้ช่วยห้าม

---

16 เซอร์ เออเนสต์ ซาเตา "พระราชสาส์นจากพระเจ้าทรงธรรมถึงโชกุนหิเดทาดะ พระราชสาส์นไม่ปรากฏลง วัน เดือน ปี" *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20* (จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญี่ปุ่น) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันเอกพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2506, หน้า 20.

17 "สาส์นจากโชกุนหิเดทาดะถึงพระเจ้าทรงธรรม เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2166" *เล่มเดิม* หน้า 21.

ปรามพลเมืองของตนมิให้เข้ายุ่งในการทำสงครามระหว่างไทยกับเขมร น่าจะมีเหตุผลอย่างหนึ่งคือเป็นเพราะไทยกลัวว่า พวกพ่อค้าชาวตะวันตกและพวกญี่ปุ่นจะช่วยเขมรรบไทย ซึ่งพวกนี้มีความสามารถในการรบดีกว่าเขมรและญวนมาก มีหลักฐานว่าตอนที่สมเด็จพระนเรศวรล้อมกรุงละแวกอยู่นั้น นักพระสัตถาได้ส่งพวกพ่อค้าสเปนเป็นทูตเดินทางไปติดต่อกับผู้สำเร็จราชการสเปนที่มะนิลา เพื่อขอให้สเปนส่งกองทัพมาช่วยเขมรรบกับไทย[18] และในสมัยพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ได้ปราบปรามชาวญี่ปุ่น ทำให้ชาวญี่ปุ่นต้องหลบหนีไปอยู่เขมรและได้ชักชวนให้ชาวเขมรยกกองทัพมาตีไทย[19] แต่ก็มีหลักฐานอยู่เหมือนกันว่าเมื่อไทยยกทัพไปปราบเขมร ได้มีอาสาสมัครชาวอังกฤษและโปรตุเกสร่วมอยู่ในกองทัพไทยไปตีเขมรด้วย ดังเช่นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งไทยได้ยกกองทัพไปปราบเขมร เป็นต้น[20]

ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ญวนมักจะเข้าแทรกแซงเรื่องภายในของเขมรบ่อย ๆ โดยเฉพาะในเวลาที่เขมรเกิดทะเลาะกัน

---

18 M.I. Manich Jumsai, *History of Thailand & Cambodia*, หน้า 89. (อ้างถึง de Morga)

19 หลวงวิจิตรวาทการ *เล่มเดิม* หน้า 48.

20 นิโคลาส์ แชรแวส *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม* หน้า 261

เองและแย่งราชสมบัติกัน ประกอบกับอิทธิพลของไทยที่มีต่อเขมรเริ่มเสื่อมหลังจากรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรไปแล้ว เนื่องจากเขมรไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทย ไทยได้ยกกองทัพไปตีแต่ก็พ่ายแพ้กลับมาดังเช่นสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้น นอกจากนั้นพระเจ้าแผ่นดินเขมรยังได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงญวน เช่น ในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช พระองค์ได้ย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองอุดงลือไชยในปี พ.ศ. 2161* และได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงญวน ถึงกับยกย่องให้เป็นมเหสี[21] เป็นการเปิดโอกาสให้ญวนได้เข้าไปมีอิทธิพลในราชสำนัก และยิ่งเป็นการทำให้เขมรหันไปผูกพันกับญวนมากยิ่งขึ้น

บางครั้งเจ้านายเขมรเกิดทะเลาะกันเองเกิดแตกแยกเป็นสองพวก พวกหนึ่งหันมาพึ่งไทย และอีกพวกหนึ่งหันไปพึ่งญวน ดังเช่นสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ทางเมืองเขมรคือพระธรรมราชาเกิดวิวาทกับนักแก้วฟ้าจอกจนถึงกับทำสงครามกัน พระธรรมราชาหนีมายังอยุธยาขอกองทัพไทยไปตีเขมร ฝ่ายทางนักแก้วฟ้าก็ไปขอทัพญวนมารบกับไทย ตอนแรกทัพไทยแพ้ทัพญวน แต่ตอนหลังทัพไทยชนะญวน เขมรก็ยอมอ่อนน้อม

---

* ตรงกับสมัยพระเจ้าทรงธรรม

21 กรมศิลปากร *พงศาวดารเขมร* หน้า 16.

ต่อไทย แต่เขมรอ่อนน้อมได้ไม่นานก็ไปขอทัพญวนเข้ามารบกับไทยอีก เขมรก็เป็นอิสระจากไทย แต่ก็ตกอยู่ใต้อิทธิพลของญวน[22] เหตุการณ์ก็มักจะเป็นอยู่ซ้ำ ๆ อย่างนี้เรื่อยไป คือไทยกับญวนผลัดกันเข้ามาปกครองเขมร บางครั้งญวนก็ยกทัพเข้ามาตีเขมร ปกครองเขมรไปได้พักหนึ่ง เขมรก็ขับไล่ญวนออกไป และตั้งตัวเองเป็นอิสระ หรือไม่ก็หันมาพึ่งไทย จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 เขมรจึงเป็นอิสระจากไทยและญวน

สมัยกรุงธนบุรี

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จขึ้นครองราชย์ที่กรุงธนบุรีในปี พ.ศ. 2311 แล้ว พระองค์ทรงเรียกร้องให้เขมรส่งต้นไม้ทองต้นไม้เงินไปถวายแด่พระองค์เหมือนดังพระเจ้าแผ่นดินในสมัยอยุธยา ขณะนั้นกษัตริย์เขมรคือพระนารายณ์ราชาธิบดีไม่ยอมรับอำนาจของพระเจ้ากรุงธนบุรี เพราะเห็นว่าเป็นคนธรรมดาสามัญมิได้มีเชื้อสายกษัตริย์ ทรงปฏิเสธที่จะส่งบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี[23] ทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงขัดเคือง

---

22 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา* หน้า 541-564.

23 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกัมพูชา* หน้า 139-140.

ยิ่งนัก จึงโปรดฯ ให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ (ตอนหลังได้เป็นเจ้าพระยาจักรี) กับพระยาอนุชิตราชา (ตอนหลังเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์) เป็นแม่ทัพยกไปตีเขมรในปี พ.ศ. 2313 ซึ่งขณะนั้นเขมรมีเมืองหลวงอยู่ที่พุทไธเพชร* ทัพไทยตีได้เสียมราฐ พระตะบอง โพธิสัตว์ พอดีได้ทราบข่าวลือว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้เสด็จสวรรคตขณะที่ยกไปตีนครศรีธรรมราช ทำให้แม่ทัพใหญ่ทั้งสองต้องเลิกศึกเขมรเสียกลางคัน และยกทัพกลับ

ในปี พ.ศ. 2314 พระเจ้ากรุงธนบุรีก็โปรดให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพบก และพระยาโกษาธิบดีเป็นแม่ทัพเรือไปตีเขมรอีก ตอนนี้ไทยสนับสนุนให้นักพระองค์รามาธิบดี (คือนักองนนเชื้อพระวงศ์เขมรองค์หนึ่งซึ่งหนีมาพึ่งไทยในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี) ให้เป็นกษัตริย์ปกครองเขมร ครั้งนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จนำทัพไปตีเขมรด้วยพระองค์เอง เขมรได้ขอความช่วยเหลือจากญวนเหมือนเช่นเคย แต่ทัพไทยสามารถเอาชนะทัพเขมรและญวนได้ และสามารถยึดเมืองพุทไธเพชรได้ จึงโปรดให้พระองค์รามาธิบดีไปปกครองเขมรที่พุทไธเพชร ส่วนพระนารายณ์ราชาธิบดีหลบหนีไปประทับที่เขตแดนญวน ต่อมาพระ

---

* เขมรเรียกบันทายเพชร

นารายณ์ราชาธิบดีก็ยอมรับรองพระองค์รามาธิบดีเป็นกษัตริย์ปกครองเขมร[24] โดยพระองค์ทรงยอมรับตำแหน่งพระมหาอุปโยราช ซึ่งเป็นตำแหน่งรองจากพระเจ้าแผ่นดิน พงศาวดารกัมพูชาอ้างเหตุผลที่พระนารายณ์ราชาธิบดียอมรับรองพระองค์รามาธิบดีเป็นกษัตริย์ว่าเป็นเพราะพระองค์ทรงเห็นว่า สงครามทำให้ราษฎรเดือดร้อนและอดอยาก จึงเสนอยกราชสมบัติให้แก่พระองค์รามาธิบดีซึ่งเป็นผู้ที่ไทยสนับสนุนเป็นกษัตริย์แทนเพื่อจะได้ให้สงครามสงบ แต่ความจริงแล้วน่าจะเป็นเพราะว่าทางเมืองญวนได้เกิดกบฏไกเซิน[25] มากกว่า ทำให้พระเจ้าแผ่นดินญวนที่เว้ต้องใช้กำลังทหารปราบกบฏไกเซินเป็นจำนวนมากจึงไม่สามารถสนับสนุนพระนารายณ์ราชา ฯ รบกับไทยได้

จากนั้นไปเขมรก็ตกเป็นประเทศราชของไทยจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2321 ก็เกิดเหตุการณ์วุ่นวายในเมืองเขมรอีก สาเหตุเนื่องจากพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรด ฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพยกพลไปตีลาว ทางไทยได้ขอให้เขมรเกณฑ์กองทัพและเสบียงอาหารส่งไปช่วยไทยด้วย

---

24 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา* หน้า 637—641.

25 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกัมพูชา* หน้า 148—148.

พระองค์รามาธิบดีจึงโปรดฯ ให้ออกญาพระคลังไปเกณฑ์ราษฎรเขมรช่วยไทยรบ แต่ออกญาพระคลังได้ไปกดขี่ข่มเหงราษฎร ทำให้ราษฎรก่อการกบฏ พระองค์รามาธิบดีจึงโปรดให้พ้าทะละหะ (มู) ยกทัพไปปราบ แต่ปรากฏว่าพ้าทะละหะ (มู) กลับไปเข้ากับฝ่ายกบฏ และยกกองทัพมาตีเมืองหลวง พระองค์รามาธิบดีก็ยกทัพออกไปต่อสู้กับพวกกบฏ ฝ่ายทางเมืองหลวงซึ่งมีออกญาวิบูลราชเป็นผู้รักษากรุงก็ไปขอกองทัพญวนเข้ามาปล้นเมืองหลวง ทัพญวนกับทัพเขมรร่วมมือกันตีทัพพระองค์รามาธิบดีแตกพ่ายไป พระองค์รามาธิบดีถูกจับและถูกสำเร็จโทษเมื่อปี พ.ศ. 2322 พ้าทะละหะ (มู) จึงตั้งตัวเป็นอุปราชและถวายราชสมบัติให้แก่นักองเอง พระชนมายุ 7 ปี ราชบุตรของพระนารายณ์ราชาธิบดีซึ่งสิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ. 2320 ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และเขมรเริ่มตกอยู่ใต้อิทธิพลของญวนต่อไป

พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเห็นว่าเขมรไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทย และหันไปพึ่งญวน จึงโปรดฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ เป็นแม่ทัพพร้อมด้วยพระเจ้าลูกยาเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ ซึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระราชประสงค์ที่จะ

สถาปนาให้เป็นกษัตริย์เขมรเสด็จไปด้วย[26] เขมรได้ขอให้ญวนส่งกองทัพมาช่วย ญวนได้ส่งกองทัพเรือไปตั้งมั่นที่พนมเปญ ทัพไทยกับทัพญวนก็ตั้งประจันหน้ากัน แต่ยังไม่ได้เข้าสู้รบกัน ก็พอดีทางกรุงธนบุรีเกิดการจลาจลเนื่องจากพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียพระสติ กองทัพไทยจึงได้ยกกลับ[27] เป็นอันว่าไทยยังไม่สามารถตีเขมรได้สำเร็จตามที่ต้องการ

ความสัมพันธ์ระหว่างเขมรกับญวนก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

ก. อาณาจักรญวนในระยะเริ่มแรก

ประวัติศาสตร์ญวนเริ่มต้นเป็นแบบนิยายปรัมปราซึ่งมีเรื่องราวก่อนคริสต์ศักราชนับพันปี ต่อมาจึงได้มีการปกครองด้วยระบบราชวงศ์เรื่อยมา ตามประวัติศาสตร์เวียดนามกล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์จีน และกษัตริย์ญวนบางองค์ก็ได้อภิเษกสมรสกับราชธิดาพระเจ้ากรุงจีน[28] เรา

---

26 พันจันทนุมาศ (เจิม) *ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๕ (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับจันทนุมาศ (เจิม)* พิมพ์ในงานศพนางสงวน นพวงศ์ ณ อยุธยา วันที่ 22 พฤศจิกายน 2503 หน้า 88—89.

27 *เล่มเดิม* หน้า 93.

28 Nguyen—Van—Thai, *A Short History of Viet—Nam*, หน้า 3-4

อาจสรุปได้ว่าญวนเริ่มประวัติศาสตร์ด้วยการมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับจีน

ญวนดั้งเดิมอาศัยอยู่ในแถบตอนใต้ของแม่น้ำแยงซี (Yangtze River) และอยู่ใต้อำนาจของจีน ต่อมาได้อพยพเข้ามาอยู่ทางแถบแม่น้ำแดงและได้ตั้งอาณาจักรนามเวียด (Nam Viet) ขึ้น โดยมีเมืองหลวงอยู่ใกล้ ๆ กับกวางตุ้งในราว 200 ปีก่อน ค.ศ. และอีกร้อยปีต่อมาชาวญวนก็ได้อพยพลงมาอยู่ทางแถบเวียดนามเหนือในปัจจุบัน[29]

ตลอดระยะเวลา 1,000 ปี ชาวญวนได้พยายามต่อสู้เพื่อความมีอิสระไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของจีนเรื่อยมา กล่าวคือนับตั้งแต่ปี พ ศ. 432 จนถึง พ.ศ. 1482 เป็นระยะเวลานานถึง 1050 ปี ชาวเวียดนามหรือชาวญวนต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของจีน บางครั้งจีนก็จะส่งข้าหลวงมาปกครองชาวญวน แต่บางครั้งจีนก็ให้ชาวญวนปกครองตนเอง แต่ต้องส่งบรรณาการไปให้จีน การที่จีนปกครองญวนเป็นเวลานาน ทำให้ญวนได้รับเอาวัฒนธรรมจากจีนไปใช้อย่างมากมายทั้งทางแนวความคิด การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลป ฯลฯ ญวนคอยหาโอกาสที่จะดิ้นรนเพื่ออิสรภาพ เมื่อใดที่จีนอ่อนแอญวนก็จะประกาศ

---

29 Frank N. Trager *Why Viet Nam* หน้า 16,

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ถนนวิภาวดีรังสิต ดอนเมือง กรุงเทพฯ ๑๐๒๑๐ โทร. ๐๒๒๑๕๗๖, ๐๒๑๕๐๕๘

เอกราชไม่ยอมส่งบรรณาการไปให้จีน พอจีนเข้มแข็งจีนก็ยกกองทัพมาตีญวน บางครั้งญวนก็สามารถรบชนะทัพจีน แต่บางครั้งก็พ่ายแพ้ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของจีนต่อไปอีก[30]

เมื่อญวนได้รับเอกราชจากจีน ญวนมักจะยกกองทัพไปตีดินแดนจัมปานครบางทีก็ชนะจาม แต่บางทีก็แพ้จาม หรือบางครั้งก็ยกกองทัพมารุกรานเขมร หรือบางครั้งเขมรกับจามก็ร่วมกันรุกรานญวน ดังเช่นเขมรในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 พระองค์ทรงมีชัยชนะเหนือจัมปานคร และทรงบังคับให้พวกจามร่วมมือกับเขมรในการรุกรานญวนอาณาจักรไดเวียด (Dai Viet)[31] เมื่อปี พ.ศ. 1811 ญวนได้ร้องเรียนไปยังจักรพรรดิกุบไลข่านแห่งมองโกลว่าเขมรและจัมปานครรุกราน กุบไลข่านจึงสั่งให้ญวนป้องกันตนเองและให้พม่าช่วยญวนด้วย[32]

ประวัติศาสตร์ญวนมีเรื่องราวของการรบราฆ่าฟันกันอยู่มาก ถ้าญวนไม่รบกับจีนก็รบกันเองเพื่อแย่งอำนาจ และมีอยู่บ่อย ๆ ที่ญวนฝ่ายหนึ่งมักจะขอให้จีนส่งกองทัพเข้าไปในญวนเพื่อช่วยเหลือในการปราบปรามอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นศัตรูทางการ

---

80 บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ *เวียดนาม* หน้า 858–859.

81 D.G.E. Hall *A History of South East Asia* หน้า 114.

82 G. Coedes *เล่มเดิม* หน้า 102.

79790

เมือง แต่สมัยใดที่ญวนทั้งหมดตกเป็นเมืองขึ้นของจีน ญวนก็จะรวมกันได้และร่วมมือกันขับไล่จีนออกไป

ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ประเทศญวนก็แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ราชวงศ์ตรินห์ (Trinh) ปกครองมีอำนาจอยู่ทางภาคเหนือและส่วนราชวงศ์เหงวียน (Nguyen) ปกครองมีอำนาจทางภาคใต้ ในปี พ.ศ. 2170 ราชวงศ์ตรินห์เริ่มรุกรานราชวงศ์เหงวียน แต่ถูกตีแตกพ่ายกลับไป ทำให้ราชวงศ์เหงวียนมีอำนาจมากยิ่งขึ้นและรุกรานราชวงศ์ตรินห์บ้าง แต่ทั้งสองไม่สามารถเอาชนะกันได้อย่างเด็ดขาด คงผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะในที่สุดทั้งสองก็ตกลงสงบศึกกันได้ในปี พ.ศ. 2216 โดยกำหนดเอาแม่น้ำลินห์เป็นเส้นแบ่งเขตสองราชวงศ์หรือระหว่างญวนเหนือกับญวนใต้[33] แม้ว่าชาวญวนจะมีความสงบสุขได้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ญวนทั้งสองฝ่ายก็ยังแตกแยกกันอยู่ตลอดไป และเพิ่งจะรวมกันได้ในสมัยพระเจ้าเวียดนามยาลอง* ซึ่งญวนสามารถรวมประเทศเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

---

33 Joseph Buttinger *The Smaller Dragon* หน้า 165—167.

* สถาปนาเป็นจักรพรรดิเมื่อ พ.ศ. 2345 สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2362 พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 เรียกพระเจ้ายาลองว่า "องเชียงสือ"

ข. ญวนขยายอาณาเขตเข้าสู่เขมร

ญวนเริ่มบุกรุกเข้าไปในดินแดนเขมรในราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 ขณะนั้นเขมรยังปกครองดินแดนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นดินแดนอันอุดมสมบูรณ์และกว้างใหญ่ไพศาล ชาวญวนที่อยู่ทางแถบเวียดนามภาคกลางต้องได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากการทำสงครามระหว่างราชวงศ์ตรินห์กับราชวงศ์เหงวียน ทำให้การเพาะปลูกทำนาไม่ได้ผล ชาวญวนจึงอพยพลงไปทางใต้เข้าไปอยู่ในดินแดนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขง หรือในสมัยฝรั่งเศสปกครองเรียกว่าแคว้นโคชินไชน่า* (Cochin China) ซึ่งเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของญวนในปัจจุบัน[34] ภาคใต้หรือโคชินไชน่านี้ เดิมเป็นที่อยู่ของชาวจามกับชาวเขมร ญวนเรียกจามว่า "*เจิมถั่น*" (Chiem Thanh) และเรียกเขมรว่า "*เจินหลาบ*" (Chan Lap) ญวนค่อย ๆ บุกรุกลงไปทางใต้เรื่อย ๆ เข้าไปในเขตแดนเขมร และจัมปาตามลำดับ สรุปได้ดังนี้ จากทังเกี๋ยสู่อาณาจักรจามตอนเหนือเมื่อปี พ.ศ. 2014, ถึงควีนอนเมื่อปี พ.ศ. 2145, ถึงฟานราง พ.ศ 2196, ถึงฟานเทียต พ.ศ.

---

* หมายถึงดินแดนของเวียดนามที่มีคนจีนอยู่มาก

34 Alexander Barton Woodside. *Vietnam and the Chinese Model*, หน้า 246.

2240, ถึงไซ่ง่อน พ.ศ. 2239, ถึงฮาเตียน พ.ศ. 2257, ถึงบริเวณพื้นที่ปากแม่น้ำโขง พ.ศ 2275[35] อาณาจักรจัมปานครซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่วิชัย (Vijaya) ถูกญวนตีแตกเมื่อปี พ.ศ. 2014 ญวนได้ฆ่าชาวจามตายถึง 60,000 คน และชาวญวนได้เข้ายึดพื้นที่และปกครองชาวจาม ตั้งแต่นั้นมาชาวจามก็ไม่มีโอกาสฟื้นฟูอำนาจขึ้นมาอีกเลย[36]

การที่ญวนราชวงศ์เหงวียนได้บุกรุกไปยังดินแดนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขงของเขมรเพื่อตั้งหลักแหล่ง และได้ตั้งศูนย์การค้าที่ไซ่ง่อนนั้นเป็นเพราะพระเจ้าแผ่นดินเขมรมีส่วนสนับสนุนด้วย เพราะต้องการที่จะให้ญวนเข้ามาถ่วงดุลย์อำนาจกับไทย ด้วยเหตุนี้เขมรจึงยอมให้ญวนอ้างสิทธิเหนือดินแดนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขง ครั้นพอสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ญวนก็เข้าปกครองดินแดนนี้อย่างเด็ดขาด แต่ญวนยังไม่คิดหยุดแค่นี้ เพราะมีความต้องการที่จะได้ดินแดนใหม่ ๆ สำหรับเพาะปลูก[37] บทบาทของญวนในการบุกเบิกหาดินแดนในเขมรระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 17–18 คล้าย ๆ กับการบุกเบิกของชาวอเมริกันที่มุ่งไปทางภาค

---

35 บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ *เล่มเดิม* หน้า 230–233

36 G. Coedes. *เล่มเดิม* หน้า 239

37 Roger M. Smith *Cambodia's Foreign Policy* หน้า 10

ตะวันตกของสหรัฐ และเมื่อญวนทำสงครามชนะเขมรแล้วก็จะขอเข้าอารักขาหมู่บ้านชาวญวนในดินแดนเขมร โดยวิธีนี้ญวนก็ค่อย ๆ กลืนดินแดนเขมรทีละน้อย ๆ[38]

นอกจากญวนจะใช้วิธีเข้ารุกรานดินแดนเขมรเพื่อยึดครองโดยตรงแล้ว ญวนยังใช้วิธีรุกรานทางการเมืองด้วย เราอาจจะศึกษาวิธีการที่ญวนเข้าไปมีอิทธิพลในทางการเมืองของเขมรได้จากหนังสือของชาวต่างประเทศ ซึ่งได้เล่าถึงเรื่องนี้ว่าญวนได้เข้าไปมีอิทธิพลในเขมรด้วยวิธีใด บุคคลที่เขียนเรื่องนี้เป็นชาวฝรั่งเศส ชื่อ นิโคลาส์ แชรแวส* ได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองไทยและได้เล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร และญวนในสมัยอยุธยาราวสมัยพระนารายณ์ สรุปได้ว่าเมื่อไทยตีเขมรได้ พระเจ้าแผ่นดินไทยจะแต่งตั้งบุคคลที่พระเจ้าแผ่นดินไทยไว้วางพระราชหฤทัยมากที่สุดปกครองเขมร และเขมรมีภาระที่จะต้องส่งส่วยให้ไทยเพียงปีละเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเขมรประกาศตัวเป็นอิสระจากไทย เขมรก็ไม่มีเวลาเตรียมตัวป้องกันไทยได้ทัน และรู้ตัวว่าอ่อนแอไม่สามารถต้านทานทัพไทยได้

---

38 Joseph Buttinger. *เล่มเดิม* หน้า 169—170

* เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระนารายณ์และอยู่ในเมืองไทย 4 ปี หนังสือของเขาเรื่องประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามรัฐบาลฝรั่งเศสได้อนุญาตให้ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1688 (พ.ศ. 2231)

พระเจ้ากรุงเขมรจะจัดส่งเอกอัครราชทูตไปยังพระเจ้าแผ่นดินญวนใต้ (ญวนราชวงศ์เหงวียน) เพื่อขอความช่วยเหลือพร้อมกับทรงสู่ขอเจ้าหญิงองค์ใดองค์หนึ่งแห่งราชวงศ์เหงวียนมาอภิเษกสมรสกับพระเจ้าแผ่นดินเขมร ทางญวนก็จะจัดส่งทหารและเจ้าหญิงญวนไปให้เขมรตามที่ต้องการ พอทหารญวนไปถึงเขมรพระราชินีเขมร (เจ้าหญิงญวน) ก็จะบังคับบัญชาทหารญวนเข้าสู้รบกับทหารไทยเพื่อป้องกันเขมรและได้ขับไล่ทัพไทยแตกกระจายไป

แชรแวส ยังได้กล่าวถึงอิทธิพลของพระราชินีเขมรซึ่งเป็นชาวญวนว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในราชสำนักมาก และชาวเขมรก็รักใคร่นับถือมาก แม้เวลาที่เขมรจะก่อการจลาจลวุ่นวายถ้าพระราชินีห้าม ชาวเขมรก็จะเชื่อฟัง บางครั้งพวกเจ้านายเขมรที่ต้องการมีอำนาจก็ไปทำตัวสนิทสนมกับพระราชินี เพื่อจะได้ให้พระราชินีโปรดปรานและสนับสนุนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินโดยอาศัยอิทธิพลของพระราชบิดาของพระราชินี ถ้าหากเขมรเกิดการวุ่นวายตกลงกันไม่ได้ว่าใครจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ญวนก็จะส่งกองทัพเข้ายึดครองเขมร และแม่ทัพญวนก็มีอำนาจพอที่จะ

บงการว่าใครจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่มีข้อแม้ว่าพระราชินีชาวญวนจะต้องมีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดินเขมรด้วย[39]

จากเรื่องราวของแชรแวสน์ เราจะเห็นว่า การที่ญวนเข้าไปมีอิทธิพลในเขมรนั้นเป็นเพราะเขมรเองก็มีความเต็มใจที่จะให้ญวนเข้ามามีอิทธิพลในการควบคุมเขมรมิให้เกิดความยุ่งยาก เขมรทะเลาะกันก็เหมือนกับเด็ก ๆ ทะเลาะกัน ถ้าไม่มีผู้ใหญ่คอยห้ามปรามหรือตัดสินข้อวิวาทเขมรจะตัดสินกันเองไม่ได้ ผู้ใหญ่ในที่นี้คือไทยกับญวน ถ้าคู่กรณีพิพาทยอมรับผู้ใหญ่คนเดียวกัน เรื่องก็ไม่ยุ่งยากนัก แต่ถ้าเขมรเกิดแบ่งพวกไปนิยมผู้ใหญ่ข้างละฝ่าย เรื่องก็จะยุ่งเหยิงและปานปลายออกไป เพราะผู้ใหญ่จะต้องมาทะเลาะกัน คือไทยกับญวนจะทำสงครามกันเพื่อแย่งกันสร้างอิทธิพลในเขมร

ในปี พ.ศ. 2293 ไทยได้ใช้กลวิธีในการสร้างความเป็นมิตรกับราชวงศ์ตรินห์ที่ฮานอยเพื่อต่อต้านราชวงศ์เหงวียนที่เมืองเว้ และการที่เขมรเกิดการแบ่งแยกทางการเมืองทำให้ญวนมีอำนาจเหนือเขมรบ่อย ๆ กองทัพราชวงศ์เหงวียนจะขับไล่พระเจ้าแผ่นดินเขมรออกจากบัลลังก์เมื่อใดก็ได้ และจะให้กลับเป็นพระเจ้า

---

39 นิโคลาส์ แชรแวส์ *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม* หน้า 240—261

แผ่นดินได้ก็ต่อเมื่อพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นได้ยินยอมยกเขตแดนให้แก่ญวนเพิ่มขึ้น นี่คือนโยบายยึดดินแดนเขมรทีละน้อย นายพลแห่งราชวงศ์เหงวียนคนหนึ่ง ได้อธิบายเหตุการณ์ในเวลานั้นว่า *"เป็นวิธีการที่คล้าย ๆ กับตัวไหมกัดกินใบหม่อนอย่างช้า ๆ"* กล่าวได้ว่า 6 จังหวัดในภาคใต้ของเวียดนามในปัจจุบันเป็นดินแดนที่ยึดมาจากเขมรระหว่างปี พ.ศ. 2193–2293 ซึ่งเป็นระยะที่ญวนกำลังมีอิทธิพลในเขมรอย่างเต็มที่[40]

สรุปได้ว่านับตั้งแต่ที่ญวนถูกจีนรุกรานสมัยที่ญวนได้ตั้งอาณาจักรอยู่ทางตอนใต้ของจีนในปัจจุบัน ญวนก็ค่อย ๆ อพยพลงมาทางใต้ จากตังเกี๋ยลงมายังเวียดนามภาคกลางและเข้าสู่เวียดนามภาคใต้ เข้ายึดครองอาณาจักรจัมปา และค่อย ๆ กลืนจามทีละน้อยจนในที่สุดอาณาจักรจามที่เคยรุ่งเรืองในอดีตนับเป็นเวลาหลายร้อยปีก็หมดอำนาจอย่างเด็ดขาด ทุกวันนี้ยังมีหมู่บ้านพวกจามเหลืออยู่ แต่พลเมืองค่อย ๆ ลดลงทุกที สถิติเมื่อปี พ.ศ. 2498 บอกว่าขณะนั้นมีพวกจามอาศัยอยู่ในดินแดนญวนใต้ราว 20,000 คน เท่านั้น นอกจากพวกจามจะถูกพวกญวนกลืนแล้ว พวกเขมรก็ยังถูกชาวญวนโจมตีขับไล่ออกไปจากดิน

---

40 Alexander Barton woodside *เล่มเดิม* หน้า 247.

แดนโคชินไชน่าอีกด้วย แต่บังเอิญญวนตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสเสียก่อน ทั้งจามและเขมรจึงได้อาศัยอยู่ในดินแดนญวนได้อีกต่อไป[41]

เป็นที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่งถ้าญวนหยุดรบกันเองเมื่อใด ญวนก็จะรุกรานเขมรหรือหันไปสนใจสร้างอำนาจในเขมรแต่ถ้าญวนเกิดกบฏหรือรบกันเอง เขมรก็จะเป็นเอกราช และไทยก็จะเข้าไปมีอำนาจในเขมรแทนญวน ไทยได้เข้าปกครองเขมรโดยลำพังชั่วระยะเวลาหนึ่งโดยปราศจากญวนเป็นคู่แข่งก็คือสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร และญวน ในบทต่อไป.

---

41 Richard Harris "Indochina and the French" *History Today* : 84—88, February, 1955.

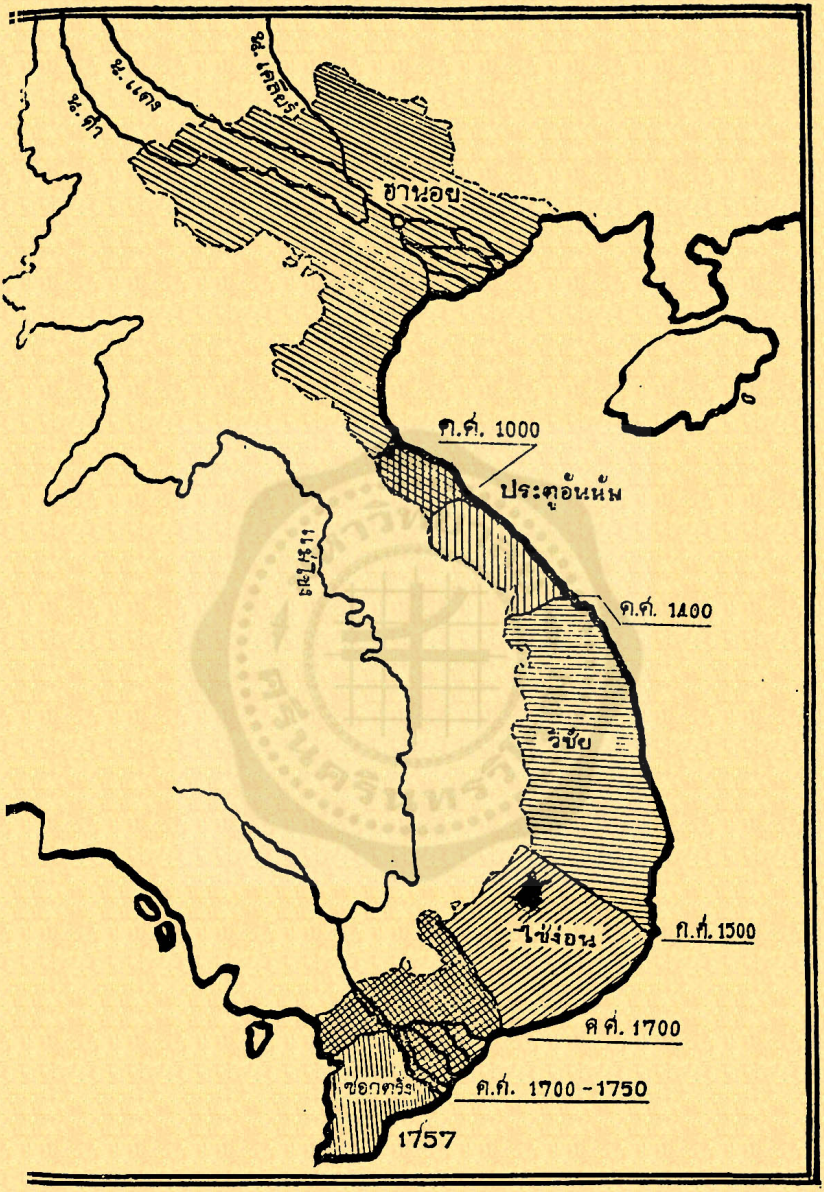

แผนที่แสดงการอพยพของญวน

ทางเหนือลงมาใต้โดยการเข้ายึดครอง ดินแดนของ จามปา และ เขมร

บทที่ 2

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและญวน ในระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์

ไทยช่วยญวนปราบกบฏไกเซิน

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่ไทยกับญวนได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและมีความสนิทสนมยิ่งกว่าสมัยใดในประวัติศาสตร์ ในสมัยอยุธยาก็ดี สมัยกรุงธนบุรีก็ดี ไทยกับญวนได้ทำสงครามกันบ่อย ๆ ด้วยเรื่องเขมร จนทำให้ไทยสู้สึกว่าญวนไม่ได้เป็นมิตรต่อไทย และได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ไทยอยู่ตลอดเวลา ครั้นมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดูเหมือนว่าไทยได้ลืมเรื่องการทำ

สงครามกับญวนและความไม่พอใจในอดีตไว้ชั่วคราว ไทยกับญวนได้หันมาปรองดองและสร้างไมตรีกันอย่างสนิทสนม

ปฐมเหตุของการที่ไทยกับญวนได้มีความใกล้ชิดกันเช่นนี้ก็เนื่องมาจากการเกิดกบฏไกเซิน* ที่เมืองญวน ซึ่งเป็นกบฏครั้งสำคัญและได้ทำลายอำนาจของราชวงศ์เหงวียนไปชั่วระยะหนึ่ง ตามเรื่องราวกล่าวว่าหัวหน้าพวกกบฏไกเซิน 3 คนพี่น้องเป็นชนชั้นธรรมดาสามัญอยู่ที่เมืองกุยเยินได้เกลี้ยกล่อมชักชวนประชาชนให้ร่วมมือกับพวกตนก่อกบฏต่อพระเจ้าแผ่นดินญวนที่เมืองเว้ ซึ่งมีพระนามว่า "องเทิงกวาง" และด้วยความช่วยเหลือจากพระเจ้าแผ่นดินญวนที่ตังเกี๋ย ทัพตังเกี๋ยและทัพไกเซินได้ยกเข้าโจมตีกรุงเว้ได้สำเร็จโดยง่ายเมื่อปี พ.ศ. 2311 เพราะประชาชนกำลังเกลียดชังพระเจ้าแผ่นดินอยู่แล้ว พระเจ้าแผ่นดินจึงได้หนีไปอยู่ไซ่ง่อนพร้อมด้วยองเชียงซุนอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินกรุงเว้ และองเชียงสือ** ซึ่งเป็นนัดดา ต่อมาพวกไกเซินได้ยกทัพมาตีไซ่ง่อนแตก จับองเทิงกวางพระเจ้าแผ่นดินกรุงเว้ประหารชีวิต ส่วนองเชียงซุนได้หนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร

---

* ญวนเรียกว่าไตเซิน

** ญวนเรียกว่าเหงวียนอาน (Nguen Anh)

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และต่อมาก็ถูกพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ประหารชีวิต*

ฝ่ายองเชียงสือได้หลบหนีไปอยู่ป่าและไปซ่องสุมผู้คนเพื่อที่จะปราบพวกไกเซินต่อไป ในปี พ.ศ. 2321 องเชียงสือได้ส่งบรรณาการพร้อมด้วยพระราชสาส์นมาถึงพระเจ้ากรุงธนบุรีขอเป็นไมตรีกับไทย และขอให้พระเจ้ากรุงธนบุรีส่งทหารไปช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซิน ขณะนั้นทางไทยกำลังส่งกองทัพไปตีเวียงจันทน์ จึงไม่ได้ช่วยเหลือองเชียงสือแต่อย่างใด ต่อมาองเชียงสือก็สามารถยึดไซ่ง่อนได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2324 ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า *"พระเจ้ากาวว่างเหงวียงจ๊ว"* โดยเมืองหลวงอยู่ที่ไซ่ง่อน[1]

ในปี พ.ศ. 2323 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ส่งกองทัพไปตีเขมรอีก โดยมีสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยา

---

* พงศาวดารไทยบอกว่าขณะนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียพระสติ ทรงเข้าใจว่าองเชียงซุนชโมยเพชรของพระองค์โดยกลืนเข้าไปในท้อง จึงโปรดให้ประหารองเชียงซุน แต่พงศาวดารญวนบอกว่าถูกประหารเนื่องจากสลัดญวนปล้นเรือสินค้าไทย ทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีพิโรธญวนประกอบกับเขมรได้พ้องไปยังไทยว่าองเชียงซุนเบื่นไส้ศึกญวนเบื่นเหตุให้พระเจ้ากรุงธนบุรีประหารชีวิตองเชียงซุน

1 นายหยอง (ผู้แปล) *พงศาวดารญวนฉบับนายหยอง* ร.ศ. 118 หน้า 818—874.

สุรสีห์ ฯ เป็นแม่ทัพ สาเหตุก็เนื่องจากเขมรเกิดการจลาจลและขับสมเด็จพระรามราชาธิบดีพระเจ้าแผ่นดินเขมรซึ่งไทยเป็นผู้สนับสนุนประหารชีวิตและเขมรได้หันไปพึ่งญวนอีก ทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงขัดเคืองยิ่งนัก จึงโปรดให้ยกทัพไปตีเขมร[1] ดังกล่าว

เขมรได้ขอความช่วยเหลือไปยังองเชียงสือ ซึ่งขณะนั้นได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ไซ่ง่อนแล้ว องเชียงสือได้ส่งทัพเรือเข้ามาช่วยเขมร ทั้งไทยและญวนยังมิได้ลงมือรบกันก็พอดีทางกรุงธนบุรีเกิดจลาจลวุ่นวาย สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ ฯ จึงได้ยกทัพกลับ[2] พงศาวดารญวนได้อ้างถึงสาเหตุที่ไทยยกทัพกลับในครั้งนี้ว่าเป็นเพราะได้มีการเจรจาระหว่างแม่ทัพไทย (สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ ฯ) กับแม่ทัพญวนในเขมร ในที่สุดทั้งสองฝ่ายตกลงสงบศึกกัน ทัพไทยจึงได้ยกกลับ[3]

ขณะนั้นองเชียงสือหรือพระเจ้ากาวว่างเหงวียงจ๊วยังปราบพวกไกเซินไม่สำเร็จ พวกไกเซินยังมีอำนาจเหนือไซ่ง่อนขึ้นไป ดังนั้นองเชียงสือจึงขอให้เขมรส่งทัพไปช่วยปราบกบฏไกเซิน

---

2 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 159—164.

3 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 384.

เขมรตอนนั้นยังเป็นเอกราชจากไทยและญวน เมื่อญวนขอให้เขมรช่วย สมเด็จเจ้าพ้ำทะละหะ (มู) จึงส่งกำลังทหาร 5000 คน ช่วยญวนปราบกบฏไกเซิน แต่ผลปรากฏพวกไกเซินสามารถตีทัพเขมรผสมญวนแตกพ่ายไปและกลับเข้ายึดไซ่ง่อนอีกครั้งหนึ่ง[4] ส่วนองเชียงสือเมื่อเสียเมือง ไซ่ง่อนแล้วจึงได้หนีมายังประเทศไทยเข้ามาทางหัวเมืองชายทะเลตะวันออก พระยาชลบุรีพบเข้าจึงได้พาองเชียงสือมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ ที่กรุงเทพ ฯ พระองค์โปรด ฯ ให้ชุบเลี้ยงองเชียงสือเป็นอย่างดี โดยโปรดฯ ให้ไปตั้งครอบครัวที่ใต้บ้านต้นสำโรง* ซึ่งภายหลังพระราชทานให้กงสุลโปรตุเกส[5]

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ ทรงแสดงน้ำพระทัยดีต่อองเชียงสือเป็นอย่างมากกล่าวคือได้พระราชทานเบี้ยหวัดแก่องเชียงสือปีละ 5 ชั่ง พระราชทานเครื่องยศและโปรดให้เข้าเฝ้าทุกวัน นอกจากนั้นพระองค์ยังอนุญาตให้ชาวญวนที่ติดตาม

---

4 กรมศิลปากร *เล่มเดิม* หน้า 164—165.

* คือที่ดินข้างแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตรอกกัปตันบุช

5 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑* หน้า 48—50

องเชียงสือเข้ามาเมืองไทยออกไปประกอบอาชีพประมงแถวเมืองสมุทรปราการได้ตามใจชอบ[6]

การช่วยเหลือที่ยิ่งใหญ่ของไทยก็คือการที่ไทยช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซิน องเชียงสือมาเมืองไทยครั้งนี้จุดประสงค์ขององเชียงสือก็คือต้องการที่จะได้กำลังทหารไทยยกไปช่วยปราบพวกไกเซิน ไม่ใช่มีความต้องการที่จะลี้ภัยทางการเมืองอย่างเดียว เพราะองเชียงสือรู้ดีว่ากำลังกำลังทัพองเชียงสือไม่สามารถที่จะปราบกบฏได้ เนื่องจากการรบครั้งสุดท้ายกับไกเซิน ทัพองเชียงสือถูกพวกกบฏตีแตกพ่ายยับเยินและเป็นการพ่ายแพ้อย่างเด็ดขาด จนเหลือความสามารถที่จะกู้อำนาจกลับคืนมาได้

ทัพไทยได้ยกไปช่วยปราบกบฏไกเซินในปี พ.ศ. 2326 โดยมีพระยานครสวรรค์เป็นแม่ทัพ การปราบกบฏไกเซินครั้งนี้ได้เกณฑ์กองทัพเขมรไปด้วย ผลของสงครามพงศาวดารไทยบอกว่าพระยานครสวรรค์มีชัยชนะต่อพวกไกเซิน ยึดอาวุธจากข้าศึกเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยเหตุใดไม่ปรากฏพระยานครสวรรค์กลับคืนอาวุธที่ยึดได้ให้แก่ข้าศึกจนหมดสิ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงทราบก็พิโรธมาก เพราะเป็นการ

---

๖ *เดิม*

เอาใจเผื่อแผ่แก่ข้าศึกจึงโปรดให้นำพระยานครสวรรค์ไปประหารชีวิต[7]

ในปี พ.ศ. 2327 ทัพไทยก็ยกไปปราบกบฏไกเซินอีก โดยเกณฑ์ทัพเขมรร่วมด้วย ทัพบกไทยผสมเขมรได้รับชัยชนะต่อญวน แต่ทัพเรือไทยพ่ายแพ้ทัพเรือญวนอย่างยับเยินที่คลองวามะนาว เส้นทางซึ่งมุ่งไปสู่ไซ่ง่อน ทัพบกจึงต้องถอยกลับ[8] เป็นอันว่าไทยต้องประสบความล้มเหลวในการช่วยเหลือองเชียงสืออีกครั้งหนึ่ง

ในปี พ.ศ. 2328 ญวนไกเซินก็ยกทัพเข้าตีเขมร ซึ่งขณะนั้นไทยได้ตั้งเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน)* เป็นผู้สำเร็จราชการปกครองเขมรที่อุดงลือไชย เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์สู้ไม่ได้จึงถอยไปตั้งหลักที่พระตะบอง ญวนไกเซินจึงเข้าปกครองเขมร[9]

การที่ไทยไม่สามารถช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซินได้สำเร็จ คงจะทำให้องเชียงสือไม่คิดที่จะหวังพึ่งไทยตลอดไป ด้วยเหตุนี้ระหว่างที่องเชียงสือพำนักอยู่ที่กรุงเทพ ฯ องเชียงสือได้

---

7 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 72—74

8 *เล่มเดิม* หน้า 77—79

* เขมรเรียกเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์

9 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 171

ติดต่อขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศส เพราะมีหลักฐานว่า ในปี พ.ศ. 2329 รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งทูตมาพบองเชียงสือที่กรุงเทพ ฯ พร้อมด้วยพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 โดยรัฐบาลฝรั่งเศสให้คำมั่นว่าจะช่วยเหลือองเชียงสือในการปราบกบฏไถเซิน[10]

การที่รัฐบาลฝรั่งเศสยินยอมให้ความช่วยเหลือแก่องเชียงสือเป็นเพราะพวกมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในญวนไม่พอใจพวกไกเซินที่กีดกันการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสจึงสนับสนุนให้องเชียงสือเป็นกษัตริย์ เพื่อว่ามิชชันนารีอาจได้รับสิทธิพิเศษบางประการถ้าหากแผนการสนับสนุนองเชียงสือให้เป็นกษัตริย์ประสบความสำเร็จ

ความจริงแล้วองเชียงสือได้ติดต่ออย่างลับ ๆ กับประเทศตะวันตกหลายประเทศ เช่น อังกฤษ ฮอลันดา โปรตุเกส สเปน มานานแล้ว แต่ว่าไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างจริงจังคงมีแต่ฝรั่งเศสประเทศเดียวที่ให้การสนับสนุน ในปี พ.ศ. 2327 องเชียงสือได้ขอร้องให้บีโย (Pigneau) มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งเป็นทูตเดินทางไปเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปอนดิเชอรี* (Pondichery) แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ บีโยจึงเดินทางต่อไปยัง

---

10 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 452—458.

* ศูนย์กลางการค้าของฝรั่งเศสที่อินเดีย.

ฝรั่งเศสพร้อมด้วยเจ้าชายคานห์ (Canh) ราชบุตรองเชียงสือ ไปเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปารีส การเจรจาครั้งนี้ประสบผลสำเร็จ โดยรัฐบาลฝรั่งเศสตกลงว่าจะส่งทหารจำนวน 1650 คน พร้อมด้วยเรือรบ 4 ลำ รวมทั้งอาวุธเข้าช่วยองเชียงสือปราบพวกไกเซิน ทางฝ่ายองเชียงสือให้สัญญาว่าจะยินยอมยกเมืองท่าตูราน (Tourane) และเกาะคอนดอร์ (Condore) ให้แก่ฝรั่งเศส นอกจากนั้นชาวฝรั่งเศสจะได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าอย่างเสรียิ่งกว่าชาติใด ส่วนมิชชันนารีจะได้รับสิทธิพิเศษในการเผยแพร่ศาสนาอย่างเต็มที่ สัญญาระหว่างญวนกับฝรั่งเศสได้มีการลงนามเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2331 ต่อมาได้เกิดการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2332 รัฐบาลฝรั่งเศสจึงได้บอกเลิกสัญญาที่จะให้ความช่วยเหลือองเชียงสือในการปราบกบฏ[11]

แสดงให้เห็นว่าองเชียงสือมีนโยบายที่จะดึงเอาประเทศต่าง ๆ ทั้งในยุโรปและไทยช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซินมานานแล้ว ก่อนที่องเชียงสือจะหนีมาพึ่งไทยเสียอีก องเชียงสือผู้นี้เป็นผู้ที่มีมานะบากบั่น มีความตั้งใจจริงในการคิดกอบกู้อำนาจกลับคืนมาอีกทั้งยังเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดทางการทูต สามารถเจรจา

---

11 Joseph Buttinger *The Smaller Dragon* หน้า 284—288.

ต่อให้ประเทศอื่น ๆ เช่นไทยกับฝรั่งเศสมีส่วนในการช่วยเหลือองเชียงสืออย่างมากในการปราบกบฏไกเซินจนได้รับความสำเร็จ

พงศาวดารญวนได้กล่าวถึงเรื่องที่องเชียงสือได้หนีออกจากไทยไปครั้งหนึ่งคือในปี พ.ศ. 2327 การหนีครั้งนี้เนื่องจากรัชกาลที่ 1 โปรดให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอกรมหลวงเทพหริรักษ์ และพระยาวิชิตณรงค์เป็นแม่ทัพ* ยกไปรบกับไกเซินโดยเกณฑ์ทัพเขมรร่วมด้วย องเชียงสือได้ถือโอกาสไปกับกองทัพที่ยกไปครั้งนี้ ทัพไทยและเขมรได้พ่ายแพ้แก่พวกไกเซินจนต้องถอยทัพกลับกรุงเทพ ฯ ส่วนองเชียงถือโอกาสหนีไปอยู่เกาะโถโจวเพื่อกอบกู้อำนาจในญวนกลับคืน[12]

พงศาวดารญวนบอกว่าในปี พ.ศ. 2329 องเชียงสือได้เข้ามากรุงเทพ ฯ อีกครั้งหนึ่งเรื่องนี้พงศาวดารไทยไม่ได้กล่าวถึงว่าองเชียงสือได้กลับเข้ามาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ อีกครั้ง หลังจากที่ได้หนีไปกอบกู้อำนาจที่เกาะโถโจวเป็นเวลาบีเศษ การที่องเชียงสือกลับเข้ามาพึ่งไทยอีกเป็นครั้งที่ 2 คงเป็นเพราะว่าแผนการขององเชียงสือที่จะปราบกบฏล้มเหลว

เนื่องจากพวกไกเซินกลับมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นหลังจากที่ยึด

---

* พงศาวดารญวนเรียกชื่อแม่ทัพไทยว่า เจ้าห้อยกับเจ้าทรวง

12 นายหยอง *เอ่มเดิม* หน้า 435.

ญวนใต้ได้แล้วก็รุกขึ้นไปทางเหนือยึดเมืองฮานอยได้ ขับไล่อำนาจของราชวงศ์ตรินห์ออกจากภาคเหนือได้สำเร็จสามารถยึดญวนได้หมดทั้งประเทศ[13] อีกประการหนึ่งทูตขององเชียงสือที่เป็นมิชชันนารีเดินทางไปเจรจาขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปอนดิเชอรี่ประสบความล้มเหลวจนต้องเดินทางต่อไปยังปารีสนั้น ทำให้องเชียงสือหมดความหวังที่จะปราบพวกไกเซินได้ จึงต้องเดินทางมาพึ่งไทยอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงให้การอุปการะเป็นอย่างดีเหมือนเช่นเคย โดยมิได้โกรธเคืองเรื่องที่องเชียงสือหนีออกจากเมืองไทย

ในระหว่างที่องเชียงสือพักอยู่ที่กรุงเทพฯ นั้น องเชียงสือได้ใช้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางบัญชาการกู้อำนาจในญวนด้วย เพราะมีการติดต่อระหว่างพวกนายทหาร และข้าราชการญวนที่เดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ เขมร และญวนอยู่ตลอดเวลา บทบาทของทหาร และข้าราชการฝ่ายองเชียงสือได้ปฏิบัติการหลายอย่างในการใช้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง เช่น ส่งคนไปสอดแนมและสืบข่าวที่ญวน ส่งช่างฝีมือไปสร้างเรือรบไว้ตาม

---

18 Joseph Buttinger *เล่มเดิม* หน้า 287.

เกาะใกล้ ๆ กับเมืองพุทไธมาศ* รวบรวมเสบียงอาหารและอาวุธ ส่งคนไปชักชวนชาวเขมรและญวนให้ร่วมมือกับองเชียงสือในการปราบกบฏไกเซิน นอกจากนั้น ทหารญวนฝ่ายองเชียงสือ 600 คน ได้หลบหนีพวกไกเซินเข้ามาพักในกรุงเทพ ฯ ด้วย นอกจากนี้กรุงเทพฯ ยังเป็นศูนย์กลางการติดต่อขอความช่วยเหลือไปยังประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเพื่อช่วยเหลือองเชียงสือ[14] ดังนั้น กรุงเทพ ฯ จึงเป็นเสมือนที่ตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นขององเชียงสือในการปราบกบฏไกเซิน

การที่ไทยได้ให้ความอุปการะแก่รัฐบาลพลัดถิ่นขององเชียงสืออย่างจริงจังโดยมิได้รังเกียจเดียดฉันท์ถึงกับยอมลงทุนส่งกองทัพไปช่วยปราบกบฏไกเซินนั้น อาจสรุปเหตุผลของการที่ไทยตัดสินใจช่วยองเชียงสือได้ดังต่อไปนี้คือ

1. พวกไกเซินไม่ได้แสดงการเป็นมิตรกับไทย เพราะระหว่างที่พวกไกเซินยึดเมืองญวนได้นั้น พวกไกเซินยังได้เข้ายึดเขมร และส่งกองทัพไปตีพระตะบองซึ่งไทยปกครองโดยตรงในปี พ.ศ. 2329[15] แต่ตีพระตะบองไม่สำเร็จ การที่พวกไกเซิน

---

* ปัจจุบันเรียกฮาเตียน (*Hatien*) ญวนเรียกห้าเตียง

14 นายหยอง *เอ่มเดิม* หน้า 489.

15 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 172.

ขยายอำนาจเข้าสู่เขมรคงจะทำให้ไทยไม่พอใจอย่างมาก เพราะเป็นการรุกรานดินแดนที่ไทยถือว่าอยู่ใต้อิทธิพลของไทยโดยตรง

2. ไทยต้องการที่จะสร้างอิทธิพลเหนือญวนเพื่อป้องกันมิให้ญวนเข้าไปรุกรานเขมร อย่างน้อยที่สุดถ้าองเชียงสือได้มีอำนาจในแผ่นดินญวน องเชียงสือก็คงจะระลึกถึงบุญคุณไทยที่เคยให้ความช่วยเหลือ และมีความเกรงใจไทยไม่กล้ารุกรานเขมรอย่ายเปิดเผย เขมรก็จะปลอดภัยจากญวน และอยู่ใต้อิทธิพลของไทยประเทศเดียว

3. การสนับสนุนรัฐบาลพลัดถิ่นขององเชียงสือจะทำให้ญวนเกิดแบ่งเป็น 2 พวก และทำสงครามกันเอง ไทยรู้ดีว่าตราบใดที่ญวนยังทำสงครามกันเอง ตราบนั้นเขมรจะปลอดภัยจากญวน และไทยจะแผ่อิทธิพลเข้าไปในเขมรได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นถ้าญวนทำสงครามกันอยู่เรื่อยไปผลประโยชน์ก็จะตกอยู่แก่ไทยและเขมรด้วย

4. เพื่อแสดงให้เห็นว่าไทยมีอำนาจพอที่จะเป็นผู้นำญวน เขมร และลาวได้

ผลจากการที่ไทยช่วยองเชียงสือปราบพวกไกเซินในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น พิจารณาดูแล้ว อาจสรุปได้ดังนี้

1. ไทยประสบความล้มเหลวในการส่งทหารไปทำสงครามกับพวกไกเซินหลายครั้งในระยะแรก ทัพเรือไทยไม่สามารถเอาชนะทัพเรือญวนได้ อีกทั้งไม่ชำนาญภูมิประเทศ จึงถูกทัพญวนใช้กลยุทธที่เหนือกว่าเข้าโจมตีจนทัพไทยต้องแตกพ่ายไป องเชียงสือเคยพ่องไปยังกรุงเทพ ฯ บ่อย ๆ ว่า ทัพไทยชาดระเบียบวินัยชอบไปเบียดเบียนข่มเหงราษฎรทำให้ราษฎรไม่ชอบทหารไทย[16] การกระทำดังกล่าวคงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ทัพไทยประสบความล้มเหลวในการปราบกบฏไกเซิน

2. การที่ไทยให้ญวนเข้ามาจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นในกรุงเทพฯ กลับเป็นผลเสียแก่ไทยในแง่ที่ว่า พวกนายทหารญวนและข้าราชการญวนเป็นจำนวนมากเข้ามาพำนักในกรุงเทพ ฯ และเข้าออกในราชสำนักไทยบ่อย ๆ ญวนจึงสามารถรู้ความลับของทางราชการไทยได้มากมาย และการที่ไทยยอมให้องเชียงสือเข้าร่วมงานในกองทัพไทย เช่น เมื่อพม่ายกเข้ามาตีกรุงเทพ ฯ ในปี พ.ศ. 2329 องเชียงสือได้อาสานำทัพญวนออกรบกับพม่าด้วย และสามารถรบชนะกองทหารพม่า[17] การที่องเชียงสือและทหารญวนได้คลุกคลีทำงานร่วมกับทัพไทยจึงสามารถรู้กลยุทธในการ

---

16 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 431.

17 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 444—445.

ศึกของทัพไทย และจุดอ่อนของทัพไทยเป็นอย่างดี ข้อนี้น่าจะเป็นผลเสียแก่ไทยในการทำสงครามกับญวนสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ทำให้ทัพไทยต้องพ่ายแพ้แก่ทัพญวนหลายครั้ง ไม่สามารถเอาชนะญวนได้อย่างเด็ดขาด เพราะแม่ทัพญวนที่รบกับไทยในดินแดนเขมรนั้นเป็นผู้ที่เคยมาอยู่ในเมืองไทยมาแล้วทั้งสิ้น โดยเฉพาะองตำกุ๋น ข้าหลวงไซ่ง่อนซึ่งเป็นผู้วางแผนโจมตีไทยและเป็นผู้มีอำนาจมากรองจากพระเจ้าแผ่นดินญวน ได้เคยมาอยู่กรุงเทพฯ พร้อมกับองเชียงสือ

3. การที่ไทยยินยอมให้องเชียงสือใช้ดินแดนไทยที่เป็นเกาะทางแถบหัวเมืองชายทะเลตะวันออกเป็นฐานปฏิบัติการกู้อำนาจในญวน ทำให้ญวนรู้จักภูมิประเทศของไทยแถบหัวเมืองชายทะเลตะวันออกเป็นอย่างดี โดยปกติไทยมีจุดอ่อนทางด้านการป้องกันข้าศึกที่จะยกมาทางทะเลอยู่แล้ว เพราะไทยมีศัตรูสำคัญคือพม่าซึ่งยกทัพมารุกรานไทยทางบกตลอดเวลา ไทยจึงพะวงแต่การป้องกันทางบก ดังนั้นถ้าข้าศึกยกทัพเข้าโจมตีไทยทางทะเล ไทยจะเสียเปรียบมากมาย

การที่ญวนได้รู้จักน่านน้ำไทยทางฝั่งทะเลตะวันออกเป็นอย่างดี มีผลร้ายแก่ไทยเป็นอย่างมาก ถ้าหากญวนจะยกทัพเรือเข้าตีไทยทางอ่าวไทยฝั่งตะวันออกและรุกเข้าสู่กรุงเทพฯ ก็จะ

ทำได้โดยง่าย และไทยจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ จะเตรียมรบไม่ทัน เพราะอ่าวไทยอยู่ห่างจากกรุงเทพ ฯ เพียงไม่กี่กิโลเมตร เดินทัพไม่ถึง 2 วัน ก็จะถึงกรุงเทพ ฯ ดูเหมือนว่าไทยคงจะรู้จุดอ่อนข้อนี้บ้างเหมือนกัน จึงได้จัดให้มีการป้องกันการรุกรานของญวนซึ่งอาจโจมตีไทยทางฝั่งตะวันออก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดให้สร้างเมืองสมุทรปราการหรือนครเขื่อนขันธ์ และสร้างป้อมขึ้น 4 ป้อม สำหรับป้องกันญวนยกทัพเรือเข้ามารุกรานไทย[18] เพราะขณะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนกำลังตึงเครียดเนื่องจากปัญหาเขมร

มีหลักฐานแสดงว่าชาวญวนเป็นผู้มีความสามารถในการสืบข่าวและสอดแนม ดังเช่นในปี พ.ศ. 2353 พระเจ้าแผ่นดินญวนได้ส่งทูตคณะหนึ่งมายังกรุงเทพ ฯ ทูตคณะนี้ได้พยายามศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ของไทย และรวบรวมข่าวสารทางทหารของไทย ทูตได้เขียนแผนที่ประเทศไทย และได้บอกถึงเส้นทางที่ญวนจะเดินทางเข้ามายังประเทศไทยได้ 6 ทาง และยังได้เขียนแผนที่แสดงอาณาเขตของประเทศไทย แสดงเกาะต่าง ๆ ในเขตไทย ตลอดจนที่ตั้งทางทหาร คลังสรรพาวุธ และกล่าวถึงระบบการ

---

18 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2* (เล่ม 2) หน้า 171.

ปกครองของไทย[19] การที่ชาวญวนได้เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน ทำให้ญวนมีความรู้เกี่ยวกับเมืองไทยอย่างกว้างขวาง และทำให้ญวนได้เปรียบในการวางนโยบายทางการทูต การเมือง และการทหารในส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทยได้อย่างถูกต้อง

4. ผลที่ไทยได้รับจากการช่วยเหลือองเชียงสือในครั้งนี้ แม้ว่าไทยอาจจะผิดหวังไปบ้าง เพราะไม่สามารถควบคุมญวนมิให้ขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมรได้ แต่อย่างน้อยที่สุดประโยชน์ที่ได้รับก็คือได้มีสันติภาพระหว่างไทยกับญวนชั่วระยะหนึ่ง คือ ในสมัยรัชกาลที่ 1 และต้นรัชกาลที่ 2 เพราะเป็นระยะที่ญวนยังเกรงใจไทยอยู่ เนื่องจากยังสำนึกในบุญคุณของไทยที่เคยให้ความช่วยเหลือญวน[20]

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ได้กล่าวถึงเรื่องที่องเชียงสือได้หนีออกจากกรุงเทพ ฯ โดยมิได้กราบบังคมทูลลาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ คงทิ้งจดหมายไว้ฉบับหนึ่งกราบบังคม

---

19 Alexander Barton Woodside. *Vietnam and the Chinese Model* หน้า 257—258

20 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1167 เลขที่ 2 *สำเนาพระราชสาส์นเจ้าอนัมก็กถึงรัชกาลที่ 1* พระราชสาส์นไม่ปรากฏลงวันเดือนปี

ทูลรัชกาลที่ 1 ว่า การที่องเชียงสือหนีไปก็เพื่อที่จะคิดกอบกู้บ้านเมืองญวนและถ้าหากองเชียงสือกระทำการสำเร็จก็จะขอเป็นเมืองขึ้นของไทยต่อไป องเชียงสือยังขอให้ไทยช่วยส่งอาวุธปืนและกระสุนดินดำไปช่วยองเชียงสือปราบกบฏอีกด้วย[21]

เข้าใจว่าองเชียงสือคงจะเขียนหนังสือทิ้งเอาไว้เป็นภาษาไทย เพราะปรากฏว่าองเชียงสือเป็นผู้ที่มีความสามารถเขียนภาษาไทยและอ่านหนังสือไทยได้ดี[22] การที่องเชียงสือบอกว่าถ้าตัวเองกระทำการสำเร็จก็จะขอเป็นเมืองขึ้นของไทยนั้นไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ ในพงศาวดารไทยใช้ประโยคว่า *เป็นเมืองขึ้นขอบขัณฑสีมาสืบไป"* องเชียงสือคงมิได้ตั้งใจที่จะเป็นเมืองขึ้นไทยตลอดไป เพราะเมื่อองเชียงสือขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าเวียดนามยาลองแล้ว องเชียงสือได้เลิกส่งต้นไม้ทองเงินให้แก่ไทย คงส่งให้ในสมัยองเชียงสือยังรวมประเทศไม่สำเร็จ และต้องการที่จะให้ไทยช่วยเหลือทางด้านกำลังอาวุธ องเชียงสือส่งต้นไม้ทองเงินมาให้ไทยก็เพื่อแสดงความอ่อนน้อมต่อไทยและต้องการที่จะได้รับความช่วยเหลือจากไทยเท่านั้น

องเชียงสือหนีออกจากไทยครั้งนี้ พงศาวดารไทยกล่าวตรง

---

21 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 146—151.

22 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 455.

กับพงศาวดารญวนแต่จะเป็นปี พ.ศ. ใดไม่ทราบแน่ชัด เข้าใจว่าคงจะประมาณปี พ.ศ. 2330 เพราะหลักฐานพงศาวดารญวนบอกว่า ในปีนั้นองเชียงสือเริ่มมีชัยต่อพวกไกเซินแล้วโดยไม่มีกองทัพไทยช่วย[23]

เมื่อองเชียงสือหนีออกจากไทยแล้ว ครั้งแรกไปพักที่เกาะสีชังก่อน ต่อมาจึงเดินทางไปพักที่เกาะกูด* ซึ่งเป็นเกาะที่อยู่ใกล้ชายแดนเขมรและอยู่ในเขตไทย[24] การที่องเชียงสือเลือกเอาเกาะกูดเป็นฐานปฏิบัติการปราบกบฏไกเซินนั้นเป็นเพราะเกาะกูดมีคุณสมบัติเหมาะสมอยู่หลายประการ กล่าวคือ เป็นเกาะที่อยู่ใกล้ชายแดนไทย เขมร และญวน ซึ่งเหมาะที่จะใช้เป็นศูนย์กลางติดต่อกับไทย เขมร และญวนได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นเกาะกูดอยู่ในเขตไทย พวกไกเซินไม่กล้าที่จะยกกำลังล่วงล้ำเข้ามาปราบองเชียงสือเนื่องจากเกรงใจไทย อีกประการหนึ่ง เกาะกูดยังเป็นเกาะที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ไม่มีผู้คนอาศัยจึงเหมาะที่จะใช้เป็นฐานสำหรับปฏิบัติการกู้อำนาจได้เป็นอย่างดี

---

23 *เล่มเดิม* หน้า 469–770.

*พงศาวดารญวนบอกว่าเป็นเกาะไผ่

24 Klaus Wenk *The Restoration of Thailand Under Rama I (1782–1809)* หน้า 112.

การที่ไทยช่วยเหลือองเชียงสือ ทำให้ไทยเกิดขัดแย้งกันเอง ระหว่างผู้นำของไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสนับสนุนการช่วยเหลือองเชียงสืออย่างเต็มที่แต่กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงมีความเห็นขัดแย้งและไม่พอพระทัยในการที่องเชียงสือได้หลบหนีออกจากประเทศไทยโดยมิได้ทูลลา ทรงถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้ใช้กำลังติดตามจับองเชียงสือให้ได้ แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงไม่เห็นด้วย ทรงตรัสว่า "*เขาเห็นว่าเราช่วยธุระเขาไม่ได้ด้วยมีศึกติดพันกันอยู่ เขาจึงหนีไปคิดจะตีเอาบ้านเมืองคืน เรามีคุณแก่เขาเขียนด้วยผีมือ แล้วจะลบด้วยเท้ามิบังควร*" กรมพระราชวังบวรทรงถวายความเห็นขัดแย้งว่า "*องเชียงสือคนนี้ แม้จะละไว้มิให้ติดตามเอาตัวให้ได้ นานไปภายหลังเมื่อล่วงแผ่นดินนี้ไปแล้ว มันจะทำความลำบากเดือดร้อนแก่ลูกหลานเราเป็นแท้อย่าสงสัยเลย เพราะองเชียงสือเข้ามาอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ก็หลายปี ได้รู้ต้นลึกหนักเบาในการบ้านเมืองของเราทุกสิ่ง*"[25]

---

25 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4)* หน้า 150—151.

ความเห็นของสองพระองค์ท่านพิเคราะห์ดูแล้วก็เป็นเหตุผลที่ถูกต้องทั้งสองพระองค์ เพราะเหตุการณ์ในระยะหลังจากที่องเชียงสือได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองญวนได้ทั้งประเทศแล้ว ญวนกับไทยก็มีความสนิทสนมและเป็นไมตรีกันอย่างดี เป็นผลดีแก่ไทยในการขยายอิทธิพลเข้าเขมรได้อย่างสะดวกกว่าแต่ก่อน เพราะญวนไม่ได้ขัดขวางไทยอย่างรุนแรง แต่ไทยมีอิทธิพลในเขมรได้อย่างเต็มที่เพียงสมัยรัชกาลที่ 1 เท่านั้น หลังจากนั้นไทยกับญวนก็เริ่มบาดหมางกันตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 2 เป็นต้นไป และได้ทำสงครามกันอย่างขนานใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเหตุการณ์ก็เป็นจริงดังที่กรมพระราชวังบวรทรงทำนายเอาไว้ คือ ไทยประสบความผิดหวังที่จะเข้าไปมีอิทธิพลเหนือญวนได้ตลอดไป

ขณะที่องเชียงสือใช้เกาะกูดเป็นศูนย์ปฏิบัติการกู้อำนาจกลับคืนมานั้น ทางกรุงเทพฯ ได้ให้ความสนับสนุนอย่างเต็มที่ เช่น ได้จัดส่งเรือตระเวนหลายลำพร้อมด้วยปืนและกระสุนดินดำไปให้องเชียงสือ องเชียงสือได้เริ่มมีชัยชนะต่อพวกไกเซินโดยตีได้เมืองเล็ก ๆ ที่อยู่ใกล้ชายแดนเขมรได้ก่อน แล้วค่อย ๆ ขยายอำนาจขึ้นเรื่อย ๆ องเชียงสือได้ตอบแทนบุญคุณไทยโดยช่วยปราบโจรสลัดที่คอยปล้นสะดมเรือสินค้าทางแถบหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ในปี พ.ศ. 2331 องเชียงสือได้มีหนังสือมาขอ

เรือรบและกระสุนดินดำจากไทยอีก ไทยก็ได้จัดส่งไปให้ตามที่ต้องการ และในปีเดียวกันนั้นเององเชียงสือได้ส่งทูตมาไทยถวายต้นไม้ทองเงินเป็นครั้งแรก รวมทั้งขอให้ไทยส่งทัพจากพระตะบองช่วยองเชียงสือตีเมืองบ่าสักด้วย ไทยได้ช่วยเหลือตามที่องเชียงสือขอร้อง ทัพพระตะบองที่ยกไปช่วยองเชียงสือในครั้งนั้น มีเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นแม่ทัพสามารถตีเมืองบ่าสักให้องเชียงสือได้สำเร็จ[26]

องเชียงสือได้ส่งต้นไม้ทองเงินไปให้ไทยทั้งหมด 6 ครั้งด้วยกัน ในระหว่างที่ยังเป็นเจ้าอนัมก๊ก* และยังไม่สามารถรวมประเทศได้เสร็จ การส่งทูตมาถวายต้นไม้ทองเงินแต่ละครั้งองเชียงสือมักจะขอให้ไทยช่วยเหลือแทบทุกครั้ง[27] หรือไม่ก็ถวายรายงานเหตุการณ์ทางเมืองญวนไปให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ ทรงทราบ เช่นในปี พ.ศ. 2334 องเชียงสือขณะนั้นเป็นเจ้าอนัมก๊กแล้ว ได้ขอซื้อปืนคาบศิลาจากไทย 1000 กระบอก แต่ได้ส่งเรือรบมาให้ไทย 70 ลำเป็นการตอบแทน ในปี พ.ศ. 2339 ไทยได้ส่งช้างไปให้เจ้าอนัมก๊ก 20 เชือก และ

---

26 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 469—470.

* ตั้งตัวเป็นเจ้าอนัมก๊กเมื่อปี พ.ศ. 2333

27 Klaus Wenk *เล่มเดิม* หน้า 117.

ในปี พ.ศ. 2346 ไทยได้ส่งข้าวเปลือกไปช่วยญวน เนื่องจากทางเมืองญวนเกิดข้าวยากหมากแพงและทำนาไม่ได้ผล[28]

นอกจากไทยจะช่วยญวนทางด้านกำลังอาวุธและยุทธบริจัยแล้ว ไทยยังได้ส่งทัพไทย เขมร และลาว ไปช่วยเจ้าอนัมก๊กปราบกบฏไกเซินอีกด้วย เช่นในปี พ.ศ. 2344 เจ้าอนัมก๊กขอให้ไทยส่งทัพลาวและเขมร ช่วยญวนตีเมืองแง่อาน* แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดให้เขมรยกทัพไปช่วยเจ้าอนัมก๊กตีเมืองกุยเยินแทน ปรากฏว่าเขมรไม่ยอมรบและพากันหนีกลับหมด[29] เจ้าอนัมก๊กได้ฟ้องไปทางกรุงเทพ ฯ ว่าพญากลาโหมแม่ทัพเขมรที่ยกทัพไปช่วยเจ้าอนัมก๊กตีเมืองกุยเยินนั้น ได้ลอบไปติดต่อกับพวกไกเซินเบ็นทำนองเข้ากับฝ่ายศัตรู ไทยได้ตอบเจ้าอนัมก๊กไปว่าจะสอบสวนเรื่องนี้ และจะลงโทษพระยากลาโหมในฐานะที่เข้ากับฝ่ายศัตรู[30]

ต่อมาทัพไทยได้ยกออกจากกรุงเทพ ฯ ไปสมทบกับทัพลาว

---

28 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1—รัชกาลที่ 4)* หน้า 33—42.

* ลาวเรียกว่าเมืองล่าน้ำ

29 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 185

30 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับเขมรและญวนสมัยรัตนโกสินทร์* หน้า 46—47.

ตีทัพไกเซินแถวเมืองแง่อานได้รับชัยชนะ นอกจากทางกรุงเทพฯ ได้สั่งให้ลาวและเขมรยกทัพไปช่วยเจ้าอนัมก๊กรบไกเซินแล้ว เจ้าอนัมก๊กยังใช้วิธีเกลี้ยกล่อมและชักชวนเขมรกับลาวช่วยเจ้าอนัมก๊กปราบไกเซินอีกด้วย เช่นในราวปี พ.ศ. 2330 ขณะที่องเชียงสือกำลังเริ่มรบกับไกเซินนั้นได้ไปชักชวนชาวเขมรราว 2,000 คน เข้าร่วมในกองทัพองเชียงสือ โดยให้นายทหารญวนเป็นผู้บังคับการกองทหารเขมร และให้ผึกทหารเขมรทำการรบแบบญวน[31]

ไทยได้แสดงนโยบายให้เห็นว่าสนับสนุนเจ้าอนัมก๊กอย่างมั่นคง ก็คือในปี พ.ศ. 2332 ญวนไกเซินได้ส่งทูตพร้อมด้วยอักษรสาส์นเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขอเป็นมิตรกับไทยและชักชวนให้ไทยร่วมมือกับเจ้าเมืองตังเกี๋ยปราบองเชียงสือ โดยทัพตังเกี๋ยจะเข้าโจมตีทัพองเชียงสือ และถ้าองเชียงสือแตกทัพหนีเข้าเขตไทย ก็ให้ไทยจับกุมองเชียงสือส่งไปให้เจ้าเมืองตังเกี๋ยด้วย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตอบทูตจากตังเกี๋ยไปว่า ไทยไม่สามารถจะทำดังนั้นได้ เพราะว่าเคยทำบุญคุณให้เจ้าอนัมก๊กแล้วจะทำโทษเมื่อภาย

---

31 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 466.

หลังอีกหาได้ไม่ เป็นการผิดประเพณีและนานาประเทศจะติเตียนการกระทำของไทยว่าขาดความเมตตากรุณา แต่ไทยยินดีจะไกล่เกลี่ยให้ อีกประการหนึ่งการที่กองทัพองเชียงสือรบกับกองทัพตังเกี๋ยซึ่งเป็นญวนเหมือนกัน ถ้าไทยเข้าไปยุ่งเกี่ยวก็อาจจะไปเกิดผิดพลาดปะทะกับฝ่ายตังเกี๋ยก็ได้ จะทำให้เสียไมตรีกันเปล่า ๆ[32]

ไทยได้แจ้งเรื่องที่ทูตจากตังเกี๋ยมาชักชวนไทยไปให้องเชียงสือทราบ นอกจากนั้นไทยได้แสดงท่าทีว่าไม่ต้องการที่จะกระทบกระทั่งกับญวนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จะเห็นได้จากการที่ไทยได้มีพระราชสาส์นไปถึงเจ้าเมืองตังเกี๋ยแจ้งให้ทราบว่าญวนตังเกี๋ยได้ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์โดยไม่ทราบสาเหตุ ทางเวียงจันทน์ได้รายงานไปให้ไทยทราบ ไทยจึงได้ส่งทัพขึ้นไป ก็พอดีได้ทราบข่าวว่าตังเกี๋ยได้ยกทัพกลับไปแล้ว ไทยจึงไม่กล้าที่จะยกทัพติดตามเข้าไปในเขตญวน เพราะกลัวว่าจะเสียไมตรีกับฝ่ายตังเกี๋ย[33] พระราชสาส์นฉบับนี้ได้เน้นถึงเรื่องที่ไทยต้องการเป็นมิตรกับญวนตังเกี๋ย แสดงว่าไทยได้แสดงนโยบายเป็นกลาง คือ

---

32 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1156 เลขที่ 2 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถึงเจ้าเมืองตังเกี๋ย* ไม่ปรากฏลงวันที่.

33 *เล่มเดิม*

เป็นมิตรกับญวนทั้งสองฝ่าย แต่ที่จริงนั้นไทยสนับสนุนญวนฝ่ายเจ้าอนัมก๊กเต็มที่ แต่ไทยไม่ต้องการแสดงออกมาอย่างเปิดเผย เพราะไม่แน่ใจว่าเจ้าอนัมก๊กจะได้ชัยชนะสามารถรวมญวนทั้งประเทศ ดังนั้นการส่งทัพไปช่วยองเชียงสือรบ ส่วนใหญ่ไทยส่งทัพเขมรและลาวเข้าช่วยองเชียงสือรบมากกว่าที่จะส่งทหารไทยเข้ารบโดยตรง น่าสังเกตว่าไทยได้วางนโยบายเกี่ยวกับญวนด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2346 ทูตญวนได้เดินทางมาถึงกรุงเทพ ฯ เพื่อแจ้งข่าวเรื่องเจ้าอนัมก๊กตีตังเกี๋ยได้เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2345 ทูตญวนที่มาครั้งนี้ได้ถวายบรรณาการแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งประกอบด้วยทองคำ เงิน น้ำตาลทราย ผ้าแพร ฯลฯ เจ้าอนัมก๊กยังได้แสดงความวิตกกรณีมีข่าวว่าพม่าจะยกทัพมารุกรานไทย แต่ครั้นได้ข่าวว่าพม่ายกทัพกลับไปหมดแล้ว เจ้าอนัมก๊กก็รู้สึกดีใจ[34]

การที่เจ้าอนัมก๊กสามารถยึดตังเกี๋ยได้ จึงเท่ากับรวมญวนเป็นปึกแผ่นครั้งแรก ในระยะหลัง ๆ ไทยไม่สามารถที่จะช่วยเจ้าอนัมก๊กได้มากนัก เนื่องจากไทยกำลังมีศึกติดพันกับพม่า เมื่อ

---

34 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1164 เลขที่ 8 *พระราชสาส์นจากเจ้าอนัมก๊กถวายแด่รัชกาลที่ 1* แปลเป็นภาษาไทย เมื่อ 12 กรกฎาคม 2346.

ยึดฮานอยได้แล้วเจ้าอนัมก๊กก็ได้สถาปนาเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง* เมื่อปี พ.ศ. 2345 ไทยได้ส่งทูตไปแสดงความยินดีเนื่องในการที่เจ้าอนัมก๊กได้สถาปนาเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง ทูตไทยที่ไปครั้งนี้ได้นำสิ่งของเครื่องสำหรับกษัตริย์ออกไปพระราชทานแก่พระเจ้าเวียดนามยาลองด้วย สิ่งของที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทูตไทยนำไปถวายให้ก็คือพระมาลา[35] การที่ทูตไทยนำพระมาลาไปถวายให้พระเจ้าแผ่นดินญวนครั้งนี้ ไม่ทราบว่าทางกรุงเทพ ฯ จะมีจุดประสงค์และมีความหมายอย่างไร แต่ปรากฏว่าพระเจ้าเวียดนามยาลองไม่ยอมรับพระมาลาที่ไทยส่งไปถวาย ได้ส่งกลับคืนมาให้ไทย โดยทางญวนอ้างว่าพระมาลาเป็นของสูงไม่เคยใส่จึงถวายคืนมา[36]

การที่พระเจ้าเวียดนามยาลองไม่ทรงยอมรับพระมาลาจากไทยนั้น สันนิษฐานได้ว่าคงเป็นเพราะญวนกลัวว่า การที่พระเจ้าแผ่นดินญวนทรงรับพระมาลาจากไทยในการราชาภิเษกเป็น

---

* พระนามภาษาญวนว่า สมเด็จพระเจ้ายาล็องกาวว่างเด๊ และยกพระเกียรติเป็นจักรพรรดิ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า *Gia Long.*

35 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์* หน้า 49.

36 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1166 เลขที่ 2 *พระราชสาส์นจากพระเจ้าเวียดนามยาลองถวายแด่รัชกาลที่ 1* เมื่อ 16 สิงหาคม 2347

พระเจ้าแผ่นดินญวนนั้นเท่ากับเป็นการยอมรับอำนาจของไทยเหนือญวนซึ่งเป็นการเสียศักดิ์ศรีมาก ธรรมเนียมแบบนี้ญวนได้เคยใช้กับเขมรมาแล้ว ในเมื่อมีการราชาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินเขมรพระเจ้าแผ่นดินญวนจะพระราชทานพระมาลาให้ หรือเท่ากับเป็นผู้แต่งตั้งพระเจ้าแผ่นดินเขมรนั่นเอง[37] ญวนถือว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนมีฐานะเท่าเทียมกับพระเจ้าแผ่นดินไทย ฉะนั้นพระเจ้ายาลองจึงไม่ทรงยอมรับพระมาลาจากไทยดังกล่าว นอกจากนั้นญวนยังได้งดส่งต้นไม้ทองเงินมาให้ไทยตั้งแต่นั้นมา

ไทยหวังที่จะให้ญวนได้ช่วยไทยในการทำสงครามกับพม่า เพราะมีหลักฐานว่าในปี พ.ศ. 2347 ไทยมีแผนการที่จะยกไปตีพม่า โดยจะตี 4 เมืองก่อนคือ มะริด ทวาย เมาะตะมะ ย่างกุ้ง รัชกาลที่ 1 ได้มีพระราชสาส์นไปถึงพระเจ้าเวียดนามยาลองชักชวนให้พระเจ้ายาลองส่งทัพเรือไปช่วยไทยโจมตีพม่า[38]

การที่ไทยขอให้ญวนช่วยรบพม่าครั้งนี้ ไม่ปรากฏว่าญวนได้ส่งทัพเรือมาช่วยเหลือซึ่งไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใด อาจจะ

---

37 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 219.

38 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1166 เลขที่ 2 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ 16 สิงหาคม 2347.

เป็นเพราะญวนไม่ต้องการเป็นศัตรูกับพม่าก็ได้ แต่ถ้าญวนเป็นมิตรกับพม่าได้ ญวนก็จะได้เปรียบมาก เพราะญวนอาจจะร่วมมือกับพม่าบีบบังคับไทย หรือทำสงครามกับไทยได้อย่างสะดวก อีกประการหนึ่งไทยก็เคยปฏิเสธเจ้าอนัมก๊กมาแล้วในการที่เจ้าอนัมก๊กชวนไทยตีตังเกี๋ยในปี พ.ศ. 2335 แต่ไทยได้ตอบปฏิเสธโดยอ้างว่ากำลังติดศึกกับพม่า[39] ซึ่งความจริงแล้วไทยไม่ต้องการที่จะตั้งตนเป็นศัตรูกับตังเกี๋ยมากกว่า

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพยายามดำเนินนโยบายหลีกเลี่ยงการผิดใจกับญวนเกี่ยวกับปัญหาชายแดนเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังเช่น เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2349 พระองค์ได้ส่งทูตเดินทางไปเฝ้าพระเจ้ายาลองเพื่อชี้แจงให้ญวนได้ทราบเรื่องที่ไทยได้ส่งพญาเชียงเงินขึ้นไปรับชาวไทย ซึ่งหนีพม่าไปอยู่หลวงพระบางกลับไปกรุงเทพ ฯ แต่พญาเชียงเงินกลับไปทะเลาะกับญวนด้วยเรื่องที่ทหารไทยรุกล้ำชายแดนญวนจนถึงกับมีการรบพุ่งกัน เมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงทราบ ทรงพระวิตกว่าอาจทำให้ญวนเข้าใจผิดว่าทางกรุงเทพ ฯ สนับสนุนให้พระยาเชียงเงินไปทะเลาะกับญวน จึงได้แจ้งให้ญวนทราบเพื่อจะได้ไม่ผิด

---

๓๙ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 218–219

ใจกัน[40] ทางฝ่ายญวนก็ได้ตอบให้ไทยทราบในเรื่องนี้ว่าไม่ติดใจสงสัยทางกรุงเทพ ฯ มีส่วนสนับสนุน[41]

เป็นที่น่าสังเกตว่าทูตไทยที่เดินทางไปเฝ้าพระเจ้ายาลองครั้งนี้คนหนึ่ง คือ พระยาราชวังสัน ซึ่งเป็นคนที่เคยนำพระเจ้ายาลองสมัยที่ยังเป็นองเชียงสือหนีเข้ามายังประเทศไทย และได้พาเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนกระทั่งได้รับการชุบเลี้ยงเป็นอย่างดี องเชียงสือได้สำนึกในบุญคุณของพระยาราชวังสันอยู่ตลอดเวลา[42] ฉะนั้นการส่งพระยาราชวังสันเป็นทูตไปเจรจากับญวนจึงนับว่ามีความหมายอยู่มาก เพราะไทยต้องการที่จะปรับความเข้าใจกับญวน เนื่องจากรู้ว่าญวนไม่พอใจไทยเรื่องที่พระยาเชียงเงินรุกล้ำเข้าไปในเขตแดนญวนจนเกิดการสู้รบกับญวน ดังนั้นจึงต้องส่งทูตที่ญวนให้ความเคารพนับถือไปเจรจา

---

40 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1168 เลขที่ 2 *สำเนาพระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ 1 พฤษภาคม 2849

41 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1168 เลขที่ 4 *สำเนาพระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 1* เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2850

42 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์* หน้า 58

การเริ่มความขัดแย้งระหว่างไทยกับญวน

ในระหว่างที่องเชียงสือหรือเจ้าอนัมก๊กกำลังทำสงครามปราบพวกไกเซินอยู่นั้นเป็นระยะที่สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญวนอยู่ในฐานะค่อนข้างจะราบรื่น ไม่มีเรื่องบาดหมางใจกันในเรื่องใหญ่ ๆ เลย จะมีอยู่บ้างก็เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เจ้าอนัมก๊กพ้องไปยังรัชกาลที่ 1 เช่น เรื่องที่ทหารไทยที่ส่งไปช่วยเจ้าอนัมก๊กไปข่มเหงราษฎรญวน เรื่องที่ทูตไทยซึ่งไปเมืองญวนแล้วประพฤติไม่ดี เรื่องทหารไทยรุกล้ำเขตแดนญวนโดยไม่แจ้งให้ทราบ ครั้งหนึ่งมีข่าวว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงไม่พอพระทัยเจ้าอนัมก๊กด้วยเรื่องใดไม่ปรากฏ ถึงกับทวงเอาบื้นที่พระราชทานให้เจ้าอนัมก๊กไปแล้วกลับคืน[43] เข้าใจว่าคงจะมีเหตุมาจากข้าราชการไทยที่ไปเมืองญวนแล้วประพฤติไม่ดี คือไปลักพาผู้หญิง และถูกนายด่านญวนจับได้ ทำให้ข้าราชการไทยโกรธญวนมาก[44] และอาจไปฟ้องร้องใส่ร้ายญวนต่อรัชกาลที่ 1 ซึ่งทำให้พระองค์ไม่พอพระทัยญวนก็ได้ อีกเรื่องหนึ่งที่เจ้าอนัมก๊กไม่พอใจไทยก็คือ การที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ไปเกณฑ์เขมรต่อเรือรบเป็นจำนวนมาก เจ้าอนัมก๊กใช้ให้คนไปสืบ

---

43 เดิม หน้า 35

44 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 204

ได้ความว่า เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์กำลังเตรียมกำลังไว้เพื่อที่จะรุกรานญวน[45] ข้อบาดหมางเหล่านี้ไม่ได้ทำให้ไทยกับญวนเกิดการขัดแย้งกันอย่างรุนแรง เนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างได้พยายามปรับความเข้าใจกัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชสาส์นถึงพระเจ้ายาลอง ทรงแสดงความเชื่อมั่นว่าพระเจ้ายาลองซื่อสัตย์ต่อไทย และทรงย้ำว่าต้องการที่จะเป็นไมตรีกับญวนตลอดไป และขออย่าให้มีเรื่องกินแหนงแคลงใจระหว่างไทยกับญวนเลย[46]

ข้อบาดหมางเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้ไม่ได้เป็นสาเหตุทำให้ไทยกับญวนต้องบาดหมางกันในเวลาต่อมา จริงอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 1 อาจเป็นเพราะว่าเจ้าอนัมก็ยังต้องขอความช่วยเหลือจากไทย เพราะยังรวมประเทศญวนไม่สำเร็จ เจ้าอนัมก็จึงไม่กล้าที่จะทำอะไรรุนแรงให้เกิดบาดหมางกับไทย แต่พอมาถึงปลายรัชกาลที่ 1 เริ่มมีสัญลักษณ์ว่าไทยกับญวนมีความสัมพันธ์กันอย่างไม่ราบรื่นนัก สาเหตุสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ การที่ญวนเริ่มมีบทบาท

---

45 *เล่มเดิม* หน้า 205

46 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1168 เลขที่ 2 *สำเนาพระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ 1 พฤษภาคม 2349

ขยายอิทธิพลเข้าไปในลาวทุกฝ่ายและเขมร กล่าวคือเมื่อเจ้าอนันก็กสามารถยึดเมืองเว้ได้แล้วพระองค์ก็มั่นพระทัยว่าคงจะรวมญวนได้หมดประเทศในไม่ช้า และญวนคงจะมีความเข้มแข็งพอที่จะปราบพวกไกเซินต่อไปโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งไทยมากนัก หรืออาจไม่ต้องพึ่งไทยอีกก็ได้ จากนั้นเจ้าอนันก็ทรงเรียกร้องให้หัวเมืองลาวกาวซึ่งอยู่ใกล้เขตแดนญวนส่งเครื่องบรรณาการไปถวายพระองค์ และหัวเมืองลาวกาวก็ได้ปฏิบัติตาม[47] เพราะขณะที่ญวนกำลังรบกันเองอยู่นั้น ลาวทุกฝ่ายได้งดส่งบรรณาการไปให้ญวน โดยปกติแล้วลาวทุกฝ่ายได้ส่งบรรณาการไปให้ไทยและญวนเพื่อแสดงความอ่อนน้อมเป็นประจำ

ในตอนแรกเจ้าอนันก็กยังเกรงใจไทยไม่กล้าที่จะเข้าไปยุ่งกับลาวเวียงจันทน์โดยมิได้ขออนุญาตจากไทย เช่น จะซื้อเสบียงอาหารจากเวียงจันทน์ก็ต้องขออนุญาตจากไทยก่อนเป็นต้น[48] ครั้นเวียงจันทน์ยอมส่งบรรณาการไปให้ญวนแล้ว ญวนก็มิได้เกรงใจไทยในเรื่องนี้เหมือนแต่ก่อน เช่นเจ้าอนันก็กมีหนังสือถึงเจ้าเมืองเวียงจันทน์โดยตรงสั่งให้เวียงจันทน์ยกกองทัพไปชาย

---

47 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 619

48 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์* หน้า 35—36

แดนลาวเพื่อคอยสกัดมิให้พวกไกเซินซึ่งถูกทัพเจ้าอนัมก๊กตีแตกพ่ายหนีเข้าไปในเขตเวียงจันทน์ เวียงจันทน์ได้ปฏิบัติตามเจ้าอนัมก๊กตามที่ต้องการ[49]

ปัญหาเรื่องลาวทุกฝ่าย ก็เป็นปัญหาใหญ่ที่เป็นมูลเหตุทำให้ไทยกับญวนต้องบาดหมางกัน แต่ปัญหาใหญ่ที่ทำให้ไทยกับญวนต้องบาดหมางกันอย่างรุนแรงคือเรื่องเขมร ซึ่งทั้งไทยและญวนต่างก็ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ และต่างฝ่ายต่างก็พยายามที่จะเข้าไปมีอิทธิพลมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว และตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นไปไทยกับญวนก็เริ่มมีปัญหาขัดแย้งกันเรื่องเขมรอีกครั้งหนึ่ง

ในปี พ.ศ. 2337 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงอภิเษกนักองเองเป็นสมเด็จพระนารายณ์ราชาออกไปปกครองเขมร[50] ทรงตั้งให้พระยากลาโหม (ปก) พี่เลี้ยงของนักองเองเป็นสมเด็จฟ้าทะละหะ* ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขอเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์

---

49 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 705

50 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1156 เลขที่ 7 *เรื่องตำสาบานของพระเขมร*

* เทียบเท่าตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของเขมร

(แบน) ปกครอง และขึ้นตรงต่อกรุงเทพ ฯ โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับเขมรเลย นักองเองก็ถวายให้ตามพระราชประสงค์[51]

ระหว่างที่สมเด็จพระนารายณ์ราชาปกครองเขมรอยู่นั้น เหตุการณ์บาดหมางระหว่างไทยกับญวนยังไม่เกิดขึ้น เพราะยังเป็นสมัยรัชกาลที่ 1 อยู่ อีกประการหนึ่งสมเด็จพระนารายณ์ราชาเคยประทับอยู่ในกรุงเทพ ฯ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จนกระทั่งเติบใหญ่เป็นเวลาหลายปีจึงมีความจงรักภักดีต่อไทยมากกว่าญวน เหตุการณ์ในเขมรระยะนี้จึงเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ในปี พ.ศ. 2340 สมเด็จพระนารายณ์ราชาสิ้นพระชนม์ พระองค์มีพระราชบุตรอยู่ 5 องค์คือ นักองจันทร์ (ราชบุตรองค์โตมีพระชนมายุ 6 พรรษา) นักองพิม นักองสงวน (มารดาเดียวกับนักองจันทร์) นักองอิ่ม นักองด้วง (มารดาเดียวกับนักองอิ่ม) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชดำริเห็นว่า ราชบุตรสมเด็จพระนารายณ์ ฯ ยังเยาว์นัก จึงโปรดให้สมเด็จพ้าทะละหะ (ปก) เป็นผู้สำเร็จราชการกรุงกัมพูชาดูแลทำนุบำรุงราชบุตรสมเด็จพระนารายณ์ต่อมา ในระหว่างนี้ไทยได้ให้เขมรส่งทัพไปช่วยเจ้าอนัมก๊กปราบกบฏไกเซินอยู่เสมอ

---

51 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 248

เมื่อเจ้าอนัมก็กสถาปนาเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลองแล้ว ก็ได้แจ้งให้เขมรทราบ อาจจะเป็นการเตือนเขมรให้เริ่มรับรองอำนาจของญวนต่อไปเหมือนเดิมก็ได้

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2349 สมเด็จฟ้าทะละหะ (ปก) เห็นว่านักองจันทร์ราชบุตรองค์ใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์ราชา (นักองเอง) เจริญชันษาได้ 16 ปีแล้ว ซึ่งควรจะขึ้นปกครองเขมรต่อไป สมเด็จเจ้าฟ้าทะละหะจึงพานักองจันทร์ นักองอีม เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กราบบังคมทูลให้ทรงทราบความปรารถนา จึงทรงตั้งนักองจันทร์ให้เป็นสมเด็จพระอุทัยราชาปกครองเขมร ส่วนสมเด็จฟ้าทะละหะ (ปก) ถึงแก่อนิจกรรมในกรุงเทพฯ นั้นเอง[52]

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2352 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงส่งทูตไปแจ้งเรื่องนี้ให้พระเจ้ายาลองทราบในเวลาต่อมา และไทยยังแจ้งให้ญวนทราบถึงเรื่องที่เจ้าฟ้าเหม็น (กรมขุนกระษัตรานุชิต) โอรสของพระเจ้าตากได้คิดก่อการกบฏ และ

---

๕๒ กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์* หน้า 70—71

รัชกาลที่ 2 ทรงโปรดให้ประหารชีวิต[53] พระเจ้ายาลองทรงมีความอาลัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาก ทรงส่งทูตคณะหนึ่งมายังเมืองไทยเพื่อถวายบังคมพระบรมศพและติดตามข่าวคราวกำหนดวันที่ทางราชการไทยจะจัดงานถวายพระเพลิงศพพระเจ้าอยู่หัวเสมอ แต่เนื่องจากไทยกำลังถูกพม่าคุกคามจึงไม่สามารถกำหนดวันถวายพระเพลิงศพได้อย่างแน่นอน[54]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทางญวนก็ได้แสดงท่าทีเป็นมิตรต่อไทยเหมือนเช่นเดิม ไทยกับญวนได้มีพระราชสาส์นติดต่อถึงกัน ถามข่าวคราวอยู่เสมอ และพระเจ้ายาลองก็ยังส่งสิ่งของมาถวายรัชกาลที่ 2 เหมือนเช่นที่เคยถวายให้แก่รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ทรงโปรดให้ส่งทูตนำสิ่งของและพระราชสาส์นจากไทยไปถวายพระเจ้ายาลองตอบแทน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระราชดำริเห็นว่านักองสงวน นักองอิ่ม อนุชาสมเด็จพระอุทัยราชา มีอายุ

---

53 จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1171 เลขที่ 1 *สำเนาคำแปลพระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ 10 ตุลาคม 2352

54 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 และ 1172 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ 25 มกราคม 2354

สมควรที่จะรับยศศักดิ์อยู่แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งนักองสงวนเป็นพระมหาอุปโยราช และตั้งนักองอิ่มเป็นพระมหาอุปราชในปี พ.ศ. 2353[55] และยังได้โปรดให้พระยาเดโช (เม็ง) ซึ่งหนีสมเด็จพระอุทัยราชาเข้ามากรุงเทพ ฯ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 กลับออกไปรับราชการในเขมรด้วย ทำนองจะไกล่เกลี่ยมิให้ทะเลาะวิวาทกับพระอุทัยราชา แต่ปรากฏว่าเมื่อพระยาเดโช (เม็ง) กลับออกไปก็ไม่ได้ไปรับราชการที่เมืองหลวง แต่ไปอยู่กับพรรคพวกที่เมืองกำพงสวาย[56] แสดงให้เห็นถึงการแตกแยกกันระหว่างพระอุทัยราชากับขุนนางเขมรที่นิยมไทย

นับตั้งแต่พระอุทัยราชาขึ้นครองราชย์แล้ว ญวนได้เริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมืองในเขมรมากขึ้นทุกที การที่ไทยตั้งพระอุทัยราชาปกครองเขมรนั้น นับได้ว่าเป็นนโยบายที่ผิดพลาดครั้งสำคัญของไทย เพราะโดยปกติแล้วไทยมักจะตั้งบุคคลที่นิยมไทยจริง ๆ ไปปกครองเขมร แต่ครั้งนี้ไทยคาดการณ์ผิด เพราะพระอุทัยราชามิใช่เป็นบุคคลนิยมไทยแต่นิยมญวน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะพระอุทัยราชาเติบโตอยู่ที่เขมรไม่ได้เติบโตอยู่ที่

---

๕๕ เดิม

๕๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2* (เล่ม 1) หน้า 115—116.

กรุงเทพฯ เหมือนพระบิดา ดังนั้นความผูกพันกับไทยจึงมีน้อย และยังมีสิ่งที่แสดงหลายอย่างว่าพระอุทัยราชาไม่ชอบไทย ประการที่สำคัญก็คือการที่ไทยไปปกครองดินแดนเขมรบางส่วนคือเสียมราฐและพระตะบองซึ่งขึ้นกับไทยโดยตรง เรื่องนี้พระอุทัยราชาคงจะไม่พอใจไทยอย่างแน่นอน

ในประวัติศาสตร์ ถ้าเจ้านายเขมรแตกแยกกันเองในหมู่พี่น้องครั้งใด ญวนกับไทยก็มักจะเข้าแทรกแซงทุกครั้ง ในสมัยรัชกาลที่ 2 นี้ก็เช่นเดียวกัน ทางเมืองเขมรเกิดการทะเลาะวิวาทกันระหว่างพระอุทัยราชากับนักองสงวน ผลก็คือนักองสงวน นักองอิ่ม นักองด้วง ซึ่งเป็นอนุชาของพระอุทัยราชาหนีมาพึ่งไทย[57] ส่วนพระอุทัยราชาได้เชื้อเชิญญวนให้เข้ามาคุ้มครองบัลลังก์ของตน เพราะกลัวไทยจะยกทัพมาขับไล่ตนออกจากบัลลังก์ ญวนซึ่งหาโอกาสที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรอยู่แล้วก็เต็มใจที่จะสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ ไทยไม่พอใจที่พระอุทัยราชาหันไปนิยมญวน แต่ไทยก็ยังไม่กล้าแสดงความไม่พอใจญวนอย่างเปิดเผย และญวนก็ยังไม่กล้าแสดงตัวว่าญวนสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ เพราะญวนยังหวังที่จะเป็น

---

57 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 และ 1172 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ 25 มกราคม 2354

ไมตรีกับไทยอยู่ สรุปได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งไทยและญวนก็ไม่ปรารถนาจะทำสงครามกันด้วย เรื่องเขมรไทยยังมีปัญหาเรื่องพม่าคุกคามไทย จึงไม่กล้าที่จะเป็นศัตรูกับญวนเพราะกลัวว่าจะต้องทำสงครามกับข้าศึกสองด้าน

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 2 จึงอยู่ในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างก็ไม่ไว้ใจกัน แต่ก็ได้บรรเทาความตึงเครียดลงไปได้ โดยอาศัยการเจรจาทางการทูต คือทั้งสองฝ่ายยังติดต่อกันทางการทูตเหมือนอย่างเดิม ดังเช่นในปี พ.ศ. 2353 เมื่อทูตญวนเข้ามาถวายบังคมพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทูตญวนได้ถือโอกาสนี้ถวายสิ่งของแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย[58]

ในปี พ.ศ. 2354 พระเจ้ายาลองทรงส่งทูตมายังกรุงเทพ ฯ เพื่อร่วมทำบุญในงานพระบรมศพรัชกาลที่ 1 ทูตญวนได้ถวายพระราชสาส์นของพระเจ้ายาลองแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระราชสาส์นมีใจความตอนหนึ่งว่า

ด้วยกรุงเวียดนาม กับกรุงพระนครศรีอยุธยา เป็นทางพระราชไมตรีสนิทกันมาแต่ก่อนจนทุกวันนี้ ถ้ากรุงเวียดนามจะ

---

๕๘ กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์* หน้า 77.

มีเหตุการณ์ประการใด กรุงพระนครศรีอยุธยาก็วิตกถึง ถ้ากรุงนครศรีอยุธยาจะมีเหตุประการใด กรุงเวียดนามก็วิตกถึง แลซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกฏเสด็จสวรรคต พระเจ้ากรุงเวียดนามมีพระอาลัยรักใคร่คิดถึงยิ่งนัก จึงแต่งทูตคุมสิ่งของเข้ามาทำบุญ แลการถวายพระเพลิง[59]

พระราชสาส์นญวนฉบับนี้ ได้เน้นให้เห็นว่าญวนมีนโยบายที่จะเป็นมิตรต่อไทยเหมือนเช่นเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง

ในระหว่างที่ไทยกำลังห่วงศึกพม่าอยู่นั้น พระเจ้ายาลองได้เคยตรัสแก่หลวงพรมสมบัติพ่อค้าไทยที่เข้าเฝ้าพระเจ้ายาลองว่า ถ้าหากพม่ารุกรานไทย ญวนจะยกกองทัพไปช่วยไทย เรื่องนี้หลวงพรมสมบัติก็ได้กราบบังคมทูลให้รัชกาลที่ 2 ทรงทราบ และไทยได้มีหนังสือไปขอบคุณญวน ในการที่ญวนได้แสดงความปรารถนาดีที่จะช่วยเหลือไทย[60] การที่ญวนแสดงความปรารถนาจะช่วยเหลือไทยถ้าไทยถูกพม่ารุกราน ไม่น่าจะเชื่อใจได้ว่าญวนจะช่วยเหลือไทยจริง ๆ ในกรณีที่พม่ารุกรานไทย

---

59 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173—1175 เลขที่ 19 *พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2* เมื่อ วันที่ 28 สิงหาคม 2354.

60 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 และ 1172 เลขที่ 9 *ข้อพระราชสาส์นมีไปมากับกรุงเวียดนาม* ไม่ปรากฏลงวัน เดือน ปี

เพราะเป็นการพูดด้วยปากเปล่า และไม่มีข้อผูกมัดใด ๆ ว่าญวนจะต้องเข้าช่วยเหลือไทยตามสัญญา

มีหลักฐานอยู่เหมือนกันว่าญวนไม่ยอมร่วมมือกับพม่ารุกรานไทยเพราะปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2366 อังกฤษได้ส่งหลักฐานคือสำเนาพระราชสาส์นของพระเจ้าอังวะมีไปถึงพระเจ้ามินมางแห่งญวน ชักชวนให้พระเจ้ามินมางยกทัพมาตีกรุงเทพ ฯ พร้อมกับพม่า อังกฤษได้ส่งหลักฐานชิ้นนี้มาให้ไทย เนื่องจากเก็บได้ เพราะเรือทูตพม่าที่จะไปเมืองญวนเกิดไฟไหม้ที่เกาะหมาก (เกาะปีนัง)[61] การที่อังกฤษได้ส่งหลักฐานชิ้นนี้มาให้ไทย น่าจะเป็นเพราะว่าอังกฤษต้องการจะเอาใจไทยและอยากให้ไทยโกรธพม่า เพราะอังกฤษกำลังต้องการให้ไทยช่วยอังกฤษรบพม่า

เรื่องที่พม่าชวนญวนรบไทยนี้ทางเมืองญวนก็ได้แจ้งมาให้ไทยทราบเหมือนกัน และมีข่าวว่าเมื่อทูตพม่าไปถึงญวนเพื่อชักชวนให้รบกับไทยนั้น พระเจ้ามินมางได้เรียกประชุมขุนนางญวนชั้นผู้ใหญ่ว่าจะรับข้อเสนอของพม่าหรือไม่ ปรากฏว่าองตำกุ๋น เจ้าเมืองไซ่ง่อนเห็นชอบด้วย แต่องเลโบ เสนาบดีว่าการ

---

61 ดมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2* (เล่ม 2) หน้า 174—180.

ต่างประเทศเห็นด้วยกับพระเจ้ามินมางคือไม่ยอมรับข้อเสนอของพม่าและได้แจ้งให้ไทยทราบ ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2367[62]

การที่ญวนไม่ยอมร่วมมือกับพม่ารบกับไทยในครั้งนี้ คงจะเป็นเพราะไทยกับญวนยังไม่มีเรื่องบาดหมางกันอย่างรุนแรงจนเป็นเหตุที่สองฝ่ายจะรบกันได้ และในประวัติศาสตร์นั้นก็ไม่ปรากฏว่าญวนได้เคยรุกรานดินแดนของไทยโดยตรงมาก่อน เพียงแต่รุกรานดินแดนลาวและเขมรเท่านั้น อนึ่งในพงศาวดารญวนได้กล่าวถึงเรื่องที่พระเจ้ายาลองได้ให้เจ้าพนักงานหล่อป้ายทองคำจารึกพระนามพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไว้สำหรับบูชา และป้ายนี้ได้มีข้อความกล่าวถึงพระกรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่ได้ช่วยเหลือพระเจ้ายาลองจนได้ครอบครองเมืองญวน จารึกนี้มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า "*พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม รัชกาลที่ 1 พระองค์ได้ทรงกรุณาเกื้อกูลแก่เราเป็นอันมาก พระเดชพระคุณของท่านมีแก่เราเป็นที่ยิ่ง บุตรและนัดดาแห่งเราต่อไปข้างหน้าแล้ว อย่าได้คิดทรยศต่อพระเจ้ากรุงสยามเลยเป็นอันขาด*[63]

ป้ายทองคำที่จารึกข้อความนี้กล่าวกันว่ายังได้มีปรากฏอยู่จน

---

62 เดิม 182-183

63 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 756.

ทุกวันนี้ การที่พระเจ้ายาลองได้สั่งลูกหลานมิให้ทำร้ายไทย เพราะสำนึกในบุญคุณไทยนั้นก็น่าจะเป็นจริง เพราะครั้งหนึ่งองตำกุนได้ระดมกองทัพได้ 15,000 คน คิดจะยกทัพมาตีไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 เนื่องจากไม่พอใจไทยเกี่ยวกับเรื่องลาวและเขมร แต่พระเจ้ามินมางทรงห้ามไว้และอ้างถึงคำสั่งของพระเจ้ายาลองที่ได้ห้ามมิให้ทำร้ายไทย[64] ถึงอย่างไรก็ตามการที่ญวนแจ้งให้ไทยทราบว่าพม่าชวนญวนยกทัพมาตีไทยนั้นก็อาจเป็นเจตนาดีของญวนอย่างหนึ่ง เพราะญวนไม่จำเป็นที่จะต้องแจ้งให้ไทยทราบก็ได้ แต่ถ้ามองในมุมกลับ การที่ญวนแจ้งให้ไทยทราบก็อาจจะมีผลประโยชน์ต่อญวนคือไทยจะต้องเอาใจญวนเพื่อจะป้องกันมิให้ญวนหันไปร่วมมือกับพม่า ซึ่งญวนจะได้ประโยชน์ในการเจรจาต่อรองทางการทูตกับไทย

ในปี พ.ศ. 2362 พระเจ้ายาลองสิ้นพระชนม์ ทางญวนได้ส่งทูตมาแจ้งให้ไทยทราบ และไทยก็ได้จัดส่งทูตคณะหนึ่งอันเชิญพระราชสาส์นของรัชกาลที่ 2 ไปยังญวนเพื่อถวายความเคารพต่อพระศพพระเจ้ายาลอง และถวายความยินดีต่อพระเจ้ามินมางพระเจ้าแผ่นดินญวนองค์ใหม่[65]

---

64 เดิม 775—776

65 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (เล่ม 2)* หน้า 78—80

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้แสดงความเป็นมิตรไมตรีต่อญวนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเมื่อทูตญวนเข้ามากรุงเทพ ฯ ทรงโปรดให้ต้อนรับทูตญวนด้วยมิตรภาพอันอบอุ่น จอห์น ครอเฟิด*(John Crawfurd) ได้เขียนเล่าเรื่องที่เขาเห็นเหตุการณ์ตอนที่ไทยต้อนรับทูตญวนอย่างน่าประทับใจในปี พ.ศ. 2365 ว่า

ประมาณวันที่ 28 หรือ 29 เมษายน ทูตจากญวนได้มาถึงกรุงเทพฯ ไทยได้ตอนรับด้วยความนับถือและเอาใจใส่มาก มีการตระเตรียมต้อนรับจากปากน้ำถึงกรุงเทพฯ เรือไทยที่ไปต้อนรับทูตญวนนั้นบีดด้วยทอง มีจำนวนไม่น้อยกว่า 12–13 ลำ ผีพายแต่ละแถวใช้คนพายราว 25–50 คน ซึ่งแต่งตัวด้วยสักหลาดสีแดง และร้องเพลงอยู่ตลอดเวลา มีการเลี้ยงอาหารทูตตลอดทาง เล่นดนตรีให้ฟัง แสดงกายกรรม แสดงละครให้ทูลได้ชมตลอดเวลาที่พักอยู่ในเมืองไทย ทูตญวนพักอยู่คนละฝั่งของแม่น้ำตรงกันข้ามกับที่พักของข้าพเจ้า

---

* ทูตอังกฤษซึ่งเดินทางเข้ามาเจรจากับไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 มาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อปี พ.ศ. 2365 เมื่อออกจากไทย จึงได้เดินทางต่อไปยังญวน

ตั้งแต่วันที่ทูตญวนมาถึงกรุงเทพฯ ข้าพเจ้าอยากจะสร้างความคุ้นเคยกับเขา เพราะอยากจะไปติดต่อกับประเทศของเขา การต้อนรับของไทยทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกสงสัยและน่าอิจฉา ข้าพเจ้าได้ส่งล่ามไปติดต่อยังที่พักของทูตญวน ล่ามไม่สามารถเข้าถึงได้เพราะมีองครักษ์คุ้มกันอย่างเข้มงวด ล่ามได้ซักถามองครักษ์แต่ได้รับคำตอบอย่างหยาบคายและยังถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกสอดแนมอีกด้วย กงสุลโปรตุเกสเล่าว่า เคยขออนุญาตต่อพระคลังขอเข้าไปเยี่ยมทูตญวน แต่พระคลังปฏิเสธ[66]

เราไม่อาจทราบได้ว่า เหตุใดไทยจึงไม่ยอมให้ทูตต่างประเทศเข้าไปพบกับทูตญวนเพราะครอเฟิดมิได้ให้รายละเอียดมากไปกว่านี้

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนในระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีเหตุกระทบกระทั่งกันอย่างหนึ่ง ซึ่งทั้งไทยกับญวนต่างก็มองไม่เห็นหรือไม่เข้าใจกัน เหตุนั้นก็คือความแตกต่างทางวัฒนธรรม ญวนเป็นชาติที่ได้รับวัฒนธรรมจากจีน

---

66 John Crawfurd *Journal of an Embassy to the Court of Siam and Cochin China* หน้า 145–171

ถือธรรมเนียมแบบจีนและถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นโอรสแห่งสวรรค์ กษัตริย์และขุนนางญวนถือลัทธิขงจื๊อและพุทธศาสนามหายาน ส่วนไทยได้รับวัฒนธรรมมาจากอินเดียและถือพุทธศาสนาลัทธิหีนยาน ฉะนั้นธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติจึงแตกต่างกันในบางครั้งและทำให้ไม่เข้าใจกัน เพราะโดยปกติญวนมักจะถือว่าตัวเองมีศักดิ์ศรีสูงกว่าชาติอื่นอยู่แล้ว

ในปี พ.ศ. 2352 ทูตไทยได้ถวายพระราชสาส์นจากไทยแก่พระเจ้ายาลอง ปรากฏว่าข้อความในพระราชสาส์นนั้น พระเจ้ายาลองทรงรู้สึกว่ามีข้อความที่แสดงให้เห็นถึงการหยิ่งผยองของไทย (ในสายตาของชาวญวน) ซึ่งพระเจ้ายาลองไม่ควรรับ แต่พระองค์ทรงรับเพราะเห็นแก่ไมตรี พระราชสาส์นจากไทยฉบับนี้เขียนเป็นภาษาจีน แต่ไม่ได้เขียนตามแบบธรรมเนียมจีน คงจะเขียนแบบธรรมเนียมไทย จึงทำให้พระเจ้ายาลองทรงไม่เข้าพระทัยดังกล่าว

การขัดแย้งทางด้านประเพณีระหว่างไทยกับญวนอีกครั้งหนึ่งก็คือ ครั้งหนึ่งไทยได้ส่งทูตไปญวนและได้ถวายสิ่งของแก่พระเจ้ามินมาง สิ่งของที่ถวายนั้นได้แก่กระโถนทองคำ กล้องสูบฝิ่นทองคำ ทูตไทยจะไปเฝ้าพระเจ้ามินมางที่กรุงเว้ก็ต้อง

เดินทางผ่านไซ่ง่อนก่อน ปรากฏว่าเจ้าเมืองไซ่ง่อนได้แจ้งไปที่กรุงเว้โดยตั้งข้อสังเกตว่า

1. สิ่งของประเภทดังกล่าวของไทยนั้นเป็นสิ่งของชนิดเดียวกันกับที่พระเจ้าแผ่นดินไทยเคยพระราชทานแก่ขุนนางไทยมาแล้ว

2. พระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถวายต่อพระเจ้ามินมางนั้นมีข้อความแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าแผ่นดินไทยถือว่ามีอาวุโสกว่าพระเจ้ามินมาง

ปัญหานี้เกิดการถกเถียงกันอย่างเผ็ดร้อน ว่าจะรับสิ่งของจากไทยหรือไม่ พระเจ้ามินมางไม่ทราบว่าจะตัดสินพระทัยอย่างไรดี จึงส่งเรื่องนี้กลับไปให้ผู้ว่าราชการไซ่ง่อนพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ผู้ว่าราชการไซ่ง่อนจึงส่งสิ่งของไทยกลับคืนไปยังกรุงเทพฯ พร้อมทั้งมีจดหมายถึงเจ้าพระยาพระคลังไทย ตำหนิการกระทำของไทยครั้งนี้อย่างรุนแรง โดยหาว่าไทยต้องการแสดงศักดิ์ศรีเหนือกว่าญวน

การบาดหมางครั้งนี้ก็มิได้มีอะไรรุนแรง เพราะทูตไทยที่เดินทางไปเฝ้าพระเจ้ามินมางที่กรุงเว้ในครั้งหลัง ทางญวนก็ต้อนรับทูตไทยอย่างฉันท์มิตรเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต ในปี พ.ศ. 2367 ทูตไทยได้เดินทางไปญวนเพื่อแจ้งเรื่องการสวรรคตของพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินมางโปรดให้ไว้ทุกข์ในราชสำนัก 3 วัน เพราะกลัวว่าถ้าไม่ทำเช่นนั้น ทางไทยก็จะไม่ทำบ้าง คือไม่ไว้ทุกข์ให้แก่พระเจ้าแผ่นดินญวนเมื่อสิ้นพระชนม์ พระเจ้ามินมางทรงพยายามระมัดระวังมิให้ถูกตำหนิในเรื่องที่ญวนต้องปฏิบัติตามประเพณีแบบจีน[67]

ไทยและญวนต่างแสดงความไม่พอใจกันมากยิ่งขึ้น ก็เนื่องมาจากการที่ต่างฝ่ายต่างส่งทัพเข้าเขมร ในปี พ.ศ. 2354 ไทยได้เกณฑ์ทัพเรือเขมร ญวนกล่าวหาว่าไทยเกณฑ์ทัพเขมรเพื่อคุกคามญวน แต่ไทยก็ได้ปฏิเสธโดยอ้างว่าไทยต้องการทัพเขมรไปช่วยไทยรบพม่า[68]

ทางฝ่ายไทยก็ไม่พอใจญวนเหมือนกัน ในเรื่องที่มีข่าวว่าพระอุทัยราชาได้ขอให้ญวนส่งกองทัพจำนวน 5,000 คน ไปยังเมืองพุทไธเพชร ไทยได้กล่าวหาว่าเขมรกับญวนร่วมกันวางแผนที่จะตีพระตะบองของไทย ตลอดปี พ.ศ. 2354 ทางฝ่าย

---

67 Alexander Barton Woodside *เล่มเดิม* หน้า 259—260.

68 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 17 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ พ.ศ. 2354

ไทยได้สั่งให้กองทัพหัวเมือง เช่น นครราชสีมา จันทบุรี ปราจีนบุรี เตรียมพร้อมและสั่งให้เมืองชายแดนที่มีอาณาเขต ติดต่อกับเขมรเตรียมเสบียงอาหารไว้ให้พรักพร้อม[69] นับว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนได้เริ่มตึงเครียดขึ้นในปี พ.ศ. 2354 นี้เอง ทั้งไทยและญวนต่างก็ได้ส่งหน่วยสืบข่าวไปสืบข่าวซึ่งกันและกัน แสดงให้เห็นว่าทั้งสองฝ่ายต่างไม่ไว้ใจกัน การประจันหน้ากันระหว่างทัพไทยที่พระตะบองกับทัพญวนที่พุทไธเพชรกลับทำให้สถานการณ์เสื่อมลง แต่ไทยกับญวนก็มิได้ลงมือทำสงครามกัน เพียงแต่ต่างฝ่ายต่างคุมเชิงกัน และแสดงท่าทีว่าจะไม่ยอมแพ้ต่ออีกฝ่ายหนึ่ง[70] แต่ทางด้านการทูตนั้นไทยกับญวนก็ยังมีการติดต่อกันอยู่ เช่นในเดือนมกราคม พ.ศ. 2354 ญวนได้ส่งทูตมายังไทยเพื่อแจ้งข่าวดีกทายเห้า พระราชชนนีของพระเจ้ายาลองสันพระชนม์[71] และไทยก็ได้ส่งทูตไปยังเมือง

---

69 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 11 *ขื่อสารตราถึงเจ้าเมืองกรมการให้งดกองทัพไว้และกองทัพญวนจะยกมาตีเมืองพระตะบอง*

70 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 8 *ขื่อสารตราถึงพระยาโกษาธิบดีว่าด้วยราชการครั้งยกไปรบญวน*

71 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2* จ.ศ. 1173 พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2 เรื่องเหตุการณ์เมืองเขมร เมื่อเดือนมกราคม 2355.

ญวนเพื่อแสดงความอาลัย และถวายความเคารพต่อพระบรมศพ ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2355[72] อันที่จริงการที่ไทยกับญวนต่างได้ส่งทูตไปร่วมงานพระบรมศพกันบ่อย ๆ นั้นเป็นผลดีแก่ไทยและญวนในการที่จะหาโอกาสปรับความเข้าใจกัน เพราะในระยะหลังไทยกับญวนต่างก็มีนึงกันไม่ใคร่ได้ส่งทูตไปมาหาสู่กันบ่อยๆ เหมือนในรัชกาลที่ 1 แต่ไทยและญวนต่างก็อาศัยการส่งทูตไปแสดงความอาลัยบ้าง ไปร่วมทำบุญบ้าง ไปร่วมในงานศพบ้าง และเมื่อทูตของอีกฝ่ายหนึ่งมาอีกฝ่ายหนึ่งก็จะส่งทูตไปขอบคุณเป็นการตอบแทน ด้วยเหตุนี้ไทยกับญวนจึงได้มีโอกาสเจรจากันเรื่องปัญหาเขมร ทำให้ลดความตึงเครียดระหว่างไทยกับญวนลงมากทีเดียว ดังนั้นการเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 2 เราจึงอาจเรียกได้ว่าเป็น "*การทูตงานศพ*" ก็ได้

กล่าวโดยสรุปปัญหาเรื่องที่พระอุทัยราชาทะเลาะวิวาทกับนักองสงวนและอนุชาคนอื่น ๆ เป็นปัญหาใหญ่ที่ทำให้ญวนกับไทยต้องบาดหมางกันอย่างรุนแรง ไทยรู้ดีว่าญวนสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ในการก่อการกระด้างกระเดื่องต่อไทย

---

72 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 และ จ.ศ. 1172 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อเดือนมกราคม 2355.

แต่ไทยก็ไม่กล้าจะจัดการกับพระอุทัยราชาอย่างเด็ดขาด เพราะไทยยังเกรงใจญวนอยู่ ไทยไม่กล้าตัดสินใจที่จะจัดการกับปัญหาเขมรอย่างเด็ดขาด ต้องคอยปรึกษาญวนว่าจะทำอย่างไรดี เช่น ขอให้ญวนช่วยตักเตือนพระอุทัยราชาให้เคารพต่อไทย และญวนก็ปฏิเสธที่จะทำเช่นนั้น[73] แม้กระทั่งการที่ญวนได้ส่งทัพเข้าเขมรโดยอ้างว่าเข้าคุ้มครองพระอุทัยราชา และช่วยไทยจัดการกับปัญหาความวุ่นวายในเขมรนั้น ไทยก็มิได้แสดงความกระตือรือร้นที่จะคัดค้านแต่ประการใด[74] การที่ไทยแสดงความลังเลใจและไม่เชื่อมั่นในการที่จะแก้ไขปัญหาเขมรได้นั้น กลับเป็นการส่งเสริมให้ญวนได้ชัยชนะทางการทูต และส่งเสริมให้พระอุทัยหันไปพึ่งญวนมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าไทยยอมรับว่าญวนมีอิทธิพลเหนือเขมร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือไทยยอมรับว่าเขมรขึ้นทั้งไทยและญวน สัมพันธไมตรีอันดีระหว่างไทยกับญวนซึ่งเริ่มมีมาแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ก็ค่อยจืดจางลงทุกที และพอถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยกับญวนก็เริ่มทำสงครามกันด้วยเรื่องเขมร

---

73 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 และ จ.ศ. 1172 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถึงรัชกาลที่ 2* พระราชสาส์นลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2355

74 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 *คำให้การพระยาสังฆโลก เรื่องเขมร ตอนเจ้าพระยามหาเสนาองค์ อองค้วง มากรุงเทพ ฯ*

บทที่ ๓

บทบาทของญวนในการขยายอำนาจเหนือเขมร

บทบาททางการทูตของญวน

เขมรภายใต้การปกครองของสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี หรือนักองเอง ซึ่งเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร เมื่อปี พ.ศ. 2337 เป็นระยะที่ไทยมีอำนาจในเขมรมากที่สุด ยิ่งกว่าสมัยใดในสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะเป็นระยะที่ญวนสองฝ่าย คือฝ่ายไกเซินกับฝ่ายองเชียงสือ หรือเจ้าอนัมก๊กกำลังรบพุ่งกันอยู่ จึงไม่มีโอกาสที่จะเข้าไปแสวงหาอำนาจในเขมร เปิดโอกาสให้ไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้ดูแลควบคุมเขมรอย่างใกล้ชิด โดยปราศจากคู่แข่งที่จะต่อต้านอำนาจของไทย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แม้ว่าอง-

เชียงสือหรือเจ้าอนันก็กจะรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณไทยอยู่มาก เนื่องจากไทยได้ช่วยเหลือในการปราบกบฏไกเซินก็ตามแต่ก็มิได้ทำให้เจ้าอนันก็กหยุดยั้งความคิดที่จะขยายอำนาจเข้าสู่เขมร เพราะได้ปรากฏเหตุการณ์หลายอย่างว่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 ญวนภายใต้การปกครองของเจ้าอนันก็กได้เริ่มขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรแล้ว ดังเช่น

ในปี พ.ศ. 2345 เป็นปีที่เจ้าอนันก็กสามารถรวมญวนทั้งประเทศได้ และสถาปนาเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง ญวนได้แจ้งเรื่องนี้ไปให้เขมรและเวียงจันทน์ทราบ เขมรและเวียงจันทน์จึงได้จัดส่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายแก่พระเจ้ายาลอง และพระเจ้ายาลองก็ได้พระราชทานสิ่งของแก่ทูตเวียงจันทน์และเขมรเป็นจำนวนมาก[1]

และจากนี้ไปลาวทั้งสองอาณาจักร* และเขมรก็ได้ส่งบรรณาการไปให้ญวนเป็นประจำ คือกำหนด 3 ปีต่อครั้ง การที่เขมรและลาวสองอาณาจักรส่งบรรณาการไปให้ญวนนั้นไทยไม่ได้ถือเป็นสาเหตุที่จะโกรธเคืองญวน และอาจจะถือว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาของลาวสองอาณาจักรและเขมรที่จะส่งบรรณาการไปให้

---

1 นายหยอง (ผู้แปล) *พงศาวดารญวน* หน้า 788.

* หมายถึงลาวเวียงจันทน์และลาวหลวงพระบาง

ญวนก็ได้ แต่ไทยจะโกรธญวนก็ต่อเมื่อญวนส่งทหารเข้าควบคุมเขมร หรือแต่งตั้งขุนนางไปควบคุมเขมร เมื่อเหตุการณ์ถึงขั้นนี้แล้วไทยจะถือว่าญวนได้แย่งเขมรไปจากไทย และเป็นเรื่องของไทยที่จะต้องพยายามเอาเขมรกลับคืนมาเป็นของไทยแต่ผู้เดียว

พอเริ่มรัชกาลที่ 2 คือในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเสด็จเสวยราชย์ในปี พ.ศ. 2352 ญวนก็ได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในเขมรอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่เป็นขั้นที่ญวนจะรอรับบรรณาการจากเขมรและลาว เหมือนดังในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่ในขั้นนี้ญวนได้เริ่มมีบทบาทในการเข้าแทรกแซงทางการเมืองของเขมร โดยใช้วิธีทางการทูตที่เฉลียวฉลาดจนดูเหมือนว่า การที่ญวนมีบทบาทเกี่ยวข้องกับเขมรนั้นเป็นเพราะความจำเป็นและเป็นเพราะมีเจตนาดีต่อไทยและเขมร หาใช่เป็นเพราะญวนมีเจตนาร้ายต่อไทยไม่

เหตุการณ์ที่เปิดโอกาสให้ญวนเข้าไปแทรกแซงทางการเมืองของเขมรก็คือ การที่เขมรเกิดการทะเลาะวิวาทกันในระหว่างพี่น้อง คือพระอุทัยราชาธิราช พระเจ้าแผ่นดินเขมรผู้ทรงนิยมญวนฝ่ายหนึ่ง กับนักองสงวน, นักองอิม ผู้นิยมไทยอีกฝ่ายหนึ่ง

เหตุการณ์รุนแรงได้เกิดขึ้นเนื่องจากพระอุทัยราชา จับพระยาจักรีกับพระยากลาโหมซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมรนิยมไทยเอาไปประหารชีวิตโดยกล่าวหาว่าเป็นกบฏ ทำให้พระมหาอุปโยราช (นักองสงวน) พระมหาอุปราช (นักองอิม) และนักองด้วง เกิดความหวาดกลัว จึงได้หนีออกจากเมืองพุทไธเพชร (เมืองหลวงเขมรขณะนั้น) ไปอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์แล้วพ้องไปยังกรุงเทพ ฯ ว่า พระอุทัยราชาเป็นผู้ก่อเหตุจนถึงกับฆ่าพระยาจักรีกับพระยากลาโหม[2] ส่วนพระอุทัยราชาได้แจ้งไปยังองตำกุ๋น* ข้าหลวงใหญ่ญวนที่ไซ่ง่อนว่า พระยาจักรี พระยากลาโหม เป็นผู้ยุยงให้พระอนุชากระด้างกระเดื่องต่อพระอุทัยราชาทำให้เขมรเกิดการแตกแยก จึงขอพระเจ้าแผ่นดินญวนเป็นที่พึ่ง[3] นอกจากนั้นพระอุทัยราชายังได้แจ้งไปทางกรุงเทพ ฯ ว่า พระยาจักรี พระยากลาโหม พระยาสังคโลก เป็นกบฏได้เกณฑ์ทัพเขมรไปช่วยไทยรบพม่าตามที่กรุงเทพ ฯ ขอร้อง โดยมิได้รับอนุญาตจากพระอุทัยราชา ทางกรุงเทพ ฯ

---

๒ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี *ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร* หน้า ๑—๒.

* ญวนเรียกชื่อว่าเถวังเวียดเถื่อนกงกิน

๓ กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า ๗๙—๘๐.

ได้เชื่อตามใบบอกของพระอุทัยราชา จึงจับพระยาสังคโลกไปคุมขังไว้ในฐานะเป็นผู้ผิด[4]

ญวนได้ถือโอกาสที่พระอุทัยราชาขอญวนเป็นที่พึ่ง ส่งทหารจำนวน 1000 คนไปตั้งที่เกาะจีน* เป็นครั้งแรก และอีกไม่กี่วันต่อมาก็ส่งทัพมาเพิ่มอีก 10000 คน[5] เพื่อแสดงว่าญวนรับเป็นที่พึ่งของพระอุทัยราชา และการที่ญวนได้ส่งทหารเข้าเขมรครั้งนี้ ญวนได้แจ้งให้ไทยทราบว่า ญวนมีเจตนาดีต่อไทยในการช่วยไทยรักษาความสงบในเขตเขมรเนื่องจากไทยกำลังถูกพม่ารุกคามไม่สามารถดูแลเขมรได้ ญวนจึงช่วยดูแลแทนให้[6]

เหตุผลที่ญวนยกมาอ้างในการส่งทหารเข้าคุมเขมรนั้น นับว่าเป็นเหตุผลที่น่ารับฟังจนไทยไม่สามารถที่จะตำหนิญวนได้ เพราะเป็นเรื่องของการเจตนาดี อีกอย่างหนึ่งญวนไม่ได้ตั้งทหารไว้ในเขมรนาน บางทีอาจเป็นเพราะเกรงใจไทยก็ได้

---

4 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 และ 1172 เลขที่ 9 *ขี้อพระราชสาส์นมีไปมากับกรุงเว้ยดนาม*

* เป็นเกาะใกล้ ๆ กับพนมเปญ อยู่ในเส้นทางที่เป็นคลองสำหรับทัพเรือจะยกจากโจฎกไปพนมเปญ

6 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 17 *พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลอง ถวายแด่รัชกาลที่ 2* เมื่อ พ.ศ. 2354.

ทหารญวนอยู่ในเขมรไม่นานก็ยกทัพกลับไซ่ง่อน แสดงให้เห็นว่าญวนเริ่มใช้นโยบายทางทหารสนับสนุนการดำเนินนโยบายทางทูตแล้ว เพื่อต้องการให้เขมรเห็นว่าญวนมีความเข้มแข็งทางทหารพอที่จะเข้ารักษาความสงบในเขมรได้ โดยที่เขมรไม่จำเป็นต้องพึ่งไทยแต่ผู้เดียว

ญวนรู้ดีว่าพระอุทัยราชานิยมญวน และต้องการความช่วยเหลือจากญวนในการกำจัดคู่แข่งขันทางการเมืองคืออนุชาของพระอุทัยราชา และเพื่อความมั่นคงทางการเมือง พระอุทัยราชาจำเป็นจะต้องหันไปผูกพันกับญวนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพื่อจะได้กำลังญวนมาสนับสนุนบัลลังก์ของพระองค์ อีกอย่างหนึ่งพระอุทัยราชามีแผนการลับ ๆ ที่จะกำจัดอิทธิพลไทยออกไปจากเขมร นั่นคือการขับไล่ไทยออกจากพระตะบองและเสียมราฐ ซึ่งขณะนั้นขึ้นกับไทยโดยตรง[7] พระอุทัยราชาไม่มีกำลังทัพพอที่จะขับไล่ไทยออกไปได้ นอกจากจะต้องพึ่งพาอาศัยกำลังทัพญวนเท่านั้น

ญวนดำเนินนโยบายทางการทูตอย่างเฉลียวฉลาดและรอบ

---

7 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (เล่ม 1)* หน้า 218—219

ครบ ทั้ง ๆ ที่ญวนรู้ดีว่าพระอุทัยราชาจะต้องพึ่งญวนอย่างเต็มที่ และญวนยินดีที่จะเข้าแทรกแซงเหตุการณ์ในเขมรเพื่อสร้างฐานะของญวนในเขมรให้เข้มแข็งเหมือนแต่ก่อน แต่ญวนไม่ได้แสดงว่าสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างออกหน้าออกตาในระยะแรก เพราะการทำเช่นนั้นจะทำให้ไทยหวาดระแวงญวน ซึ่งอาจจะทำให้สองฝ่ายเกิดการปะทะกันได้ง่าย ญวนกลับแสดงท่าทีเป็นกลางในปัญหาเขมร แต่เบื้องหลังนั้นญวนสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างลับ ๆ ตลอดเวลา และค่อย ๆ เอนเอียงไปทางพระอุทัยราชามากขึ้นทุกที หลักฐานที่แสดงให้เห็นพฤติการณ์ดังกล่าวของญวนคือ

ในปี พ.ศ. 2355 เหตุการณ์ทะเลาะวิวาทระหว่างพระอุทัยราชา กับนักองสงวนและนักองอิมได้รุนแรงยิ่งขึ้น ถึงกับพระอุทัยราชาได้ส่งกองทัพไปจับนักองสงวน เจ้าพระยายมราชได้ยกกองทัพมาจากกรุงเทพ ฯ หวังจะมาไกล่เกลี่ยการทะเลาะวิวาทในเมืองเขมร แต่ปรากฏว่าพระอุทัยราชาได้อพยพครอบครัวหนีไปอยู่เมืองไซ่ง่อนเสียแล้ว ทัพไทยได้ไปตั้งอยู่ที่พุทไธเพชรเพื่อรอให้พระอุทัยราชากลับมา แต่พระอุทัยราชาก็ไม่ยอมกลับ

เจ้าพระยายมราชกลัวว่าพระอุทัยราชาจะไปขอกองทัพญวนมารบไทย จึงได้เผาเมืองพนมเปญ เมืองกะพงหลวง และเมืองพุทไธเพชร แล้วอพยพผู้คนไปอยู่ที่พระตะบอง[8]

ไทยได้แจ้งเหตุการณ์วิวาทในเมืองเขมรไปให้ญวนทราบ โดยย้ำว่าไทยต้องการที่จะให้เขมรมีความสามัคคีกันไม่ต้องการให้มีการแตกร้าว ในระหว่างเจ้านายเขมร และไทยพร้อมที่จะไกล่เกลี่ยให้สองฝ่ายคืนดีกัน[9]

การที่พระอุทัยหนีไปพึ่งญวนที่ไซ่ง่อนนั้น เป็นการช่วยให้ญวนมีฐานะทางการทูตดีขึ้น เพราะแสดงให้เห็นว่า เขมรซึ่งมีพระอุทัยราชาเป็นประมุขและไทยเป็นผู้แต่งตั้งนั้นได้ยอมรับญวนเป็นที่พึ่งแล้ว และการที่ไทยขอให้ญวนช่วยตักเตือนพระอุทัยราชา ก็แสดงว่าไทยไม่รังเกียจที่จะให้ญวนเข้าแทรกแซงในเรื่องนี้ เป็นโอกาสของญวนที่จะสนับสนุนพระอุทัยราชาต่อไปในขณะที่ไทยกำลังติดต่อกับญวนเพื่อเจรจาทางการทูตอยู่นั้น ญวนยังไม่ยอมถอนทหารซึ่งญวนส่งไปคุ้มครองพระอุทัยราชาถึง 2 ครั้ง

---

8 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 82—86.

9 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 และ 1172 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2355

ออกจากเขมรหมด เพียงแต่ถอนไปบางส่วนและได้ทิ้งทหารไว้ 1,500 คน ประจำอยู่ที่พุทไธเพชร[10]

เมื่อทูตไทยที่ส่งไปร่วมงานพระศพดึกทายเห้าที่เมืองญวน ขากลับพระเจ้ายาลองได้มีพระราชสาส์น* ตอบรัชกาลที่ 2 กล่าวหาว่าทัพไทยที่ยกไปไกล่เกลี่ยเหตุการณ์วิวาทในเขมรนั้น ได้ไปเบียดเบียนชาวเขมรทำให้ได้รับความเดือดร้อน ทรงตำหนินักองสงวนว่าเป็นน้องแต่ไม่ยอมพี่ ซึ่งโทษของนักองสงวนนั้นมีมากกว่าพระอุทัยราชา ญวนได้ขอให้ทางกรุงเทพฯ ส่งทูตไปรับพระอุทัยราชากลับคืนไปยังเขมร[11]

คำตอบของญวนในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ท่าทีของญวนได้เอนเอียงเข้ากับพระอุทัยราชา เพราะแทนที่ญวนจะว่ากล่าวตักเตือนพระอุทัยราชาในฐานะเป็นผู้ผิดตามที่ไทยกล่าวหา แต่ญวน

---

10 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 10 *หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาโกษาธิบดี* เมื่อ 15 มีนาคม พ.ศ. 2354

* พระเจ้ายาลองทรงฝากพระราชสาส์นมากับทูตไทยถวายแด่รัชกาลที่ 2 แต่พอทางไทยจะฝากพระราชสาส์นไปกับทูตญวนที่มาเมืองไทยถวายแด่พระเจ้ายาลองบ้าง ทูตญวนไม่ยอมรับ อ้างว่าผิดธรรมเนียมต้องให้ทูตไทยไปถวายด้วยตนเอง

11 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 28 *คำให้การของพระยาสังหโลก เรื่องเขมรตอนเจ้าพระยายมราชหานักองอิ่มนักองด้วงมากรุงเทพฯ*

กลับหาว่านักองสงวนเป็นผู้ผิด และไทยก็มีส่วนผิดด้วยในการที่ปล่อยให้ทหารข่มเหงชาวเขมร แสดงว่าญวนได้ยกฐานะของตนไม่ใช่เป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยให้เขมรคืนดีกันอย่างเดียว แต่ญวนได้ทำหน้าที่ว่ากล่าวตักเตือนการทะเลาะวิวาทระหว่างไทยกับเขมรด้วย แสดงให้เห็นถึงความเกรงใจที่ญวนเคยมีต่อไทยนั้นได้ลดน้อยลงแล้ว

ทางกรุงเทพ ฯ คงจะรู้ว่าญวนมีทีท่าเอนเอียงไปทางพระอุทัยราชา แต่ไทยก็ไม่ทราบจะทำอย่างไรดี นอกจากจะปฏิบัติตามคำแนะนำของญวน เพราะไทยไม่ต้องการที่จะก่อการบาดหมางกับญวนด้วยเรื่องเขมร เนื่องจากมีข่าวตอนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกประชวรว่า พม่ากำลังเตรียมทัพยกมาตีไทย[12]

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2356 ทูตไทยก็เดินทางไปยังไซ่ง่อนเพื่อรับพระอุทัยราชากลับเขมร ทางญวนได้ต้อนรับทูตไทยเป็นอย่างดีและได้ส่งทูตไทยไปเฝ้าและถวายพระราชสาส์นแก่พระเจ้ายาลองที่กรุงเว้ ทางเว้ได้ต้อนรับทูตไทยอย่างสมเกียรติเหมือน

---

12 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2* (เล่ม 1) หน้า 12.

อย่างปกติ[13] เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ทูตไทยไปเมืองญวนครั้งนี้ญวนได้จัดแสดงประลองยุทธและได้พาทูตไทยไปชมอาวุธต่าง ๆ มากมายทั้งที่ใช่ง่อนและกรุงเว้[14] การที่ญวนแสดงการประลองครั้งใหญ่ผิดกับครั้งก่อน ๆ ซึ่งทูตไทยไม่เคยได้ชมการประลองยุทธเหมือนดังที่ได้ไปเห็นในครั้งนี้เลย อีกประการหนึ่ง ญวนมีแผนการอยู่แล้วที่จะกำจัดอิทธิพลของไทยออกไปจากเขมร เพราะถ้าตราบใดที่ไทยยังมีอิทธิพลเหนือเขมรอยู่ก็เหมือนกับเป็นก้างขวางคอมิให้ญวนเข้าปกครองเขมรได้อย่างสะดวก แต่ญวนมีนโยบายที่จะกำจัดอิทธิพลของไทยโดยอาศัยการทูตมากกว่าที่จะใช้กำลังเข้าขับไล่ไทย แผนการทางการทูตที่ญวนจะเข้าไปมีอิทธิพลเหนือเขมรก็คือญวนสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ และถ้าพระอุทัยราชาแตกแยกกับทางกรุงเทพฯ มากเท่าใด ญวนก็จะเข้าไปมีอิทธิพลในเขมรมากขึ้นเท่านั้นและเป็นความพอใจของญวนที่จะเห็นไทยกับเขมรแตกแยกกันตลอดไป ด้วยเหตุนี้จึงเป็นไปไม่ได้ที่ญวนจะปฏิบัติตามคำขอร้องของไทยในการที่จะทักเตือนพระอุทัยราชาตามข้อกล่าวหาของไทยที่ว่าพระอุทัยราชาเป็นผู้ผิดซ้ำร้ายยังกล่าวหาว่าไทยกับนักองสงวนเป็นผู้ผิดอีกด้วย

---

13 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 28 ฉบับเดิม

14 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 88

ดังได้กล่าวแล้วว่าญวนไม่มีความประสงค์ที่จะทะเลาะกับไทย ทั้งที่ญวนต้องการกำจัดไทย แต่ญวนต้องการที่จะใช้เหตุการณ์ทางการเมืองในเขมรเป็นเครื่องมือบังคับไทยให้ถอนตัวออกจากเขมรไปเองทีละน้อย ๆ และญวนต้องการแสดงให้เห็นว่า การที่ญวนต้องเข้าแทรกแซงในเขมรนั้น เป็นเพราะความจำเป็นบังคับ ไม่ใช่เป็นความทะเยอทะยานของญวนที่จะเข้าไปมีอิทธิพลเหนือเขมรหรือขับไล่ไทยออกไป

ญวนใช้วาทศิลป์ในการเจรจาด้วยถ้อยคำอ่อนหวานเพื่อแสดงว่าญวนไม่ได้เข้ากับพระอุทัยราชาและญวนก็มีเจตนาดีต่อไทย ญวนได้มีพระราชสาส์นฉบับหนึ่งแจ้งให้ไทยทราบถึงเรื่องดึกทายเห้าสิ้นพระชนม์ และในพระราชสาส์นฉบับนั้นญวนได้แสดงความวิตกในกรณีที่พระอุทัยราชาไม่เชื่อฟังไทย พระราชสาส์นกล่าวว่า *"พระอุทัยราชาไม่คำนับพระมหานครศรีอยุธยาก็เหมือนไม่คำนับกรุงเวียดนาม"*[15]

ญวนยังได้เสนอที่จะให้ญวนกับไทยร่วมมือกันในการปลูกฝังดูแลเขมร ซึ่งญวนถือว่าเจ้าเขมรทะเลาะกันเหมือนกับเด็ก ๆ ทะเลาะวิวาทกัน ส่วนไทยนั้นเปรียบเหมือนเป็นบิดา ญวนเหมือน

---

15 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1174 ถึง จ.ศ. 1177 เลขที่ 9 *ข้อพระราชสาส์นไทยและญวนว่าด้วยเมืองเขมร*

กับมารดา บิดากับมารดาควรจะได้ช่วยกันตักเตือนอบรมสั่งสอนบุตร (เขมร) ให้ประพฤติอยู่ในโอวาท[16]

การที่ญวนชักชวนไทยให้ร่วมมือกับญวนดูแลเขมรนั้นก็คือแผนการอันหนึ่งที่ญวนต้องการขอเข้าไปมีบทบาทในเขมรเท่าเทียมกับไทย เพราะญวนรู้ดีว่าในระยะนั้นญวนยังไม่สามารถที่จะกำจัดอิทธิพลของไทยออกไปจากเขมรได้โดยเด็ดขาด ญวนจำเป็นที่จะต้องรับรองอำนาจของไทยในเขมรไปพลาง ๆ ก่อนจนกว่าญวนจะสามารถขับไล่ไทยออกจากเขมรได้โดยเด็ดขาด

ญวนมีนโยบายที่จะแสดงให้เขมรเห็นว่า การที่พระอุทัยราชาพึ่งญวนนั้นจะได้รับความคุ้มครองอย่างอบอุ่นเป็นอย่างดีจากญวน ด้วยเหตุนี้เมื่อทูตไทยที่มารับพระอุทัยราชากลับไปยังพุทไธเพชร ญวนได้จัดส่งทหาร 1 หมื่นคนพร้อมด้วยเรือรบ 100 ลำและเครื่องอาวุธพร้อมไปส่งพระอุทัยราชา[17]

อันที่จริงการไปส่งพระอุทัยราชาครั้งนี้ ญวนไม่จำเป็นจะต้องถึงกับยกกองทัพใหญ่ไปส่งเหมือนกับยกกองทัพไปรบก็ได้ เพราะไทยได้ให้การรับรองกับญวนแล้วว่าไทยจะไม่เอาโทษ

---

16 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1174 ถึง จ.ศ. 1177 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลอง ถวายแด่รัชกาลที่ 2* เมื่อ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2355

17 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1178 เลขที่ 23 ฉบับเดิม

พระอุทัยราชา และจะยกย่องพระอุทัยราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เหมือนเช่นเดิม[18] นอกจากนั้นไทยยังได้เตรียมการต้อนรับพระอุทัยราชาอย่างสมเกียรติ เช่นจัดสร้างวังที่ประทับให้ใหม่ เป็นต้น ดังนั้นการที่ญวนยกทัพใหญ่ไปส่งพระอุทัยราชา น่าจะมีเหตุผลอยู่ 4 ประการคือ

1. ต้องการให้พระอุทัยราชาเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจว่าญวนไม่ทอดทิ้งและสนับสนุนการกระทำของพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่

2. เป็นการสร้างคะแนนนิยมให้เขมรเห็นว่าญวนมีเจตนาดีต่อเขมรและสามารถคุ้มครองเขมรให้ปลอดภัยจากไทยได้

3. ต้องการให้ไทยและเขมรเห็นว่าญวนไม่ได้กลัวไทย หรือเชื่อฟังไทยตลอดไป และญวนพร้อมที่จะตกลงกับไทยในฐานะเท่าเทียมกัน

4. ญวนต้องการที่จะใช้นโยบายทางทหารสนับสนุนนโยบายทางการทูตและมีแผนการที่จะยึดครองเขมรไว้เป็นของญวนแต่ผู้เดียว

เมื่อพระอุทัยราชากลับมาถึงเขมรแล้ว แทนที่พระอุทัยราชา

---

18 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1174 ถึง 1177 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ ๒ ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2355

19 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 ฉบับเดิม

จะไปประทับที่พุทไธเพชรเหมือนเช่นเดิม พระอุทัยราชาได้ไปประทับที่พนมเปญ[20] การที่พระอุทัยราชาไปประทับที่พนมเปญกลับเป็นผลดีแก่ญวน และเป็นผลเสียแก่ไทย เพราะพนมเปญอยู่ใกล้ญวนมากกว่าไทย ญวนสามารถที่จะควบคุมเขมรได้อย่างสะดวก และอีกประการหนึ่งคือ ในฤดูน้ำท่วม น้ำจะท่วมพนมเปญเป็นเวลาหลายเดือน ถ้าไทยส่งทหารเข้ายึดพนมเปญในฤดูน้ำท่วมไทยจะไม่สามารถรักษาพนมเปญไว้ได้ เพราะญวนซึ่งมีกำลังทัพเรืออันเข้มแข็งจะเข้าโจมตีทัพไทยที่รักษาพนมเปญได้อย่างง่ายดาย ดังจะเห็นได้ชัดในการทำสงครามระหว่างไทยกับญวนครั้งรัชกาลที่ 3 เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าครั้งใดที่เขมรยังนิยมไทย เขมรจะไปตั้งเมืองหลวงอยู่ที่พุทไธเพชร เพราะอยู่ใกล้กับไทย ไทยสามารถให้ความคุ้มครองได้ แต่ถ้าครั้งใดเขมรพึ่งพิงญวน เขมรก็จะไปตั้งเมืองหลวงอยู่ที่พนมเปญ เพื่อให้ญวนคุ้มครอง

กองทัพญวนที่มาส่งพระอุทัยราชานั้น หลังจากส่งแล้วก็ไม่ยอมถอนกลับเมืองญวนกลับตั้งประจำอยู่ที่พนมเปญและที่เกาะจีน โดยอ้างว่าเพื่อคุ้มครองพระอุทัยราชาให้ปลอดภัย[21]

---

20 เดิม

21 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1178 เลขที่ 28 ฉบับเดิม

การที่ญวนสามารถส่งกำลังทหารมาประจำอยู่ที่พนมเปญเพื่อคุ้มครองพระอุทัยราชานั้น ถือได้ว่าเป็นชัยชนะทางการทูตและการทหารของญวน และตรงกันข้ามเป็นการพ่ายแพ้ทางการทูตของไทย เพราะตั้งแต่นี้ไปไทยก็ค่อย ๆ หมดอำนาจในเขมร แต่ญวนเริ่มเข้ามีอำนาจในเขมรมากขึ้นทุกที จนสามารถบงการเขมรได้ ในที่สุดรัฐบาลของพระอุทัยราชาก็คือรัฐบาลหุ่นที่ญวนได้เชิดเอาไว้ภายใต้การบงการของญวน

การที่ญวนส่งทหารเข้าคุ้มครองพระอุทัยราชานั้น ญวนก็กลัวเหมือนกันว่าไทยจะไม่พอใจ แต่ญวนได้หาทางออกเตรียมเอาไว้คือส่งทูตคณะหนึ่งมาไทยเมื่อปี พ.ศ. 2356 พร้อมกับอัญเชิญพระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชสาส์นได้อธิบายถึงเหตุผลที่ญวนส่งทัพเข้าเขมรพร้อมทั้งยกย่องชมเชยไทย ในการที่ไทยไม่ถือโทษพระอุทัยราชา[22]

ต่อมาญวนได้ส่งทูตมาไทยอีก เพื่อชี้แจงเรื่องที่ญวนตั้งทัพไว้พนมเปญ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะญวนกลัวไทยจะไม่พอใจก็ได้ ทูตญวนได้อัญเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้ายาลองถวาย

---

22 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2* เมื่อ 22 มีนาคม พ.ศ. 2356

แต่รัชกาลที่ 2 ข้อความในพระราชสาส์นกล่าวว่า ญวนได้รอให้ไทยส่งนักองสงวนกลับไปเขมรเพื่อที่จะให้ขุนนางญวนที่มาส่งพระอุทัยราชาได้ตักเตือนนักองสงวน แต่ไทยก็ไม่ยอมส่งไปและไม่ได้แจ้งเรื่องราวให้ญวนทราบ พระเจ้ายาลองยังได้ทรงชี้แจงถึงเรื่องที่ญวนตั้งทัพในพนมเปญว่าพระองค์ไม่มีพระประสงค์ที่จะตั้งทัพไว้นาน แต่ทั้งนี้ก็ย่อมแล้วแต่ขุนนางผู้ใหญ่ของญวนจะมีความเห็นหรือดำเนินการอย่างไรดี[23]

การที่ญวนตั้งทัพในเขมรนั้น อาจจะเป็นเหตุหนึ่งที่จูงใจให้พระอุทัยราชาคิดการใหญ่โตออกไปอีก นั่นก็คือพระอุทัยราชามีแผนการที่จะโจมตีพระตะบอง และเสียมราฐโดยหวังที่จะดึงเอาญวนเข้าร่วมด้วย

ในปี พ.ศ. 2358 พระอุทัยราชาได้ส่งทัพไปยังพระตะบองโดยอ้างว่าจะไปเก็บน้ำนมศิลาและมูลค้างคาวที่แขวงเมืองพระตะบอง ทางฝ่ายเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองเห็นเขมรยกมามากมายผิดสังเกต จึงห้ามปรามมิให้เขมรยกล่วงเลยเข้าเขตพระตะบอง พวกเขมรเลยถือโอกาสปล้นสะดมราษฎรพระตะบองและเกิดปะทะกับทัพพระตะบอง ผลก็คือทัพ

---

23 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2* เมื่อ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2356

เขมรถูกตีแตกพ่ายไป[24] เหตุการณ์ครั้งนี้ทางพระตะบองได้รายงานไปยังกรุงเทพ ฯ ให้ทราบ ไทยได้แจ้งเรื่องนี้ไปยังรัฐบาลญวนที่เว้และประท้วงว่า ข้าหลวงญวนที่ส่งเข้ามาควบคุมเขมรนั้น ได้ยุยงให้พระอุทัยราชาส่งกองทัพไปตีพระตะบอง[25] นับเป็นครั้งแรกที่ไทยได้กล่าวหาว่าญวนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนพระอุทัยราชาคิดร้ายต่อไทย และไทยต้องการที่จะทราบผลในเรื่องนี้ว่ารัฐบาลญวนได้จัดการอย่างไร การที่ไทยแน่ใจว่าเขมรโจมตีพระตะบองครั้งนี้มีญวนสนับสนุนด้วยก็เนื่องจากมีรายงานว่า เมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2358 มีผู้เห็นทัพญวนกับเขมรยกมาถึงเขาพไส ซึ่งอยู่ห่างจากศรีษะเกษใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 คืน และกำลังเดินทัพมุ่งหน้าไปยังพระตะบอง[26] และตามคำให้การของชาวเขมรคนหนึ่งได้ให้การว่าพบทัพเรือญวนมีกำลังราว 800 คน อยู่ที่ปากน้ำเมืองโพธิสัตว์ กำลังจะยกทัพมาตีเมืองพระตะบอง[27]

---

24 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1174—1177 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นไทยและญวนว่าด้วยเมืองเขมร*

25 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1174—1177 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้าอาลอง* เมื่อ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2357

26 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1177 เลขที่ 11 *เรื่องใบบอกเมืองเขมรว่าด้วยสืบราชการและจัดการป้องกันหัวเมือง*

27 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1177 เลขที่ 12 *ชื่อใบบอกเมืองเขมรว่าด้วยทัพลึกมธญเข้ามาพึ่งพระบารมี*

ถึงอย่างไรก็ตามแม้จะมีหลักฐานว่าญวนสนับสนุนให้เขมรยกทัพโจมตีพระตะบอง แต่ก็ไม่ปรากฏว่าญวนได้เข้าสู้รบกับไทยที่พระตะบอง คงมีแต่ทัพเขมรเท่านั้นที่โจมตีพระตะบอง การที่เป็นเช่นนี้อาจจะพิจารณาจากเหตุผลข้อใดข้อหนึ่งดังต่อไปนี้คือ

1. ญวนมีความตั้งใจที่จะส่งทัพยกเข้าช่วยเขมรโจมตีพระตะบองจริง แต่ยังไม่ทันได้ลงมือกระทำทัพเขมรได้แพ้ไทยเสียก่อน ทัพญวนจึงไม่สามารถลงมือได้

2. ญวนแสดงท่าทีสนับสนุนเขมรเพื่อหวังสร้างคะแนนนิยมเท่านั้น แต่จริง ๆ แล้วญวนไม่ต้องการที่จะรบกับไทย เพราะญวนไม่มีนโยบายที่จะใช้กำลังทหารเข้าขับไล่ไทย แต่ต้องการใช้การทูตเป็นเครื่องมือกำจัดไทยมากกว่า

3. ญวนสนับสนุนเขมรรบกับไทย เพื่อจะให้ไทยและเขมรแตกแยกกันมากขึ้น ซึ่งจะมีผลทำให้เขมรหันไปผูกพันกับญวนมากยิ่งขึ้น

น่าจะเป็นไปได้ว่าญวนสนับสนุนเขมรโจมตีพระตะบองจริง เพราะถ้าหากลำพังเขมรแล้วคงจะไม่มีความสามารถพอที่จะโจมตีพระตะบองได้ และเขมรคงไม่กล้าที่จะโจมตีพระตะบองตามลำพังคนเดียวโดยปราศจากการสนับสนุนของญวน

เมื่อญวนได้รับหนังสือประท้วงจากไทย ญวนได้ตอบไทยไปว่า ญวนได้ส่งขุนนางไปสอบสวนเรื่องนี้แล้วเห็นว่าเขมรทำถูกต้อง เพราะเรื่องการเก็บน้ำนมศิลาและมูลค้างคาวนั้น เขมรได้กระทำทุกปีเป็นประเพณี แต่เป็นความผิดของขุนนางพระตะบองเองที่ไม่ยอมให้ทัพเขมรเข้าไปจนทำให้เกิดปะทะกัน และญวนยังได้กล่าวหาว่าพระตะบองเป็นผู้ผิดที่ลงมือโจมตีเขมรก่อน แต่ญวนก็ยอมรับว่าแม่ทัพเขมรก็เป็นผู้ผิดเหมือนกันเพราะยกพลล่วงล้ำพระตะบองโดยมิได้ทูลให้พระอุทัยราชาทราบ แต่ขุนนางพระตะบองจะต้องมีผิดมากกว่าแม่ทัพเขมร เพราะไปฆ่าราษฎรเขมรและกวาดต้อนครัวเรือนชาวเขมรเป็นจำนวนมากไปไว้ที่พระตะบอง[28]

จะเห็นได้ว่าญวนได้แก้ตัวแทนเขมรเพราะที่จริงแล้วทัพเขมรมุ่งที่จะตีพระตะบองมากกว่าที่จะคิดเก็บน้ำนมศิลาเหมือนดังที่อ้างไว้ พระราชสาส์นที่ญวนมีมาถึงไทยได้ชี้แจงเรื่องการที่เขมรว่าส่งคนไปเก็บน้ำนมศิลาและมูลค้างคาวที่พระตะบองนั้นเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามกฎหมาย[29]

---

28 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 93—95

29 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1178 เลขที่ 18 *พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2* เมื่อ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2359

แสดงว่าญวนได้อ้างเหตุผลโดยยกกฎหมายมากล่าวแก้ข้อหาของไทยเพื่อจะได้ให้ไทยเห็นว่าญวนมีความยุติธรรม บทบาททางการทูตของญวนครั้งนี้จึงมีลักษณะคล้าย ๆ กับเป็นตุลาการพิจารณาคดีพ้องร้องระหว่างไทยกับเขมร หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือญวนได้วางฐานะของตนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างไทยกับเขมรนั่นเอง

ญวนประสบความสำเร็จในการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรโดยใช้วิธีทางการทูตสามารถกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมรได้ เพราะหลังจากที่ไทยกับเขมรเกิดวิวาทกันเรื่องพระตะบองแล้ว ไทยแทบจะหมดอิทธิพลในเขมร เพราะปรากฏว่าพระอุทัยราชาไม่ยอมไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินไทยเหมือนดังแต่ก่อน และไทยก็ไม่สามารถว่ากล่าวตักเตือนพระอุทัยราชาต่อไปได้อีก หลังจากกรณีพิพาทเรื่องพระตะบองแล้วพระอุทัยราชาได้หันไปพึ่งพิงญวน ขอความคุ้มครองจากญวนและไม่ยอมติดต่อกับไทยต่อไปอีก สรุปแล้วจะเห็นว่านโยบายกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมรโดยวิธีทางการทูตของญวนประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม นับตั้งแต่นั้นมาญวนก็เข้าไปมีอิทธิพลในเขมรแทนไทย เป็นที่น่าสังเกตว่า ญวนดำเนินนโยบายเข้าไปมีอำนาจในเขมรแบบ

"รุกเงียบ" และใช้วิธีหยั่งท่าทีของไทยหลายครั้ง การที่ไทยไม่ได้ตอบโต้ด้วยวิธีแข็งกร้าวจึงเป็นการส่งเสริมให้ญวนมีกำลังใจที่จะขยายอำนาจเข้าสู่เขมรมากขึ้นทุกที ๆ

บทบาทของญวนในการควบคุมพระเจ้าแผ่นดินเขมร

นอกจากญวนจะใช้วิธีดำเนินการทางทูต เพื่อแยกเขมรออกจากไทยและญวนเข้าแทนที่ไทยในเขมรแล้ว บทบาทของญวนอีกอย่างหนึ่งที่ใช้ในการขยายอำนาจเข้าสู่เขมรก็คือ บทบาทในการสนับสนุนเจ้าเขมรที่ญวนเห็นว่านิยมญวนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน

จะเห็นได้ว่าในขณะที่พระอุทัยราชากำลังมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับพระอนุชาและทางกรุงเทพ ฯ นั้น ญวนได้มีบทบาทสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ การที่ญวนสนับสนุนพระอุทัยราชานั้นมีเหตุผลดังต่อไปนี้คือ

1. พระอุทัยราชาเป็นผู้นิยมญวนและไม่ค่อยชอบไทย การที่พระอุทัยราชานิยมญวนจะทำให้ขุนนางเขมรส่วนใหญ่หันไปนิยมญวนด้วย

2. พระอุทัยราชาต้องการที่จะดึงเอาญวนเข้ามาเพื่อร่วมมือ

ในการกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมร ซึ่งญวนมีความต้องการดังนี้อยู่แล้ว

3. พระอุทัยราชาเป็นเจ้าเขมรองค์เดียวที่ชุนนางเขมรและประชาชนเขมรส่วนใหญ่นิยมในขณะนั้น

4. พระอุทัยราชาเป็นบุคคลที่ไทยแต่งตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ญวนสามารถใช้หลักการในข้อนี้ดำเนินการทางทูตหรือติดต่อกับไทยได้อย่างสะดวก เพราะไทยก็รับรองพระอุทัยราชาอยู่แล้ว

5. การที่พระเจ้าแผ่นดินเขมรหันไปพึ่งพิงญวน เท่ากับญวนได้รับผลประโยชน์โดยไม่ต้องลงทุนอะไรเลย

การที่พระอุทัยราชายอมอยู่ใต้อิทธิพลของญวน จึงเปิดโอกาสให้ญวนได้เข้าไปมีบทบาทในเขมรมากขึ้นทุกที จนถึงขั้นที่ญวนได้ตั้งข้าหลวงมาควบคุมพระอุทัยราชาให้ปฏิบัติตามคำบงการของญวน ฉะนั้นเขมรในสมัยที่พระอุทัยราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินจึงเป็นสมัยที่ญวนเข้าไปมีอำนาจในเขมรได้อย่างสะดวกสบาย บงการให้เขมรปฏิบัติตามนโยบายของญวนได้ตลอดเวลา ถ้าจะเปรียบเทียบกันแล้วก็เหมือนกับเขมรสมัยที่พระนารายณ์ราชา (นักองเอง) เป็นพระเจ้าแผ่นดิน และยอมอยู่ใต้อำนาจของไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นสมัยที่ไทยมีอำนาจมากที่สุด

ในเขมร แต่ไทยไม่ได้เข้าไปแทรกแซงในเรื่องภายในของเขมร หรือเข้าไปปกครองเขมรอย่างใกล้ชิดเหมือนกับญวน เพราะโดยปกติไทยได้ให้สิทธิเจ้าประเทศราชปกครองตัวเองอยู่แล้ว

สมเด็จพระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2378 อยู่ในราชสมบัติได้ 28 ปี[30] สมเด็จพระอุทัยราชาไม่มีราชบุตร มีแต่ราชบุตรีอยู่ 4 องค์ คือ นักองแบ้น นักองมี นักองเภา นักองสงวน[31]

การที่พระอุทัยราชาสิ้นพระชนโดยไม่มีราชบุตรสืบราชสมบัติได้สร้างปัญหาขึ้นอย่างหนึ่งแก่ญวน เนื่องจากญวนไม่มีเจ้าเขมรที่มีความเหมาะสมพอที่จะแต่งตั้งเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ เจ้าเขมรที่ญวนจะตั้งนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่นิยมญวนด้วย ญวนยังไม่กล้าที่จะล้มเลิกสถาบันกษัตริย์ของเขมรโดยญวนเข้าปกครองโดยตรง เพราะญวนรู้ดีว่าเขมรจะต้องไม่พอใจญวนอย่างแน่นอน ฉะนั้นวิธีที่ดีที่สุดคือญวนจะต้องเชิดเชื้อพระวงศ์องค์ใดองค์หนึ่งของเขมรขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเพื่อญวนจะได้กุมอำนาจในเขมรได้ต่อไป

---

๓๐ กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 249

๓๑ กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 148

ในขณะนั้นญวนยังมองไม่เห็นว่าจะมีเชื้อพระวงศ์ผู้ใดมีความเหมาะสมที่จะตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรได้ ถ้าจะพิจารณาถึงความเหมาะสมแล้ว เวลานั้นเขมรมีเชื้อพระวงศ์อยู่ 2 องค์ที่มีความเหมาะสมจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ คือนักองอีมกับนักองด้วง อนุชาต่างพระมารดาของพระอุทัยราชา นักองอีมกับนักองด้วงได้หนีพระอุทัยราชาไปอยู่ที่กรุงเทพ ฯ เมื่อครั้งที่เกิดการทะเลาะวิวาทกัน และไทยก็ได้ชุบเลี้ยงนักองอีมกับนักองด้วงเป็นอย่างดีด้วยความหวังที่จะสถาปนานักองอีมหรือนักองด้วงองค์ใดองค์หนึ่งขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรในอนาคต เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปไม่ได้ที่ญวนจะเชื้อเชิญนักองอีมหรือนักองด้วงขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งขณะนั้นนักองอีมกับนักองด้วงได้มาประทับอยู่ที่พระตะบองแล้วเพื่อรอเวลาที่จะกลับเข้าไปมีอำนาจในเขมรภายใต้การอุปถัมภ์ของไทย ถ้าหากสามารถขจัดอิทธิพลของญวนออกไปจากเขมรได้สำเร็จ

เมื่อไม่สามารถที่จะหาใครมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรได้ ญวนจึงได้อภิเษกนักองมีซึ่งเป็นพระราชบุตรองค์ที่ 2 ในสมเด็จพระอุทัยราชาขึ้นครองราชย์แทนพระอุทัยราชาและใช้ชื่อเป็น

ภาษาญวนว่า บากุ๋น[32] นักองมีจึงเป็นเพียงกษัตริย์แต่ในนามเท่านั้น ราชการบริหารต่าง ๆ ญวนแต่งตั้งข้าหลวงคอยเป็นผู้กำกับทั้งสิ้น

ญวนได้ลอบติดต่อกับนักองอีมอย่างลับ ๆ ขณะนั้นนักองอีมกำลังประทับอยู่ที่พระตะบองและกำลังทหารไทยจำนวนมากกำลังชุมนุมอยู่ที่พระตะบองและหัวเมืองใกล้เคียง ไทย (สมัยรัชกาลที่ 3) กำลังตระเตรียมการที่จะโจมตีญวนครั้งใหม่ หลังจากที่ไทยได้พ่ายแพ้ญวนและเขมรอย่างยับเยินในปี พ.ศ. 2376 ญวนได้ชักชวนนักองอีมบุคคลที่ไทยหวังจะตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรหนีไปหาญวน โดยญวนสัญญาว่าจะตั้งนักองอีมเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร นักองอีมตกลงใจที่จะหันไปพึ่งญวนและนัดแนะให้ญวนยกทัพมารับ การที่นักองอีมได้เปลี่ยนใจหันไปหาญวนโดยง่ายนั้นอาจจะเป็นเพราะนักองอีมไม่เชื่อไทยว่าจะสามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรได้ นักองอีมคงจะหมดกำลังใจรอการช่วยเหลือของไทยให้กลับไปมีอำนาจในเขมร ดังนั้นเมื่อญวนเสนอเงื่อนไขที่น่าสนใจนักองอีมจึงหนีไปหาญวน การที่นักองอีมหนีไปหาญวนได้สร้างความผิดหวังให้แก่ไทยมาก

---

32 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 250

และเป็นการแสดงให้เห็นว่าไทยได้พ่ายแพ้ทางการทูตแก่ญวนอีกครั้งหนึ่ง

ในวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2382 ทัพญวนกับเขมรได้ยกมารับนักองอิมที่พระตะบองนักองอิมได้หนีไปกับทัพญวนในวันนั้นมุ่งตรงไปที่พนมเปญ[33] สร้างความไม่พอใจให้แก่ไทยมาก ผู้ว่าราชการไทยประจำพระตะบองได้สั่งให้ยกกองทัพออกไปติดตามจับนักองอิมให้ได้ และสั่งให้หัวเมืองที่ขึ้นกับพระตะบองคอยสกัดจับนักองอิม แต่ปรากฏว่าจับนักองอิมไม่ได้[34]

การที่ญวนชักชวนนักองอิมหนีไปหาญวนนั้น อาจจะมีเหตุผลดังต่อไปนี้คือ

1. ญวนเห็นว่านักองมีกษัตรีเขมรที่ญวนเชิดเอาไว้นั้น ชาวเขมรอาจจะไม่ชอบเพราะไม่เคยชินกับการมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นสตรี ญวนจึงต้องหาพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ที่ชาวเขมรนิยมมาปกครอง

2 ญวนต้องการที่จะดึงเอาเชื้อพระวงศ์เขมรเข้ามาหาญวนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้เพราะเป็นการสร้างคะแนนนิยมให้แก่

---

33 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 *จดหมายเหตุบันทึกใบบอกเรื่องราชการทัพญวน*

34 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 2101 เลขที่ 3 ฉบับเดิม

ญวน เพราะถ้าเชื้อพระวงศ์เขมรส่วนใหญ่นิยมญวนชาวเขมรส่วนใหญ่ก็จะนิยมญวนด้วย หลักฐานที่สนับสนุนเหตุผลข้อนี้ก็คือเมื่อญวนได้นักองอีมมาเป็นพวกแล้ว ญวนก็ใช้นักองอีมเดินทางไปตามเมืองต่าง ๆ ในเขมร เพื่อเกลี้ยกล่อมให้เขมรนิยมญวน เพราะตอนนั้นชาวเขมรได้แสดงความไม่พอใจญวนและก่อการกบฏต่อญวนแล้ว

3. ญวนต้องการจะตัดหน้าไทย เพราะรู้ว่าไทยกำลังสนับสนุนนักองอีมให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ฉะนั้นถ้าดึงเอานักองอีมมาเป็นพวกได้ก็จะทำให้ไทยเสียหน้ามาก

อันที่จริงญวนมีนโยบายที่จะล้มเลิกสถาบันกษัตริย์ในเขมรและญวนจะเข้าปกครองโดยตรง ดังนั้นขั้นต่อไปของญวนก็คือส่งกษัตรีเขมรและเจ้าหญิงเขมรอีก 2 องค์ ไปไว้ที่เมืองเว้ รวมทั้งนักองอีมด้วย เพื่อจะเปิดโอกาสให้ญวนได้ปกครองเขมรโดยตรง ผลก็คือชาวเขมรต่างพากันไม่พอใจญวน และไม่ยอมให้ญวนนำกษัตรีเขมรไปไว้ที่เว้ แต่ญวนก็นำไปจนได้ ทำให้เกิดการจลาจลวุ่นวายและเกิดการรบพุ่งกันขึ้นระหว่างญวนกับเขมร[35]

---

35 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1201 เฉจที่ 3 *ทำให้การของนายศุก*

วันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2383 พระเจ้าเทียวตรี* ได้ส่งทหารญวนจำนวนหนึ่งเดินทางจากกรุงเว้มายังพนมเปญเพื่อรับกษัตรีเขมรและเจ้าหญิงอีก 2 องค์ไปยังกรุงเว้ ส่วนนักองแบ้นเจ้าหญิงองค์ใหญ่นั้นญวนจับขังไว้ที่พนมเปญ[36]

ญวนส่งเจ้าหญิงเขมรไปอยู่เมืองเว้ได้ไม่นาน ก็ส่งกลับมาที่พนมเปญอีก ทั้งนี้เพราะญวนได้เห็นอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเขมรไม่พอใจญวนเนื่องจากญวนจับพวกเจ้าไปไว้เมืองญวนหมด และญวนเข้าปกครองโดยตรง ชาวเขมรจึงก่อการกบฏฆ่าพวกญวนตายมากมาย ญวนเห็นว่าไม่สามารถจะปราบเขมรได้จึงได้พากลับมายังที่เดิม คราวนี้ญวนเปลี่ยนนโยบายใหม่คือหันไปใช้นโยบายยกย่องเจ้าหญิงเขมรเหมือนเมื่อก่อนแต่ญวนได้ใช้เจ้าหญิงเขมรเป็นเครื่องมือในการเกลี้ยกล่อมให้ชาวเขมรซึ่งเกลียดชังญวนให้หันกลับมานิยมญวนเหมือนอย่างเดิม โดยให้เจ้าหญิงส่งหนังสือไปเกลี้ยกล่อมเขมรตามหัวเมืองต่าง ๆ ส่วนนักองอีมนั้นญวนก็มิได้แต่งตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรเหมือนดังที่ให้

---

* พระเจ้าเทียวตรีเสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้ามินมางพระราชบิดาเมื่อมกราคม พ.ศ. 2383 อยู่ในราชสมบัติ 7 ปี สิ้นพระชนม์เมื่อปี 2389

36 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. เลขที่ 40 *ใบบอกพญาเสนาณุชิตเมืองอึงพระองค์แก้วกับพญาอังคโอก* เมื่อ 18 พฤศจิกายน 2383

สัญญา แต่ญวนกลับใช้นักองอิมเป็นเครื่องมือในการโฆษณาความดีของญวน เช่นใช้นักองอิมเดินทางไปเกลี้ยกล่อมเขมรที่เมืองบ่าสัก, พระตะพัง และเมืองกรัง เป็นต้น[37] แต่ปรากฏว่าไม่ได้ผลเท่าใดนักเพราะเขมรมีความเกลียดชังญวนเสียแล้ว เนื่องจากชาวเขมรรู้ดีว่าญวนมีนโยบายที่จะกลืนเขมรและต้องการทำลายสถาบันกษัตริย์ของเขมรให้หมดไป ถึงอย่างไรก็ตามยังมีชาวเขมรบางกลุ่มซึ่งนิยมนักองอิมได้พากันมาสมัครเป็นพรรคพวกนักองอิมและอยู่ใต้อิทธิพลของญวน เขมรพวกนี้เองที่ได้เข้าร่วมในกองทัพญวนทำสงครามกับฝ่ายไทยและเขมรที่นิยมนักองด้วงในสมัยรัชกาลที่ 3

เมื่อญวนเห็นว่าวิธีการใช้เจ้านายเขมรเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้นิยมญวนนั้นไม่ค่อยได้ผลญวนก็ใช้วิธีการข่มขู่ว่าจะฆ่าเจ้าหญิงทั้งสามองค์ คือ นักองมี นักองเภา นักองสงวน ถ้าหากชาวเขมรไม่เชื่อฟังญวน[38] แต่ปรากฏว่าไม่ได้ผลอีก เพราะญวนยิ่งปราบเขมรก็เหมือนกับยิ่งยุผลสุดท้ายพระเจ้าเทียวตรีจึงมีหนังสือ

---

37 จดหมายเหตุ ร .3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ก คัดบอกเล่ม 42 *ว่าด้วยข้อราชการทัพญวนทางเมืองเขมร*

38 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 89 *คำให้การของชาวญวนชื่อเล*

ถึงแม่ทัพญวนในเขมรให้คืนเจ้าหญิงเขมรแก่ชาวเขมรตามเดิม เพื่อจะได้ยุติการรบพุ่งกันระหว่างญวนกับเขมร[39]

ในขณะที่ญวนกำลังยกย่องนักองมีให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรอยู่นั้น ทางไทยกำลังยกย่องนักองด้วง โดยให้นักองด้วงมาประทับอยู่ที่พุทไธเพชร ทั้งไทยและญวนต่างก็เชิดเจ้าที่ตนยกย่องและต่างฝ่ายต่างก็แข่งขันการโฆษณาว่าเจ้าองค์ไหนจะดีกว่ากัน นักองมีกับนักองด้วงจึงกลายเป็นตัวละคร โดยมีญวนและไทยเป็นผู้กำกับ เพื่อหวังจะหาคะแนนนิยมจากชาวเขมรดังจะเห็นได้จากความตอนหนึ่งในหนังสือที่เจ้าพระยาบดินทรเดชามีไปถึงพญามหาอำมาตย์ที่กรุงเทพ ฯ กล่าวว่า

....*กระแสพระราชดำริทรงเห็นว่าข้างไหนว่ามากก็รักอยู่ข้างนั้น ซึ่งไอ้ญวนส่งจ้าวผู้หญิงมาเมืองพนมเปนครั้งนี้ เป็นงานประชันกับพระองค์ด้วง จะให้ปรากฏกับเขมรว่าส่งเจ้านายคืนมาปรารถนาจะเกลี้ยกล่อมให้เขมรนิยม ด้วยไอ้ญวนจะคิดปราบเขมรโดยอาญาไม่ได้ ถ้าเกลี้ยกล่อมเขมรไม่เข้าหา ไอ้ญวนคงจะกระทำกับเขมรในฤดูน้ำนี้อีกคราวหนึ่ง...*[40]

---

39 จดหมายเหตุ ร. ๓ เลขที่ 1/๒ *หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์ให้นำขึ้นกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๓* เมื่อ ๘ กรกฎาคม 2384

40 เดิม

ญวนกลัวว่าเขมรจะโจมตีค่าย ญวนจึงหาวิธีป้องกันการโจมตีโดยปลูกวัง ให้เจ้าหญิงเขมรประทับอยู่ที่หน้าค่ายเพราะคิดว่าถึงอย่างไรเขมรคงไม่กล้าที่จะเอาปืนใหญ่ยิงค่ายญวนเพราะอาจจะเกิดพลาดพลั้งไปโดนวังที่ประทับของเจ้าหญิงได้

ทางฝ่ายไทยก็มีวิธีการตอบโต้ญวน เนื่องจากไทยรู้ว่าญวนใช้เจ้าหญิงเป็นเครื่องมือในการโฆษณาให้เขมรนิยมญวน ฝ่ายไทยซึ่งมีเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพจึงวางแผนจะลักพาเจ้าหญิงเขมร มิให้ญวนใช้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาให้เขมรนิยมญวนต่อไปอีก โดยวางแผนให้นักองด้วงส่งกองทัพไปกวาดต้อนพวกเขมรที่นิยมเจ้าหญิงมาไว้ในเขตไทยให้หมด ถ้าแผนการลักพาเจ้าหญิงเขมรซึ่งนิยมญวนกระทำไม่สำเร็จก็ใช้วิธียุยงให้เกิดความแตกแยกระหว่างเจ้าหญิงเขมรกับญวน เพื่อให้ชาวเขมรเสื่อมความนับถือต่อเจ้าหญิงเขมร พวกเขมรจะได้หันมานิยมไทยโดยพร้อมเพรียงกัน[41]

ปรากฏว่าแผนการนี้ญวนรู้ทันเสียก่อน ทำให้แผนการที่เจ้าพระยาบดินทรเดชาวางไว้ต้องล้มเหลวลง เหตุการณ์ต่อมาก็คือในปี พ.ศ. 2387 นักองอิ่มสิ้นพระชนม์[42] ทำให้ญวนต้อง

---

41 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ข ฉบับเดิม

42 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 260

สูญเสียบุคคลที่สำคัญของญวนไปคนหนึ่งในการที่จะใช้เป็นเครื่องมือเรียกร้องความสนใจจากชาวเขมร แต่ญวนก็ไม่ละความพยายามในการที่จะหาคนใหม่มาทดแทน ญวนรู้ว่าเวลานั้นชาวเขมรจำนวนมากนิยมนักองด้วง บุคคลที่ไทยมีความมั่นใจจะสถาปนาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรให้จงได้ ฉะนั้นแผนการขั้นต่อไปของญวนก็คือจะต้องเอานักองด้วงมาเป็นพวก และสนับสนุนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าญวนทำได้สำเร็จก็จะเป็นการทำลายแผนการของไทยที่จะเข้าไปมีอิทธิพลในเขมรอย่างสิ้นเชิง และจะเป็นการพ่ายแพ้ทางการทูตครั้งใหญ่ของไทย เพราะไทยได้ใช้ความพยายามอย่างมากมายรวมทั้งทุ่มเทกำลังกองทัพและทรัพย์สินทำสงครามกับญวนเพื่อหวังจะให้นักองด้วงปกครองเขมร แต่โชคดียังเป็นของไทยที่นักองด้วงไม่ยอมหนีไปหาญวนและได้แจ้งให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาทราบ มิฉะนั้นจะเป็นเรื่องที่น่าเสียใจสำหรับไทยมากทีเดียว

กล่าวโดยสรุป ญวนมีนโยบายที่จะดึงเอาเชื้อพระวงศ์เขมรมาเป็นพวกให้ได้มากที่สุดเพราะรู้ว่าเขมรยึดมั่นในสถาบันกษัตริย์ ญวนจับเคล็ดได้อย่างหนึ่งว่าถ้าพระเจ้าแผ่นดินเขมรนิยมญวน ชาวเขมรก็จะนิยมญวนด้วย หลักการข้อนี้จึงทำให้ญวนต้องมี

นโยบายตั้งเชื้อพระวงศ์เขมรที่นิยมญวนเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเป็นวิธีที่ญวนจะเข้าไปมีอำนาจในเขมรได้อย่างดีที่สุด

บทบาทของญวนในการเข้าควบคุมและปกครองเขมร

ระบบการปกครองโดยมีจักรพรรดิเป็นประมุขของญวนนั้น มีลักษณะคล้าย ๆ จีน จีนถือว่าประเทศที่อยู่รอบ ๆ อาณาเขตของจีน เป็นประเทศที่ป่าเถื่อนและเป็นรัฐบรรณาการของจีนซึ่งจะต้องส่งบรรณาการไปให้จีนเป็นประจำ ญวนมีลักษณะเช่นเดียวกับจีน คือถือว่าประเทศเพื่อนบ้านเป็นพวกป่าเถื่อน โดยเฉพาะเขมรญวนเรียกว่าพวก "เคามัน" (Cao Man) ซึ่งมีความหมายถึงประเทศของพวกป่าเถื่อนตอนบน (The Country of the upper barbarian) นักภูมิศาสตร์ญวนคนหนึ่งชื่อ ฟาม ดินห์ โฮ (Pham Dinh Ho พ.ศ. 2311–2382) ได้พิมพ์แผนที่เขมรขึ้นฉบับหนึ่งซึ่งมีชื่อเสียงมากและให้ชื่อว่า "ภูมิศาสตร์ของประเทศป่าเถื่อนอันกว้างใหญ่ (A Geography of the great barbarian country) นอกจากนั้นนักภูมิศาสตร์อีกคนหนึ่งชื่อ เหงวียน ซือ (Nguyen Sieu พ.ศ. 2342–2415) ได้ศึกษาและรวบรวมความรู้เกี่ยวกับประเทศที่อยู่รอบ ๆ เขตแดนญวน โดยศึกษาจากประวัติศาสตร์จีนสมัยราชวงศ์มิง

ญวนถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมากที่ประเทศเพื่อนบ้านซึ่งมีฐานะต่ำต้อยกว่าญวนจะต้องส่งบรรณาการไปให้ญวน ประเทศใดที่ยอมรับว่า ญวนมีฐานะสูงกว่าตนและยอมส่งบรรณาการให้ ญวนจะดีใจมากและยินดีจะติดต่อทางการทูต แต่ถ้าหากประเทศที่ญวนถือว่าบ่าเถื่อนไม่ยอมส่งบรรณาการไปให้ญวน จักรพรรดิ-ญวนจะทรงมีความรู้สึกว่าพระองค์มีฐานะต่ำต้อย ไร้สมรรถภาพและไม่ใช่เป็นนักเลียนแบบจีนที่ดี นอกจากนั้นยังทำให้อิทธิพลของจักรพรรดิพระองค์นั้นตกต่ำลงไปด้วย[43]

สรุปได้ว่าประเทศเพื่อนบ้านของญวน เช่น เวียงจันทน์ หลวงพระบาง เขมร พม่า ตลอดจนประเทศในยุโรป เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ ฯลฯ ญวนถือว่าเป็นรัฐบรรณาการ (tributary states) ซึ่งมีฐานะเท่าเทียมกันของญวน และโดยปกติญวนมักจะกำหนดว่าจะต้องส่งบรรณาการไปให้ญวน 3 ปีต่อครั้ง แต่ความจริงแล้วประเทศที่ส่งบรรณาการไปให้ญวนนั้นมีไม่กี่ประเทศเช่น เวียงจันทน์ หลวงพระบาง เขมร แต่ก็ไม่ได้ส่งสม่ำเสมอ ส่วนไทยกับพม่านั้นจะส่งไปให้ญวนก็ต่อเมื่อต้องการ

---

43 Alexander Barton Woodside *Vietnam and the Chinese Model* หน้า 235—237.

ที่จะได้ญวนไว้เป็นพวก* ในเมื่อต้องการจะทำสงครามกับอีกฝ่ายหนึ่ง[44]

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ญวนมักจะเรียกร้องให้เขมร เวียงจันทน์ หลวงพระบาง ส่งบรรณาการไปให้ญวน หรือไม่ญวนก็จะพยายามเข้าปกครองโดยตรง ดังเช่นญวนได้พยายามเข้าปกครองเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้น

การสร้างความเป็นมิตรเพื่อให้เขมรนิยมญวน

ขุนนางญวนที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายเข้าไปมีอำนาจในเขมรของญวนนั้นคือผู้ว่าราชการญวนประจำไซ่ง่อน[45] ตำแหน่งผู้ว่าราชการไซ่ง่อนนี้เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญมาก สมัยที่องตำกุ๋นเป็นผู้ว่าราชการประจำไซ่ง่อนเป็นบุคคลที่มีอำนาจรองลงมาจากพระเจ้ายาลองและพระเจ้ายาลองนับถือองตำกุ๋นประดุจเป็นบิดาเลี้ยง** องตำกุ๋นผู้นี้เองเป็นตัวตั้งตัวตีในการ

---

* พระเจ้าแผ่นดินไทยส่งของไปถวายพระเจ้าแผ่นดินญวนนั้นไทยไม่ได้ถือว่าเป็นบรรณาการ แต่ญวนเข้าใจว่าเป็นบรรณาการ

44 Alexander Barton Woodside *เล่มเดิม* หน้า 237.

45 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 42 *บอกข้อราชการทัพญวน ว่าด้วยราชการเมืองเขมร*

** องตำกุ๋นเป็นผู้มีอำนาจมากขนาดสั่งประหารชีวิตคนได้โดยไม่ต้องขอพระบรมราชานุญาต

ขยายอิทธิพลของญวนสู่เขมร เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้ายาลองแล้ว พระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อมามีความเกรงใจองตำกุ๋นมาก ไม่กล้าที่จะห้ามปรามองตำกุ๋นในการขยายอำนาจเข้าสู่เขมรและก่อเรื่องบาดหมางกับไทยทั้ง ๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินญวนไม่ค่อยจะเห็นด้วยกับนโยบายขององตำกุ๋นมากนัก

ในระยะแรกเป็นระยะที่ญวนต้องการจะหาคะแนนนิยมจากเขมร ญวนต้องการแสดงให้เขมรเห็นว่าญวนเป็นมิตรกับเขมร ไม่ใช่เป็นศัตรู และญวนมีความประสงค์ที่แยกเขมรออกจากไทย เพื่อที่จะให้เขมรหันไปนิยมญวนแต่ผู้เดียว ดังนั้นญวนจึงดำเนินวิธีการต่าง ๆ เพื่อเป็นการเอาใจเขมร เช่น

องตำกุ๋นได้ประกาศแก่ทหารญวนที่ประจำอยู่พนมเปญ ห้ามนายทัพนายกองไปเบียดเบียนราษฎรเขมรถึงกับกำหนดโทษขั้นประหารชีวิตถ้าหากจับได้ว่ามีทหารญวนคนใดไปเบียดเบียนราษฎรเขมร ครั้งหนึ่งองตำกุ๋นได้แสดงความเด็ดขาดในเรื่องนี้ คือสั่งประหารชีวิตทหารคนหนึ่งที่ไปรับผักจากชาวบ้านที่ให้ทหารผู้นั้น เพื่อแสดงให้เขมรเห็นว่าญวนเป็นมิตรกับเขมรอย่างจริงใจ

บรรณาการที่พระอุทัยราชาส่งไปถวายแก่พระเจ้ายาลองนั้นได้แก่ ขี้ผึ้ง กระวาน ครั่ง เร่ว งาช้าง (มีจำนวนอย่างละ 1

หาบ) นอระมาด (นอแรด) 2 นอ สิ่งของเหล่านี้พอส่งไปถึงพระเจ้ายาลอง พระองค์ทรงปฏิเสธที่จะรับทั้งหมดทรงอ้างว่า "เมืองเขมรเป็นเมืองยากจนเอาของไว้สิ่งละเล็กน้อย นอระมาด 2 ยอด งาก็ง (งาช้าง) 1 สิ่งของนอกนั้นก็เอาไว้แต่สิ่งละ 10 ชั่งพอเป็นเกียรติยศแล้ว"[46] พระเจ้ายาลองได้พระราชทานสิ่งของตอบแทนแก่พระอุทัยราชาเป็นจำนวนมากเพราะญวนถือว่าเป็นการให้ในฐานะผู้ใหญ่ให้แก่ผู้น้อย เมื่อเขมรก่อการกบฏต่อญวนและญวนไม่สามารถปราบได้ ญวนจึงเปลี่ยนแปลงนโยบายใหม่ คือใช้นโยบายสร้างความเป็นมิตรและเอาอกเอาใจชาวเขมรที่กบฏต่อญวนให้กลับใจมาหาญวนตามเดิม โดยญวนจะไม่เอาโทษ

นอกจากนั้นญวนยังประกาศให้ขุนนางเขมรที่คิดผิดเอาใจออกห่างญวนให้กลับมาหาญวนใหม่ ญวนจะไม่เอาผิดและจะให้รับราชการในตำแหน่งเดิม พระสงฆ์ที่หลบหนีญวนก็ขอให้กลับมาประจำอยู่ที่วัดตามเดิมไม่ต้องกลัวญวนจะทำร้าย เพราะแม่ทัพได้บังคับให้ทหารญวนจะต้องทำหน้าที่พิทักษ์คุ้มครองวัดวาอารามด้วย[47]

---

46 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 89—91

47 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 31 *หนังสือจากองตานผู้ญวน (เป็นภาษาเขมรแปลเป็นภาษาไทย) ถึงพญาพระเขมร* เมื่อ 2 กรกฎาคม 2388.

ประกาศของญวนชักชวนเขมรให้กลับมาหาญวนตามเดิมนั้น แม้ว่าญวนจะแสดงความเป็นมิตรอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้แสดงการไม่เป็นมิตรออกมาให้เห็น โดยการพยายามกลืนเขมรให้เป็นแบบญวนและเรียกร้องผลประโยชน์จากเขมรมากมาย ทำให้เขมรไม่ไว้ใจญวนต่อไปอีกเพราะรู้เท่าทันญวนเสียแล้ว จึงไม่ยอมกลับมาหาญวนและทำสงครามต่อต้านญวนต่อไป นโยบายสร้างความเป็นมิตรของญวนในระยะหลัง ๆ จึงไม่ได้ผล คงจะได้ผลในระยะแรก ๆ ที่ญวนไม่เข้าไปก้าวก่ายในเรื่องภายในของเขมรมากนัก เพราะสมัยนั้นเป็นตอนที่เขมรหันไปนิยมญวนมากกว่าไทย

การส่งขุนนางญวนมาควบคุมการบริหารราชการของรัฐบาลเขมร

ญวนถือว่าเขมรเป็นประเทศราชของญวนและเป็นสมบัติของญวนมานานแล้ว หลักฐานที่ยืนยันในเรื่องนี้ก็คือ พระราชสาส์นของพระเจ้าเทียวตรีที่มีไปถึงนักองด้วงเมื่อครั้งที่ญวนแต่งตั้งนักองด้วงให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

....โดยประเทศเป็นนิจมิได้ขาด เรามีเมตตาแก่บรรดาหัวเมือง เหมือนอย่างบิดามารดารักบุตรที่ยังอ่อนเสมอไป บัดนี้มา

นอบนบก็ต้องเมตตาโดยที่มาคำนับแลซึ่งองค์วงเบ็นวงศ์เจ้าเมืองเขมรอยู่เมืองไกลนอกเขตแดนเบ็นประเทศน้อย ตั้งแต่ปู่และบิดาสืบมา 12 ชั่วก็ขึ้นแต่เมืองญวนทั้งสิ้น ราษฎรแผ่นดินเมืองเขมรได้พึ่งบุญญวนอยู่เย็นเบ็นสุขมาช้านานถึง 200 ปี เมืองเขมรจะไปก้องเมืองญวน จะไปทางน้ำไปเรือก็ได้ ทางบกไปเกวียนก็ได้ ทะเลแผ่นดินเมืองเขมรอยู่ฝ่ายทิศสลาตันต้นไม้ใบหญ้า บรรดามีอยู่ในแผ่นดินเมืองเขมรก็เบ็นของเมืองญวนทั้งสิ้น....แลซึ่งเมืองอุดงมีไชยอมขึ้นแก่เมืองญวนนั้น ถึงอยู่ไกลสักเท่าใดก็เหมือนอยู่ใกล้สักคืบหนึ่ง....[48]

ข้อความนี้แสดงว่าญวนถือว่าเขมรเป็นประเทศที่จะต้องพึ่งพาอาศัยญวน แบบเดียวกับที่จีนมองชาติเพื่อนบ้าน ญวนมีความคิดว่าเขมรคือประเทศราชของญวน และจะต้องอยู่ใต้อิทธิพลของญวนตลอดไป เหมือนกับเป็นทรัพย์สมบัติของญวน การที่ญวนมีความคิดเช่นนี้จึงทำให้ญวนจะต้องพยายามเข้าปกครองเขมรตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อญวนว่างศึกจากการรบกันเองเมื่อใดญวนก็จะเข้าควบคุมเขมร นักเขียนไทยบางคนมักจะกล่าวว่าเขมรเป็นประเทศราชของไทยและญวนชอบมาแย่งเขมร

---

48 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 5 *หนังสือเจ้าเวียดนามเรื่องตั้งพระองค์ด้วงเป็นกาวมารดอกเอืองเจ้าประเทศราช*

ไปจากไทยบ่อย ๆ คำกล่าวนี้อาจจะเป็นการเข้าข้างไทยไปบ้าง เพราะถ้าเรามองตามทัศนะของญวนแล้ว ญวนก็คงจะถือว่าไทยแย่งเขมรไปจากญวนเพราะญวนถือว่าเขมรเป็นสมบัติของญวน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ญวนก็ยังยอมรับว่าไทยมีสิทธิเหนือเขมร เพราะพระราชสาส์นญวนที่มีไปถึงพระเจ้าแผ่นดินไทยเกี่ยวกับปัญหาเขมรในระหว่างที่ญวนยังมีสัมพันธไมตรีกับไทยอยู่นั้น ญวนมักจะย้ำว่าขอให้ไทยกับญวนร่วมมือกันดูแลว่ากล่าวเขมร เพื่อให้เขมรได้มีความสงบสุข และเพื่อสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญวน แต่การยอมรับดังกล่าวนี้ คงจะเป็นการยอมรับในระหว่างที่ญวนยังไม่สามารถเข้าควบคุมเขมรได้อย่างเด็ดขาด หรือเป็นระยะที่ญวนรู้ว่ายังไม่สามารถขับไล่อิทธิพลของไทยให้ออกไปจากเขมรได้สำเร็จ

ญวนมีนโยบายการรุกเข้าสู่เขมรแตกต่างไปจากไทย กล่าวคือ เมื่อไทยไปตีดินแดนเขมรได้ ไทยจะกวาดต้อนชาวเขมรเอาไปไว้ในเขตไทย แสดงว่าไทยต้องการคนมากกว่าที่จะต้องการยึดพื้นที่ แต่ญวนมีนโยบายตรงกันข้ามกับไทยคือ ถ้าเขายึดครองดินแดนเขมรได้ญวนไม่นิยมกวาดต้อนชาวเขมรเข้าไปไว้ในดินแดนญวน แต่ญวนจะส่งชาวญวนเข้าไปทำมาหากินใน

ดินแดนเขมรที่ยึดได้ เมืองไซ่ง่อน (นครโฮจิมินห์) เมืองหลวงของเวียดนามใต้ในอดีตเดิมก็คือเมืองของเขมร ญวนได้ใช้วิธีรุกเข้าสู่เขมรโดยวิธีดังกล่าว คือส่งคนญวนอพยพไปสู่ไซ่ง่อนมากขึ้นทุกที ๆ จนในที่สุดไซ่ง่อนเลยกลายเป็นเมืองของญวนไป[49] ชาวเขมรเป็นจำนวนมากที่ยังอยู่ในไซ่ง่อนทุกวันนี้จึงกลายเป็นผู้อาศัยเมืองของชาวญวน

เมื่อไทยหมดอำนาจในเขมรในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 2 และญวนเข้าไปมีอำนาจแทน ญวนก็พยายามอพยพผู้คนไปอยู่ในเขมรมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังคำให้การของชาวเขมรคนหนึ่งกล่าวว่า "*ตั้งแต่เจ้าองค์จันทร์ตายแล้ว ญวนชายหญิงพากันขึ้นมาตั้งบ้านโรงร้านซื้อขายมากกว่าแต่ก่อนประมาณคนชายหญิงใหญ่น้อย 700 คน 800 คน ที่ตลาดเมืองพนมเปนซื้อขายกันอยู่เดี๋ยวนี้ญวนมากกว่าเขมร*...."[50]

ญวนเข้าไปปกครองเขมรนั้น ญวนต้องการที่จะได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยเพราะพระเจ้าแผ่นดินญวนสนับสนุนให้มีการสร้างตลาดในดินแดนเขมร เพื่อที่จะได้ให้ชาวญวนไป

---

49 Roger M. Smith *Cambodia's Foreign Policy* หน้า 10

50 กรมศิลปากร "คำให้การนักฆวนให้แก่หมื่นพิทักษ์ปลายแดน เมื่อ 6 มิถุนายน 2378" *จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3* หน้า 88.

ค้าขายในตลาด[51] ดังนั้นอาชีพการค้าในเขมรส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในกำมือของชาวญวนเรื่อยมา

วิธีการที่ญวนจะเข้าไปปกครองเขมรนั้นขั้นแรกญวนจะเข้าควบคุมขุนนางเขมรก่อน คือผู้ว่าราชการญวนประจำไซ่ง่อนจะเป็นผู้แต่งตั้งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของเขมรให้ดำรงตำแหน่งสำคัญๆ และผู้ว่าราชการญวนประจำพนมเปญจะเป็นผู้ควบคุมให้ขุนนางเขมรบริหารราชการไปตามนโยบายของรัฐบาลญวน นอกจากนั้นถ้าขุนนางเขมรปฏิบัติงานผิดพลาดหรือบกพร่องก็อาจจะได้รับโทษจากญวนด้วย เช่นในกรณีที่พระอุทัยราชาป่วยสิ้นพระชนม์ พระเจ้าแผ่นดินญวนจะเอาความผิดกับขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมรในฐานะที่ปล่อยให้พระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์[52] ญวนยังขอให้เขมรส่งพระศพพระอุทัยราชาไปเมืองญวนเพื่อญวนจะได้จัดทำพิธีปลงพระศพให้ แต่ขุนนางเขมรไม่ยอมอ้างว่าเป็นการผิดธรรมเนียม และถ้าหากญวนยังขืนเอาไปจนได้ก็อาจจะต้องถึงขั้นรบพุ่งกันระหว่างญวนกับเขมร[53] ผลสุดท้ายญวนก็ไม่กล้า

---

51 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1196 เลขที่ 11 *คำให้การของนายสุก* เมื่อเดือนตุลาคม 2377.

52 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3* หน้า 83.

53 *เดิม* หน้า 84-86

เอาไป การที่ญวนขอพระศพพระอุทัยราชาไปปลงที่เมืองญวน อาจจะเป็นเพราะพระเจ้ามินมางทรงโปรดปรานพระอุทัยราชามาก จึงต้องการจัดงานให้เป็นเกียรติพิเศษ เช่นเดียวกับสมัยรัชกาลที่ 1 ของไทย พระองค์ทรงมีราชประสงค์จะให้ทางเขมรส่งพระศพนักองเองกษัตริย์เขมรที่พระองค์โปรดปรานมากนำไปปลงที่กรุงเทพ ฯ แต่ขุนนางไทยคัดค้านอ้างว่าไทยไม่พร้อมที่จะจัดงานศพให้ใหญ่โตในระยะนั้นได้ เพราะพม่ากำลังคุกคามไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดให้ปลงพระศพนักองเองที่พุทไธเพชร[54]

ญวนค่อย ๆ เข้าไปมีอิทธิพลทางการเมืองของเขมรมากขึ้นทุกที ๆ ในที่สุดญวนก็เป็นผู้บงการบริหารราชการในเขมรแทบทุกอย่าง วิธีการของญวนก็คือตอนแรกจะแต่งตั้งขุนนางญวนหลายคนมาประจำอยู่ที่พนมเปญก่อน พร้อมด้วยกองทหารญวนซึ่งตั้งอยู่ตามจุดสำคัญต่าง ๆ พวกขุนนางญวนตอนแรกทำหน้าที่ควบคุมขุนนางเขมรในการบริหารราชการ ตอนหลังญวนก็ใช้วิธีส่งขุนนางเขมรไปสู่เมืองญวน และขุนนางญวนก็จะเข้าไปทำหน้าที่บริหารการปกครองแทนขุนนางเขมร

---

๕๔ กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า ๔๓—๔๔

เพื่อป้องกันมิให้เขมรก่อการกบฏต่อญวน พวกขุนนางญวนจึงเริ่มยึดอาวุธของชาวเขมรจนหมดสิ้น เพื่อมิให้ชาวเขมรใช้ในการก่อกบฏต่อญวน[55]

นอกจากนั้น ตำแหน่งขุนนางเขมรหรือศักดินาของเชื้อพระวงศ์ ญวนให้เปลี่ยนเป็นภาษาญวนทั้งหมด ญวนนำเอากฎหมาย* ของญวนมาใช้ในการปกครองเขมร[56] แบ่งเขตการปกครองเขมรออกเป็น 4 ภาคด้วยกัน แต่ละภาคมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ญวนทำหน้าที่ปกครอง[57] ทางด้านการพิจารณาคดีนั้น ญวนจะทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาสามารถตัดสินลงโทษขุนนางเขมรให้จำคุกหรือประหารชีวิตได้

---

55 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 48/ก คัดบอกเล่ม 12 *ว่าด้วยราชการทัพญวน*

* แต่เดิมนั้นญวนใช้กฎหมายฮองดึก (Hong Duc) เริ่มใช้ตั้งแต่สมัยราชวงศ์เล้ซึ่งเรียกว่ากฎหมายเล้ (Le Code) ในปี พ.ศ. 2354 พระเจ้ายาลองทรงโปรดให้มีการรวบรวมและปรับปรุงกฎหมายขึ้นใหม่ ประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 2358 กฎหมายใหม่ฉบับนี้เรียกว่า "กฎหมายยาลอง" (Gialong Code) ซึ่งใช้เรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองญวนในปี พ.ศ. 2427 กฎหมายพระเจ้ายาลองได้นำเอาแบบอย่างกฎหมายของราชวงศ์เล้และของจีนมารวมกัน (จากหนังสือ A Short History of Viet—Nam หน้า 227—228)

56 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 48/ก ฉบับเดิม

57 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 48/ก *คำให้การของชาวญวนชื่ออุเล*

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ญวนได้รับผลประโยชน์จากเขมร ก็คือการที่ญวนเก็บภาษีจากชาวเขมร ในปี พ.ศ. 2383 ญวนบังคับให้ราษฎรเขมรจัดการสำรวจสำมะโนครัวเพื่อเก็บภาษี* มีการบังคับเจ้าของที่ดินชาวเขมรให้ไปทำทะเบียนที่ดินเพื่อเสียภาษี[58] สิ่งที่ญวนสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือช้าง ญวนต้องการช้างศึกมากเพื่อใช้ในกองทัพ กองทัพช้างของญวนเป็นกองทัพที่เข้มแข็งและมีชื่อเสียงมาก ช้างศึกที่ดีเป็นช้างศึกที่ญวนได้มาจากเขมร ส่วนใหญ่เขมรเป็นผู้จัดหาช้างให้ญวน ในปี พ.ศ. 2356 เขมรได้ส่งช้างไปขายให้ญวนถึง 127 เชือก การซื้อขายช้างตั้งราคาตามคุณภาพของช้าง ซึ่งแบ่งคุณภาพไปตามรูปร่างของช้างตั้งแต่ขนาดใหญ่ไปจนถึงขนาดเล็ก

ในปี พ.ศ. 2373 ญวนมีช้างศึกใช้ในกองทัพถึง 400 เชือก และเป็นช้างที่ญวนได้มาจากเขมรแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2378 เพียงปีเดียวเขมรได้ส่งบรรณาการไปให้พระเจ้า-

---

* ญวนมีการสำรวจสำมะโนครัวทุก ๆ ๕ ปี ประชาชนอายุตั้งแต่ 18 ปี จนถึง ๕๑ ปี ต้องเสียภาษีเป็นรายบุคคล แต่ละหมู่บ้านจะมีบันทึกเกี่ยวกับนาข้าว โดยจดรายละเอียดต่าง ๆ เช่นขนาดที่ดิน คุณภาพที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ในการเก็บภาษี ซึ่งเก็บตามคุณภาพและผลผลิตที่ได้มาจากพื้นดิน (จากหนังสือ A Short History of Viet–Nam หน้า 229)

58 Roger M. Smith *Cambodia's Foreign Policy* หน้า 14.

มินมางถึง 21 เขือก[59] นี่คือผลประโยชน์ที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งญวนได้รับจากการปกครองเขมร นอกจากนั้นยังได้เกณฑ์แรงงาน* ชาวไร่ชาวนาเขมรไปทำงานสาธารณะ เช่น การสร้างถนนหรือขุดคลอง เป็นต้น

ญวนปกครองเขมรเช่นเดียวกับประเทศมหาอำนาจในยุโรปปกครองเมืองขึ้น เช่นเกณฑ์ชาวพื้นเมืองเข้าเป็นทหารเป็นต้น ญวนจัดการเกณฑ์ชาวเขมรเข้าเป็นทหาร จัดแบ่งหมวดหมู่และให้ผึกอาวุธตามแบบญวน ส่วนนายทัพนายกองใช้ชาวญวนเป็นผู้บังคับบัญชา[60] ทหารญวนกับทหารเขมรจึงทำหน้าที่ร่วมกันในการป้องกันรักษาเขตแดนเขมร

สรุปได้ว่าญวนเข้าปกครองเขมรโดยพยายามใช้วิธีการปกครองแบบเดียวกับที่ญวนใช้ปกครองพลเมืองของตนเอง นอกจากนี้ญวนยังจัดระบบการปกครองแบบเดียวกับประเทศในยุโรปปกครองเมืองขึ้น และแบบเดียวกับจีนปกครองญวน วิธี

---

59 Alexander Barton Woodside *เล่มเดิม* หน้า 252.

* ผู้ชายที่มีอายุระหว่าง 18—54 ปี จะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ถ้ามีอายุ 55—60 ปี เสียภาษีแต่เพียงครั้งเดียว และไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ถ้าอายุเกินกว่านี้ไม่ต้องเสียภาษีหรือถูกเกณฑ์แรงงาน

60 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 43 *บอกข้อราชการทัพญวน*

การปกครองเช่นนี้เป็นวิธีที่ญวนได้รับประโยชน์จากเขมรทางด้านเศรษฐกิจอย่างมาก

การใช้นโยบายกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน

เมื่อญวนได้เข้าปกครองในเขมรแล้ว ขั้นต่อไปของญวนก็คือจัดการกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน ขณะนั้นพระเจ้าแผ่นดินและขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมรหมดอำนาจไปแล้ว และญวนจัดการส่งบุคคลสำคัญ ๆ ของเขมรไปไว้ที่ญวนหมดเพื่อให้ญวนเข้าปกครองแทน วิธีที่ญวนกลืนเขมรให้เป็นแบบญวนมีหลายวิธี คือ

1. ให้พระเจ้าแผ่นดินเขมรและขุนนางเขมรเคารพพระเจ้าแผ่นดินญวนประดุจพระเจ้าแผ่นดินเขมร และให้ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนมีอำนาจเหนือกว่าพระเจ้าแผ่นดินเขมร ในปี พ.ศ. 2356 ญวนได้จัดสร้างหอพระบารมีพระเจ้าแผ่นดินญวนในเมืองเขมรขึ้นแห่งหนึ่งที่เมืองจรวยจังวา พอถึงวันขึ้น 1 ค่ำ กับขึ้น 15 ค่ำ ก็ให้ขุนนางญวนและเขมรไปกราบไหว้ถวายบังคมระลึกถึงพระคุณและพระบารมีของพระเจ้าแผ่นดินญวน[61] นี่คือวิธีที่

---

61 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 218

ญวนต้องการจะลดฐานะของพระเจ้าแผ่นดินเขมรลง และให้ชาวเขมรหันมาเคารพพระเจ้าแผ่นดินญวนมากขึ้น การที่ญวนกล่าวหานักองแบ้นเจ้าหญิงเขมรคิดจะกบฏต่อญวนและจับไปลงโทษโดยการจับขังและเฆี่ยนตีอย่างทารุณนั้น[62] เป็นการกระทบกระเทือนจิตใจของชาวเขมรมาก ทำให้เขมรมองเห็นว่าญวนพยายามทำลายสถาบันกษัตริย์ที่เขมรเคารพและยึดถืออย่างแน่นแฟ้น

2. ญวนให้ประชาชนเขมรแต่งตัวแบบญวนคือให้ใส่เสื้อกางเกงโพกศีรษะแบบญวน[63] และทูตเขมรที่เดินทางไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินญวนที่กรุงเว้นั้น ก่อนเข้าเฝ้าขุนนางญวนจะต้องมาช่วยดูแลผึกซ้อมทูตเขมรให้หัดทำความเคารพพระเจ้าแผ่นดินญวนแบบญวนให้คล่องแคล่วเสียก่อน ขุนนางญวนจึงจะพาเข้าเฝ้า ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับจีนใช้กับทูตที่มาจากต่างประเทศในการเข้าเฝ้าจักรพรรดิจีน[64]

---

62 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ก *คำให้การของพญาราชมนตรี*

63 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 43/ก. *คำให้การของชาวญวนชื่อจุเล*

64 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 4/1—2 *เรื่องตั้งพระองค์ด้วงเป็นกาวมารดอกเอื้อง*

3. เนื่องจากญวนถือลัทธิแบบจีน คือถือลัทธิขงจื๊อและพุทธศาสนาลัทธิมหายานแบบจีน ส่วนเขมรถือศาสนาพุทธลัทธิหีนยานแบบลังกา ดังนั้นญวนจึงคิดจะให้เขมรถือลัทธิศาสนาเดียวกับญวน ญวนจึงใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ชาวเขมรหันไปถือลัทธิศาสนาแบบเดียวกับญวน ดังในพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ พระราชทานแก่พระองค์ด้วง ความตอนหนึ่งทรงกล่าวว่า

....อ้ายญวนจะทำลายพระบวรพุทธศาสนาที่เมืองเขมรเสีย ให้สัมมาทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ จะแปลงเขมรให้ละเพศเป็นญวน ให้สึกพระสงฆ์จะให้มีอยู่แต่วัดละองค์ ฯ ร้อพระอุโบสถวัดวาอารามที่เมืองพนมเสียหลายวัด พระยาพระเขมรที่มีชาติมีสกุลก็พาลฆ่าเสียช้านานมาแล้ว จนพระยาพระเขมรที่มีชาติมีสกุลตายเสียเป็นอันมาก....[65]

การที่ญวนพยายามให้เขมรเปลี่ยนลัทธิศาสนาถือแบบญวน ทำให้ชาวเขมรโกรธญวนในเรื่องนี้มากและเป็นสาเหตุสำคัญที่เขมรลุกขึ้นกบฏและฆ่าพันญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ

---

65 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว *ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว* พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนวรรณวุฒิวิจารณ์ เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2511 หน้า 144.

พระองค์ไม่พอพระทัยญวนมากในการที่ญวนพยายามเปลี่ยนแปลงลัทธิศาสนาของเขมรให้เป็นแบบญวน ทรงถือเป็นสาเหตุหนึ่งที่พระองค์ส่งทัพเข้าไปรบกับญวนในเขมร โดยทรงอ้างว่าเพื่อป้องกันมิให้ญวนทำลายพุทธศาสนา

สรุปได้ว่าญวนมีนโยบายที่จะกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน โดยใช้วิธีการยกเลิกระบบประเพณี วัฒนธรรมของเขมร ซึ่งเป็นแบบอินเดียและเขมรได้เคยยึดถือมาอย่างเคร่งครัดตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ญวนจะให้เขมรหันมายึดถือขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมแบบญวนซึ่งเอาอย่างจีนและแตกต่างไปจากประเพณี วัฒนธรรม ของเขมรอย่างมากมาย เรื่องนี้นับว่าเป็นการผืนจิตใจชาวเขมรมาก จนไม่สามารถที่จะทนอยู่ภายใต้การปกครองของญวนต่อไปได้

ในระยะหลังเมื่อญวนเห็นว่าเขมรพากันกระด้างกระเดื่องต่อญวนเพิ่มขึ้น เนื่องจากไม่พอใจการปกครองของญวน ทำให้ญวนหันมาใช้วิธีปราบปรามชาวเขมรอย่างรุนแรง โดยการจับกุมขุนนางเขมรที่ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อญวนมาประหารชีวิตเสียหลายคน[66] ในขณะที่ญวนลงมือปราบปรามชาวเขมรนั้น มี

---

66 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1212 เลขที่ 42 *บอกข้อราชการที่ญวนว่าด้วยราชการเมืองเขมร*

ชาวเขมรถูกญวนจับไปขังไว้ที่พนมเปญประมาณ 4 พันคน[67]

หลังจากที่จอห์น ครอเฟิด (John Crawfurd) เจรจากับรัฐบาลไทยเสร็จแล้ว เขาก็ได้เดินทางต่อไปยังญวนในปี พ.ศ. 2365 ขณะที่พักอยู่ที่ญวนนั้น ครอเฟิดได้เห็นวิธีการปกครองเขมรของญวน และได้บันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า ญวนปกครองเขมรด้วยวิธีรุนแรงและเข้มงวดมาก พระเจ้าแผ่นดินเขมรเป็นแต่เพียงหุ่นเชิดของญวน กองทหารและข้าราชการพลเรือนเข้าปกครองเขมรโดยประจำอยู่ที่เมืองหลวง (พนมเปญ) และขึ้นตรงต่อข้าหลวงใหญ่ที่ไซ่ง่อน เขมรถูกปกครองประดุจทาสจนไม่สามารถที่จะทนต่อไปได้ แต่การที่ญวนซึ่งมีกองทัพอันมีระเบียบจำนวนมากมายประกอบกับเขมรซึ่งไม่ค่อยนิยมการทำสงครามด้วยแล้ว น่ากลัวว่าเขมรจะแยกตัวเป็นอิสระจากญวนได้ยาก[68]

การที่ญวนปกครองเขมรด้วยวิธีการที่เข้มงวดนั้น ความจริงแล้วพระเจ้าแผ่นดินญวนที่กรุงเว้ไม่ค่อยจะมีส่วนรู้เห็นเท่าใดนัก

---

67 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 *หนังสือจากพญาเสนานุชิต-เม้าถึงพระองค์แก้วกับพญาสังคโลก* เมื่อ 18 พฤศจิกายน 2383

68 John Crawfurd *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China* หน้า 466

เพราะได้มอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการไซ่ง่อนเป็นผู้มีอำนาจเต็มที่ แต่เนื่องจากพวกขุนนางญวนได้รับการศึกษาและการผึกหัดตามแบบลัทธิขงจื๊อของจีน[69] ดังนั้นเมื่อขุนนางญวนเข้าไปปกครองเขมรก็นำเอาระบบการปกครองแบบจีนไปใช้ในการปกครองเขมรด้วย

ในสมัยพระเจ้ามินมางพระองค์ไม่พอพระทัยในการที่ขุนนางของพระองค์ซึ่งส่งไปปกครองเขมรได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวเขมรมากถึงกับตำหนิองต๋ากุ๋น* ผู้ว่าราชการไซ่ง่อนอย่างรุนแรง ในเรื่องนี้ พระเจ้ามินมางเกรงว่าถ้าปกครองรุนแรงกับเขมรมากเกินไปจะทำให้เขมรเอาใจออกห่างและหันไปพึ่งไทย[70]

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ สรุปได้ว่า ญวนเริ่มมีบทบาทที่จะเข้าไปยึดครองเขมรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2353 เพราะครั้งนั้นทูตญวนที่เข้ามาถวายบังคมพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถือโอกาสขอเมืองพุทไธมาศจากไทย ซึ่ง

---

69 Nguyen-Van-Thai, *A Short History of Viet-Nam* หน้า 285.

* บางทีก็เรียกว่าองเตียนกุญ

70 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1191 เลขที่ 105 *หนังสือจากองค้วงถึงพระพิเรนทรเทพ* เมื่อ 30 พฤษภาคม 2372

ความจริงพระเจ้ายาลองได้แต่งตั้งขุนนางญวนมาปกครองเมืองพุทไธมาศก่อนที่จะส่งทูตมาทูลขอจากไทยเสียอีก เมืองพุทไธมาศนี้อยู่ใกล้เขตแดนญวนเป็นเมืองยุทธศาสตร์และสำคัญมาก* ถ้าไทยจะตีญวนก็จะต้องตีเมืองพุทไธมาศก่อน เพราะเป็นฐานทัพที่สำคัญของญวนในการที่จะรุกเข้าสู่เขมร โดยปกติถ้าไทยยึดเมืองนี้ได้จะรักษาไว้ได้ไม่นานก็จะต้องเสียให้แก่ญวน ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงยกเมืองพุทไธมาศให้แก่พระเจ้ายาลองตามพระราชประสงค์[71] การที่ญวนขอเมืองพุทไธมาศจากไทยน่าจะเป็นเครื่องแสดงว่าญวนเริ่มมีนโยบายที่จะขยายอำนาจเข้าสู่เขมรแล้ว

ในระยะแรกของการที่ญวนขยายอำนาจเข้าสู่เขมรนั้น ญวนใช้วิธีทางทหารสนับสนุนทางการทูต โดยวิธีการเจรจากับไทยในเรื่องปัญหาเขมร ชักชวนให้ไทยร่วมมือกับญวนในการแก้ไขปัญหาเขมร แต่ความจริงญวนสนับสนุนพระอุทัยราชาให้ก่อการกระด้างกระเดื่องต่อไทย และญวนก็ถือโอกาสส่งทหารเข้าเขมร

---

* เมืองพุทไธมาศนี้อยู่ริมทะเลตรงปากคลองลัดที่จะเข้าไปเขมรได้โดยทางใกล้ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จยกทัพมาตีได้ แต่เนื่องจากอยู่ติดกับแดนญวน จึงยากแก่การที่จะรักษาตั้งแต่ครั้งนั้นแล้ว

71 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 67—68

โดยอ้างว่าเพื่อช่วยไทยในการรักษาสถานการณ์ในเขมรให้เรียบร้อย การที่ญวนส่งทหารเข้าเขมรนั้นก็เพื่อจะหยั่งดูท่าทีของไทยว่าไทยจะต่อต้านญวนจริงหรือไม่ ครั้งแรกญวนส่งทหารเข้าเขมรแล้วก็รีบถอยกลับเพราะยังเกรงใจไทย แต่พอเห็นว่าไทยไม่ได้แสดงปฏิกิริยาต่อต้านญวน ครั้งหลังญวนก็ส่งทหารเข้าเขมรอีกและตั้งประจำอยู่ที่นั่นเลยไม่ยอมถอนกลับ ญวนมีบทบาทในการเข้ายึดครองเขมรอย่างช้า ๆ แต่ว่ามีแผนการที่เฉลียวฉลาดและดำเนินไปทีละขั้น ๆ จนในที่สุดไทยก็หมดอำนาจในเขมร และญวนก็เข้าปกครองเขมรในฐานะประเทศราช ตลอดระยะเวลาประมาณ 20 กว่าปี ที่เขมรอยู่ใต้การปกครองของญวน ญวนได้ปกครองเขมรอย่างเข้มงวดและพยายามกลืนขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของเขมรให้เป็นแบบญวน จนในที่สุดเขมรทนอยู่ใต้การปกครองของญวนไม่ไหว จึงพร้อมใจกันลุกขึ้นเป็นกบฏต่อญวน ฆ่าฟันชาวญวนและทำสงครามกับญวน ไทยจึงถือโอกาสเข้าช่วยเขมรทำสงครามกับญวนเพื่อขับไล่ญวนออกจากเขมร การที่เขมรพร้อมใจกันขับไล่ญวนออกไปจากเขมรได้นั้น นับว่าเป็นผลประโยชน์แก่เขมรอย่างใหญ่หลวง

เพราะถ้าเขมรไม่ทำเช่นนั้นชาวเขมรก็จะถูกชาวญวนกลืนให้เป็นญวนไปหมด เขมรก็จะไม่มีประเทศเหลืออยู่เหมือนดังที่อาณาจักรจัมปานครถูกญวนรุกรานในระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 21[72] ญวนได้ทำลายจัมปานครจนไม่สามารถฟื้นคืนอำนาจได้อีก และญวนก็เข้าปกครองชาวจามและกลืนชาวจามให้กลายเป็นญวนไปในที่สุด

มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ

---

72 บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ *เวียดนาม* หน้า 116.

บทที่ 4

บทบาทของไทยในการขยายอิทธิพลเหนือเขมร

ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีแล้วที่ไทยพยายามหาโอกาสขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรตลอดเวลาจะเห็นได้จากการที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ยกกองทัพไปตีเขมรหลายครั้ง และครั้งหลังสุดคือครั้งที่สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ ฯ เป็นแม่ทัพใหญ่ยกไปตีเขมรแต่ทำการไม่สำเร็จ เนื่องจากเกิดเหตุการณ์จลาจลวุ่นวายในกรุงธนบุรี แม่ทัพใหญ่ทั้งสองจึงต้องยกทัพกลับไประงับเหตุการณ์

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไทยยังต้องการขยายอำนาจเข้าไปสู่เขมร เนื่องจากเขมรเป็นประเทศที่อยู่กลางระหว่างไทยกับญวน ถ้าหากไทยได้เขมรไว้ในอำนาจ

หรือเขมรเป็นพวกเดียวกับไทยแล้ว ไทยจะปลอดภัยจากการรุกรานของญวนมากยิ่งขึ้น เขมรจะเป็นด่านหน้าในการยับยั้งมิให้ญวนขยายอำนาจมายังไทย การที่ญวนสนใจขยายอำนาจเข้าเขมรนั้น กลับเป็นผลดีกับไทยอีกอย่างหนึ่งในแง่ที่ว่าญวนต้องคอยยุ่งอยู่กับเขมรจึงไม่มีโอกาสที่คิดรุกรานไทย ญวนไม่สามารถรุกข้ามประเทศเขมรมายังไทยได้ เนื่องจากต้องใช้กำลังทหารเป็นจำนวนมาก ทั้งที่จำเป็นต้องใช้สู้รบกับไทยและใช้ในการควบคุมเขมร เพราะถ้าญวนไม่ส่งทหารควบคุมแล้ว เขมรก็จะก่อการกบฏต่อญวน ญวนส่งทหารเข้ายึดครองเขมรประเทศเดียวก็หมดกำลังที่จะทำสงครามกับไทยแล้ว ดังนั้นประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนจึงไม่เคยปรากฏว่าญวนได้ยกกองทัพเข้ามารุกรานถึงอาณาเขตไทยแท้ ๆ จะมีก็แต่ไทยรบกับญวนเพื่อแย่งชิงเขมรเท่านั้น นับว่าเป็นโชคดีของไทยที่ไม่มีอาณาเขตติดต่อกับญวน มิฉะนั้นแล้วไทยจะต้องอยู่ในฐานะอันตราย คือต้องทำสงคราม 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือพม่า และด้านหนึ่งคือญวน เหมือนกับเขมรต้องพะวงบ่องกันทั้งไทยและญวนตลอดเวลา เขมรจึงเป็นประเทศกันชนระหว่างไทยกับญวนได้อย่างดีทีเดียว

ในขณะที่ทางเมืองญวนกำลังรบพุ่งกันเนื่องจากเกิดกบฏ

ไกเซิน เป็นเหตุให้ญวนหมดอำนาจในเขมร ขณะนั้นเขมรก็เกิดการแตกแยกกันในหมู่ขุนนาง มีการรบพุ่งเพื่อแย่งชิงอำนาจกัน นักองเองราชบุตรของสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิบดีมีพระชนมายุเพียง 7 พรรษา ซึ่งขุนนางเขมรพร้อมใจกันยกให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร[1] หลังจากที่พวกขุนนางได้ก่อการกบฏจับสมเด็จพระรามราชาธิบดี พระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์ก่อนซึ่งไทยสนับสนุนประหารชีวิต แต่นักองเองมีพระชนมายุเยาว์เกินไปที่จะว่าราชการบังคับบัญชาขุนนางเขมรได้ จึงเป็นเหตุให้ขุนนางเขมรก่อการวุ่นวายชิงอำนาจกันต่อไปอีก

โดยปกติถ้าขุนนางเขมรชิงอำนาจกันเมื่อใด ก็มักจะดึงเอาญวนและไทยเข้ามาแทรกแซงทุกครั้ง แต่ครั้งนี้ญวนไม่มีโอกาสที่จะเข้าแทรกแซงในเขมรได้ เพราะกำลังรบพุ่งกันเองเนื่องจากเกิดกบฏไกเซิน ดังนั้นเป็นโอกาสดีของไทยที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรโดยไม่มีคู่แข่ง ในปี พ.ศ. 2325 สมเด็จพระยาโสร์ก็มีหนังสือไปชักชวน พระยายมราช (แบน*) ซึ่งเป็นเพื่อนให้ไปร่วมมือในการวางแผนกำจัดพ้าทะละหะ (มู) กับพญาจักรี (เบียง) ขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมรขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระ-

---

1 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 155

* เขมรเรียกออกญายมราชแบ็น ต่อมหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระบรมราชานุญาตให้พระยายมราช เดินทางไปเขมรได้ สมเด็จพระยาโสร์กับพระยายมราชจึงร่วมมือกันจับฟ้าทะละหะ (มู) กับพญาจักรี (เบียง) ประหารชีวิต อีก 4 เดือนต่อมาพระยายมราชกับสมเด็จเจ้าพระยาโสร์ก็เกิดขัดแย้งกันเอง พระยายมราชจึงลอบฆ่าสมเด็จเจ้าพระยาโสร์ตาย จากนั้นพระยายมราชก็ขึ้นดำรงตำแหน่งฟ้าทะละหะปกครองเขมร และพระยายมราชก็เริ่มกวาดล้างศัตรูทางการเมืองคือจับพรรคพวกของฝ่ายสมเด็จพระยาโสร์ฆ่าตายเป็นอันมากพวกที่รอดตายจึงหาทางแก้แค้นและแย่งอำนาจ* กลับคืน จึงไปชักชวนพวกแขกจามให้ร่วมมือกันยกกองทัพมารบกับฝ่ายพระยายมราช พระยายมราชสู้ไม่ได้จึงพานักองเองพร้อมด้วยพระยากลาโหม (ปก) และสมเด็จพระพี่นาง 3 องค์คือ นักองเม็ญ นักองอี นักองเภา** และพระกนิษฐาของสมเด็จพระนารายณ์ ฯ อีก 2 องค์ หนีเข้ามายังกรุงเทพ ฯ[2]

---

* พระราชพงศาวดารไทยรัชกาลที่ 2 บอกว่ารัชกาลที่ 1 โปรดให้พระยายมราชไปปกครองเขมร แต่ปกครองไม่ได้นานเนื่องจากเขมรแตกแยกกันหลายฝักหลายฝ่าย จึงต้องพาเชื้อพระวงศ์เขมรกลับกรุงเทพ ฯ

** พงศาวดารกรุงกัมพูชาบอกว่าตอนหลังได้เป็นพระชายาของกรมพระราชวังบวร ฯ แต่ในพงศาวดารไทยบอกว่านักองเม็ญถึงแก่อนิจกรรม ส่วนพระชายานั้นก็คือ นักองอีกับนักองเภา

2 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 166—168

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตั้งพระยายมราช (แบน) เป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ส่วนนักองเองขณะนั้นมีพระชนมายุ 10 พรรษา ทรงพระกรุณาโปรดฯ รับเลี้ยงเป็นพระราชบุตรบุญธรรม

ทางด้านเมืองเขมร พวกแขกจามกับพวกขุนนางเขมรต่างก็แย่งชิงอำนาจกันอีกและเกิดรบพุ่งกัน พวกแขกจามแพ้ ขุนนางเขมรจึงมีหนังสือเข้ามากรุงเทพฯ ขอรับพระราชทานนักองเองออกไปปกครองเขมร แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระราชดำริเห็นว่านักองเองยังมีพระชนมายุน้อย ถ้าส่งไปปกครองเขมรขณะนั้นเกิดพลาดพลั้งขึ้นมาอาจสูญสิ้นเชื้อพระวงศ์เขมรได้ จึงโปรดให้พระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นผู้สำเร็จราชการกรุงเขมร โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่อุดงลือไชย เมื่อปี พ.ศ. 2327[3]

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะตั้งนักองเองไปปกครองเขมรในอนาคต ดังนั้นพระองค์จึงโปรดให้อุปการะอย่างดี ทรงมีพระกรุณาธิคุณต่อ

---

3 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2* (เล่ม 1) หน้า 97—98

นักองเอง โดยให้ผนวชพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์ที่วังสมอราย (วัดราชาธิวาส) ขณะนั้นนักองเองมีพระชนมายุ 22 พรรษา หลังจากที่นักองเองลาสิกขาบทแล้ว ทรงพระราชดำริที่จะให้ไปปกครองเขมร จึงพระราชทานนามแก่นักองเองว่า "สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีศรีสุริโยพรรณฯ" และโปรดให้พระยากลาโหม (ปก) ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงนักองเองเป็นสมเด็จฟ้าทะละหะไปว่าราชการที่เขมร ส่วนเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) นั้น หลังจากปกครองเขมรได้ 12 ปีมีความชอบมาก รัชกาลที่ 1 ทรงขอพระตะบองและเสียมราฐ จากนักองเองให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ปกครองเป็นผู้ว่าราชการขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ

ต้นปี พ.ศ. 2337 นักองเองก็เสด็จกลับไปเขมร เพื่อเสวยราชสมบัติสืบไป สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีครองราชย์ได้ 3 ปี ก็สิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ. 2340 การที่ไทยสูญเสียนักองเองถือว่าเป็นการโชคร้ายแก่ไทยมาก เพราะนักองเองเป็นบุคคลที่เคยอยู่ในเมืองไทยนานถึง 12 ปี ได้รับการปลูกฝังและอบรมตามแบบขนบธรรมเนียมประเพณีไทย และพระบาทสมเด็จพระ-พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงโปรดปรานมาก ด้วยเหตุนี้นักองเอง

จึงมีความจงรักภักดีต่อไทยอย่างแน่นแฟ้น อาจเป็นไปได้ว่าถ้านักองเองยังมีชีวิตอยู่ถึงสมัยรัชกาลที่ 3 บางทีไทยกับญวนอาจจะไม่ต้องทำสงครามกันด้วยเรื่องเขมรก็ได้

ขณะนั้น โอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีมีพระชนมายุเพียง 6 พรรษายังไม่สามารถที่จะปกครองประเทศได้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดให้สมเด็จพ้าทะละหะเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และดูแลราชบุตรของพระนารายณ์รามาธิบดี[4]

ในปี พ.ศ. 2349 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนักองจันทร์เป็นสมเด็จพระอุทัยราชาธิราชปกครองเขมร ในสมัยรัชกาลที่ 1 นี้เหตุการณ์ในเขมรยังเป็นปกติดีอยู่ พระอุทัยราชายังคงจงรักภักดีต่อกรุงเทพฯ แต่พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ได้เกิดเหตุการณ์ที่นำไปสู่การแตกแยกระหว่างไทยกับเขมร จนเป็นเหตุทำให้ไทยกับญวนเกิดการกระทบกระทั่งกัน และนำไปสู่การทำสงครามกันในที่สุด

มูลเหตุที่พระอุทัยราชาไม่ชอบไทยและหันไปพึ่งญวน

มูลเหตุที่พระอุทัยราชาไม่นิยมไทยและหันไปพึ่งญวนนั้นอาจจะพิจารณาจากเหตุผลดังต่อไปนี้คือ

---

4 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 48

1. พระอุทัยราชาเป็นผู้ที่เติบโตในเขมรตั้งแต่เล็กจนถึงเสด็จขึ้นเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ได้รับการเลี้ยงดูอบรมในเขมรตลอดเวลา ดังนั้นความผูกพันและจงรักภักดีต่อเมืองไทยจึงมีน้อย ผิดกับพระบิดาคือนักองเองซึ่งอยู่เมืองไทยหลายปีจึงนิยมไทย

2. พระอัยกาของพระอุทัยราชาคือ พระนารายณ์ราชาธิบดี ซึ่งเป็นผู้นิยมญวน เคยหนีไทยไปประทับอยู่ที่เมืองญวนในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และญวนได้เคยสนับสนุนพระนารายณ์-ราชาธิบดีทำสงครามกับไทยมาแล้ว เพราะฉะนั้นขุนนางเขมรกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นฝ่ายพระนารายณ์ราชาธิบดีก็คงจะต้องนิยมญวนด้วย พระอุทัยราชาอาจจะได้รับอิทธิพลจากฝ่ายที่นิยมญวนก็ได้ และในสมัยที่พระนารายณ์รามาธิบดีปกครองเขมร ก็ไม่ได้หมายความว่าขุนนางเขมรทั้งหมดจะนิยมไทยตามพระนารายณ์รามาธิบดี เขมรตามประวัติศาสตร์ทุกยุคทุกสมัย ขุนนางเขมรมักจะแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งนิยมพึ่งไทย อีกฝ่ายหนึ่งก็หันไปนิยมพึ่งญวน ครั้นมาถึงสมัยพระอุทัยราชา ขุนนางกลุ่มนิยมพึ่งญวนอาจจะขึ้นมามีอำนาจ ทำให้พระอุทัยราชาจำเป็นจะต้องนิยมพึ่งญวนไปด้วย มิฉะนั้นอาจจะอยู่ในตำแหน่งได้ไม่นานก็จะถูกพวกขุนนางฝ่ายตรงข้ามก่อการกบฏ

3. สมัยพระนารายณ์รามาธิบดีปกครองเขมร พระนารายณ์-รามาธิบดีคงจะสนับสนุนขุนนางฝ่ายนิยมพึ่งไทยให้รับราชการในตำแหน่งสูง ๆ เช่นตั้งพระยากลาโหม (ปก) เป็นฟ้าทะละหะควบคุมขุนนางเขมรทั้งหมด เป็นต้น ดังนั้นฝ่ายที่นิยมพึ่งญวนอาจจะไม่พอใจพระนารายณ์รามาธิบดีมาตั้งแต่แรกแล้วก็ได้ จึงต้องหาทางเรียกอำนาจกลับคืน

4. ทางกรุงเทพ ฯ มักจะสนับสนุนขุนนางฝ่ายนิยมพึ่งไทย บางครั้งขุนนางทำผิดต่อพระอุทัยราชาก็หนีมาพึ่งกรุงเทพฯ อย่างเช่น พระยาเดโช (เม็ง) เป็นต้น พระอุทัยราชาทูลขอให้ทางกรุงเทพ ฯ ส่งตัวไปทำโทษ แต่ทางกรุงเทพ ฯ ก็ไม่ยอมส่งไป ทำให้ทางฝ่ายเขมรมองเห็นว่าไทยเข้าข้างกับคนผิด หรือเข้าข้างกับขุนนางที่กระด้างกระเดื่องต่อพระอุทัยราชา[5]

5. เขมรต้องการที่จะได้พระตะบอง และเสียมราฐซึ่งไทยปกครองกลับคืน เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในพระตะบองและเสียมราฐเป็นชาวเขมร พระอุทัยราชาอยากจะได้มารวมกับเขมรเหมือนเช่นเดิม ประจวบกับญวนรวมประเทศได้แล้ว พระ-อุทัยราชาจึงอยากหันไปพึ่งญวน เพื่อให้ญวนคุ้มครองเขมรให้

---

๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพง-ศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2* (เล่ม 1) หน้า 106.

ปลอดภัยจากไทยและช่วยเหลือเขมรในการยึดพระตะบองและเสียมราฐกลับคืน ในพงศาวดารไทยอ้างว่า เมื่อตอนที่รัชกาลที่ 1 ขอดินแดนนี้จากพระนารายณ์รามาธิบดี พระนารายณ์-รามาธิบดีก็ยินดีถวายให้ แต่จริง ๆ นั้นอาจจะไม่เต็มใจก็ได้ แต่เนื่องจากเกรงพระราชหฤทัยรัชกาลที่ 1 ก็เลยจำใจต้องยอมถวายให้

6. พระอุทัยราชาอาจไม่พอใจด้วยเรื่องส่วนตัวอื่น ๆ เช่น ในปี พ.ศ. 2350 พระอุทัยราชาได้ส่งทูตมายังกรุงเทพ ฯ ทูลขอนักองอี กับนักองเภา แต่รัชกาลที่ 1 ไม่ทรงอนุญาต และอีกเรื่องหนึ่งคือในปี พ.ศ. 2351 พระอุทัยราชาได้เข้าเฝ้ารัชกาลที่ 1 โดยไม่มีขุนนางไทยนำเข้าเฝ้า ทำให้รัชกาลที่ 1 กริ้ว และตำหนิพระอุทัยราชาต่อหน้าขุนนาง[6] มูลเหตุ 2 ประการนี้ อาจจะทำให้พระอุทัยราชาไม่พอใจไทย และคิดว่าไทยคงไม่เป็นมิตรอย่างจริงใจจึงต้องหันไปหาญวน

7. มูลเหตุสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งเขมรอาจจะไม่ชอบไทยมานานแล้วก็คือเรื่องที่ไทยชอบกวาดต้อนเอาชาวเขมรไปไว้ในเขตไทยหรือไม่ก็ส่งไปกรุงเทพ ๆ บ่อย ๆ ทำให้ชาวเขมรต้องพลัด

---

๖ กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า ๕๖

พรากจากญาติพี่น้อง อาจเป็นสาเหตุทำให้เขมรไม่นิยมไทยอย่างจริงใจนัก

ในปี พ.ศ. 2353 พระอุทัยราชาได้แสดงความไม่พอใจไทยออกมาให้เห็น คือ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 1 ที่กรุงเทพ ฯ พระอุทัยราชาไม่ยอมมาร่วมงาน โดยปกติแล้วงานใหญ่และสำคัญเช่นนั้น พระอุทัยราชาจะต้องมาด้วยตนเองจึงจะถูกต้องตามธรรมเนียม แต่พระอุทัยราชาได้ให้นักอง-สงวน นักองอีมกับนักองแก้วมาถวายบังคมพระบรมศพแทน เข้าใจว่าทางกรุงเทพ ฯ อาจจะทราบว่าพระอุทัยราชาไม่พอใจไทยก็ได้และกลัวว่าพระอุทัยราชาจะปลีกตัวไปจากไทย รัชกาลที่ 2 จึงโปรดให้ตั้งนักองสงวนเป็นพระมหาอุปโยราช* และตั้งนักองอีม เป็นพระมหาอุปราช** ในคราวมาถวายบังคมพระ-บรมศพนั้นเอง[7]

การที่ไทยตั้งนักองสงวนเป็นพระมหาอุปโยราชและนักองอีมเป็นพระมหาอุปราชนั้นไทยไม่ได้ปรึกษาพระอุทัยราชาก่อน คง

---

* เทียบได้ตำแหน่งวังหน้าของไทย

** เทียบได้ตำแหน่งวังหลัง

7 *เล่มเดิม* หน้า 55—56

จะทำให้พระอุทัยราชารู้สึกน้อยพระทัยและเสื่อมเสียเกียรติยศ[8] เป็นมูลเหตุให้พระอุทัยราชาไม่พอใจพระอนุชา และอาจเป็นสาเหตุทำให้เกิดการบาดหมางระหว่างพระอุทัยราชากับพระอนุชา และยังไม่ถึงขั้นรุนแรง

การทะเลาะถึงขั้นรุนแรงเกิดขึ้นก็เนื่องจากเมื่อต้นปี พ.ศ. 2353 ทางกรุงเทพ ฯ คาดว่าจะมีศึกพม่าอีกในไม่ช้า จึงมีศุภอักษรให้พระมหาอุปโยราชถืออกไปถึงสมเด็จพระอุทัยราชาให้เกณฑ์กองทัพเขมรมาช่วยรักษาพระนคร สมเด็จพระอุทัยราชาได้ทราบแล้วก็นิ่งเฉย ฝ่ายพระมหาอุปโยราช พระยาจักรี (แบน) พระยากลาโหม (เมือง) พระยาสังค์โลกซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ในเขมรกลัวว่าจะมีความผิดจึงเตรียมเกณฑ์ทหารจะยกมาช่วยกรุงเทพ ฯ พระอุทัยราชาได้ทราบเข้าจึงมีความโกรธมาก สั่งจับพระยาจักรี (แบน) พระยากลาโหม (เมือง) ฆ่าเสียทั้งสองคนเมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2353 หลังจากนั้นพระอุทัยราชาได้แจ้งไปให้องค์กุนผู้ว่าราชการประจำไซ่ง่อนได้ทราบว่าพระยาจักรี พระยากลาโหมยุยงให้พระอนุชาแข็งข้อต่อพระอุทัยราชา จึงขอบารมีพระเจ้าแผ่นดินญวนเบ็นที่พึ่ง พระอุทัยราชา

---

8 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว *ขุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* หน้า 54.

ได้มีหนังสือฉบับหนึ่งแจ้งไปกรุงเทพ ฯ ให้ทราบว่า ได้ตระเตรียมเกณฑ์ทัพจะยกเข้ามาช่วยตามคำสั่งแล้ว แต่พระยาจักรี พระยากลาโหม พระยาสังคโลก เป็นกบฏจึงต้องงดกองทัพไว้ ครั้นทางกรุงเทพ ฯ ได้ทราบเรื่องนี้แล้วเห็นว่าพระยาจักรี พระยากลาโหมเป็นผู้ผิดเพราะว่าเกณฑ์กองทัพโดยพลการเป็นการละเมิดอำนาจพระเจ้าแผ่นดินเขมร รัชกาลที่ 2 จึงโปรดให้เอาตัวพระยาสังคโลก ซึ่งหนีไปกรุงเทพ ฯ ไปคุมขังไว้[9]

เหตุการณ์ที่นำไปสู่การบาดหมางระหว่างพระอุทัยราชากับพระอนุชายังไม่จบสิ้นเพราะตั้งแต่นั้นมาพระอุทัยราชากับนักองสงวนก็เริ่มหวาดระแวงไม่ไว้ใจกัน ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2355 นักองสงวนก็พาขุนนางและไพร่พลเขมรจำนวนหนึ่งหนีพระอุทัยราชาไปอยู่ที่โพธิสัตว์ พระอุทัยราชาได้ส่งขุนนางมาเกลี้ยกล่อมถึง 2 ครั้ง คือครั้งแรกพระอุทัยราชาได้นิมนต์พระมหาสังฆราชและพระราชาคณะให้ไปเชิญนักองสงวนกลับพุทไธเพชร แต่นักองสงวนไม่ยอมกลับ ต่อมาพระอุทัยราชาได้ให้ขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมร 4 คนไปเชิญนักองสงวนอีกครั้งหนึ่ง แต่นักองสงวนก็ไม่ยอมกลับอีก ซ้ำยังกักตัวขุนนางผู้ใหญ่เขมร 4

---

๙ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *เล่มเดิม* หน้า 129—130

คนนั้นไว้ที่โพธิสัตว์อีกด้วย พระอุทัยราชาคงจะเห็นว่านักองสงวนกระด้างกระเดื่องเกินควร จึงให้ขุนนางไปขอกำลังญวนมาคุ้มครอง ญวนได้ส่งทหารจำนวน 5,000 คน พร้อมด้วยเรือรบมาตั้งคุมเชิงอยู่ที่เกาะจีนเป็นครั้งที่ 3 *10

นักองสงวนได้มีหนังสือไปถึงพระอุทัยราชา ขอเมือง 3 เมือง คือ เมืองกรอบัว เมืองกรวง เมืองขลุง ต่อมาไทยส่งทหารจำนวน 5,000 คน โดยมีพระยายมราช (น้อย)** เป็นแม่ทัพใหญ่ยกเข้ามาทางเมืองพระตะบอง และสตรึงเตรง[11] เพื่อตอบโต้ญวนที่ยกทัพเข้าสู่เขมร เป็นอันว่าไทยและญวนต่างก็ส่งทัพมาคุมเชิงกันในดินแดนเขมรด้วยกันทั้งคู่ แต่ยังคงเป็นการตั้งประจันหน้ากันห่าง ๆ คือทัพไทยคุมเชิงอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วนทางญวนอยู่ทางภาคใต้ของเขมร

---

* ครั้งแรกนั้นญวนได้ส่งทหาร 1,000 คน เข้ามาคุ้มครองพระอุทัยราชา เมื่อตอนที่นักองสงวนและขุนนางเกณฑ์ทหารไปช่วยกรุงเทพ ฯ ทหารญวนที่ยกเข้ามาครั้งนั้นตั้งอยู่ไม่กี่วันก็ยกกลับ และส่งเข้ามาเป็นครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2353 จำนวน 10,000 คน

10 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 207

** ภายหลังเป็นเจ้าพระยาอภัยภูธร

11 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *เล่มเดิม* หน้า 208

ไทยสนับสนุนนักองสงวน

ดังได้กล่าวแล้วว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 ไทยคงจะเริ่มรู้แล้วว่าพระอุทัยราชากำลังมีท่าทีจะคลายความจงรักภักดีต่อไทยและหันไปพึ่งญวน ด้วยเหตุนี้ไทยจำเป็นต้องมีนโยบายสนับสนุนนักองสงวน และนักองอีมเพื่อคอยถ่วงอำนาจของพระอุทัยราชา บทบาทของไทยครั้งแรกก็คือแต่งตั้งนักองสงวนให้เป็นพระมหาอุปโยราชและนักองอีมเป็นพระมหาอุปราชซึ่งเป็นตำแหน่งรองจากพระอุทัยราชา ความต้องการของไทยก็คืออย่างน้อยที่สุดถ้าพระอุทัยราชาหันไปพึ่งญวนก็จะมีพระมหาอุปโยราชและพระมหาอุปราชเข้าข้างฝ่ายไทย เขมรจะได้ไม่หันไปหาญวนทั้งหมด พระอุทัยราชาคงจะเข้าใจว่าการที่ไทยแต่งตั้งพระมหาอุปโยราชและพระมหาอุปราช นั้นคือการที่ไทยเริ่มต้นสนับสนุนฝ่ายนิยมพึ่งไทยให้ต่อต้านพระอุทัยราชา เพราะปรากฏว่าหลังจากที่ไทยแต่งตั้งนักองสงวนและนักองอีมแล้วพระอุทัยราชายิ่งแสดงความรังเกียจพระอนุชาและหันมาผูกพันกับญวนมากยิ่งขึ้น

การทะเลาะวิวาทระหว่างพระอุทัยราชากับนักองสงวนในปลายปี พ.ศ. 2353 เปิดโอกาสให้ไทยและญวนเข้าแทรกแซงในเขมรอีกครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

มีพระราชสาส์นไปถึงพระเจ้ายาลองเมื่อปี 2354 มีข้อความกล่าวโทษพระอุทัยราชาว่ามีความผิดหลายประการ นอกจากนั้นฝ่ายไทยยังมีความเชื่อว่าการที่ญวนส่งกองทัพเข้าเขมรครั้งแรกเมื่อปลายปี พ.ศ. 2353 นั้นไทยยังไม่คิดว่าญวนจะมีนโยบายใช้กำลังทหารเข้ายึดครองเขมรหรือเข้าแทรกแซงในปัญหาเขมร แต่อาจจะคิดว่าญวนคงมีเจตนาดีต่อไทยช่วยเหลือไทยในการรักษาความสงบเรียบร้อยในเขมร[12]

พระราชสาส์นฉบับนี้ระบุไว้ว่าพระอุทัยราชาอิจฉานักองสงวนและนักองอิม ข้อความนี้น่าจะแปลเหตุการณ์ได้ว่า พระอุทัยราชาคงจะไม่พอใจเรื่องที่ไทยสนับสนุนนักองสงวนกับนักองอิม และพระอุทัยราชาอาจจะเข้าใจต่อไปอีกว่าไทยมีส่วนสนับสนุนให้นักองสงวนกับนักองอิมกระด้างกระเดื่องต่อพระอุทัยราชา และเพื่อเป็นการเตือนมิให้นักองสงวน, นักองอิมตลอดจนขุนนางเขมรที่นิยมพึ่งไทย มิให้ก่อการกระด้างกระเดื่องต่อพระอุทัยราชาอีก พระอุทัยราชาจึงจับขุนนางเขมร 2 คน ซึ่งเป็นพรรคพวกนักองสงวนและนิยมไทยคิดจะเกณฑ์ทหารไปช่วยไทยประหารชีวิตเสีย

---

12 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง* เมื่อ 25 มกราคม พ.ศ. 2354

นโยบายแก้ไขปัญหาเขมรระยะแรกของไทย คือสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น ทรงมีนโยบายหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งกับญวน ทรงมีนโยบายที่จะแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธีก่อน ฝ่ายไทยยังได้ชี้แจงให้ญวนทราบว่า ไทยยังไม่ต้องการที่จะส่งกองทัพเข้าไปไกล่เกลี่ยปัญหาเขมร เพราะอาจจะเกิดการกระทบกระทั่งกับญวนได้ ทำให้เสียสัมพันธไมตรีต่อกัน[13] ญวนได้ชี้แจงมายังไทยว่า การที่ญวนส่งทัพเข้าเขมรนั้นเป็นเพราะพระอุทัยราชาขอร้องเนื่องจากพระอุทัยราชาฆ่าพระยาจักรี และพระยากลาโหมแล้ว เมืองกะพงสวายคิดจะก่อการกบฏโดยเตรียมคนจะสู้รบพระอุทัยราชาจึงต้องขอให้ญวนเป็นที่พึ่งส่งทัพไปช่วยคุ้มครองพระอุทัยราชา[14] แสดงให้เห็นว่าญวนได้อ้างสิทธิในการส่งทหารเข้าเขมรโดยถือว่าเป็นความต้องการของเขมรไม่ใช่ญวนต้องการจะเข้าไปแทรกแซง

ไทยได้เฝ้าดูสถานการณ์ในเขมรด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ การที่ญวนส่งกองทัพเข้าเขมรนั้นเป็นเรื่องที่ไทยไว้ใจไม่ได้นัก เพราะญวนไม่ยอมถอนทหารออกหมดคงทิ้งทหารไว้ส่วนหนึ่ง เพื่อควบคุมสถานการณ์

---

13 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 9 *เล่มเดิม*

14 เดิม

ต้นปี พ.ศ. 2354 ไทยเริ่มมีการเคลื่อนไหวทางทหารขึ้นบ้าง เพื่อที่จะหาทางระงับกรณีพิพาทในเขมร เหตุที่เป็นเช่นนี้น่าจะเป็นเพราะ

1. ญวนแสดงท่าทีว่าไม่ยอมถอนทหารออกจากเขมรง่าย ๆ และกลับส่งเพิ่มเติมเข้าไปอีก เป็นการส่อให้เห็นเจตนาของญวนในการต้องการขยายอำนาจเข้าไปในเขมร

2. กรณีการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีสันติ น่ากลัวว่าจะไม่ได้ผล เพราะพระอุทัยราชาไม่ยอมเชื่อฟังไทย

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2354 เจ้าพระยาจักรีได้มีหนังสือถึงเจ้าเมืองต่าง ๆ ในภาคอีสานของไทยซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับเขมร ได้แก่เมืองบำสัก ขุขันธ์ ชนบท สังฆ อุบลราชธานี สุรินทร์ มุกดาหาร ศรีสะเกษ กาฬสินธุ์ รัตนบุรี ขอนแก่น นครพนม พุทไธสง ร้อยเอ็ด สั่งให้บรรดาหัวเมืองเหล่านี้งดการส่งทหารไปช่วยงานพระบรมศพรัชกาลที่ 1 และให้เตรียมกำลัง กองทัพตลอดจนกระสุนดินดำไว้ให้พร้อม ห้ามมิให้เคลื่อนย้ายกำลังทหารและให้รอรับคำสั่งจากทางกรุงเทพ ฯ[15]

---

15 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 11 *หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองกรมการ* เมื่อ 12 มกราคม 2354

แม้ว่าไทยจะไม่ไว้ใจสถานการณ์เท่าใดนัก แต่ไทยก็ยังคงหวังที่จะใช้การเจรจาทางการทูตแก้ไขปัญหาต่อไป ไทยได้ส่งทูตเดินทางไปยังญวน เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับปัญหาเขมรให้ญวนทราบ หัวหน้าทูตคือพระยาพิพัฒน์โกษา ได้อัญเชิญพระราชสาส์นรัชกาลที่ 2 ฉบับหนึ่งถวายแด่พระเจ้ายาลอง พระราชสาส์นฉบับนี้ไม่ได้เอ่ยถึงเรื่องที่ไทยจะให้ญวนจัดการกับปัญหาเขมรแต่อย่างใด เพียงแต่เล่าความเป็นไปเกี่ยวกับเมืองเขมรให้ญวนฟังพระราชสาส์นฉบับนี้ได้กล่าวไว้ตรงท้ายว่า ถ้าญวนจะจัดการอย่างไรก็ให้บอกไปกับพระยาพิพัฒน์โกษา

ในงานเลี้ยงต้อนรับพระยาพิพัฒน์โกษาครั้งนั้น พระยาพิพัฒน์โกษาได้บอกแก่ขุนนางญวนว่าเขมรไม่ยอมไปขอโทษไทย จึงให้ขุนนางญวนไปกราบบังคมทูลพระเจ้ายาลอง ขอให้พระองค์สั่งให้พระอุทัยราชาไปเฝ้ารัชกาลที่ 2 เพื่อขอพระราชทานอภัยโทษ ทูตไทยต้องขอร้องขุนนางญวนถึง 3 ครั้ง ขุนนางญวนจึงได้ไปกราบบังคมทูลเรื่องที่ทูตไทยขอร้องให้ช่วย[16]

ข้อสังเกตในตอนนี้มีอยู่ 2 ประการ คือ

1. เหตุใดในพระราชสาส์นจึงไม่ขอร้องให้พระเจ้ายาลอง

---

16 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2* จ.ศ. 1178 หน้า 64

สั่งให้พระอุทัยราชาไปเผ้าต้องให้พระยาพิพัฒน์โกษาพูดด้วยวาจาตนเองกับขุนนางญวน ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่น่าเชื่อถือนักและไม่มีลักษณะเป็นทางการ ญวนจะปฏิบัติก็ได้ไม่ปฏิบัติก็ได้ จึงเป็นการขอร้องที่ปราศจากน้ำหนัก

2. เหตุใดพระยาพิพัฒน์โกษาจึงต้องขอร้องให้ขุนนางญวนไปกราบบังคมทูลต่อพระเจ้ายาลองถึง 3 ครั้ง อาจจะเป็นเพราะขุนนางญวนไม่เต็มใจที่จะไปกราบบังคมทูลเนื่องจากไม่ใช่ธุระอะไรของญวน

ถึงอย่างไรก็ตามการปฏิบัติของทูตไทยดังกล่าวได้เป็นจุดอ่อนให้ญวนใช้เล่ห์เหลี่ยมทางการทูตกับไทยได้ ดังในพระราชสาส์นของพระเจ้ายาลองตอบไปทางกรุงเทพ ๆ ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

.....พระเจ้ากรุงเวียตนามก็แจ้งในพระทัยพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา ความทั้งนี้เป็นคำทูตหามีในพระราชสาส์นไม่ เมืองเขมรก็เมืองหนึ่ง แต่เป็นข้าอยู่ทั้งสองเมืองใหญ่ จะเข้าไปหรือมิเข้าไปก็สุดแต่ใจเจ้าเมืองเขมร ครั้นกรุงเวียตนามจะว่ากล่าวให้เข้าไป เกลือกเมืองเขมรเป็นเหตุการณ์ประการใด เมืองขึ้นทั้งปวงจะนินทาว่ากรุงเวียตนามรู้กันกับกรุงพระนคร-

ศรีอยุธยาให้เจ้าเมืองเขมรตกหลุมติดบ่วง ความข้อนี้ได้ให้ขุนนางผู้ใหญ่บอกแก่พระยาพิพัฒน์โกษาแล้ว .....[17]

ข้อความนี้แสดงว่าญวนปฏิเสธที่จะขอให้พระอุทัยราชา เดินทางไปขอโทษไทย โดยอ้างเหตุผลว่า กลัวจะถูกเมืองขึ้นของญวนตำหนิว่าเข้ากับไทย และญวนยังถือโอกาสอ้างว่าเรื่องที่ไทยขอร้องญวนนั้นเป็นคำพูดของทูตไทยเอง ไม่ใช่พูดกันอย่างจริงจัง การที่ญวนปฏิเสธไทยในครั้งนี้ เป็นเพราะญวนถือไพ่การทูตเหนือกว่าไทยนั่นเอง เนื่องจากญวนรู้ดีว่าเขมรต้องการยึดญวนเป็นที่พึ่ง ญวนจึงต้องเข้ากับเขมรมากกว่าที่จะเข้ากับไทย และญวนรู้ว่าไทยกำลังลังเลในการแก้ไขปัญหาเขมร ซึ่งเป็นจุดอ่อนที่ญวนจะรุกต่อไปโดยอาศัยชั้นเชิงทางการทูต ถึงอย่างไรก็ตามญวนก็ยังยอมรับว่าเขมรเป็นเมืองขึ้นทั้งไทยกับญวน

เพื่อไม่ให้ไทยต้องผิดหวังในการขอความช่วยเหลือ ญวนได้กล่าวปลอบใจไทยตอนท้ายพระราชสาส์นว่า

.....เจ้าเมืองเขมรไม่คำนับพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา เหมือนไม่คำนับกรุงเวียตนามเหมือนกัน ซึ่งเจ้าเมืองเขมรทำผิดทั้งนี้จะไม่รู้โทษตัวบ้างหรือ อันกรุงมหานครศรี-

---

17 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2* จ.ศ. 1178 "พระราชสาส์นจากพระเจ้าญาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2 เมื่อ 25 มกราคม 2355 หน้า 65

อยุธยากับกรุงเวียตนามก็เป็นทางพระราชไมตรีกันมา เจ้าเมืองเขมรทำให้เคืองพระทัยพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาทั้งนี้ กรุงเวียตนามจะนิ่งดูได้หรือแต่เป็นทุกข์ด้วยการพระศพยังไม่แล้ว.....[18]

ไทยได้ตั้งข้อสังเกตว่าการที่พระอุทัยราชาไม่ยอมไปขอโทษไทย ทั้ง ๆ ที่ไทยได้มีหนังสือไปถึงพระอุทัยราชายกโทษให้ 2–3 ครั้งแล้ว แต่พระอุทัยราชาก็ยังไม่ยอมไปขอโทษไทยน่าจะเป็นเพราะว่าญวนได้ส่งกองทัพไปคุ้มครองพระอุทัยราชา จึงไม่คิดเกรงใจไทยต่อไป ไทยได้แจ้งข้อสังเกตนี้ไปให้ญวนทราบ แต่ไทยก็หวังว่าไทยกับญวนคงจะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเขมรได้[19] เพราะไทยไม่ต้องการที่จะใช้กำลังทหารเข้าจัดการกับเขมร อันจะทำให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้นมา นั่นก็คือไทยกับญวนอาจจะเกิดปะทะกันได้ แต่ไทยก็รู้สึกผิดหวังในการที่พระเจ้ายาลองได้สนับสนุนพระอุทัยราชาให้กระด้างกระเดื่องต่อไทย[20] แม้ว่าไทยจะได้แจ้งให้ญวนทราบถึงนโยบายของไทยที่ไม่ต้องการ

---

18 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2* จ.ศ. 1173 "พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2 เมื่อ 25 มกราคม 2355 หน้า 65

19 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 17 พระราชสาส์นจาก ร. 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

20 เดิม

จะแก้ไขปัญหาโดยทางทหารหลายครั้งก็ตาม แต่ญวนก็ได้มีพระราชสาส์นมาถึงไทย กล่าวเบื่นนัยห้ามปรามไทยมิให้ใช้กำลังทหารเข้าปราบเขมร เพราะจะทำให้ราษฎรเดือดร้อน[21]

พระราชสาส์นฉบับเดียวกันนั้น ญวนได้แก้ข้อกล่าวหาของไทยว่าพระอุทัยราชาไม่ได้มีเจตนาคิดร้ายต่อไทย แต่ที่ไม่ไปขอโทษนั้นเบื่นเพราะกลัวไทย พระอุทัยราชากำลังคิดจะคืนดีกับไทยอยู่แล้ว โดยจะให้ขุนนางผู้ใหญ่เขมรเดินทางไปทาบทามก่อน แต่พอดีเกิดการวิวาทบาดหมางระหว่างพระอุทัยราชากับนักองสงวนขึ้นใหม่อีก คือการที่นักองสงวนหนีไปอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์จึงเบื่นเรื่องที่ปรองดองกันได้ยากเสียแล้ว[22]

ไทยเตรียมกำลังทหารเพื่อเข้าแทรกแซงในเขมร

ไทยได้พยายามที่จะแก้ไขปัญหาทางการทูต คือการเจรจาระหว่างไทยกับญวนเรื่องเขมรหลายครั้งด้วยกัน แต่ได้รับผลไม่เบื่นที่น่าพอใจ ไทยพยายามเบิดโอกาสให้พระอุทัยราชาเดินทางไปกรุงเทพ ฯ เพื่อขอยอมอ่อนน้อมต่อไทยตามเดิม แต่พระอุทัยราชาก็ไม่ยอมไปและไม่ยอมติดต่อกับไทยอยู่นั่นเอง ดัง

---

21 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2* จ.ศ. 1178 "พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถึงรัชกาลที่ 2" ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี หน้า 69

22 เดิม

นั้นไทยก็จำเป็นที่ต้องมีการเคลื่อนไหวทางทหารบ้าง เพื่อให้เขมรและญวนเห็นว่าไทยยังไม่ได้ละเลยปัญหานี้ หลังจากที่ได้พยายามแก้ไขด้วยวิธีทางสันติมาหลายครั้ง แต่ประสบความล้มเหลว ไทยจึงส่งทหารจำนวนหนึ่งไปไว้ที่พระตะบองเมื่อต้นปี พ.ศ. 2354 เพื่อคุมสถานการณ์[23] พอทัพไทยยกมาตั้งที่พระตะบองทำให้พระอุทัยราชารู้สึกวิตกกลัวว่าไทยจะรุกรานเขมรจึงเตรียมการป้องกันเป็นการใหญ่ โดยจัดส่งกำลังกองทัพไปตั้งตามจุดต่าง ๆ ทางแถบชายแดนติดกับไทย[24] ทำให้ความหวังของไทยในการดึงเอาเขมรกลับมาอยู่ใต้อิทธิพลของไทยเหมือนเดิม เป็นเรื่องที่เลือนลางมากยิ่งขึ้น แต่ไทยก็ยังไม่ใช้กำลังทหารเข้าจัดการกับเขมรแต่อย่างใด

ไทยได้เตรียมลู่ทางที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องพระอุทัยราชาหันไปพึ่งพิงญวนไว้แล้ว โดยการสนับสนุนนักองสงวน ผู้ที่ไทยหวังว่าจะสถาปนาให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรถ้าหากพระอุทัยราชาหมดอำนาจในเขมร การที่นักองสงวนหนีพระอุทัยราชาไปที่เมืองโพธิสัตว์และขอเมืองต่าง ๆ ในเขมร 4 เมือง* เพื่อจะ

---

23 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 201

24 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 201

* เมืองที่ 4 คือเมืองบริบูรณ์ เป็นเมืองที่นักองสงวนขอเป็นครั้งที่ 2 ไม่ทราบว่าพระอุทัยราชาให้หรือไม่

ปกครองแยกตัวออกไปเป็นอิสระไม่ขึ้นกับพระอุทัยราชานั้น แสดงให้เห็นว่า นักองสงวนต้องการที่จะให้ไทยคุ้มครองเพราะเมืองโพธิสัตว์ที่นักองสงวนไปอยู่นั้น อยู่ใกล้กับเมืองพระตะบองฐานทัพใหญ่ของไทยในเขมร และอิทธิพลของไทยได้ครอบคลุมไปถึงเมืองโพธิสัตว์ด้วย จะเห็นได้ว่าตอนแรกพระอุทัยราชาไม่กล้าที่จะใช้กำลังเข้าจัดการกับนักองสงวนทั้ง ๆ ที่พระอุทัยราชาอาจทำได้ แต่พระอุทัยราชากลับส่งพระสังฆราชและขุนนางเขมรไปเชิญนักองสงวนถึง 2 ครั้ง ขอให้กลับไปเมืองพุทไธเพชรตามเดิม แต่นักองสงวนไม่ยอมกลับ ซ้ำยังขอเมือง 4 เมือง แยกไปปกครองอิสระเสียอีกและยังยุยงให้ราษฎรก่อความวุ่นวายในกรุงพนมเปญ จนถึงกับพระอุทัยราชาต้องลงมือปราบปราม[25]

การที่นักองสงวนกล้าแข็งข้อต่อพระอุทัยราชา น่าจะเป็นเพราะว่านักองสงวนเห็นว่าไทยสนับสนุนตน มิฉะนั้นแล้ว นักองสงวนไม่กล้าที่จะแข็งข้อต่อพระอุทัยราชาเป็นแน่ วิธีที่พระอุทัยราชาจะปราบนักองสงวนได้ก็คือ จะต้องยกกองทัพไปตีโพธิสัตว์อันเป็นที่มั่นของนักองสงวน แต่ถ้าพระอุทัยราชายก

---

25 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 209

ออกไปตีแล้ว ก็จะต้องถูกไทยต่อต้านอย่างแน่นอน เนื่องจากเวลานั้นมีกำลังทหารไทยชุมนุมอยู่ที่พระตะบองหลายพันคนและกำลังรอเวลาที่จะรุกเข้าสู่เขมรอยู่แล้ว

ปัญหาเรื่องการทะเลาะวิวาทระหว่างพระอุทัยราชากับนักองสงวนยากที่จะวินิจฉัยลงไปว่าใครผิดใครถูก พอไทยแจ้งไปยังญวนว่าพระอุทัยราชาผิด ญวนจึงตอบไทยว่าพระอุทัยราชาไม่ได้ผิดคนเดียว นักองสงวนก็ผิดด้วย คือผิดทั้งสองคน คำตอบของญวนถ้ามองในแง่ของความเป็นกลางแล้วก็น่าจะมีส่วนถูกต้องและน่ารับฟัง

ต้นปี พ.ศ. 2355 พระอุทัยราชาคงจะทนรอให้นักองสงวนเข้าสามิภักดิ์ไม่ไหวจึงส่งกองทัพไปยังเมืองโพธิสัตว์เพื่อจับกุมนักองสงวน ทัพไทยที่ตั้งอยู่โพธิสัตว์ไม่รั้งรออีกต่อไปได้ยกเข้าสกัดกั้นทัพเขมรที่โพธิสัตว์ และอีกทัพหนึ่งมีเจ้าพระยายมราชซึ่งยกมาจากกรุงเทพฯ เป็นแม่ทัพ ได้ยกทัพมุ่งตรงไปยังตำบลริวีฉนาก เพราะไทยสืบทราบว่าทัพเขมรเป็นจำนวนมากไปตั้งมั่นอยู่ที่นั่น ทัพเจ้าพระยายมราชได้ปะทะกับทัพเขมรเพียงเล็กน้อย ทัพเขมรก็ทิ้งค่ายล่าถอยเนื่องจากมีกำลังน้อยกว่าและได้แจ้งไปให้พระอุทัยราชาทราบ พระอุทัยราชาจึงอพยพครอบครัว

หนีออกจากพุทไธเพชรไปสู่พนมเปญในเดือนเมษายน พ.ศ. 2355[26] มีข่าวว่าทัพไทยที่ยกมาครั้งนี้ได้เริ่มปะทะกับกองทหารญวนที่ตั้งประจำอยู่ในเขมรแล้ว[27] แต่ยังไม่ทราบว่าไทยกับญวนได้สู้รบกันอย่างรุนแรงมากน้อยเพียงใด

ฝ่ายนักองอิ่มกับนักองด้วง ตอนแรกก็หนีไปพร้อมกับพระอุทัยราชา แต่แล้วก็เปลี่ยนใจใหม่หนีจากพระอุทัยราชาไปหาทัพไทย ทัพเจ้าพระยายมราชซึ่งมีนักองสงวนติดตามมาด้วยได้ยกไปถึงพุทไธเพชรก็ได้ทราบข่าวว่าพระอุทัยราชาได้พาครอบครัวหนีไปไซ่งอนแล้วเมื่อวันที่ 25 เมษายน[28] เจ้าพระยายมราชจึงได้มีหนังสือไปถึงองตำกุ๋นผู้ว่าราชการเมืองไซ่งอนฉบับหนึ่งและถึงสมเด็จพระอุทัยราชาฉบับหนึ่ง ชี้แจงว่ากองทัพกรุงเทพ ฯ ไม่ได้ยกลงไปเพื่อจะกระทำร้ายต่อสมเด็จพระอุทัยราชาอย่างใด แต่ต้องการมาไกล่เกลี่ยให้พระอุทัยราชากับพระอนุชาคืนดีกัน พระอุทัยราชากับองตำกุ๋นต่างก็นิ่งเฉยไม่ยอมตอบแต่ประการใด เจ้าพระยายมราชจึงตั้งทัพรอฟังข่าวอยู่

---

26 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *เล่มเดิม* หน้า 152—154.

27 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 211

28 จดหมายเหตุ ร 2. จ.ศ. 1174 เลขที่ 9 *พระราชสาส์นไทยและญวนว่าด้วยเมืองเขมร*

ที่เมืองพุทไธเพชร ส่วนนักองอิมกับนักองค้วงได้มาอยู่กับนักองสงวนที่พุทไธเพชรเช่นเดียวกัน[29]

เจ้าพระยายมราช (น้อย) ซึ่งยกกองทัพไปตั้งอยู่ที่พุทไธเพชรนั้น ตั้งแต่ที่มีหนังสือไปถึงพระอุทัยราชาและองตำกุ๋นแล้วก็รอฟังข่าวตลอดฤดูแล้ง แต่ก็ไม่ได้รับคำตอบอย่างหนึ่งอย่างใด จึงเห็นว่าอาจเป็นกลอุบายของญวนที่จะแกล้งถ่วงเวลาให้ไปถึงฤดูน้ำท่วม ญวนก็จะส่งทัพเรือเข้าโจมตีไทยเพื่อช่วยเหลือพระอุทัยราชา กองทัพไทยจะเสียเปรียบมากมาย ประกอบกับเสบียงอาหารขาดแคลนลง ไม่สามารถทนรอต่อไปได้ เจ้าพระยายมราชจึงได้เผาเมืองเขมรเสีย 3 เมือง คือพนมเปญ กะพงหลวง และพุทไธเพชร ซึ่งเป็นเมืองหลวงและเมืองสำคัญของเขมรเสียราบ เพื่อมิให้ฝ่ายพระอุทัยราชาและญวนใช้เป็นที่ตั้งมั่นต่อต้านไทยต่อไป ส่วนพลเมืองของเมือง 3 เมืองดังกล่าว เจ้าพระยายมราชให้อพยพไปอยู่ที่พระตะบอง ส่วนนักองทั้งสามนั้นเจ้าพระยายมราชได้พาไปกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้ชุบเลี้ยงเจ้าเขมรทั้งสามองค์เป็นอย่างดี นักอง-

---

29 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *เล่มเดิม* หน้า 155.

สงวนหรือพระมหาอุปโยราชอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้ 4 ปี ก็บ่วงถึงแก่อนิจกรรม[30]

มีข้อคิดอย่างหนึ่งว่า เหตุใดไทยจึงต้องยกกองทัพเข้าสู่พุทไธเพชรเมืองหลวงของเขมรโดยอ้างว่ายกทัพมาเพื่อไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท เพราะถ้าจะไกล่เกลี่ยกันจริง ๆ แล้วก็คงไม่จำเป็นจะต้องถึงกับยกกองทัพใหญ่โตเข้ามาไกล่เกลี่ยเป็นแน่ จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า ไทยได้เริ่มเปลี่ยนนโยบายแก้ไขปัญหาเขมรด้วยการใช้อำนาจเข้าจัดการบ้าง เราไม่อาจทราบได้ว่าจุดประสงค์ที่เจ้าพระยายมราชยกทัพเข้าสู่เขมรครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อไกล่เกลี่ยหรือเพื่อปลดพระอุทัยราชาออกจากตำแหน่งแล้วตั้งนักองสงวนซึ่งติดตามเจ้าพระยายมราชไปด้วยขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินแทน ส่วนการที่พระอุทัยราชาหนีไปขอความคุ้มครองจากญวนนั้นก็ไม่น่าถือว่าผิด เพราะพระอุทัยราชาไม่ทราบว่าทัพไทยที่ยกมานั้นมีเจตนาอย่างไร จำเป็นที่จะต้องหาที่พักพิงให้ปลอดภัยเสียก่อน นั่นคือการขอพึ่งญวน

ทัพไทยที่ส่งเข้ายึดพุทไธเพชรครั้งนี้ประสบผลล้มเหลว ไทยไม่สามารถจะตั้งนักองสงวนเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ เพราะไทยรู้

---

30 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 *เรื่องเขมรตอนเจ้าพระยายมราชพานักองอิ่มนักองด้วงมากรุงเทพ ฯ*

ว่าญวนคงจะไม่ยอมรับรองนักองสงวน เนื่องจากมีพระอุทัย-ราชาอยู่ในกำมือแล้ว และญวนก็จะช่วยพระอุทัยราชาทำสงครามกับนักองสงวนเพื่อแย่งอำนาจกลับคืนต่อไป ดังนั้นถ้าไทยจะสนับสนุนให้นักองสงวนเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ไทยก็จะต้องส่งกองทัพใหญ่มาคุ้มครองนักองสงวน แต่ไทยทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะไทยกำลังถูกพม่าคุกคามทางเขตแดนตะวันตก ไทยเป็นห่วงศึกพม่าที่จะยกมารุกรานไทยมากกว่าที่จะห่วงปัญหาของประเทศราช กำลังทหารส่วนใหญ่จึงเตรียมไว้เพื่อรับศึกพม่าซึ่งไทยไม่แน่ใจว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด อีกประการหนึ่งถ้าไทยสนับสนุนนักองสงวนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรในเวลานั้น ขุนนางเขมรก็จะต้องแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งสนับสนุนพระอุทัย-ราชาซึ่งอาจจะมีมากกว่าฝ่ายสนับสนุนนักองสงวน นักองสงวนจะอยู่ในตำแหน่งได้ไม่นานก็จะต้องถูกขุนนางฝ่ายพระอุทัยราชาเป็นกบฏ และพระอุทัยราชาก็จะได้อำนาจกลับคืน เรื่องจะยืดเยื้อต่อไปไม่สิ้นสุด

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ไทยจึงไม่ตั้งนักองสงวนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรทั้ง ๆ ที่ไทยได้พานักองสงวนไปถึงพุทไธเพชรแล้ว และถ้าจะตั้งก็คงตั้งได้แต่ไทยกลับใช้วิธีเผาเมืองและกวาดต้อนผู้คนแล้วจึงยกทัพกลับ ต่อมาไทยยอมรับข้อเสนอของญวนที่เสนอ

ให้ส่งพระอุทัยราชากลับไปครองราชย์ตามเดิม (ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 จึงไม่ขอกล่าวซ้ำอีก) แต่การกลับเข้ามามีอำนาจในครั้งหลังนี้ พระอุทัยราชาก็มิได้มีเยื่อใยกับไทยต่อไปอีก คงส่งแต่บรรณาการมาให้อย่างเดียว

"พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายถึงสาเหตุที่ไทยต้องยอมรับข้อเสนอของญวนในครั้งนั้นว่า

เมื่อเกิดเหตุขึ้นครั้งนั้น พระเจ้าเวียดนามยาลองเห็นได้ช่องก็แต่งราชทูตให้เชิญพระราชสาส์นเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ในราชสาส์นใช้ถ้อยคำอ่อนหวานเป็นทางไมตรี แต่ส่วนข้อความนั้นอ้างว่า เพราะเมืองเขมรเคยพึ่งทั้งไทยและญวนมาแต่ก่อน พระเจ้ากรุงสยามเหมือนเป็นบิดา และพระเจ้าเวียดนามเสมือนเป็นมารดาของพระเจ้ากัมพูชา บัดนี้สมเด็จพระอุทัยราชามีความผิดต่อบิดา ไปอ้อนวอนให้มารดาช่วยขอโทษก็มิรู้ที่จะทอดทิ้งเสียได้จึงมีพระราชสาส์นมาขอพระราชทานโทษ และขอให้สมเด็จพระอุทัยราชาได้ครองกัมพูชาตามเดิม ก็ในเวลานั้นไทยกำลังเตรียมต่อสู้ศึกพม่า ไม่อยากจะให้เกิดเป็นอริขึ้นกับญวนอีกฝ่ายหนึ่ง จึงต้องจำยอมให้สมเด็จพระอุทัยราชากลับขึ้นมาครองเมือง

เขมรดังเก่า แต่นั้นเมืองเขมรก็ไปฝากฝ่ายอยู่กับญวนเป็นแต่ถึงกำหนดก็ส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ามากรุงเทพ ฯ....[31]

ส่วนเรื่องที่ไทยไปเผาเมืองเขมร 3 เมืองเสียราบนั้นได้เป็นมูลเหตุทำให้ชาวเขมรไม่พอใจไทย ซึ่งจะเห็นได้จากตอนที่ไทยไปรบกับญวนครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2376 ตอนที่ไทยถอยทัพกลับเพราะแพ้ญวน เขมรก็โจมตีไทยซ้ำเติมทำให้ไทยได้รับความเสียหายมาก

เมื่อพระอุทัยราชาได้กลับมาอยู่ที่พนมเปญแล้ว ในตอนแรกไทยก็หวังว่าพระอุทัยราชาจะมีท่าทีจงรักภักดีต่อไปมากขึ้นกว่าแต่ก่อน สังเกตได้ว่าไทยพยายามที่จะเอาใจพระอุทัยราชาเหมือนกัน คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้ต้อนรับการกลับมาของพระอุทัยราชาอย่างสมเกียรติ พระองค์ได้โปรดให้หลวงเพชราไลยนำตราพระราชสีห์และคุมพานพระศรี-เครื่องยศสิ่งของออกไปมอบให้แก่พระอุทัยราชา และโปรดให้ขุนนางจำนวนหนึ่งประกอบด้วยพระยาพิพัฒน์โกษา พระยาพิชัยบุรินทราเดินทางล่วงหน้าไปยังพุทไธเพชร เมืองหลวงของเขมร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2355 เมื่อจัดแจงเตรียมการต้อนรับ

---

31 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว *ขุมนุมพระราชนิพนธ์พระบาท-สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว* หน้า 141.

พระอุทัยราชา ทหารไทยได้จัดแจงสร้างและซ่อมแซมวังที่ปรักหักพังของพระอุทัยราชาขึ้นใหม่เนื่องจากได้รับความเสียหายเมื่อครั้งทัพเจ้าพระยายมราชเข้ายึดพุทไธเพชร[32]

เมื่อพระอุทัยราชาเดินทางกลับมาถึงกะพงหลวง เมืองท่าของพุทไธเพชรพร้อมด้วยผู้ว่าราชการไซ่ง่อน คือ องต๋ำกุ๋น ขุนนางไทยคือพระยาพิพัฒน์โกษา พระยาพิชัยบุรินทรา ฯลฯ ได้ไปรอต้อนรับอยู่ก่อนแล้ว หลังจากที่พระยาพิชัยบุรินทราถวายพระราชสาส์นของรัชกาลที่ 2 แก่พระอุทัยราชาแล้ว พระยาพิชัยบุรินทราก็เหลือบไปเห็นชาวญวนคนหนึ่งถูกมัดไว้ พระยาพิชัย ฯ จึงถามขุนนางญวนว่า ญวนผู้นั้นถูกลงโทษเพราะเหตุใด ขุนนางญวนก็บอกว่าไปลักขโมยกระดานเรือเขามาจึงให้ลงโทษประหารชีวิต พระยาพิชัย ฯ จึงเข้าไปขออภัยโทษแทนญวนผู้นั้นต่อองต๋ำกุ๋น องต๋ำกุ๋นก็ยกโทษให้[33] การที่องต๋ำกุ๋นบอกกับขุนนางไทยว่าจะประหารชาวญวนที่ขโมยของนั้นไม่ทราบว่า องต๋ำกุ๋นจะมีเจตนาอย่างไร อาจเป็นไปได้ว่าญวนต้องการแสดงให้ขุนนางไทยเห็นว่าญวนเป็นผู้ที่เคารพต่อกฎหมายอย่างเคร่งครัดก็ได้

---

32 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 28 *คำให้การของพระยาสังฆโลก*

33 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 28 *คำให้การของพระยาสังฆโลก*

จากนั้นพระอุทัยราชากับองค์กุ่นก็เดินทางไปยังเมืองพนมเปญ ไม่ยอมไปพุทไธเพชร ทั้ง ๆ ที่ขุนนางไทยได้เตรียมเครื่องยศและเตรียมการต้อนรับที่พุทไธเพชรไว้แล้ว ขุนนางไทยจึงได้แจ้งไปยังพนมเปญให้องค์กุ่นทราบว่าขอให้ส่งพระอุทัยราชาไปรับของพระราชทานที่พุทไธเพชร องค์กุ่นจึงยอมให้พระอุทัยราชาปฏิบัติตามที่ทางไทยขอร้อง หลังจากที่พระอุทัยราชารับของพระราชทานแล้วพระอุทัยราชาก็เดินทางกลับไปยังพนมเปญ[34]

แสดงว่าไทยกับญวนได้ร่วมกันตั้งพระอุทัยราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และไทยเริ่มเห็นความสำคัญในการส่งขุนนางไทยไปควบคุมดูแลพระอุทัยราชาเช่นเดียวกับญวน เป็นอันว่าไทยผิดหวังที่จะจูงใจให้พระอุทัยราชาไปอยู่ที่พุทไธเพชร ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ใกล้เขตแดนไทย ด้วยเหตุนี้ไทยจึงได้ส่งพระยาพิพัฒน์โกษาและพระยาพิชัยบุรินทราติดตามไปดูแลพระอุทัยราชาอยู่ที่พนมเปญบ้าง ขุนนางญวนที่ดูแลพระอุทัยราชาได้แสดงกิริยาว่าขุนนางญวนมีฐานะสูงกว่าขุนนางไทย คือเมื่อตอนที่ขุนนางไทย

---

34 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 ฉบับเดิม

2 คนดังกล่าวเข้าไปพบองต๋ากุ๋น ในขณะที่กำลังเจรจากัน[35] องต๋ากุ๋นได้ให้ขุนนางไทยนั่งเก้าอี้ต่ำกว่าตน

ดังได้กล่าวแล้วว่า ญวนเป็นชาติที่ถือว่าตนเองเป็น "อารยะ" ยิ่งกว่าชาติอื่น ๆ เช่นเดียวกับจีน ดังนั้นแม้ว่าญวนกับไทยจะมีไมตรีกัน แต่ญวนก็มิได้ยกย่องไทยว่ามีฐานะเท่าเทียมกับญวน (ยกเว้นในสมัยรัชกาลที่ 1) ญวนถือว่าไทยก็เป็นชนชาติป่าเถื่อนประเทศหนึ่งเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ เช่นเดียวกับพวกฝรั่งที่มาติดต่อกับญวน ญวนพยายามกล่าวหาไทยว่า เป็นชาติที่ไม่มีวัฒนธรรม โง่เง่า ไม่มีอะไรเป็นของตัวเองดังเช่นพระเจ้ามินมางได้บอกแก่ข้าราชการญวนในปี พ.ศ. 2382 ว่า เมื่อหลายศตวรรษแล้วไทยได้ขอร้องให้เขมรส่งไส้มนุษย์ 20 คน เป็นบรรณาการไปให้ไทย และอีกครั้งหนึ่งเมื่อปลายปี พ.ศ. 2369 พระเจ้าแผ่นดินญวนได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับวิธีการปกครองประเทศด้วยความมีศีลธรรมตามแบบญวนให้แก่ทูตไทยที่เข้าเฝ้า ณ เมืองเว้ เป็นทำนองสอนวิชาการปกครองบ้านเมืองให้แก่ขุนนางไทย[36]

---

35 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 ฉบับเดิม

36 Alexander Barton Woodside, *Vietnam and the Chinese Model* หน้า 257.

แต่โดยทางส่วนตัวแล้ว พระราชสาส์นที่ญวนมีถึงไทยนั้น ญวนมักจะยกย่องไทยมีฐานะเท่าเทียมกับญวน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีนโยบายที่จะให้พระอุทัยราชาจงรักภักดีต่อไทยเหมือนเช่นเดิม ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงโปรดให้คืนครอบครัวชาวเขมรที่เจ้าพระยายมราชได้กวาดต้อนไปไว้พระตะบองหลังจากที่ได้เผาเมือง 3 เมืองของเขมรแล้ว ให้กลับไปอยู่บ้านเมืองตามเดิม นอกจากนั้นพระองค์ยังได้พระราชทานสิ่งของและเงินทองให้แก่พระอุทัยราชาอีกด้วย เช่นข้าวเปลือก 100 เกวียน เงิน 20 ชั่ง กรมพระราชวังบวรให้เพิ่มอีก 5 ชั่ง และยังได้พระราชทานเสื้อผ้าแก่ขุนนางญวนที่มาประจำที่พนมเปญเป็นจำนวนมาก สิ่งของและเงินที่พระราชทานนี้ ขุนนางไทยได้นำไปมอบให้แก่พระอุทัยราชาถึงพนมเปญ[37]

แม้ว่าไทยจะพยายามเอาใจต่อพระอุทัยราชาอย่างมากมายก็ตาม แต่พระอุทัยราชาก็มิได้จงรักภักดีต่อไทยเหมือนเช่นที่จะจงรักภักดีต่อญวน พวกขุนนางญวนที่เข้ามาควบคุมดูแลพระอุทัยราชาก็มีอิทธิพลเหนือพระอุทัยราชามาก และพวกขุนนางญวนเหล่านี้เองเป็นผู้คอยขัดขวางมิให้เขมรหันไปจงรักภักดีต่อไทย

---

37 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 28 ฉบับเดิม

การบาดหมางระหว่างไทยกับพระอุทัยราชาจึงเหมือนกับแก้วที่มีรอยร้าวยากแก่การที่จะประสานให้สนิทเหมือนเดิมได้

ส่วนทางกรุงเทพ ฯ นั้น แม้ว่าไทยอยากจะสนับสนุนพระอุทัยราชาเหมือนเช่นเดิมแต่ไทยก็มิได้ทอดทิ้งนักองสงวน นักองอี่ม และนักองด้วง เจ้าเขมรที่ภักดีต่อไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาให้ความยุติธรรมแก่ชาวเขมรเสมอ ดังเช่นเมื่อตอนที่พระองค์โปรดให้กองทหารไทยไปตั้งอยู่ที่กะพงหลวงขณะที่พระอุทัยราชาหนีไปอยู่ไซ่ง่อนนั้น ทหารได้ไปข่มเหงชาวเขมร จุดไฟเผาบ้านเรือนชาวเขมร ทำให้ประชาชนได้รับความเดือนร้อน ต่อมาขุนนางซึ่งนักองสงวนให้อยู่ดูแลประชาชนที่พุทไธเพชรได้เดินทางมาพบนักองสงวนที่กรุงเทพ ฯ เล่าเหตุการณ์ที่ทหารไทยข่มเหงชาวเขมรให้ทราบ นักองสงวนจึงนำความขึ้นกราบทูลบังคมต่อรัชกาลที่ ๒ พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสว่าขุนนางไทยกระทำการไม่ถูกต้อง จึงโปรดให้ลงโทษขุนนางไทยที่ไปกดขี่ข่มเหงชาวเขมร[38]

แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงรักษาความยุติธรรมและไม่ทรงถือว่าชาวเขมรเป็นชนชาติที่เป็นเมืองขึ้นของไทยซึ่งจะปกครอง

---

38 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 ฉบับเดิม

อย่างกดขี่ได้ ในประวัติศาสตร์ ไทยปกครองเขมรหรือประเทศราชอื่น ๆ อย่างไม่เข้มงวดเท่าใดนัก ด้วยเหตุนี้กระมังที่ทำให้ประเทศราชของไทยมักจะก่อการกบฏต่อไทยบ่อย ๆ

ไทยสนับสนุนนักองอิ่มและนักองด้วงแทนพระอุทัยราชา

นักองสงวนไปอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ได้ไม่นานก็บ่วยถึงแก่อนิจกรรม เป็นที่ทราบแล้วว่าขณะนั้นพระอุทัยราชาได้หันไปผูกพันกับญวนเต็มที่แล้ว จนยากที่จะดึงเอาพระอุทัยราชาให้กลับมานิยมไทยเหมือนอย่างเดิมได้อีก ด้วยเหตุนี้ไทยจึงต้องเปลี่ยนนโยบายใหม่ คือสนับสนุนนักองอิ่มและนักองด้วงให้กลับไปมีอำนาจในเขมรสืบแทนพระอุทัยราชา

ในปี พ.ศ. 2376 พระยาอภัยภูเบศร์ถึงแก่อสัญกรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่า นักองอิ่มกับนักองด้วงมีเชื้อสายเป็นเขมรอยู่แล้ว ถ้าหากแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองก็จะเหมาะสมมาก ขณะนั้นไทยกำลังทำสงครามครั้งแรกกับญวนในเขมรแล้ว และไทยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้จนต้องถอยกลับมายังเมืองพระตะบอง เวลานั้นไทยส่งทหารจำนวนมากไปประจำอยู่ที่พระตะบองและหัวเมืองภาคอีสานหลายเมือง ไทยกำลังเกณฑ์ไพร่พลเป็นการใหญ่ เพื่อเตรียม

ที่จะทำสงครามกับญวนครั้งที่ ๒ แผนการของไทยคือจะส่งทัพเข้ายึดพนมเปญ ขับไล่ญวนออกจากเขมร และจะตั้งนักองอีมให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรแทนพระอุทัยราชา ด้วยเหตุนี้เมื่อพระยาอภัยภูเบศร์ ผู้ว่าราชการพระตะบองถึงแก่อสัญกรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้นักองอีมเป็นผู้ว่าราชการเมืองพระตะบอง และให้นักองด้วงเป็นผู้ว่าราชการเมืองมงคลบุรี[39] การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นักองด้วงเป็นผู้ว่าราชการเมืองซึ่งติดอยู่กับเขตเขมรนั้น ไทยอาจจะมีจุดประสงค์ดังต่อไปนี้คือ

1. เพื่อผึกให้นักองอีมและนักองด้วงมีความชำนาญในการปกครอง เพื่อเตรียมตัวสำหรับจะเข้าปกครองเขมรในอนาคต ถ้าไทยสามารถขับไล่ญวนออกไปได้

2. ในแง่จิตวิทยา การตั้งนักองอีมและนักองด้วงเป็นผู้ว่าราชการเมืองจะเป็นการดึงดูดให้ชาวเขมร ซึ่งกำลังเกลียดชังญวนอยู่แล้ว หันมานิยมนักองอีมและนักองด้วง นักองอีมกับนักองด้วงอาจเป็นสัญลักษณ์ของการร่วมมือกันระหว่างชาวเขมรเพื่อขับไล่ญวนออกไป

---

๓๙ กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 114

3. เพื่อจะได้ให้นักองด้วงกับนักองอิมได้มีโอกาสมาอยู่ใกล้ชิดกับชาวเขมร และไทยมีนโยบายที่จะให้นักองอิมและนักองด้วงชักชวนชาวเขมรให้หันมานิยมไทย

4. พระตะบองเป็นเมืองที่เหมาะสมที่สุดที่ไทยจะสถาปนาเป็นที่มั่นสำคัญทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเขมร เพื่อสำหรับเป็นศูนย์กลางขยายอิทธิพลลงไปทางใต้

ขณะที่นักองอิมเป็นผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองอยู่นั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชาคอยเป็นผู้กำกับนักองอิมอยู่ตลอดเวลา สรุปได้ว่าไทยมีนโยบายที่จะใช้นักองอิมและนักองด้วงเป็นเครื่องมือสำหรับขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมร

ครั้นแล้วสิ่งที่ไทยคาดไม่ถึงก็เกิดขึ้นอีก ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2380 ขุนนางไทยที่ประจำอยู่ที่พระตะบองได้รายงานไปยังกรุงเทพ ฯ ว่านักองด้วงกับขุนนางเขมรบางคนได้ร่วมมือกันเกลี้ยกล่อมชาวเมืองพระตะบองเพื่อจะอพยพกลับไปอยู่พนมเปญ และแผนการของนักองด้วงนั้นคิดจะทำร้ายนักองอิมด้วย เพราะไม่พอใจนักองอิมด้วยเรื่องส่วนตัว ทางกรุงเทพ ฯ เมื่อได้ทราบรายงานนั้นแล้ว ได้สั่งไปทางพระตะบองให้คุมตัวนักองด้วงไว้ และให้ส่งไปกรุงเทพ ฯ เพื่อสอบสวนเรื่องนี้

ผลของการสอบสวนนักองด้วงยอมรับว่า เมื่อญวนกวาดเอาเชื้อพระวงศ์เขมรไปเมืองญวนหมดแล้วและญวนเข้าปกครองเขมรแทน ชาวเขมรเกิดระส่ำระสายไม่มีที่พึ่ง พ้าทะละหะ (ขุนนางที่นิยมญวน) ได้ส่งคนมาติดต่อลับ ๆ กับนักองด้วง พ้าทะละหะได้แจ้งให้ทราบว่าองตำกุ๋นได้ส่งคนไปชักชวนนักองอิ่มให้หนีไปหาญวน และญวนจะตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ทางพ้าทะละหะไม่ชอบนักองอิ่มแต่อยากได้นักองด้วงไปปกครองมากกว่า จึงมีหนังสือติดต่อกับนักองด้วงให้หนีไปยังพนมเปญ นักองด้วงเห็นว่า ขุนนางเขมรในพนมเปญต้องการที่จะให้นักองด้วงไปครองเขมรจริงจึงคิดจะหนีไปดังกล่าว มิได้มีเจตนาร้ายต่อไทย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงทราบความจากนักองด้วงแล้วก็โปรดให้เอานักองด้วงกับพรรคพวกไปจำขังไว้ ต่อมาขุนนางไทยได้กราบบังคมทูลต่อราชกาลที่ ๓ ว่านักองด้วงถูกจำขังได้รับความลำบาก ถ้าเกิดเป็นอะไรไปไทยจะเสียเจ้านายเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เอานักองด้วงออกจากที่คุมขัง แต่ยังกักไว้ที่บ้านของขุนนางไทย

ผู้ทูลขอนั้น และยังโปรดให้ส่งอาหารเลี้ยงดูนักองด้วงมิให้ได้รับความเดือดร้อน[40]

ข้อที่น่าสังเกตในเหตุการณ์ครั้งนี้คือ

1. นักองอิ่มแตกแยกกับนักองด้วง เพราะปรากฏว่านักองอิ่มมีส่วนร่วมในการพ้องนักองด้วงไปกรุงเทพ ฯ ด้วย

2. ขุนนางฝ่ายเขมรที่พนมเปญสนับสนุนนักองด้วงมากกว่านักองอิ่ม

3. เจ้าเขมรที่ไทยชุบเลี้ยงไว้ไม่ได้จงรักภักดีต่อไทยตลอดไป เหมือนดังที่หวังไว้

4. เป็นการแสดงให้เห็นว่า เจ้านายเขมรยังมีความสนใจที่จะแย่งอำนาจกันเองอยู่เรื่อยไป เป็นเรื่องยากที่ไทยจะสร้างความสงบในเมืองเขมรได้

ไทยได้ดำเนินนโยบายที่จะสร้างพระตะบองให้เป็นเมืองหลวงของเขมรทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือและจะให้นักองอิ่มปกครองต่อไป ในปี พ.ศ. 2380 เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้สั่งไพร่พลปรับปรุงเมืองพระตะบองเป็นการใหญ่ มีการขุดคูรอบเมือง, ถมดินเชิงเทิน, สร้างวังให้นักองอิ่มประทับ สร้าง

---

40 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 144

ป้อมขึงสายโซ่ข้ามแม่น้ำเพื่อป้องกันทัพเรือข้าศึกที่จะยกเข้าตีพระตะบอง นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดให้ปรับปรุงเมืองเสียมราฐ เพื่อให้กลายเป็นเมืองป้อมปราการป้องกันข้าศึกที่จะยกเข้าโจมตี[41] แสดงว่าไทยเริ่มมีนโยบายใช้กำลังเข้าปราบญวน

ขณะนั้นพระตะบองกับเสียมราฐได้กลายเป็นเมืองป้อมปราการที่เข้มแข็งของไทย มีกำลังทหารไทยจากกรุงเทพ ฯ และทหารพื้นเมืองประจำอยู่ประมาณไม่ต่ำกว่า ๒ หมื่นคนเป็นกำลังสนับสนุนนักองอิ่มและแผนการที่ไทยจะรุกเข้าเขมร แต่แล้วความหวังของไทยจะให้นักองอิ่มเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรในอนาคตก็ต้องล้มเหลวลง ในเมื่อนักองอิ่มได้ก่อการกบฏในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2382[42] โดยญวนได้ส่งกองทัพมารอรับนักองอิ่ม หลังจากที่ได้มีการติดต่อกันอย่างลับ ๆ มานานแล้ว ความจริงเรื่องที่นักองอิ่มหนีไปหาญวนนั้นทางไทยก็ได้ทราบระแคะระคายจากนักองด้วงมาก่อนแล้ว ญวนได้ติดต่อกับนักองอิ่มอย่างลับ ๆ เพื่อจะเอานักองอิ่มไปเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร แต่ดูเหมือนว่า

---

41 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 159—160

42 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1201 เลขที่ 8 *จดหมายเหตุบันทึกใบบอกเรื่องราชการทัพญวน*

ไทยมิได้ติดใจสงสัยเท่าใดนัก คงตั้งหน้าตั้งตาสนับสนุนนักองอิม ต่อไป เพราะคิดว่านักองด้วงคงจะพูดเพ็ดทูลใส่ร้ายนักองอิม

ก่อนที่นักองอิมจะหนีออกจากพระตะบอง นักองอิมได้จับปลัดเมืองพระตะบองฆ่าเสียและกวาดครัวเรือนพระตะบองประมาณ 5,000–6,000 คน ไปพนมเปญด้วย[43] แม่ทัพนายกองไทยรวบรวมพลอย่างเร่งรีบได้กำลังประมาณ 1,600 คน ยกติดตามจับนักองอิมทันที ขณะที่นักองอิมพาครัวเรือนเขมรหนีไปนั้น เมื่อผ่านเมืองต่าง ๆ ในเขมร ก็ปล่อยครัวเรือนออกไปทำมาหากินตามเดิม แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเหล่านี้เป็นพวกที่ทัพไทยไปกวาดต้อนเอามาตามเมืองต่าง ๆ แล้วก็ส่งไปไว้ที่พระตะบอง และราษฎรเหล่านี้คงอยากจะกลับถิ่นเดิมจึงร่วมมือกับนักองอิมในการหนีออกจากพระตะบอง ในที่สุดนักองอิมก็หนีไปร่วมมือกับญวนได้สำเร็จดังได้กล่าวในบทที่ 3 แล้ว

ไทยสนับสนุนนักองด้วง

แม้ว่าไทยจะสูญเสียนักองอิมให้แก่ญวนไป แต่ไทยก็ยังไม่ละความพยายามในการที่จะสถาปนาเจ้าเขมรที่นิยมไทยไป

---

43 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 *หนังสือพญามนตรีเสน่หาถึงกรมการเมืองโตนด* เมื่อ 24 ธันวาคม 2382

ปกครองเขมรให้จงได้ เจ้าเขมรที่เหลือก็มีอยู่องค์เดียวคือนักองด้วง ไทยตกลงใจที่จงสนับสนุนนักองด้วงต่อไป

ในปลายปี พ.ศ. 2383 ทางกรุงเทพ ฯ ก็จัดให้มีพิธีให้นักองด้วงสาบานตนเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อไทย และเพื่อการเข้ารับหน้าที่แทนนักองอิมที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ความตอนหนึ่งในต้นร่างคำสาบานของนักองด้วงได้แสดงให้เห็นถึงเหตุการณ์อันสับสนในสมัยนั้นว่า

....องอิมพี่ชายของข้าพเจ้าเป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวคิดกบฏประทุษร้าย พาพญาพระเขมนอพยพไปหาญวนอันเป็นข้าศึก จึงโปรดให้ลงพระราชอาญาจำข้าพเจ้าไว้ บัดนี้อ้ายญวนกระทำการข่มเหงจนพญาพระเขมน ไพร่บ้านเมืองทั่วทุกประเทศกำภูชาได้ความเดือดร้อนเป็นอันมากจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโทษให้ข้าพเจ้าพ้นโทษ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบต่อไป....[44]

นักองด้วงเดินทางออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2384[45] ถึงพระตะบองเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2384 ขณะนั้น

---

44 จดหมายเหตุ ร. 3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 56 *ต้นร่างคำสาบานพระองค์ด้วงกระทำสัตย์สาบานว่าจะไม่ทรยศต่อไทย*

45 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 26 *จดหมายเหตุพระองค์ด้วงยกไปจากกรุงเทพ ฯ พระยาพระเขมรเข้ามากรุงเทพ ฯ*

เป็นเวลาที่ชาวเขมรลุกขึ้นฆ่าฟันพวกญวนตายมากมาย[46] แต่เขมรขาดผู้นำที่จะทำสงครามกับญวน ดังนั้นนับว่านักองด้วงเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด และเข้ามามีอิทธิพลในเขมรในขณะที่เขมรกำลังต้องการเชื้อพระวงศ์มาเป็นกษัตริย์มากที่สุด เพราะตอนนั้นพระอุทัยราชาก็สิ้นพระชนม์ไปหลายปีแล้ว เขมรมีกษัตรีปกครองแต่ต่อมาก็ถูกญวนจับส่งไปไว้เมืองญวนอีก ชาวเขมรจึงมีความรู้สึกเหมือนกับขาดที่พึ่งและกำลังต้องการผู้นำเป็นอย่างยิ่ง

นโยบายของไทยก็คือต้องการให้นักองด้วงเป็นผู้นำเขมรในการรวมกำลังเขมรเข้าสู้รบกับญวน เพราะเขมรที่รบกับญวนนั้นไม่ได้มีการรวมเป็นปึกแผ่น คงเป็นแบบต่างคนต่างรบ มีการสู้รบกับญวนเป็นหน่วยย่อย ๆ กระจัดกระจายไปทั่วเขมร นับว่าเป็นโอกาสดีของไทยมากที่สุดในการที่จะยกย่องนักองด้วงขึ้นมาเป็นผู้นำเขมรและเป็นผู้รวบรวมกำลังเขมรให้เป็นปึกแผ่นทำสงครามกับญวนต่อไปและเมื่อชาวเขมรนิยมนักองด้วงแล้วก็จะนิยมไทยไปด้วย

---

46 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1202 เลขที่ 42 *บอกข้อราชการทัพญวนว่าด้วยราชการเมืองเขมร*

เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้พานักองด้วงไปไว้ที่โพธิสัตว์ ในจดหมายเหตุได้แสดงให้เห็นถึงนโยบายของไทยในการให้นักองด้วงเป็นผู้นำเขมรตอนหนึ่งว่า

.....*ข้าพระพุทธิเจ้า (เจ้าพระยาบดินทรเดชา) ได้ให้พญาพิบูลราชถือหนังสือพระองค์ด้วงออกไปรบ สืบต่อราชการว่ากล่าวตักเตือนเอาไว้ พญาพระเขมร อย่าให้ท้อถอยหนีกองทัพไอ้ญวน ให้รวบรวมไพร่พลสู้รบให้แข็งแรง ข้าพระพุทธิเจ้ากับพระองค์ด้วง ยกออกไปตั้งอยู่มีเองโพธิสัตว์แล้ว ถ้าแลพญาพระเขมรจะต้องการกองทัพบึ้นใหญ่น้อย กระสุนดินดำก็ให้รีบบอกเข้ามาโดยเร็ว จะได้ยกออกไปช่วยให้ทันท่วงที....*[47]

แผนการของไทยในการใช้นักองด้วงเป็นผู้ทำทางให้แก่ไทยในการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรนั้นดำเนินทีละขั้น ๆ แต่ละขั้นไทยจะใช้เมือง ๆ หนึ่งเป็นศูนย์สำหรับการขยายอิทธิพล และต่อต้านญวน ขั้นสุดท้ายก็คือเข้ายึดพนมเปญ เมืองหลวงของเขมร วิธีการเคลื่อนเข้าสู่เขมรของไทยนั้นเหมือนกับการเดินทางจากพระตะบองมุ่งตรงไปพนมเปญ แต่การเดินทางมิได้ไปรวดเดียวถึงพนมเปญ แต่จะหยุดพักตามเมืองต่าง ๆ ก่อน การ

---

47 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 42 *หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์* เมื่อ 19 มีนาคม 2384

หยุดนั้นก็คือการหยุดเพื่อเสริมกำลังสำหรับที่จะรุกต่อไปข้างหน้า และหยุดเพื่อสร้างความมั่นคง และรวมกำลังให้พร้อมเสียก่อน แล้วจึงจะเดินทางต่อไป

เราจะเห็นได้ว่าขั้นแรกไทยได้ส่งนักองด้วงไปอยู่ที่พระตะบองก่อน พอไทยรู้ว่าเขมรเริ่มหันมานิยมไทย และต้องการพึ่งพิงไทยในการทำสงครามกับญวน ไทยก็ย้ายศูนย์กลางการต่อต้านญวนไปอยู่ที่โพธิสัตว์ พอเห็นว่าชาวเขมรได้มาสมัครเป็นพรรคพวกนักองด้วงมากแล้ว ไทยก็ได้ย้ายศูนย์กลางการต่อต้านญวนไปอยู่ที่พุทไธเลียดเหนือเมืองโพธิสัตว์ขึ้นไป เมื่อปี พ.ศ. 2382[48] ต่อจากนั้นก็ย้ายไปอยู่ที่ อุดงลือไชย[49] ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่พญาลือริมลำน้ำใหญ่ด้านตะวันออกของเมืองพุทไธเพชร ในจดหมายเหตุกล่าวว่า "จะไปแต่เมืองพุทไธเพชร ทางประมาณ 150 เส้นเศษ เห็นชัยภูมิพอจะเป็นเมืองใหญ่ได้ ได้ให้พระองค์ด้วงเกณฑ์คนเมืองพนมเปญ เมืองสำโรงทองจับถางที่จะทำเมืองอยู่แล้ว[50]

---

48 จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. 1202 เลขที่ 42 *ขี่อบอกข้อราชการทัพญวนว่าด้วยราชการเมืองเขมร*

49 จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ก *คัดบอกเล่ม 42 ว่าด้วยข้อราชการทัพญวนทางเมืองเขมร*

50 จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ก *หนังสือเจ้าพระยายมินทร์เดชาถึงพญามหาอำมาตย์* ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

หลักฐานตอนนี้ย่อมเป็นเครื่องยืนยันว่า ไทยต้องการให้นักองด้วงเป็นเครื่องมือสำหรับให้เขมรหันมานิยมไทยสู้รบกับญวน มีข้อที่น่าคิดอย่างหนึ่งว่าถ้าไทยไม่มีนักองด้วงเป็นเครื่องมือนำทางที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรแล้ว น่ากลัวว่าแผนการที่ไทยคิดจะขับไล่ญวนออกจากเขมรคงจะทำไม่สำเร็จ เพราะมีหลักฐานหลายอย่างส่อให้เห็นว่า การที่เขมรหันมาพึ่งพิงไทยในตอนหลังนั้น สาเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือชาวเขมรต้องการจะให้นักองด้วงเป็นผู้นำในการขับไล่ญวน และต้องการให้นักองด้วงกลับไปปกครองเขมร ชาวเขมรไม่ได้ต่อสู้กับญวนเพื่อไทย แต่ต่อสู้เพื่อนักองด้วง และเพื่อความเป็นเอกราชของชาวเขมรเอง

ไทยกับญวนมีวิธีการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรด้วยวิธีการคล้ายคลึงกันอย่างหนึ่งคือการสนับสนุนเจ้าเขมร สำหรับเป็นเครื่องนำทางที่จะเข้าไปมีอำนาจในเขมร ดังนั้นนอกจากไทยกับญวนจะทำสงครามกันด้วยอาวุธแล้ว ไทยกับญวนยังทำสงครามจิตวิทยากันอีกด้วย เพื่อชักชวนให้ชาวเขมรหันมานิยมเจ้าเขมรที่ไทยและญวนต่างก็หนุนหลังข้างละองค์ และถ้าเขมรหันไปนิยมเจ้าฝ่ายไหนมาก ฝ่ายนั้นก็มีหวังชนะ ฝ่ายที่เป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลังก็จะเข้าไปมีอำนาจในเขมร

ไทยปรับปรุงบ้านเมืองเขมรให้เรียบร้อยในระหว่างสงครามไทยกับญวน

ไทยมีนโยบายที่จะสร้างความสงบสุขในเขมร หลังจากที่ไทยสามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรแล้ว สมัยที่ญวนเข้าปกครองเขมรนั้นญวนได้ทำลายวัดวาอารามของชาวเขมรเป็นจำนวนมาก ระหว่างที่เขมรกับไทยร่วมมือกันสู้รบกับญวน บ้านเมืองของชาวเขมรได้รับความเสียหายมากมาย สงครามในตอนแรกไทยกับเขมรชนะญวน สามารถขับไล่ญวนให้ถอยร่นลงไปทางใต้ได้ ไทยได้พยายามดำเนินนโยบายปรับปรุงบ้านเมืองเขมรให้เรียบร้อย แม้ว่าสงครามจะยังไม่สงบก็ตาม การที่ไทยใช้นโยบายสร้างความเป็นมิตรและแสดงเจตนาดีต่อเขมร ทำให้ชาวเขมรหันมานิยมไทยมากยิ่งขึ้น อนึ่งไทยมีแผนการที่จะทำสงครามกับญวนในระยะยาว ไทยจำเป็นที่จะต้องได้เขมรมาไว้เป็นพวกให้มากที่สุด ซึ่งเป็นวิธีที่จะเอาชนะญวนได้ และการที่จะดึงเอาเขมรมาเป็นพวกได้ก็คือไทยจะต้องเอาใจเขมรและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชาวเขมร เพื่อว่าชาวเขมรจะได้มีกำลังใจในการช่วยไทยรบกับญวนต่อไป ความตอนหนึ่งในจดหมายเหตุของเจ้าพระยาบดินทรเดชากล่าวว่า

กองทัพไอ้ญวนก็เลิกถอยไปสิ้นแล้ว.... ข้าพระพุทธิเจ้าบังคับบัญชาจัดแจงตั้งเมืองกะพงสวายขึ้น แล้วให้จัดแจงวัดวาอารามให้พระสงฆ์สัมเณรเป็นที่ตั้งพระพุทธศาสนาขึ้นไว้สำหรับบ้านเมือง จะได้เป็นที่สักการะบูชาแล้วให้รวบรวมครอบครัวเข้าอยู่บ้านเมืองให้เป็นภูมิฐานปกติ ให้ครอบครัวทำไร่นาทันฤดูฝนปีนี้ จะได้เป็นกำลังราชการต่อไป ประการหนึ่งบรรดาหัวเมืองขึ้นเขมรกองทัพไอ้ญวนเลิกถอยกลับไปแล้ว เมืองใดเห็นว่าจัดแจงเจ้าเมืองกรมการได้ ก็ให้ข้าพระพุทธิเจ้าปรึกษาพระองค์ด้วงจัดแจงตั้งบ้านเมือง และเจ้าเมืองกรมการขึ้นตามประเพณีเมืองเขมร[51]

ไทยต้องการสร้างเขมรให้เป็นปึกแผ่น ต้องการให้เขมรทั้งหมดขึ้นกับนักองด้วง และนักองด้วงขึ้นตรงต่อกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยกับการที่จะแบ่งเขมรออกเป็นส่วน ๆ บางส่วนก็ขึ้นกับไทย

เข้าใจว่าน่าจะเป็นเพราะไทยได้ประสพตัวอย่างมาแล้วในการแยกพระตะบองและเสียมราฐออกจากเขมรและให้ขึ้นตรงต่อไทย

---

51 จดหมายเหตุ จ.ศ. 1208 เลขที่ 1/ข *หนังสือเจ้าพระยาบดินทร์เดชาถึงพญามหาอำมาตย์* เมื่อ 8 กรกฎาคม 2384

ผลก็คือในสมัยพระอุทัยราชาไทยกับเขมรก็ต้องบาดหมางกันในเรื่องนี้อย่างรุนแรง จนเป็นเหตุต้องทำสงครามกัน ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชดำริไม่เห็นด้วยกับวิธีการแยกเขมรออกเป็นบางส่วนขึ้นตรงต่อไทย แต่ทรงมีนโยบายที่จะให้เขมรรวมกันอยู่ใต้นักองด้วง ในฐานะเป็นประมุขและขึ้นต่อไทยอีกทีหนึ่ง รัชกาลที่ 3 อาจจะมีนโยบายคืนพระตะบองให้เขมรก็ได้ แต่ตอนนั้นยังทำไม่ได้ เพราะสถานการณ์ในเขมรยังไม่เรียบร้อย

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบายที่จะให้รางวัลแก่ขุนนางเขมรที่นิยมไทย เช่น พระราชทานเงินตราร้อยชั่ง เสื้อผ้า แจกจ่ายให้แก่ขุนนางเขมรที่ทำความดีความชอบ พระองค์ทรงแนะนำให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาพิจารณาดูว่า ขุนนางเขมรคนใดทำความดีความชอบ ก็ให้ปูนบำเหน็จรางวัลและแต่งตั้งให้ยศฐาบรรดาศักดิ์เพื่อจะให้ขุนนางเขมรเหล่านั้นจงรักภักดีต่อไทย เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ปฏิบัติตามกระแสพระราชดำริทุกประการ เช่น นำเงินที่พระเจ้าอยู่หัวพระราชทานมา 100 ชั่งนั้น แบ่งไปให้นักองด้วง 20 ชั่ง เพื่อให้นักองด้วงนำเงินจำนวนนี้ไปแจกจ่ายให้ขุนนางเขมร

ที่นิยมไทย เพื่อว่าขุนนางจะได้หันมานิยมนับถือนักองด้วงให้มากยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน[52]

เมื่อไทยสามารถขับไล่ญวนถอยออกจากพนมเปญแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ให้นักองด้วงมาประทับอยู่ที่พนมเปญเมืองหลวงของเขมร[53] ซึ่งเป็นจุดหมายขั้นสุดท้ายที่ไทยจะเข้าไปมีอำนาจในเขมร

บทบาทของไทยในการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรนั้น โดยมากไทยใช้วิธีแต่งตั้งเจ้านายเขมรที่นิยมพึ่งไทยไปปกครอง และให้ส่งบรรณาการไปให้ไทยทุกปี จากการที่ไทยไม่ได้ปกครองอย่างรัดกุมและเข้มงวดทำให้เจ้านายเขมรเกิดการทะเลาะวิวาทแตกแยกกัน และบางกลุ่มก็หันไปนิยมพึ่งญวน ดึงเอาญวนเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองเหนือเขมร การที่ญวนเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองเหนือเขมรในสมัยพระอุทัยราชานั้น ทำให้ไทยไม่พอใจเขมรและญวนมาก ไทยถือว่าญวนได้พยายามที่จะแย่งเขมรไปจากไทย ด้วยเหตุนี้ไทยจึงจำเป็นที่จะต้องหาทางดึงเอาเขมรกลับมาหาไทยตามเดิม

---

52 เดิม

53 จดหมายเหตุ ร. ๓ ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 1/ค คัดบอกเล่ม 6 *คำให้การของชาวเขมร*

บทบาทในการขยายอิทธิพลเหนือเขมรในสมัยรัชกาลที่ 2 ของไทยเป็นการต่อสู้ทางการทูตและการเมืองระหว่างไทย เขมร และญวน ในตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 2 ไทยกับญวนได้ส่งทูตติดต่อถึงกันและมีการเจรจาเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาเขมรหลายครั้ง แต่เนื่องจากเขมรในสมัยพระอุทัยราชานิยมญวน และไม่พอใจไทยด้วยเหตุผลหลายประการ ในที่สุดญวนก็สามารถเข้าไปมีอำนาจในเขมรได้สำเร็จ และไทยก็ค่อย ๆ ถอนตัวออกจากเขมร แต่ไทยก็ไม่ละความพยายามที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรต่อไป

ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ไทยเริ่มใช้นโยบายทางทหารขึ้นบ้างแล้ว คือ การส่งทหารจำนวนมากไปไว้ตามชายแดนที่ติดกับเขมร พร้อมกันนั้นไทยก็สนับสนุนเจ้าเขมรอีก 2 องค์ที่หลบหนีมาพึ่งไทย คือนักองอีมกับนักองด้วง ซึ่งไทยมีความตั้งใจที่จะให้ไปปกครองเขมร หลังจากที่ไทยสามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรสำเร็จ แต่ในสมัยรัชกาลที่ 2 นี้ ไทยก็ยังมิได้ใช้กำลังทหารเข้าแก้ไขปัญหาเขมรอย่างเด็ดขาด เนื่องจากกลัวว่าอาจเกิดการปะทะกับญวนได้ และไทยยังไม่พร้อมในการทำสงคราม

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ไทยก็ดำเนินนโยบายตามแบบรัชกาลที่ 2 อีก แต่เน้นการใช้กำลังทหารเข้าแก้ไขปัญหามากกว่าสมัยรัชกาลที่ 2 ในสมัยนี้ไทยได้ส่งกองทัพเข้าขับไล่ญวนในเขมร โดยฉวยโอกาสตอนที่เขมรไม่พอใจญวนถึงกับก่อการกบฏต่อญวน

หลังจากที่นักองอิ่มหนีจากไทยไปหาญวนแล้ว ไทยก็สนับสนุนนักองด้วงให้ไปปกครองเขมรแทน ไทยมีวิธีการขยายอำนาจเข้าสู่เขมร 2 อย่าง คือ

1. ส่งกองทัพเข้าขับไล่ญวนออกจากเขมร

2. ส่งเสริมให้นักองด้วงเข้ามาอยู่ใกล้ชิดกับชาวเขมร เพื่อให้ชาวเขมรนิยมนักองด้วงและนิยมไทย ผลก็คือไทยสามารถทำได้สำเร็จ เพราะชาวเขมรต้องการนักองด้วงไปปกครองเขมรและต้องการให้ไทยช่วยเขมรรบกับญวน.

บทที่ 5

ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทยและญวน

ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทย

ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทยนั้น อาจแบ่งได้ 3 ระยะคือ

ระยะที่ 1

เป็นระยะที่เขมรหันมาพึ่งไทย ได้แก่ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นระยะที่ญวนยังไม่ได้เข้าแทรกแซงในเขมรมากนัก ระยะนี้เป็นระยะที่ไทยมีอิทธิพลในเขมรอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในสมัยนักองเอง พระเจ้าแผ่นดินเขมรซึ่งไทยเป็นผู้สถาปนานั้นได้แสดงความจงรักภักดีต่อไทยเป็นอย่างดี เขมรจึงอยู่ในความสงบและยังไม่มีการแตกแยกกันในหมู่ขุนนางเขมรให้เห็นชัดเจนนัก

ระยะที่ 2

เป็นระยะที่เขมรต่อต้านไทย ได้แก่ในสมัยพระอุทัยราชา แม้ว่าไทยจำเป็นสถาปนาพระอุทัยราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรก็จริง แต่พระอุทัยราชาก็มิได้นิยมไทยกลับหันไปนิยมพึ่งญวน ดังที่ผู้เขียนได้ยกเหตุผลมากล่าวไว้ในบทที่ 4 แล้ว สำหรับในระยะที่ 2 นี้ ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเขมรมีปฏิกริยาต่อต้านไทย ดังต่อไปนี้คือ

กรณีพระตะบอง ปัญหาเรื่องเมืองพระตะบอง เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงระหว่างเหตุการณ์ 2 เหตุการณ์คือ

เหตุการณ์ที่ 1 คือการที่ไทยไม่พอใจเขมรหรือพระอุทัยราชาหันไปพึ่งพิงญวน ทำให้ไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายการเจรจาทางการทูตอย่างสันติกับเขมรและญวน แต่ได้เริ่มใช้นโยบายทางทหาร คือส่งทหารจำนวนมากมาไว้ที่พระตะบองเพื่อเตรียมการที่จะเข้าไประงับเหตุการณ์ในเขมร

เหตุการณ์ที่ 2 คือการที่พระอุทัยราชาไม่พอใจไทย เรื่องที่ไทยแยกพระตะบองออกจากดินแดนเขมร และไทยเข้าปกครองพระตะบองโดยตรงเสมือนเป็นดินแดนของไทย ดังนั้นพระอุทัยราชาจึงวางแผนที่จะตีพระตะบองเอากลับคืนมาเป็นของเขมรโดยมีญวนเป็นผู้สนับสนุน

เหตุการณ์ 2 เหตุการณ์นี้ เมื่อรวมกันเข้าแล้วได้เกิดเหตุการณ์ใหม่ขึ้นมา เหตุการณ์นั้นก็คือ "กรณีพระตะบอง" ซึ่งมีผลทำให้ไทยกับเขมรต้องทำสงครามกันด้วยเรื่องเมืองพระตะบอง

ในปี พ.ศ. 2354 ไทยได้เริ่มส่งกำลังทหารมาประจำเพิ่มเติมที่ชายแดนติดต่อกับเขมรแล้ว คือทางกรุงเทพ ฯ ได้ส่งทหารจากเพชรบูรณ์ จำนวนราว 600 คน มาประจำอยู่ที่ปราจีนบุรี และส่งทหารจากนครราชสีมาไปประจำอยู่ที่ปราจีนบุรีอีก 3000 คน และทางกรุงเทพ ฯ ได้สั่งไปยังกรมการรักษาเมืองปราจีนบุรีให้เตรียมเสบียงอาหารไว้ให้พรักพร้อม[1]

ขณะที่ทางเมืองเขมรกำลังเกิดการวุ่นวายเนื่องจากพระอุทัยราชาประหารชีวิตขุนนางเขมร 2 คน โดยกล่าวหาว่ากบฏและได้มีหนังสือไปขอให้ญวนส่งทัพมารักษาเมืองพุทไธเพชร ทางไทยได้มีปฏิกริยาโต้ตอบคือ ส่งทหารจากปราจีนบุรีไปตั้งอยู่ที่พระตะบอง 1500 คน พร้อมด้วยอาวุธปืนคาบศิลาและกระสุนจำนวนหนึ่ง[2] ทัพไทยที่ยกไปเพิ่มเติมที่พระตะบองนั้นได้ไปตั้งมั่นตามจุดต่าง ๆ และสร้างค่ายขึ้นตามชายแดนติดกับเขมร มีการ

---

1 กรมศิลปากร จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171—1178 "หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ ถึงกรมการเมืองปราจีนบุรี" เมื่อ 22 มกราคม 2354 หน้า 97

2 เดิม *หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาเพชรบูรณ์* เมื่อ 22 มกราคม 2354

ปลูกฉางข้าวสำหรับเก็บเสบียง และได้ซื้อข้าวสารเป็นจำนวนมากจากเมืองปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ไปเก็บไว้ที่เมืองปราจีนบุรีและพระตะบอง[3]

สรุปได้ว่าต้นปี 2354 เป็นระยะที่ไทยได้ตั้งกองทัพเตรียมไว้ที่พระตะบองและหัวเมืองที่ติดกับเขตแดนเขมรแล้ว นอกจากนั้นกองทัพไทยยังได้ส่งหน่วยลาดตระเวนคอยสืบข่าวความเคลื่อนไหวของญวนและเขมร เนื่องจากได้ทราบข่าวว่า ญวนและเขมรอาจจะส่งทัพมาตีพระตะบอง[4]

ทางฝ่ายเมืองเขมรเห็นว่า การที่ฝ่ายไทยได้เพิ่มกำลังทหารมาประจำที่พระตะบองและสะสมเสบียงอาหารไว้เป็นจำนวนมากที่พระตะบองนั้นเป็นการคุกคามเขมร ทำให้เขมรไม่ปลอดภัยจากไทย อีกประการหนึ่งพระอุทัยราชาต้องการที่จะได้พระตะบองคืนจากไทยจึงได้ไปปรึกษากับญวนเพื่อวางแผนโจมตีพระตะบอง ญวนเห็นชอบด้วยแต่ญวนแนะนำให้เขมรลงมือโจมตีพระตะบองโดยญวนทำหน้าที่แต่เพียงผู้สนับสนุน แม้ว่าญวนจะมีกองทหารตั้งประจำอยู่ในเขมรแล้วก็ตามแต่ญวนก็ยังต้องการที่

---

3 เดิม หน้า 104—105 *หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาโกษาธิบดี* เมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2354

4 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 11 *หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาปราจิม* เมื่อ เดือนมกราคม 2354

จะดูท่าทีของไทยไปก่อน เพราะตอนนั้นญวนยังไม่อยากจะมีเรื่องวิวาทกับไทย

องโปโหข้าหลวงญวนประจำเขมรได้ปรึกษากับพระอุทัยราชาและวางแผนตกลงกันว่าพระอุทัยราชาจะส่งกองทัพไปขอเก็บน้ำนมศิลาและมูลค้างคาวในแขวงเมืองพระตะบองตามประเพณีซึ่งเคยทำมาแต่ก่อน ถ้าเห็นพลเมืองพระตะบองเกรงกลัวอำนาจของกองทัพก็ให้ตีพระตะบองเลยทีเดียว แต่ถ้าเห็นว่ายังตีไม่ได้ก็ให้เพียงแต่เก็บน้ำนมศิลาและมูลค้างคาว[5]

สมเด็จพระอุทัยราชาจึงส่งทั้งทัพบกและทัพเรือยกไปพระตะบอง เมื่อปี พ.ศ. 2358 โดยมีสมเด็จเจ้าพระยา (ติ) เป็นแม่ทัพ ทัพเขมรที่ยกเข้าตีพระตะบองครั้งนั้นแยกย้ายกันมาหลายทัพ ทัพสมเด็จเจ้าพระยา (ติ) ยกไปตั้งอยู่ที่พงกะสัต ทัพพระเสนานุชิตยกไปตั้งที่ปากน้ำโพธิสัตว์ และอีกทัพหนึ่งจำนวน 1 หมื่นคนยกมาทางนครวัด[6]

ฝ่ายเมืองพระตะบองเวลานั้นมีพระยาอภัยภูเบศร์เป็นผู้ว่า

---

5 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2* (เล่ม 1) หน้า 218

6 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 เลขที่ 11 *เรื่องใบบอกเมืองเขมรว่าด้วยสืบราชการแลจัดการป้องกันหัวเมือง*

ราชการเมือง เมื่อได้ทราบว่าเขมรยกกองทัพล่วงล้ำเข้ามาในเขตพระตะบอง จึงส่งกองทหารเล็ก ๆ จำนวนหนึ่งไปห้ามปรามกองทัพเขมรมิให้ล่วงล้ำเข้ามา ทางฝ่ายแม่ทัพนายกองเขมรได้อ้างว่าพระอุทัยราชาได้ใช้มาหาพระยาอภัยภูเบศร์เพื่อจะขอมูลค้างคาว และจะขอเข้าเมืองพระตะบอง ทางฝ่ายไทยได้ห้ามปรามมิให้เขมรยกทัพล่วงล้ำเข้าไปอีกแต่ฝ่ายเขมรก็เข้าไปจนได้[7]

จากนั้นเขมรก็ยกกองทัพล่วงเลยเข้ามาตั้งค่ายที่หนองออก 4 ค่าย สมเด็จเจ้าพระยาติยกเข้าตั้งทัพที่บ้านอันลงกูม พระยาเอกราชตั้งค่ายที่ริมวัดเขามานน เขมรยกล่วงล้ำเข้าไปทางบ้านสลึงตั้งทัพบีดหลังทางเมืองโตนดอีกทางหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าทัพเขมรพยายามโจมตีพระตะบองโดยยกเข้าหลายทางด้วยกัน

เวลานั้นทหารไทยที่ป้องกันพระตะบองมีจำนวนน้อยมาก จึงได้ขอกำลังเพิ่มเติมไปยังนครราชสีมา ทางนครราชสีมาได้ส่งทัพจำนวน 4,000 คน ยกไปป้องกันพระตะบอง[8] เขมรได้ส่งทหารมาเพิ่มเติมที่พระตะบองอยู่เรื่อย ๆ และมีข่าวว่าทัพญวนได้ตามหลังทัพเขมรเข้ามาด้วย[9]

---

7 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 เลขที่ 11 *เรื่องใบบอกเมืองเขมรว่าด้วยสืบราชการแลจัดการป้องกันหัวเมือง*

8 เดิม

9 เดิม *หนังสือจากพระรามณรงค์ถึงพระยาพิไชยสงคราม* เมื่อ 20 เมษายน 2358

วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2358 ทัพไทยกับทัพเขมรก็เริ่มสู้รบกัน ทัพไทยซึ่งส่งไปสกัดทัพเขมรมีจำนวนน้อยกว่าต้องเป็นฝ่ายล่าถอย ทางเมืองพระตะบองได้เกณฑ์ผู้คนอย่างเร่งรีบได้ประมาณ 1 หมื่นเศษ สมทบกับทัพนครราชสีมาซึ่งยกมาช่วยอีกราว 5,000 คน รวมประมาณทั้งสิ้นราว 20,000 คน ทหารเหล่านี้เกณฑ์มาจากหัวเมืองต่าง ๆ เช่น นครราชสีมา พิมาย นางรอง เมืองบัก เมืองศรีมุม[10] ฯลฯ

ทัพเขมรยกเข้าตีพระตะบองไม่สำเร็จ สมเด็จเจ้าพระยาติเห็นว่าคงจะตีพระตะบองไม่ได้ จึงได้ถอยทัพกลับไปอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์

ทางฝ่ายกรุงเทพ ฯ ได้ทราบข่าวเรื่องเมืองเขมรยกมาตีพระตะบองในเดือนเมษายน พ.ศ. 2358 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเกรงว่าอาจเกิดการเข้าใจผิดเนื่องจากเขมรเคยแต่งคนเข้ามาเก็บน้ำนมศิลากับมูลค้างคาวเป็นประเพณีมาแต่ก่อน ทรงเกรงว่าพวกพระตะบองอาจทำอะไรรุนแรงเกินกว่าเหตุ จึงโปรดให้ขุนนางจากกรุงเทพ ฯ เดินทางไปสอบสวนความจริงก็ได้ทราบเรื่องราวตรงกับที่ทางพระตะบองรายงานมา พระ-

---

10 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 เลขที่ 11 *รายงานจากพระยาราม-กำแหงไปยังกรุงเทพ ฯ* เมื่อ 26 เมษายน 2358

องค์จึงโปรดให้เสนาบดีมีศุภอักษรแจ้งความไปยังเสนาบดีญวน ให้ทูลแก่พระเจ้ายาลองถึงเหตุการณ์เมืองพระตะบองว่าข้าหลวงญวนได้ยุยงพระอุทัยราชาให้ยกทัพมาตีพระตะบอง

ในปี พ.ศ. 2359 รัฐบาลญวนก็ได้แจ้งให้ไทยทราบว่า ญวนได้ส่งขุนนางไปสอบสวนเรื่องนี้แล้ว ได้ความจริงว่าเขมรยกไปถึงพระตะบองจริงแต่เนื่องจากเกิดการเข้าใจผิด พวกพระตะบองได้โจมตีเขมรก่อนจนเป็นเหตุให้เกิดรบพุ่งกัน ญวนยังได้กล่าวหาว่าพวกพระตะบองได้กวาดเอาครัวเรือนในเขตเขมรไปไว้ที่พระตะบองถึง 1,400 คน ญวนบอกว่าสมเด็จเจ้าพระยา (ต) ก็มีความผิดในฐานะที่ยกทัพล่วงเลยเข้าเขตพระตะบองจริง โดยไม่ได้ทูลให้พระอุทัยราชาทราบ[11] ส่วนขุนนางไทยที่พระตะบองก็มีความผิดด้วยและมีความผิดมากยิ่งกว่าแม่ทัพเขมรเสียอีก*

มูลเหตุบั่จจุบันที่ทำให้เกิดการสู้รบระหว่างพระตะบองกับเขมรนั้นไม่ทราบแน่ชัดว่าฝ่ายใดเป็นฝ่ายลงมือสู้รบก่อน ฝ่ายไทยก็หาว่าเขมรได้ยกทัพเข้ามาถึงบ้านโอระแวง ฝ่ายพระตะบองได้ออกไปห้ามปรามแต่โดยดี แต่พวกเขมรกลับไม่ยอมพึ่งเสียง

---

11 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ *เล่มเดิม* หน้า 222—223

* มีกล่าวเพิ่มเติมอยู่ในบทที่ 3

และส่งทหารเข้าล้อมทัพพระตะบอง ไทยไม่เชื่อว่าเขมรจะมาขอเก็บน้ำนมศิลาและขอมูลค้างคาวจริง

หลักฐานทางพงศาวดารเขมรบอกว่า ฝ่ายพระตะบองโจมตีเขมรก่อน โดยอ้างว่าเขมรได้ยกกองทัพไปเก็บมูลค้างคาวที่พระตะบองตามปกติ แต่ทางฝ่ายขุนนางพระตะบองได้มาห้ามปรามเขมรมิให้เก็บมูลค้างคาว และได้จัดส่งกองทัพเข้าโจมตีเขมรจนแตกพ่ายไป[12]

เราจึงไม่อาจทราบได้ว่าฝ่ายใดจะเป็นผู้เริ่มทำสงครามกันก่อนแน่ ถึงอย่างไรก็ตามการสู้รบระหว่างพระตะบองกับเขมรครั้งนี้ทำให้ไทยกับเขมรยิ่งแตกร้าวกันมากยิ่งขึ้น ทั้งไทย เขมร ญวน อาจจะต้องการหยั่งดูท่าทีของแต่ละฝ่ายว่าจะมีความเข้มแข็งทางทหารมากน้อยแค่ไหน ไทยอาจจะต้องการให้เขมรและญวนเห็นว่าไทยจะต่อต้านญวนและเขมรด้วยวิธีที่เข้มแข็งยิ่งกว่าแต่ก่อน ส่วนเขมรและญวนอาจต้องการจะหยั่งดูท่าทีของไทยว่าไทยจะตอบโต้และมีความเข้มแข็งทางทหารมากน้อยแค่ไหนถ้าเขมรและญวนจะร่วมมือกันขับไล่ไทยออกจากพระตะบอง

เขมรต่อต้านไทยครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งทำให้ไทยไม่พอ

---

12 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 223.

ใจมากก็คือเมื่อครั้งที่ไทยส่งกองทัพเข้าโจมตีญวนในเขมรเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2376 ตรงกับสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พอทัพไทยยกเข้าเขมร พระอุทัยราชาก็หนีไปพึ่งญวนที่ไซ่ง่อน ในระยะแรกของสงคราม เขมรส่งทัพเข้าต่อต้านทัพไทยเพียงเล็กน้อยก็ถูกไทยตีแตกพ่ายไป ในเวลาไม่นานนักเขมรก็ยอมแพ้ไทย ไทยจึงส่งทัพเข้ารักษาหัวเมืองต่าง ๆ ในเขมร ต่อมาไทยต้องการจะเดินทัพไปตีไซ่ง่อน แต่แล้วก็ถูกทัพญวนตีแตกพ่ายที่โจฎกจนต้องถอยทัพกลับ ขณะที่ไทยถอยทัพกลับนั้น ทัพไทยกำลังอยู่ในสภาพอิดโรยเนื่องจากได้รับความเสียหายหนัก เขมรซึ่งยอมแพ้ไทยแต่แรกนั้นก็ฉวยโอกาสรวบรวมกำลังขึ้นใหม่ และใช้ยุทธวิธีชุ่มโจมตีกองทัพไทยที่ถอยกลับ ทัพไทยไม่ทันรู้ตัวก็พากันทิ้งอาวุธแตกพ่าย[13] พงศาวดารเขมรกล่าวไว้ว่า

ในครั้งนั้นบรรดาราษฎรไพร่บ้านพลเมืองซึ่งอยู่ตามหัวเมืองที่กองทัพไทยยกมานั้น ได้พากันมั่วสุม ประชุมตั้งเป็นพวกเป็นเหล่า รวมกันขึ้นเป็นกองทัพแล้วยกไปไล่จับไพร่พล ไทย ลาว ที่แตกทัพมานั้น ฆ่าฟันล้มตายเสียเป็นอันมาก[14]

---

13 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 131—138.

14 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 245—246

กองทัพไทยที่อยู่รักษาเมืองต่าง ๆ ในเขมร ถูกเขมรก่อการกบฏจับอาวุธเข้าฆ่าฟันทหารไทย ดังในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓ กล่าวว่า

.. .ได้ยินข่าวว่ากองทัพเขมร ฆ่าฟันกันวุ่นวายขึ้น อ้ายเขมรกะพงสวายแขวงเมืองกะพงสวายก็พากันกำเริบขึ้นทุกบ้านเมือง ไล่ฆ่าฟันกองทัพซึ่งอยู่รักษาเมืองกะพงสวาย แตกกระจัดพลัดพรายไป....[15]

หลังจากขับไล่ทหารไทยออกจากเมืองแล้ว เจ้าเมืองชาวเขมรยังมีหนังสือติดประกาศแจ้งให้ลูกบ้าน ช่วยกันค้นหาทหารไทย ซึ่งได้รับบาดเจ็บหนีไปไม่รอดและให้จับกุมตัวมามอบให้เจ้าเมือง[16] เจ้าเมืองจะส่งเชลยไทยไปให้ญวนจัดการอีกทีหนึ่ง

ความตอนนี้ได้แสดงให้เห็นว่าในตอนแรกที่ไทยส่งทัพเข้าเขมรสามารถขับไล่ญวนถอยออกไปจากพนมเปญได้ เขมรก็คิดว่าไทยคงจะชนะญวนจึงต้องโอนอ่อนผ่อนตามมาเข้ากับฝ่ายไทย ครั้นไทยเป็นฝ่ายแพ้ต้องล่าถอยกลับพระตะบอง เขมรก็คงรู้ว่าญวนจะต้องกลับมามีอำนาจอีกจึงร่วมมือกับญวนโจมตีทัพไทยและหันไปพึ่งพิงญวนตามเดิม เหตุการณ์ครั้งนี้ได้แสดงให้เห็น

---

15 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1196 เลขที่ 11 *คำให้การของนายศุภ*

16 เดิม

ว่าเขมรไม่มีนโยบายที่จะผูกพันกับไทยหรือญวนอย่างแน่นแฟ้นตลอดไป แต่นโยบายของเขมรย่อมโอนอ่อนผ่อนตามเหตุการณ์ กล่าวคือถ้าญวนชนะ สามารถให้ความคุ้มครองเขมรได้เขมรก็เข้ากับญวน แต่ถ้าไทยชนะให้ความคุ้มครองเขมรได้ เขมรก็เข้ากับไทย เขมรดำเนินนโยบายเช่นนี้ก็เพื่อที่จะรักษาเอาตัวรอดไว้ เนื่องจากเป็นประเทศเล็ก ไม่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยอำนาจของตนเอง และที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่งก็คือเขมรไม่ชอบทั้งไทยและญวน จากการสังเกตพฤติการณ์ของเขมร ผู้เขียนมีความเห็นว่าเขมรเกลียดญวนมากกว่าไทย เนื่องจากญวนมีนโยบายที่จะกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน ต้องการจะยึดครองเขมรและปกครองเขมรอย่างเข้มงวด แต่ไทยปกครองเขมรอย่างไม่เข้มงวดนัก คือยอมให้เขมรปกครองตนเองได้เมื่อเวลาอยู่ใต้อำนาจของไทยจึงไม่ค่อยมีความรู้สึกว่าถูกบีบบังคับอย่างรุนแรงเหมือนอยู่ใต้การปกครองของญวน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงบทบาทของเขมรไว้ว่า

....พระเจ้าแผ่นดินเมืองเขมรอำนาจน้อย มีเมืองตั้งอยู่ในระหว่างเมืองมีอำนาจใหญ่ทั้งสอง ต้องฝากตัวอ่อนน้อมพึ่งพิงอาศัยเมืองไทยบ้างเมืองญวนบ้าง เมื่อใดขุ่นข้องหมองหมางกับ

ไทยก็เหหันผันไปพึ่งพิงอิงเมืองญวน เมื่อถูกรบกวนรังแกแต่ญวนแล้วก็กลับป่วนปรวนแปรเหมาหาไทยเล่า ลางทีเจ้านายฝ่ายเขมรนั้นเกิดวิวาทกันแล้วก็ย้ายแยกแตกเป็นพวกเป็นเหล่า ข้างหนึ่งไปพึ่งญวนข้างหนึ่งมาพึ่งไทยรบกวนกันไป ข้างไหนมีกำลังขึ้นได้เป็นเจ้าเป็นนาย เจ้านั้นนายนั้นถนัดนับถือข้างไหน ก็พาไพร่บ้านพลเมืองโอนอ่อนไปอยู่ข้างนั้น....[17]

ข้อความที่ยกมาให้เห็นนี้ได้อธิบายให้เห็นถึงนโยบายของเขมรได้เป็นอย่างดีว่าในอดีตนั้นเขมรได้วางตัวอย่างไรจึงจะปลอดภัยทั้งญวนและไทย

หลังจากที่ไทยพ่ายแพ้ญวนในครั้งนั้นแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ยกทัพกลับระหว่างทางถูกเขมรลอบซุ่มโจมตีทำให้กองทัพไทยได้รับความเสียหายมาก เจ้าพระยาบดินทรเดชารู้สึกโกรธจึงให้หยุดกองทัพแล้วสั่งให้ทหารค้นป่าจับพวกเขมรได้ก็เอาไฟเผาคลอกเสียให้ตายหมดสิ้น และได้ส่งหนังสือถึงนักองอิ่มนักองด้วงและขุนนางไทยที่พนมเปญ สั่งให้รื้อกำแพงเมืองพนมเปญลง แล้วกวาดครอบครัวเขมรถอยกลับพระตะบอง นักองอิ่มกับนักองด้วงก็ปฏิบัติตามคำสั่ง ทำให้ครอบครัวแขก จีนใน

---

17 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว *ขุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* หน้า 41—42

เขมรไม่พอใจไทยที่ถูกไทยกวาดต้อน จึงก่อการกบฏเข้าสู้รบกับไทย ฝ่ายไทยจึงจับได้แต่ครัวจีน 500 คนเศษ ส่งไปยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นครชัยศรี[18]

หลังจากที่ไทยถอยกลับไปแล้วก็ไปตั้งมั่นอยู่ที่โพธิสัตว์ แต่เนื่องจากขาดแคลนเสบียงอาหารจึงได้ยกทัพกลับไปอยู่ที่พระตะบองตามเดิมเพื่อปรับปรุงกองทัพใหม่สำหรับที่จะรุกเข้าเขมรปราบญวนต่อไป ในปี พ.ศ. 2377 ญวนได้ทราบว่าไทยถอยทัพกลับไปหมดแล้ว จึงยกทัพมาส่งพระอุทัยราชาที่พนมเปญตามเดิม[19]

แม้ว่าไทยจะถอยออกจากเขมรหมดแล้ว แต่เขมรก็ยังไม่ไว้ใจไทยกลัวว่าไทยจะยกกองทัพมาตีเขมรอีก พระอุทัยราชาจึงสั่งให้เตรียมการป้องกันเขมรเป็นการใหญ่ สั่งให้ตั้งค่ายไว้ทุกด้าน เกณฑ์ไพร่พลเพิ่มเติม ส่งทัพไปประจำจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ให้ไปตั้งทัพอยู่ที่เมืองสโทง เมืองชีแครง เมืองกะพงสวาย พระอุทัยราชาได้ขอกำลังญวนมาช่วยป้องกันเขมร องค์กุนคุมทัพ 9,000 คน มาตั้งอยู่ที่เปรียมพระสุทัต นักองทงคกกับพญา-

---

18 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 188.

19 เดิม

ยมราชคุมกำลังญวนเขมรหมื่นเศษไปตั้งอยู่ที่เปรียมมัจรุก ในระหว่างนี้มีข่าวลือว่าไทยจะยกกองทัพมาตีเขมร ทำให้ราษฎรเขมรมีความรู้สึกกลัวไทยอยู่ตลอดเวลา ประชาชนไม่มีจิตใจที่จะทำไร่นา ทำให้ได้รับความเดือดร้อนและอดอยากทั่วไป[20]

ระยะที่ 3

คือระยะที่เขมรได้เริ่มหันมานิยมไทยอีก ระยะนี้เริ่มต้นขึ้นหลังจากที่พระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2377 ตั้งแต่สมัยพระอุทัยราชาแล้ว มีขุนนางบางกลุ่มไม่ชอบญวนเนื่องจากญวนเข้าไปก้าวก่ายเรื่องภายในเขมรมากเกินไป แต่เขมรยังมิได้ต่อต้านญวนอย่างรุนแรงเนื่องจากพวกเขมรยังนับถือในพระอุทัยราชาอยู่ ครั้นพระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์แล้วญวนได้เข้าแทรกแซงกิจการภายในของเขมรมากขึ้น พยายามกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน และส่งข้าหลวงญวนมาปกครองโดยตรง ทำให้ชาวเขมรเริ่มต่อต้านญวนรุนแรงขึ้นตามลำดับ มูลเหตุที่เขมรหันมานิยมไทยมีอยู่ 2 ประการคือ

1. ต้องการจะให้ไทยช่วยเขมรขับไล่ญวนออกไป

2. ต้องการที่จะได้นักองด้วงไปปกครองเขมร เนื่องจากเขมรขาดเชื้อพระวงศ์ที่จะไปปกครอง

---

20 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1196 เลขที่ 1 *คำให้การของนายสุก*

ขณะนั้นเป็นเวลาที่เขมรได้ลุกขึ้นก่อกบฏ และฆ่าฟันญวนตายมากมาย แต่ชาวเขมรเห็นว่าลำพังชาวเขมรเอง ไม่สามารถที่จะขับไล่พวกญวนให้ออกไปจากเขมรสำเร็จได้ ด้วยเหตุนี้ขุนนางบางกลุ่มจึงได้ติดต่อมายังไทยขอพึ่งไทย และยินดีที่จะอยู่ภายใต้การปกครองของไทย

การที่ญวนจับเอาเชื้อพระวงศ์คือเจ้าหญิงทั้งสามและนักองอิ่มไปไว้ในเมืองญวนทำให้เขมรโกรธแค้นญวนในเรื่องนี้มาก และเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ชาวเขมรพร้อมใจกันลุกขึ้นจับอาวุธเข้าฆ่าฟันญวน เนื่องจากชาวเขมรมีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเช่นเดียวกับชาวไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว สถาบันกษัตริย์คือศูนย์กลางแห่งการรวมกำลังกันของชาวเขมร เมื่อชาวเขมรไม่มีกษัตริย์เป็นที่พึ่ง ทำให้ชาวเขมรเกิดความระส่ำระสายรวมกันไม่ติด การรบกับญวนในระยะแรก จึงมีลักษณะเป็นแบบต่างคนต่างทำขาดการประสานงานกัน ด้วยเหตุนี้ขุนนางเขมรบางกลุ่มที่หันมานิยมไทย ได้เรียกร้องขอให้ไทยส่งนักองค์วังไปปกครองเขมร เพื่อสำหรับเป็นกำลังใจในการสู้รบกับญวน[21]

---

21 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 *หนังสือจากขุนนางเขมรถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา* เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2383

เวลานั้นทางไทยกำลังเตรียมตัวที่จะทำศึกสงครามในเขมรอีก แต่ยังหาโอกาสที่เหมาะ ๆ ไม่ได้ ไทยชุมนุมกำลังทหารไว้จำนวนมากที่พระตะบองและที่จันทบุรี เพื่อรอเวลาที่จะยกทัพเข้าสู่เขมร ขับไล่ญวนเป็นครั้งที่ 2 ครั้นเขมรติดต่อขอมาพึ่งไทย ขุนนางฝ่ายไทยได้พิจารณาเรื่องนี้อย่างรอบคอบ เนื่องจากไม่ไคร่ไว้ใจเขมรนัก กลัวว่าเขมรจะไม่ซื่อสัตย์ต่อไทยจริง ทางฝ่ายไทยมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ถ้าเขมรรบกับญวนและไทยส่งกำลังกองทัพเข้าช่วยแล้วมีหวังที่จะชนะญวนแน่ แต่ขุนนางฝ่ายไทยก็ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การที่จะให้เขมรเป็นเมืองขึ้นของไทยเหมือนดังแต่ก่อนนั้นเป็นสิ่งที่ยากนัก[22]

เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้มีหนังสือไปกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อปรึกษาข้อราชการในเรื่องที่เขมรขอพึ่งไทย เจ้าพระยาบดินทรเดชาถวายความเห็นว่าควรส่งนักองด้วงไปไว้ที่โพธิสัตว์ก่อน ทั้งนี้เนื่องจากเวลานั้นญวนยังยึดครองเมืองใหญ่ ๆ ในเขมรอยู่ จะส่งนักองด้วงไปปกครอง

---

22 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1197 เลขที่ 3 *สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยานครไชยศรีเรื่องให้เอาใจใส่ตรวจตราครอบครัวเขมร* ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

เขมรเลยที่เดียวยังไม่ได้ แต่ถ้านักองด้วงไปอยู่ที่โพธิสัตว์แล้ว เขมรก็จะมาสมัครเป็นพรรคพวกนักองด้วงสู้รบกับญวนต่อไป[23]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงโปรดเกล้า ฯ ให้นักองด้วงเดินทางไปยังโพธิสัตว์ เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2384 เพื่อทำหน้าที่ในการรวบรวมกำลังเขมรสู้รบกับญวนโดยมีไทยเป็นผู้สนับสนุน[24]

การที่ไทยส่งนักองด้วงไปอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ที่เป็นศูนย์กลางการต่อต้านญวนในครั้งนั้นนับว่าได้ผลมาก ชาวเขมรตามเมืองต่าง ๆ ได้รอคอยให้นักองด้วงเดินทางไปปกครอง เมื่อนักองด้วงเดินทางไปถึงชาวเขมรก็เข้ามาสมัครเป็นพรรคพวกและพร้อมใจกันลุกขึ้นฆ่าญวน นอกจากชาวเขมรจะพร้อมใจกันลุกขึ้นฆ่าญวนแล้ว พวกชาวแขก ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเขมรก็ยังพร้อมใจกันลุกขึ้นฆ่าญวนอีกด้วย[25]

จะเห็นได้ว่าการที่เขมรก่อการกบฏต่อญวนครั้งนี้ สิ่งที่เขมรต้องการมากที่สุดคือผู้นำที่เป็นเจ้า ถ้าเขมรไม่มีเจ้าเป็นผู้นำ

---

23 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 ฉบับที่ 42 *หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์ที่กรุงเทพ ฯ* เมื่อ 19 มีนาคม 2384

24 เดิม

25 กรมศิลปากร *คำให้การเรื่องทัพญวน* หน้า 8

เขมรก็คงจะไม่มีกำลังใจรบกับญวนเป็นแน่ นับว่าเป็นโชคดีของไทยที่มีเจ้าให้แก่เขมร จดหมายเหตุตอนหนึ่งได้กล่าวถึงความต้องการเจ้านายเขมรว่า

....อยู่ที่เมืองพนมเปญตั้งแต่ ณ วัน เดือน 3 แรม 7 ค่ำ มาจนเดือน 5 เที่ยวไปมาหาเพื่อนที่รู้จักกันได้ยินเขมรชาวบ้านชาวเมืองพูดอยู่ว่า ทำอย่างไรจะได้เจ้าองอิ่ม เจ้าองด้วง มาเป็นเจ้าเป็นนายครอบครองบ้านเมืองจะได้เป็นสุขสืบต่อไป พูดกันเนือง ๆ อยู่ แต่ซึ่งพระยาพระเขมรทั้งปวงจะคิดเอาใจออกจากญวนนั้น หามีผู้ใดแข็งแรงที่จะกล้าคิดไม่....พระยาพระเขมรกลัวญวนมาก....[26]

การนิยมเจ้าของชาวเขมรนั้น ชาวเขมรอาจจะไม่ค่อยคำนึงมากนักว่าเจ้าที่ชาวเขมรอยากได้มาปกครองนั้นจะนิยมฝ่ายไหน คือนิยมไทยหรือนิยมญวนแต่ขอให้เป็นเจ้าก็แล้วกัน ขณะนั้นเจ้าเขมรมีอยู่ 2 องค์ องค์หนึ่งคือนักองด้วงซึ่งเป็นผู้นิยมไทยและไทยสนับสนุน ส่วนอีกองค์หนึ่งคือนักองอิ่มมีญวนเป็นผู้สนับสนุน ทั้งไทยและญวนต่างก็มีวิธีการดึงดูดชาวเขมรให้เข้ามาเป็นพวกด้วยวิธีคล้ายกันคือส่งเจ้าที่ตนสนับสนุนไปเกลี้ยกล่อมชาว

---

26 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3* (ตอนที่ 1 และตอนที่ 2) หน้า 88

เขมรให้เข้าเป็นพวก ดังนั้นจึงมีชาวเขมรกลุ่มหนึ่งหันไปนิยมนักองอีมโดยไม่คำนึงว่านักองอีมจะไปนิยมพวกญวนซึ่งชาวเขมรส่วนใหญ่ไม่พอใจ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วชาวเขมรนิยมนักองด้วงและมาสมัครเป็นพรรคพวกกับนักองด้วงมากกว่านักองอีม ทั้งนี้เพราะนักองด้วงมีนโยบายต่อต้านญวนเช่นเดียวกับชาวเขมรซึ่งส่วนใหญ่กำลังเกลียดชังญวนอยู่แล้ว และอีกอย่างหนึ่งนักองด้วงมีบุคลิกลักษณะในการเป็นผู้นำดีกว่านักองอีมก็ได้

ในการทำสงครามกับญวนครั้งที่ 2 ในดินแดนเขมรนั้น ไทยได้รับความช่วยเหลือจากเขมรมาก และได้ทัพเขมรเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงที่สำคัญในการทำสงคราม เขมรมีบทบาทในการสู้รบกับญวนไม่น้อยกว่าไทย แต่เนื่องจากเขมรขาดแคลนอาวุธดี ๆ ที่จะสู้รบญวนประกอบกับบ้านเมืองได้รับความเสียหายจากการทำสงคราม ประชาชนยากจนค่นแค้นต้องหลบหนีไปอยู่ตามป่าตามดง และทั้งที่นาทำให้เกิดการอดอยาก ชาวเขมรจึงรู้สึกเบื่อหน่ายสงครามที่รบกันอย่างยืดเยื้อไม่รู้จบสิ้น ประกอบกับมีเขมรบางกลุ่มซึ่งไม่นิยมไทยอยู่แล้วได้คิดกบฏต่อนักองด้วงและไทยดังได้เกิดเหตุการณ์ดังต่อไปนี้คือ

ในปี พ.ศ. 2384 ชาวเขมรคนหนึ่งชื่ออาจารย์เที่ยง ได้ตั้งตัวเป็นหัวหน้าเกลี้ยกล่อมราษฎรเข้ามาเป็นพรรคพวก แล้วตั้ง

เป็นกองทัพก่อการกำเริบขึ้น เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงสั่งจับหัวหน้าส่งไปจำคุกที่กรุงเทพ ฯ[27]

ในปี พ.ศ. 2385 ในขณะที่เจ้าพระยาบดินทรเดชาและนักองด้วงอยู่ที่พนมเปญ หลังจากที่ยึดพนมเปญจากญวนได้แล้ว ก็ใช้พนมเปญเป็นศูนย์กลางในการสู้รบกับญวน ขุนนางบางคนในพนมเปญได้ก่อการกระด้างกระเดื่องต่อไทยและนักองด้วง เช่น ออกญาราชเดชะ (นวง) ตั้งตนเองเป็นออกญาจักรี ขัดขืนคำสั่งไม่ยอมบ้องกันเมืองบาพนม อีกคนหนึ่งคือออกญานราธิบดี (มก) ตั้งตนเองเป็นออกญากลาโหมเจ้าเมืองไปรยเวง ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อนักองด้วง เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงสั่งคนไปจับออกญาราชเดชะมาประหารชีวิต ส่วนออกญานราธิบดีนั้นได้ภาคทัณฑ์เอาไว้[28] เป็นที่น่าสังเกตว่าถ้าไทยชนะ เขมรก็เข้ามาหาไทยเป็นพวกเดียวกับไทย ครั้นไทยเป็นฝ่ายถอยชาวเขมรก็หันไปหาญวนอีก[29]

ในปี พ ศ. 2389 นักองด้วงได้แจ้งไปยังกรุงเทพ ฯ ว่า มี

---

27 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 262

28 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 262

29 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 4/ค *คำให้การออกญามะโนสงคราม*

ขุนนางบางกลุ่มคิดกบฏต่อไทย ได้ส่งหนังสือไปนัดแนะกับญวน และพ้าทะละหะขุนนางเขมรที่นิยมญวนที่เมืองโจฎก พวกขุนนางเหล่านี้ยังวางแผนที่จะเข้าโจมตีทัพไทยอีกด้วย นักองด้วงจึงสั่งจับกุมได้ผู้กระทำผิดทั้งสิ้น 19 คน และให้ลงโทษประหารชีวิต[30]

หลักฐานที่ยกมานี้ย่อมเป็นเครื่องยืนยันว่า ตลอดเวลาเขมรมักจะแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งนิยมพึ่งไทย อีกฝ่ายหนึ่งนิยมพึ่งญวน และไม่เคยปรากฏเลยว่าเขมรจะพร้อมใจกันทั้งหมดนิยมไทยหรือนิยมญวนแต่ฝ่ายเดียว เขมรจึงรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ยากก็เพราะเหตุนี้เอง

3. ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อญวน

ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อญวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอาจแบ่งได้ 2 ระยะ คือ

ระยะแรก เป็นระยะที่เขมรหันไปพึ่งพิงญวน ได้แก่สมัยพระอุทัยราชาซึ่งต้องการกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมรจึงได้หันไปคบค้ากับญวน และขอความช่วยเหลือจากญวน ระยะแรกเป็นระยะที่ญวนเอาใจเขมร ช่วยเหลือเขมรในการกำจัด

---

30 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 *ขอหนังสือจากพระองค์ด้วงแจ้งไปกรุงเทพ ฯ* เมื่อ 3 กรกฎาคม 2388

อิทธิพลไทยออกจากเขมรและญวนก็เข้าแทนที่ไทย ตอนแรก ๆ ญวนได้แสดงเจตนาดีต่อเขมร แต่ระยะหลังญวนมีนโยบายที่จะเข้าปกครองเขมรโดยตรงและพยายามกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน เขมรจึงเริ่มไม่พอใจญวน

ระยะที่ 2 คือระยะที่เขมรเริ่มไม่พอใจญวน ซึ่งเข้ามาแทรกแซงเรื่องภายในของเขมรมากเกินไป ระยะนี้เริ่มตั้งแต่ปลายสมัยพระอุทัยราชาแล้ว เนื่องจากมีหลักฐานว่า ตอนปลายสมัยของพระอุทัยราชา พระอุทัยราชาเริ่มรู้สึกว่าญวนได้เข้ามาบีบบังคับเขมรมากขึ้นทุกที ๆ ถ้าหากเขมรยังปล่อยให้ญวนเข้ามาจัดการเรื่องภายในของเขมรให้มากกว่านี้แล้วน่ากลัวว่าเขมรจะต้องถูกญวนกลืนหมดแน่ ดังนั้นพระอุทัยราชาจึงได้มีหนังสือลับติดต่อมายังนักองอิมที่กรุงเทพ ฯ ในราวปี พ.ศ. 2372 ใจความในหนังสือกล่าวว่า

"ญวนได้เข้ามาควบคุมการปกครองเขมร ได้เบียดเบียนชาวเขมรให้ได้รับความเดือดร้อน พระอุทัยราชาจึงอยากที่จะขอกลับมาพึ่งไทยตามเดิม ถ้าหากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ จะทรงพระเมตตาเขมรก็ขอให้ส่งทัพไปที่พระตะบอง พระอุทัยราชาก็จะก่อการกบฏต่อญวน และให้ทัพไทยที่พระตะบองเข้าช่วยทันที" ในหนังสือยังกล่าวอีกว่า "พระอุทัยราชาไม่สามารถก่อการกบฏ

ต่อญวนด้วยลำพังตนเองโดยไม่มีไทยช่วย เนื่องจากพวกขุนนางเขมรบางกลุ่มยังนิยมพึ่งญวนอยู่"[31] แสดงให้เห็นว่าเขมรเริ่มรู้ว่าญวนกำลังมีนโยบายที่จะกลืนเขมรแล้ว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงทราบเรื่องที่พระอุทัยราชามีหนังสือมาติดต่อกับนักองอิม ทรงพระกรุณาโปรดให้นักองอิม นักองด้วง มีหนังสือไปถึงพระอุทัยราชาว่า พระองค์มิได้คิดอาฆาตหรือยังเจ็บแค้นโกรธเคืองพระอุทัยราชาอยู่ ถ้าหากพระอุทัยราชาจะกลับใจมาหาพระองค์เหมือนอย่างเดิม ก็จะทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงดังเก่า[32]

เรื่องที่พระอุทัยราชาติดต่อมายังไทย เพื่อขอคืนดีกับไทยนั้น ต่อมาก็ได้เงียบหายไปและไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระอุทัยราชาได้พยายามติดต่อกับไทยเรื่องนี้อีก แต่เป็นการแสดงให้เห็นว่าเขมรเริ่มไม่พอใจญวนตั้งแต่สมัยพระอุทัยราชาแล้ว ที่น่าแปลกก็คือพระอุทัยราชามิได้ต่อต้านญวนอย่างจริงจัง บางทีอาจจะเป็นเพราะพระอุทัยราชาตกอยู่ในภาวะต้องยอมให้แก่ญวนจนไม่สามารถปลีกตัวออกห่างจากญวนก็ได้

---

31 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓* พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงวงษานุประพันธ์ (ตาด สนิทวงศ์ ณ อยุธยา) เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2481 หน้า 95

32 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม*

ชาวเขมรได้เริ่มต่อต้านญวนตั้งแต่ที่ญวนพยายามจะเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเขมร เช่นญวนบังคับให้ชาวเขมรแต่งตัวแบบญวน เขมรก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม ครั้นถูกบังคับหนัก ๆ เข้าก็พากันหนีไปอยู่บ่า พวกที่ถูกญวนจับได้ก็ถูกข่มขู่และถูกลงโทษต่าง ๆ นานา[33] นอกจากนั้นพระเจ้าเทียวตรีทรงพระดำริที่จะจะขอนักองแบ้นเจ้าหญิงเขมรให้อภิเษกกับโอรสของพระเจ้าเทียวตรี แต่เขมรไม่ยอมโดยอ้างว่าเขมรกับญวนผิดชาติต่างภาษากันและเขมรเป็นเมืองเล็กไม่คู่ควรกับเมืองใหญ่ ๆ เช่นญวน[34] แสดงให้เห็นว่าเขมรกลัวญวนจะเข้ามากลืนราชวงศ์เขมรนั่นเอง

ในพงศาวดารเขมรได้กล่าวถึงการที่เขมรได้รับการกดขี่จากญวนว่า

....ครั้งนั้นองเล้งกุ๋น ชื่อเสา เป็นเบาหอมารักษาเมือง พนมเปนมันกระทำให้บรรดาข้าราชการน้อยใหญ่ และไพร่บ้านเมือง ได้รับความเดือดร้อนต่าง ๆ นานา มันบังคับให้สวมเสื้อกางเกงโพกศีรษะอย่างเพศญวน แลบังคับให้ขุนนางเข้าไปโอว

---

๓๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1202 เลขที่ 43/ก *คำให้การของชาวเขมรชื่อจุเล*

๓๔ กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 148

(คำนับเผ้า) มันทุกวัน แลมันตั้งชื่อขุนนางเขมรเปลี่ยนเป็นภาษาญวน เรียกว่า องจัญ พอโดยกายลางภวนเต้องตรำ แล้วเกณฑ์ราษฎรเขมรทำไร่ไถนาให้มัน บรรดาราษฎรเขมรได้รับความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส ไม่แต่เท่านั้น มันคิดจะยึดเอาพระนครประเทศเขมรทั้งหมดให้อยู่ในกำมือของมัน มันจึงจุดตั้งให้องอานภู องเวียน มีอำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร[35] ....

แสดงให้เห็นว่าญวนเข้าปกครองเขมรทั้งประเทศ มิใช่ปกครองที่เมืองหลวงแต่เพียงแห่งเดียว เขมรเริ่มฆ่าญวนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2363 คือตั้งแต่ก่อนที่ไทยจะยกกองทัพเข้าเขมรเพื่อรบกับญวนครั้งแรกเสียอีก ครั้งนั้นมีภิกษุรูปหนึ่งได้ตั้งตัวเป็นหัวหน้ารวบรวมชาวเขมรตั้งเป็นกองทัพยกเข้าสู้รบกับญวนและฆ่าญวนตายไปหลายคน พระอุทัยราชาไม่ยอมร่วมมือกับพวกที่กบฏต่อญวน แต่ได้จับหัวหน้ากบฏเขมรมาประหารชีวิต[36] บางทีจับได้ส่งไปให้ญวนพิจารณาคดีก็มี ญวนก็ตัดสินลงโทษประหารชีวิต จะเห็นได้ว่าพระอุทัยราชาตกอยู่ใต้อำนาจของญวนมาก

---

35 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 250—251

36 เดิม หน้า 285—286

ถึงขนาดเอาใจญวนโดยการปราบชาวเขมรที่ต่อต้านญวน ทั้ง ๆ ที่ชาวเขมรเหล่านี้กระทำลงไปเพื่อชาวเขมรด้วยกัน

แม้ว่าญวนจะปราบปรามเขมรอย่างรุนแรง เช่นจับได้ถูกประหารชีวิต แต่ขุนนางเขมรบางคนก็ไม่ละความพยายามที่จะก่อกบฏต่อไป ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2363 ไปแล้ว ญวนก็เริ่มปราบปรามชาวเขมร ขณะนั้นเขมรก่อการกบฏต่อญวนโดยเริ่มกระทำเป็นบางจุดตามเมืองต่าง ๆ กบฏระยะแรกเป็นการกบฏของพวกขุนนางเขมร ราษฎรโดยทั่วไปยังไม่ได้ให้ความร่วมมือมากนัก ขุนนางเขมรบางคนเมื่อถูกญวนปราบปรามก็หนีมาพึ่งไทย การกบฏครั้งใหญ่ซึ่งเป็นการกบฏทั้งขุนนางและราษฎรพร้อมใจกันลุกขึ้นจับอาวุธฆ่าญวนก็คือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากเจ้าหญิงเขมรทั้ง 4 องค์ ถูกจับส่งไปเมืองเว้เมื่อปี พ.ศ. 2383 และญวนยังส่งขุนนางเขมรชั้นผู้ใหญ่ไปไว้เมืองญวนหมด แม้ว่าญวนจะเข้าปกครองโดยตรงก็ตาม แต่ชาวเขมรก็ยังต่อต้านญวนและเกลียดชังญวนอย่างรุนแรงมากขึ้นทุกที การจับเจ้าหญิงเขมร 4 องค์ไปไว้ที่เมืองเว้ชาวเขมรถือว่าเป็นการข่มเหงถึงจุดสุดท้ายที่เขมรจะทนต่อไปได้[37]

---

37 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 48/ก *คำให้การของชาวญวนชื่อจุเล*

ในปลายปี พ.ศ. 2383 เป็นระยะที่เขมรมีการรวบรวมกำลังเป็นกองทัพทำสงครามกับญวน แต่เป็นกองทัพเล็ก ๆ ที่ขาดแคลนกำลังอาวุธที่จะสู้รบกับญวน ทัพเขมรได้เข้าโจมตีค่ายญวนตามเมืองต่าง ๆ ในเขตเขมรหลายครั้ง แต่บางทีก็พ่ายแพ้กลับมา ดังในจดหมายเหตุบอกว่า "ข้าพเจ้าจะสู้รบกับกองทัพไอ้ญวนนั้นเห็นทนไม่ได้ ด้วยไพร่พลก็มีน้อยนัก ปืนแลเครื่องศาสตราวุธหามีไม่ แลบันดากองทัพมีแต่พร้า ปะฎัก หน้าไม้ ตะบองจะต่อสู้กับกองทัพไอ้ญวนนั้นไม่ได้[38] ...." แสดงให้เห็นว่าการที่เขมรสู้ญวนไม่ได้นั้นเป็นเพราะเขมรขาดแคลนอาวุธดี ๆ ที่จะใช้ในการสู้รบ ในระหว่างที่เขมรเริ่มสู้รบกับญวนนั้น ขุนนางเขมรได้รายงานเหตุการณ์ไปให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาทราบบ่อย ๆ ขุนนางเขมรได้ขอให้ไทยส่งกองทัพเข้าช่วยรบกับญวน โดยอ้างว่าถ้าหากไทยส่งกองทัพไปช่วยแล้ว เขมรเห็นจะสู้ญวนไม่ได้[39]

ทางฝ่ายไทยเมื่อได้รับการขอร้องจากเขมรแล้ว ตอนแรกยังแสดงทีท่ารีรออยู่ เพราะยังไม่ทราบว่าทางฝ่ายเขมรจะหันมาหา

---

38 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 *หนังสือจากพญาเสนาณุชิต-เม้าถึงพระองค์แก้ว* เมื่อ 18 พฤศจิกายน 2383

39 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 ฉบับเดิม

ไทยจริงหรือไม่ ระหว่างนี้ญวนก็ยิ่งปราบปรามเขมรรุนแรงขึ้นอีก ดังในจดหมายเหตุกล่าวว่า

....ไอ้องค์เตียนกุญคิดให้จับพญาพระเขมร นายบ้าน นายอำเภอผู้ใดมีสติปัญญาแข็งแรง คิดอ่านพาลจับ จำบันทุกเรือเอาไปฆ่าเสียสิ้น ไอ้องเตียนกุญมิได้มีเบ็นอันขาด แลองเตียนกุญให้ขุดบ่อในค่ายตะวันตกกว้างห้าวาจัตุรัสลึก 5 วา แลถ้าเขมรที่เบ็นเชื้อพระยาเขมรมีศักดินา ไอ้องเตียนกุญให้ฆ่ากลางตลาด ถ้าใช่เชื้อสกุล ไอ้องเตียนกุญให้มัดมือมัดเท้า แล้วผลักลงไปในหลุมทั้งเบ็น[40]

เขมรก็โต้ตอบญวนอย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน พวกเขมรพบญวนที่ไหนก็ฆ่าที่นั่น ฆ่าหมดไม่ว่าเบ็นผู้หญิงหรือเด็ก ชาวญวนต้องอพยพหลบหนีเข้าไปอยู่ในป่า ส่วนพวกทหารก็หลบหนีไปอยู่ในค่ายตั้งมั่นเตรียมรบกับเขมร ชาวเขมรลุกขึ้นฆ่าญวนครั้งนี้กระทำพร้อมกันทุกหัวเมืองโดยมิได้นัดหมาย หรือมีหัวหน้าเบ็นผู้นำในการสู้รบกับญวน โดยเฉพาะพวกญวนที่เมืองบริบูรณ์ถูกชาวเขมรฆ่าตายหมดเมืองและที่เมืองกำปงชนัง พวกญวนถูกฆ่า

---

40 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 48 *คำให้การของพญานะราธิดร์* เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2388

ตายเกือบหมดเมืองเช่นเดียวกัน ที่เหลือต้องหลบหนีไปอยู่บ้า[41] นอกจากนั้นชาวเขมรยังช่วยกันจับชาวญวนส่งไปยังกรุงเทพ ฯ หลายครั้ง ครั้งละ 100–200 คน[42] เมืองอื่นที่ชาวเขมรลุกขึ้นฆ่าญวนตายอีกมากมาย เช่น เมืองกำปอด กะพงโสม เบี่ยม พุทไธมาศ ครัง ไพรกะบาด แม้กระทั่งพนมเปญ ซึ่งเป็นเมืองที่ญวนพำนักอาศัยอยู่มากก็ถูกฆ่าตายโดยไม่รู้ตัว[43] ในเขตชนบททหารเขมรเข้าควบคุมไว้ได้ แต่ในเมืองญวนยังมีกองทหารควบคุมสถานการณ์อยู่ นับว่าการที่ชาวเขมรปราบปรามพวกญวนครั้งนี้ เป็นการกวาดล้างครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งที่ชาวเขมรต้องการจะทำลายล้างชาวญวนในเขมรให้หมดไม่มีเหลือ

หลังจากที่ชาวเขมรได้แจ้งเหตุการณ์ไปให้เจ้าพระญาบดินทรเดชาทราบหลายครั้งแล้วแต่ทางไทยก็ยังเงียบอยู่ ยังไม่ยอมส่งกองทัพไปช่วยเขมร ขุนนางเขมรจึงทำหนังสือไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาอีก ขอให้เจ้าพระยาบดินทรเดชานำขุนนางเขมรไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพ ฯ เพื่อ

---

41 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 43 *คำให้การของนายดง* เมื่อ 1 กันยายน 2383

42 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 47

43 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ 1202 เลขที่ 28 *หนังสือจากพญาวงษาอันชิต ถึงพญาสังขะโลก* เมื่อ 12 พฤศจิกายน 2383

กราบบังคมทูลเหตุการณ์ในเมืองเขมรให้ทรงทราบ ครั้งนั้นขุนนางได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพ ฯ และพระองค์ได้ตัดสินพระทัยส่งทัพเข้าช่วยเขมร[44] ในปลายปี พ.ศ. 2383 นั้นเอง นับเป็นระยะเวลาหลายเดือนที่เขมรได้ต่อสู้ญวนด้วยลำพังตนเองโดยไม่มีไทยช่วยเหลือ ญวนไม่สามารถที่จะยกกองทัพใหญ่มาปราบปรามเขมรได้ เนื่องจากตังเกี๋ยกำลังก่อการกบฏต่อเว้ พระเจ้าเทียวตรีจึงละความสนใจจากเขมรชั่วคราว ต้องรวบรวมกองทัพไปปราบตังเกี๋ย[45] ด้วยเหตุนี้เขมรจึงสามารถลุกขึ้นฆ่าฟันพวกญวนได้อย่างสะดวก เขมรกลัวว่าถ้าหากเว้สามารถปราบตังเกี๋ยได้อย่างรวดเร็ว ญวนก็จะส่งทัพมาตีเขมรอีก จึงต้องเร่งขอให้ไทยส่งกองทัพไปช่วยด่วน

ข่าวทัพไทยยกไปช่วยเขมรได้สร้างความปีติยินดีให้แก่ชาวเขมรเป็นอย่างมาก ด้วยคิดว่าฝ่ายไทยจะเป็นผู้มาช่วยให้ชาวเขมรให้พ้นทุกข์ ทัพไทยที่ยกออกจากกรุงเทพ ฯ ไปช่วยเขมรนั้นมุ่งตรงไปยังเมืองอุดงลือไชย* และในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2383

---

44 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 14 *หนังสือจากขุนนางเขมรถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา* ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

45 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 105 *เรื่องราชการทัพเมืองญวน*

* ตอนหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นอุดงมีไชย

ไทยก็ส่งทัพเข้าโจมตีค่ายญวนในดินแดนเขมรเป็นการเริ่มทำสงครามกับญวนอีกเป็นครั้งที่ 2

แม้ว่าชาวเขมรส่วนใหญ่ไม่พอใจญวนและช่วยไทยรบญวนเพื่อขับไล่ญวนออกจากเขมรก็ตาม แต่ก็ยังมีเขมรบางกลุ่มที่กระทำตรงกันข้าม คือช่วยญวนรบไทย เขมรที่เข้ากับญวนและช่วยญวนรบไทยนั้น เป็นพวกนิยมนักองอีมและไม่ชอบไทย เพราะฉะนั้นเมื่อใดที่ไทยทำสงครามกับญวนในดินแดนเขมรแล้วมักปรากฏว่าไทยจะต้องรบกับเขมรที่เป็นเจ้าของบ้านทุกครั้งไปด้วย

การที่เขมรก่อการกบฏและฆ่าญวนตายในครั้งนี้ ทางเมืองญวนพระเจ้าเทียวตรีทรงกล่าวหาว่า องตำกุ๋นข้าหลวงใหญ่ญวนประจำไซ่ง่อนดำเนินนโยบายผิดพลาด คือไปข่มเหงและเบียดเบียนชาวเขมร ทำให้เขมรได้รับความเดือดร้อนจึงก่อการกบฏขึ้น ทรงตำหนิองตำกุ๋นอย่างรุนแรง และได้เรียกองตำกุ๋นกลับไปเมืองเว้ องตำกุ๋นมีความเสียใจที่แผนการของตนในการเข้าปกครองเขมรผิดพลาดและล้มเหลว จึงได้กินยาพิษฆ่าตัวตายที่เมืองโจฎก ในขณะที่เดินทางกลับไปญวนหลังจากที่ถูกเรียกตัวกลับไปยังเว้นั่นเอง[46]

---

46 กรมศิลปากร *คำให้การทัพญวน* หน้า 22

สรุปได้ว่า เขมรได้รับความกดดันจากไทยและญวนตลอดเวลา ทำให้เขมรต้องมีปฏิกริยาโต้ตอบในรูปของการต่อต้านทั้งไทยและญวน ญวนเป็นชาติที่เข้ามาสร้างความเดือดร้อนให้แก่เขมรมากมาย ดังนั้นเขมรจึงต่อต้านญวนอย่างรุนแรงมากกว่าไทย การที่เขมรจะต่อต้านชาติใดนั้น มักจะขึ้นกับสถานการณ์ภายในของเขมรเอง และจะต้องดึงเอาชาติหนึ่งเข้ามาสนับสนุนเขมรให้ต่อต้านอีกชาติหนึ่ง เพราะเขมรไม่สามารถที่จะต่อต้านไทยหรือญวนด้วยลำพังตนเองได้ แท้ที่จริงแล้ว เขมรเป็นชาติรักสงบไม่ต้องการที่จะต่อต้านชาติใดเลย แต่เขมรไม่สามารถดำรงเอกราชอย่างมั่นคงได้ เพราะเหตุ 2 ประการ คือ

1. ไทยและญวนคอยหาโอกาสที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรตลอดเวลา

2. ความแตกแยกในหมู่ขุนนางเขมร ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายที่จำเป็นจะต้องพึ่งไทยและฝ่ายที่จำเป็นจะต้องพึ่งญวน ขุนนางสองฝ่ายต่างก็พยายามแย่งอำนาจกันเองตลอดเวลา

ส่วนประกอบ 2 ประการที่กล่าวมานี้ คือปัจจัยอันสำคัญซึ่งทำให้ไทยและญวนต้องเข้ามาขัดแย้งและทำสงครามกันในดินแดนเขมร ดังจะได้กล่าวในบทต่อไป

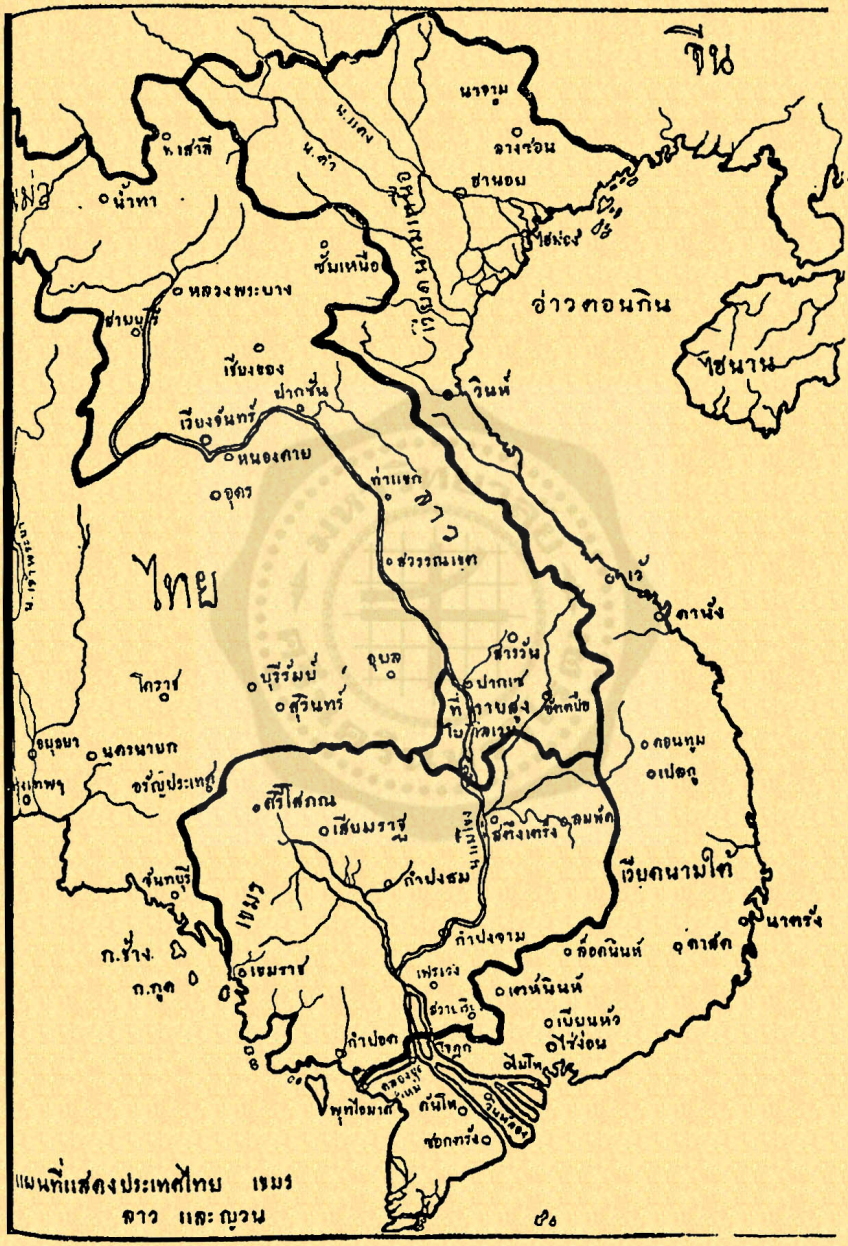
จีน
ไทย
ลาว
อ่าวตอนกิน
ไหหนาน
เวียดนามใต้
นาจาม
ดางซอน
ซานอบ
ไฮม่อง
น้ำทา
หลวงพระบาง
ซำเหนือ
ซำบุใต้
เชียงของ
ปากชั่น
เวียงจันทร์
หนองคาย
อุดร
ท่าแขก
ช่วรรณเขต
วินห์
เว้
ดานัง
โคราช
บุรีรัมย์
สุรินทร์
อุบล
สวรรค์
ปากเซ
ทาบสัง
ตีทคีบ
โพธิสัตว์
กอนทุม
เปอตู
อุบล
นครนายก
อยุธยา
กรุงเทพฯ
อรัญประเทศ
ศรีโสภณ
เสียมราฐ
ชีตึงเตร็ง
ลมพัด
ชลบุรี
กำปงธม
กำปงจาม
ก๊อกนินห์
ญาตรัง
นาตรัง
ก.ช้าง
ก.กูด
เสมราฐ
เฟรเว็ง
เตห์นินห์
ซ่าเตียว
เบียนหัว
ไซ่ง่อน
กำปอต
ชายกุก
ฟูไห
พุทไธมาศ
กันไห
ซ็อกตรัง
แผนที่แสดงประเทศไทย เขมร
ลาว และญวน

บทที่ ๖

สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมร

มูลเหตุของสงคราม

มูลเหตุที่ทำให้เกิดสงครามระหว่าง ไทยกับญวนในสมัยรัตน-โกสินทร์ตอนต้นนั้นเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน และมีมูลเหตุต่อเนื่องกันเรื่อยมา แต่เราอาจกล่าวสรุปได้อย่างกว้าง ๆ ว่ามูลเหตุที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างไทยกับญวน ก็คือการที่ไทยและญวนพยายามแข่งขันกันมีอิทธิพลในเขมรนั่นเอง เพราะต่างฝ่ายต่างถือว่า ตัวเองมีสิทธิที่จะเข้าไปมีอำนาจในเขมร และพยายามกีดกันอีกฝ่ายหนึ่งมิให้เข้าไปยุ่งเกี่ยว เมื่อสองฝ่ายมีผลประโยชน์ขัดกันอย่างรุนแรง ดังนั้นการทำสงครามจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น

ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร และญวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่บทที่ 2 จนถึงบทที่ 5 นั้นก็คือมูลเหตุทั้งหมดที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมร ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นผู้เขียนจะไม่ขอกล่าวซ้ำอีก แต่จะกล่าวถึงมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดสงครามนอกเหนือไปจากที่ได้กล่าวมาแล้ว มูลเหตุเพิ่มเติมที่จะกล่าวถึงมีดังต่อไปนี้ คือ

ก. ปัญหาเรื่องลาว

นอกจากญวนจะพยายามขยายอำนาจเข้าไปในเขมรจนได้รับความสำเร็จ และมีผลทำให้ไทยต้องค่อย ๆ หมดอำนาจในเขมรลงแล้ว ญวนยังได้พยายามขยายอิทธิพลเข้าไปในลาวทุกฝ่าย* อีกด้วย ญวนได้เริ่มขยายอิทธิพลเข้าไปในลาวทุกฝ่าย ตั้งแต่สมัยพระเจ้าเวียดนามยาลองแล้วภายหลังจากที่ญวนได้หมดอำนาจในลาวสมัยที่ญวนเกิดสงครามไกเซิน ครั้นต่อมาญวนรวมประเทศได้สำเร็จในสมัยพระเจ้ายาลอง ญวนก็กลับเข้าไปมีอิทธิพลในลาวอีก

โดยส่วนใหญ่แล้ว ไทยมีอิทธิพลในลาวทุกฝ่ายมากกว่า

---

* หมายถึงลาวอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และลาวฝ่ายที่เคยขึ้นกับญวน

ญวน จะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยยังมีอำนาจเหนือเวียงจันทน์และหลวงพระบางตลอดเวลา แม้ว่าดินแดนสองแห่งนี้จะส่งบรรณาการไปให้ญวนก็ตาม แต่เวียงจันทน์กับหลวงพระบางก็ยังใกล้ชิดกับไทยมากกว่าญวน

ดินแดนลาวที่อยู่ใต้อำนาจของญวนนั้น ได้แก่ดินแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับญวนเพราะญวนได้เข้าไปปกครองโดยตรง ญวนได้แต่งตั้งเจ้าเมืองเหล่านี้และเรียกชื่อตำแหน่งเป็นภาษาญวนหมด ดินแดนลาวที่ญวนเข้าปกครองโดยตรงได้..ก่เมืองตะโปน เมืองแรม เมืองจัน เมืองหาร เมืองพิน เมืองระนอง เมืองเชียงร่ม เมืองผามอง เมืองเหล่านี้ญวนได้ส่งเจ้าหน้าที่มาเรียกเก็บส่วยตามที่กำหนดไว้ โดยมากจะต้องส่งส่วยให้ญวนเป็นสิ่งของเช่น กระบือ ช้าง ขี้ผึ้ง ฯลฯ นอกจากนั้นญวนยังจัดให้มีการสำรวจสำมะโนครัวพลเมืองลาวที่อยู่ใต้อำนาจของญวนเพื่อเก็บภาษี เมืองต่างๆ ที่กล่าวมานี้ ญวนถือว่าญวนมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองโดยตรง ลาวฝ่ายอื่นจะยกมารุกรานไม่ได้ มิฉะนั้นญวนจะส่งกองทัพเข้าช่วยเหลือทันที[1]

---

1 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 15 *เรื่องคำให้การท้าวเพี้ยเมืองตะโปน เมืองวัง เมืองระนอง เรื่องพาครอบครัวหนีไปพึ่งญวน*

ส่วนไทยนั้นมีอิทธิพลเหนือเวียงจันทน์และหลวงพระบาง เมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับเวียงจันทน์และอยู่ใต้อิทธิพลของไทยได้แก่ เมืองหัวพันห้าทั้งหก เมืองพวน เมืองมหาชัย เมืองคำเกิด เมืองคามอง เมืองวัง เมืองพรอง เมืองชุมพร เมืองเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเมืองที่ขึ้นกับเวียงจันทน์ทั้งสิ้น[2]

ญวนไม่ได้คิดหยุดยั้งเพียงแค่เขมร แต่ได้มุ่งขยายอิทธิพลไปยังลาวเวียงจันทน์และหลวงพระบาง ซึ่งขณะนั้นต้องส่งบรรณาการไปให้ญวน 3 ปีต่อ 1 ครั้ง[3] แต่จุดมุ่งหมายของญวนตั้งแต่สมัยพระเจ้ายาลองเป็นต้นไปไม่ได้คิดที่จะให้ลาวส่งแต่บรรณาการไปให้ญวนอย่างเดียว แต่ญวนมุ่งที่จะเข้าปกครองลาวทั้งเวียงจันทน์และหลวงพระบางด้วย ทำให้ญวนต้องแข่งอิทธิพลกับไทยในดินแดนลาว

ครั้นถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ญวนได้เข้าปกครองเขมรเรียบร้อยแล้ว และได้ขจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมรจนหมดสิ้น แผนการขั้นต่อไปของญวนก็คือขยายอำนาจเข้าสู่ลาวทุกฝ่าย เหตุการณ์ที่เปิดโอกาสให้ญวนเข้าแทรก

---

2 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3* ตอนที่ 1 และตอนที่ 2 หน้า 91

3 นายหยอง (ผู้แปล) *พงศาวดารญวน* หน้า 619

แซงในลาวเวียงจันทน์ ก็เนื่องมาจากการเกิดกบฏเจ้าอนุเวียง-จันทน์ เมื่อต้นปี พ.ศ. 2370

เจ้าอนุเป็นเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่มีความสนิทสนมกับญวนมาก และได้เคยส่งทูตไปเยี่ยมเมืองญวนเมื่อตอนที่เจ้าอนุได้ครองเวียงจันทน์ใหม่ ๆ เจ้าอนุจึงหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือจากญวน ในกรณีที่เจ้าอนุต้องการจะกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเวียงจันทน์[4] เหมือนดังที่พระอุทัยราชาได้กำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมร

สาเหตุประการหนึ่ง ที่เจ้าอนุกบฏต่อไทยนั้นก็เนื่องมาจากในปี พ.ศ. 2369 มีข่าวไปถึงเวียงจันทน์ว่า ไทยเกิดบาดหมางกับอังกฤษด้วยเรื่องการเจรจาทำสนธิสัญญา* และอังกฤษกำลังเตรียมทัพเรือจะยกเข้ามายึดกรุงเทพ ฯ[5] ประกอบกับเจ้าอนุไม่พอใจไทยหลายอย่าง และต้องการที่จะประกาศตัวเป็นเอกราช

---

4 กรมศิลปากร *เมืองไทยในรัชกาลที่ 3* (เรียบเรียงจาก Siam Under King Rama III by Walter F. Vella) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระชาติตระการ วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2511 ไม่ปรากฏหน้า

* ในปี พ.ศ. 2368 อังกฤษได้ส่งทูตชื่อ เฮนรี่ เบอร์นี่ย์ เข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยด้วยเรื่องการค้า รัฐมลายู และเรื่องสงครามกับพม่า การเจรจาได้รับผลสำเร็จจนถึงกับมีการทำสนธิสัญญากัน

5 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1189 เลขที่ 11 ฆ. คัดบอกเล่ม 6.

ไม่ยอมขึ้นกับไทยต่อไป เจ้าอนุจึงส่งทัพเข้าโจมตีนครราชสีมา ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2370[6] ในตอนแรกเจ้าอนุประสบความสำเร็จในการยึดหัวเมืองในภาคอีสานของไทยหลายเมือง และยึดนครราชสีมาได้[7] จากนั้นก็ยกกองทัพมุ่งไปตีกรุงเทพ ฯ

ในเดือนมีนาคม ทัพไทยได้ยกออกจากกรุงเทพ ฯ โจมตีทัพเจ้าอนุแตกพ่ายและถอยร่นกลับไปยังเวียงจันทน์ ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2370 ทัพไทยก็ยกเข้าสู่เวียงจันทน์และยึดเวียงจันทน์ได้ ส่วนเจ้าอนุหนีไปพึ่งญวน[8] ญวนได้ฉวยโอกาสเข้าแทรกแซงในเรื่องนี้ทันทีคือ ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2371 ญวนได้ส่งทูตไปยังกรุงเทพ ฯ พร้อมกับเสนอตัวเองเป็นผู้ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างไทยกับเวียงจันทน์ ญวนได้เสนอให้เจ้าอนุส่งบรรณาการมาให้ไทยและให้ขอโทษไทยด้วย[9]

ในขณะเดียวกันญวนก็เริ่มคุกคามไทย โดยแม่ทัพญวนได้กล่าวหาไทยว่า ไทยได้ทำลายเมืองเวียงจันทน์ ทำให้ประชาชน

---

6 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1187 เลขที่ 5 ก.

7 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1188 เลขที่ 19

8 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1189 เลขที่ 4/ข. *จดหมายเหตุว่าด้วยปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์*

9 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1190 เลขที่ 6/ข. *จดหมายเหตุเรื่องเจ้าอนุเวียงจันทน์*

ได้รับความเดือดร้อน จึงขอให้ไทยถอนทหารออกจากเวียง-จันทน์และห้ามล้ำเขตแดนญวนด้วย มิฉะนั้นกองทัพญวนซึ่งมีกำลัง 20,000 คนจะยกเข้าโจมตีไทยทันที[10]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงหวั่นไหวต่อคำกล่าวหาของญวน ทรงดำเนินนโยบายปราบปรามเจ้าอนุต่อไป ไทยดำเนินนโยบายแข็งกร้าวขึ้นก็คงเป็นเพราะไทยเห็นว่าได้ดำเนินนโยบายอ่อนข้อให้ญวนมามากแล้ว และครั้งนี้ก็จะไม่ยอมอ่อนข้อให้แก่ญวนอีกต่อไป แน่นอนที่สุดไทยจะต้องไม่พอใจญวน เพราะญวนได้ทำตนเป็นผู้คุ้มครองเจ้าอนุและสนับสนุนให้เจ้าอนุกบฏต่อไทย บัดนี้ญวนได้เริ่มดำเนินนโยบายแบบเดียวกับที่ให้ความคุ้มครองพระอุทัยราชาแห่งเขมรมาแล้ว ซึ่งไทยจะยอมให้มีเหตุการณ์เหมือนเดิมอีกไม่ได้

เมื่อเจ้าอนุหนีไปพึ่งญวนนั้น ไทยได้ส่งทหารตามจับกุม แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำชับมิให้กองทหารไทยรุกล้ำเข้าไปในเขตแดนญวน เพราะทรงเกรงว่าอาจจะเกิดการกระทบกระทั่งกับฝ่ายญวนได้[11]

ทางฝ่ายญวนก็มิได้ลดความพยายามที่จะเข้าไปแทรกแซงใน

---

10 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3* หน้า 69—70

11 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 111.

บั่ญหาเวียงจันทน์ต่อไปอีก ญวนอ้างว่าเวียงจันทน์เป็นประเทศราชทั้งไทยและญวน แต่เมื่อมีเหตุการณ์วุ่นวายไทยก็มิได้แจ้งให้ญวนทราบ ญวนเห็นว่าไทยกับญวนควรจะร่วมมือกันแก้ไขบั่ญหาเรื่องเวียงจันทน์ น่าสังเกตว่าไทยไม่สนใจที่จะโต้ตอบกับญวนในเรื่องเจ้าอนุมากนัก แสดงว่าไทยต้องการที่จะแก้ไขบั่ญหาด้วยตนเองมากกว่าที่จะคอยปรึกษาญวน เพราะรู้ว่าถ้าหากยิ่งปรึกษากับญวนมากเท่าไรก็ยิ่งเสียเปรียบมากขึ้นเท่านั้น อีกประการหนึ่ง ไทยถือว่าเวียงจันทน์เป็นเมืองขึ้นของไทยแต่ฝ่ายเดียว ไทยไม่ได้รับรองว่าญวนมีอำนาจเหนือเวียงจันทน์ ดังนั้นไทยจึงไม่ต้องการที่จะปรึกษากับญวนเรื่องเวียงจันทน์

ในเดือนกรกฎาคม ญวนก็ได้พาเจ้าอนุมาส่งยังเวียงจันทน์ตามเดิม แต่เจ้าอนุก็ไม่ยอมมาขอโทษต่อทางกรุงเทพฯ เหมือนดังที่ญวนได้เสนอแต่อย่างใด วันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2371 เจ้าอนุก็ก่อการกบฏอีกครั้งหนึ่ง คือส่งทหารเข้าโจมตีหน่วยทหารไทยเล็กๆ ที่ตั้งอยู่เวียงจันทน์โดยไม่รู้ตัว ผลก็คือทหารไทยตายเกือบหมด[12] ครั้งนั้นไทยโกรธเจ้าอนุและญวนมาก ไทยกล่าวหาว่าญวนเป็นผู้วางแผนให้เจ้าอนุโจมตีกองทหารไทย

---

12 เดิม

ทางฝ่ายญวนได้รีบส่งทูตมายังกรุงเทพ ฯ เพื่อขอโทษแทนเจ้าอนุ แต่ญวนก็ยังกล่าวหาว่าไทยเป็นผู้ลงมือโจมตีกองทหารเวียงจันทน์ก่อน ทหารเวียงจันทน์จึงโต้ตอบบ้าง คราวนี้ไทยไม่พึ่งเสียงญวนต่อไป ได้ลงมือปราบเจ้าอนุอย่างเด็ดขาด ไทยได้ส่งทัพเข้าโจมตีกรุงเวียงจันทน์อีกครั้งหนึ่ง เจ้าอนุพยายามจะหนีไปพึ่งญวนเหมือนเช่นเคย แต่ถูกฝ่ายไทยตามไปจับได้และส่งไปลงโทษที่กรุงเทพ ฯ[13] เจ้าอนุถึงแก่กรรมที่กรุงเทพ ฯ นั้นเอง

ในสมัยที่เจ้าอนุมีอำนาจอยู่นั้น เจ้าอนุได้เอาเมืองบางเมืองไปยกให้แก่ญวน เช่น เมืองหัวพันห้าทั้งหก และเมืองพวน เป็นต้น ญวนได้ส่งทัพเข้ารักษาเมืองพวนและจัดการปกครองอย่างใกล้ชิดเป็นเมืองขึ้นของญวนโดยตรง ส่วนเมืองหัวพันห้าทั้งหกนั้นญวนได้จัดการเก็บภาษีเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ใต้การปกครองของญวน[14]

การที่ญวนเข้ายึดดินแดนซึ่งขึ้นกับเวียงจันทน์ไปจากไทย

---

18 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1190 เลขที่ 6/1—8 *เรื่องเจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นกบฏ*

14 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1199 เลขที่ 1 *สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองหนองหาร* เมื่อ 28 พ.ค. พ.ศ. 2380

เช่นนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ไม่พอพระทัยมาก ทรงครุ่นคิดอยู่เสมอที่จะเอาดินแดนลาวซึ่งญวนยึดไปกลับคืน แต่เวลานั้นไทยกับญวนยังเป็นไมตรีกันอยู่จนกระทั่งไทยได้เริ่มทำสงครามกับญวนครั้งแรกแล้ว ต่อมาไทยจึงได้ยกทัพไปตีดินแดนลาวของญวนกลับคืน[15] การที่ญวนยึดดินแดนลาวไปจากไทยนี้จึงเป็นมูลเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งทำให้ไทยต้องทำสงครามกับญวน

เหตุการณ์ที่เจ้าอนุกบฏต่อไทยและญวนพยายามเข้าแทรกแซง แต่ไม่สำเร็จนั้น ยังไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้ญวนโกรธไทยอย่างรุนแรง แต่เหตุการณ์ที่ทำให้ญวนโกรธไทยมากที่สุดก็คือเรื่องแม่ทัพไทยลวงฆ่าพวกญวน

เหตุการณ์ที่ว่านี้เกิดขึ้นก็เนื่องจากทางญวนได้ส่งทูตคณะหนึ่งถือหนังสือมาถึงแม่ทัพไทยที่นครพนมเพื่อปรึกษาเรื่องที่เจ้าอนุฆ่าทหารไทยตายราว 200–300 คน ที่เวียงจันทน์ เรื่องนี้ทางฝ่ายไทยยังเจ็บใจญวนไม่หาย และกล่าวหาว่าญวนเป็นผู้วางแผนให้ลาวฆ่าไทย พอทูตญวนมาถึงนครพนม แม่ทัพไทยคือพระยาวิชิตสงครามก็ได้จัดงานเลี้ยงต้อนรับคณะทูตญวนซึ่งมีอยู่

---

15 เดิม

ราว 50 คน พวกญวนไม่รู้ว่าเป็นแผนการลวงฆ่า จึงมาตามที่ฝ่ายไทยเชิญเลยถูกฝ่ายไทยฆ่าตายเกือบหมด[16]

เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ญวนโกรธไทยมากที่สุดยิ่งกว่าครั้งใด ๆ ญวนได้ส่งทูตมาประท้วงไทยถึงกรุงเทพ ฯ ทันที และเรียกร้องให้ไทยส่งตัวการที่ฆ่าทูตญวนไปให้ญวนพิจารณาโทษ ไทยได้รับปากกับทูตญวนว่าจะสอบสวนเรื่องนี้ให้[17] ครั้นญวนเห็นว่าฝ่ายไทยยังไม่จัดการเรื่องทหารไทยฆ่าทูตญวนแต่อย่างใด ญวนก็มีหนังสือเตือนซ้ำมายังไทยอีก พระราชสาส์นที่พระเจ้ามินมางส่งมายังกรุงเทพ ฯ นั้น มีข้อความประท้วงไทยรุนแรงมาก ญวนกล่าวหาว่าไทยเข้าข้างขุนนางไทยผู้ทำผิดและไม่ยอมลงโทษตามกฎหมาย รวมทั้งได้กล่าวหาทหารไทยว่า ยกทัพล่วงล้ำเขตแดนญวนบ่อย ๆ

ทางฝ่ายไทยก็ยังไม่ได้จัดการแต่อย่างใด ญวนจึงมีหนังสือประท้วงไทยอีก คราวนี้ญวนได้กล่าวหาว่าไทยไม่ได้มีใจสุจริตต่อญวนทั้ง ๆ ที่ญวนได้ซื่อตรงต่อกรุงเทพ ฯ เช่น พม่าชวนญวนยกทัพไปตีกรุงเทพ ฯ เพื่อจะได้แบ่งเขตแดนคนละครึ่ง ญวนก็ไม่ยอมร่วมมือ เรือไทยไปค้าขายเมืองจีนถูกพายุพัดเข้าเขต

---

16 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 85.

17 เดิม หน้า 92

ญวน ญวนก็เอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือให้ นอกจากนั้น พลเมืองในเขตไทยที่อพยพหนีสงครามเข้าเขตญวน ญวนก็ช่วยดูแลให้เสบียงอาหารและยังช่วยส่งกลับบ้านอีกด้วย ญวนได้กล่าวหาเป็นทำนองว่าไทยไม่รู้บุญคุณญวน[18]

ไทยได้ส่งทูตไปเมืองญวนเพื่อชี้แจงในเรื่องที่ทหารไทยฆ่าทูตญวน ไทยได้ตอบญวนไปว่า ญวนได้วางแผนร่วมกับเจ้าอนุฆ่าทหารไทยที่เวียงจันทน์ ครั้นทูตญวนไปที่นครพนม ครั้งนั้นทหารไทยเข้าใจผิดคิดว่าเป็นพวกเจ้าอนุที่เคยลวงฆ่าทหารไทยที่เวียงจันทน์จึงได้ลงมือฆ่าเพื่อแก้แค้นบ้าง ไทยยังบอกอีกว่าทหารไทยที่ถูกฆ่าตายที่เวียงจันทน์นั้นมีจำนวนถึง 200–300 คน ส่วนญวนตายไปเพียง 50 คนเท่านั้น ถึงอย่างไรก็ตามไทยเห็นว่าไทยก็ยังเสียเปรียบญวนอยู่นั่นเอง[19]

ปรากฏว่าทูตไทยที่ไปเมืองญวนในปี 2373 นั้น ทางญวนไม่ยอมต้อนรับเหมือนครั้งก่อน ๆ ไม่ยอมรับสิ่งของที่ไทยนำไปถวายพระเจ้ามินมางและส่งกลับคืน ญวนมีหนังสือยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่าญวนกับไทยจะมีสัมพันธไมตรีกันได้ ก็ต่อเมื่อไทยได้ส่งผู้ทำผิดไปให้ญวนลงโทษเท่านั้น

---

18 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 121–125.

19 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 126–128.

ทูตไทยที่ไปญวนครั้งนี้เป็นทูตชุดสุดท้ายที่ไปเมืองญวนก่อนที่ไทยกับญวนจะเริ่มทำสงครามกัน นับจากนี้ไปไทยกับญวนก็ขาดไมตรีกันมิได้มีความสัมพันธ์กันเหมือนดังแต่ก่อน

บทบาทของญวนในการเข้าแทรกแซงปัญหาลาว ย่อมแสดงให้เห็นว่าญวนมีนโยบายที่จะเข้าไปมีอำนาจในลาวทุกฝ่ายอีก วิธีการดำเนินการของญวนนั้นก็คล้าย ๆ กับวิธีการที่ญวนเข้าไปมีอำนาจในเขมร คือญวนอ้างสิทธิว่าลาวแต่ละฝ่ายเคยเป็นเมืองขึ้นของญวนมาก่อน เพราะฉะนั้นการแก้ไขปัญหาลาวญวนจะต้องมีส่วนรับรู้ด้วย ญวนมีวิธีสนับสนุนเจ้าอนุเวียงจันทน์คล้ายๆ กับตอนที่ญวนสนับสนุนพระอุทัยราชา คือตอนแรกญวนทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยก่อน ต่อมาก็ส่งทหารเข้าคุ้มครอง แต่ในกรณีเจ้าอนุเวียงจันทน์แม้ว่าญวนยังไม่ทันส่งทหารเข้าไปให้ความคุ้มครองเจ้าอนุก็ตาม แต่ก็มีหลักฐานว่าญวนได้เตรียมกำลังทหารไว้แล้ว เพราะขณะที่ไทยกำลังทำสงครามกับเจ้าอนุเวียงจันทน์นั้น ญวนได้เคลื่อนกำลังทัพบกและทัพเรือไปชุมนุมอยู่แถวเมืองพุทไธเพชร โจฎก พุทไธมาศ กำปอด เพื่อคุมเชิงทัพไทยและรอโอกาสอันเหมาะสมที่จะรุกเข้าสู่ลาว[20] และหลักฐาน

---

20 จดหมายเหตุ ร. 8 จ.ศ. 1189 เลขที่ 11 จ *คัดบอกเล่ม 1 ว่าด้วยปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์*

จากพงศาวดารญวนบอกว่าพระเจ้ามินมางได้ส่งทหาร 10,000 คน ยกไปช่วยเจ้าอนุเวียงจันทน์ ทัพญวนยกไปเกือบถึงเวียงจันทน์อยู่แล้ว ก็ได้ข่าวว่าเจ้าอนุแพ้เสียก่อน จึงยกทัพกลับ[21]

การที่ญวนประสบความล้มเหลวในการที่จะเข้าไปมีอิทธิพลในเวียงจันทน์นั้น เป็นเพราะไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงดำเนินนโยบายเข้มแข็งทั้งทางการทูตและการทหาร จะเห็นได้ว่าไทยได้ตัดสินใจอย่างรวดเร็วเคลื่อนทัพเข้าโจมตีเวียงจันทน์ และจับกุมเจ้าอนุโดยไม่พึ่งเสียงทักท้วงจากญวน ไทยคงจะได้บทเรียนจากญวนเป็นอย่างดี สมัยที่ญวนพยายามเข้ายึดครองเขมรและขับไล่ไทยออกไป เพราะครั้งนั้นไทยดำเนินนโยบายแบบลังเลใจไม่กล้าตัดสินใจอย่างเด็ดขาดที่จะปราบพระอุทัยราชา มีข้อคิดอย่างหนึ่งว่า ถ้าหากไทยปราบพระอุทัยราชาเหมือนอย่างปราบเจ้าอนุเวียงจันทน์ คือส่งทัพเข้าโจมตีพนมเปญและจับกุมพระอุทัยราชาตั้งแต่เริ่มแรกแล้วและตั้งพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ที่นิยมไทย บางทีเขมรอาจจะไม่หันไปพึ่งพิงญวน หรือสงครามระหว่างไทยกับญวนอาจจะไม่เกิดขึ้นก็ได้ ถึงอย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ไม่มั่นใจนักว่าจะมีทางเป็นไปได้อย่างแน่นอน

---

21 นายหยอง (ผู้แปล) *พงศาวดารญวน* หน้า 787.

เพราะว่าญวนนั้นคอยหาโอกาสที่จะเข้าไปมีอำนาจในเขมรตลอดเวลา ไม่ว่าพระเจ้าแผ่นดินเขมรจะนิยมไทยหรือนิยมญวน สงครามระหว่างไทยกับญวนจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นก็ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้

ปัญหาเรื่องญวนขยายอิทธิพลเข้าสู่ลาวทุกฝ่าย จึงเป็นปัญหาใหญ่อย่างหนึ่ง ที่ไทยกับญวนต้องบาดหมางกันอย่างรุนแรง ไทยเริ่มมองเห็นว่าญวนไม่ได้เป็นมิตรต่อไทยและพยายามขยายอำนาจเข้าไปในเขตอิทธิพลของไทยอยู่เรื่อย ๆ ถ้าหากไทยไม่หยุดยั้งญวนเอาไว้อีกไม่ช้าประเทศราชของไทยก็จะต้องอยู่ใต้อำนาจของญวนหมด ทางฝ่ายญวนก็มองเห็นว่าไทยไม่ได้เป็นมิตรต่อญวน เพราะไทยได้ฆ่าญวนตายเป็นจำนวนมากแล้วไม่ยอมรับรู้ การที่สองฝ่ายต่างเริ่มมองเห็นอีกฝ่ายหนึ่งไม่ใช่เป็นมิตรเหมือนดังแต่ก่อน แต่ได้กลับกลายมาเป็นศัตรู ทำให้เกิดความหวาดระแวงซึ่งกันและกันเป็นเหตุให้แต่ละฝ่ายจำเป็นต้องหาทางกำจัดอิทธิพลของฝ่ายตรงกันข้าม นี่คือมูลเหตุที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ข. มูลเหตุปัจจุบัน

มูลเหตุปัจจุบันที่มีส่วนผลักดันทำให้ไทยต้องส่งทหารไปรบกับญวนในเขมรนั้น มีอยู่ 2 ประการคือ

(1) มูลเหตุจากเขมร

(2) มูลเหตุจากญวน

(1) *มูลเหตุจากเขมร* มูลเหตุจากเขมรเป็นมูลเหตุที่สำคัญที่สุดในการทำให้ไทยตัดสินใจส่งทหารเข้ารบญวนเป็นครั้งที่ 2 ในเขมร มูลเหตุที่กล่าวถึงนี้ก็คือการที่เขมรได้ก่อการกบฏต่อญวนในปี พ.ศ. 2383 ชาวเขมรได้ลุกขึ้นจับอาวุธเข้าฆ่าชาวญวนตายมากมาย และเรียกร้องให้ไทยส่งทัพไปช่วยและส่งนักองด้วงไปปกครองเขมร การที่ชาวเขมรเรียกร้องดังกล่าวจึงตรงกับความต้องการของไทยซึ่งกำลังรอโอกาสเหมาะ ๆ ที่จะส่งทัพเข้าขับไล่ญวนออกจากเขมร มูลเหตุข้อนี้ผู้เขียนจะไม่กล่าวซ้ำอีกเพราะได้กล่าวมามากในบทที่แล้ว

(2) *มูลเหตุจากญวน* ไทยตัดสินใจส่งทหารเข้ารบกับญวนในครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2376 นั้น ก็เป็นเพราะมีมูลเหตุมาจากญวนนั้นเอง คือทางเมืองญวนได้เกิดกบฏไซ่ง่อน สาเหตุก็เนื่องมาจากในสมัยที่องต๋ากุ๋นเป็นผู้ว่าราชการไซ่ง่อนนั้น องต๋ากุ๋นได้กระทำการต่าง ๆ เป็นที่ขัดพระทัยพระเจ้ามินมางหลายครั้ง

และพระเจ้ามินมางก็ไม่กล้าที่จะว่ากล่าวหรือลงโทษได้ ครั้นองค์กุนถึงแก่อนิจกรรม พระเจ้ามินมางทรงพอพระทัยเป็นอันมาก และทรงถือโอกาสจะลงโทษองค์กุน จึงโปรดให้ตั้งขุนนางคณะหนึ่งพิจารณาโทษองค์กุน ขุนนางลงมติว่าองค์กุนมีความผิดมากสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงพร้อมใจกันตัดสินให้ลงอาญาศพ พงศาวดารญวนบอกถึงการลงโทษองค์กุนว่า "*จึงยกหีบศพเลวังเหยวียดเถื่องกงออกมา แล้วเอาโซ่ตรวนเครื่องจำวางไว้บนหลังหีบศพแล้วก็ลงอาญาตามข้อรับสั่งทุกประการ แล้วจึงยกเอาสิ่งของซึ่งพระราชทานมาให้เซ่นหน้าศพ แล้วยกศพเลวังเหยวียดเถื่องกงไปฝัง*"[22]

พรรคพวกขององค์กุนที่อยู่ไซ่ง่อนต่างก็ไม่พอใจที่พระเจ้ามินมางทรงลงโทษองค์กุนรุนแรงเกินไป ประกอบกับได้ข่าวว่ารัฐบาลที่เว้มีแผนการจะจับเอาพรรคพวกขององค์กุนไปประหารชีวิตหมด ด้วยเหตุนี้พรรคพวกขององค์กุนจึงก่อกบฏยึดเมืองไซ่ง่อน ทางเว้ได้ส่งกำลังทหารจำนวนมากยกมาปราบกบฏไซ่ง่อนในปี พ.ศ. 2375 พวกกบฏได้ขอร้องให้ไทยส่งทัพไปช่วย[23] ไทยเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะขับไล่ญวนออกจากเขมร

---

22 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 778—780.

23 นายหยอง *เล่มเดิม* หน้า 782—783.

จึงได้ส่งทัพไปโจมตีญวนในปี พ.ศ. 2376 ซึ่งเป็นการเริ่มต้นทำสงครามครั้งแรกกับญวน

ค. ส่วนประกอบอื่น ๆ ที่เป็นมูลเหตุทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยทำสงครามกับญวน

ส่วนประกอบอื่น ๆ ที่เป็นมูลเหตุทำให้ไทยต้องทำสงครามกับญวนนั้น อาจสรุปได้ดังนี้ คือ

1. เป็นระยะที่ไทยได้ว่างศึกจากพม่าแล้ว* จึงมีเวลาเตรียมตัวได้อย่างเต็มที่ในการที่จะทำสงครามกับญวน ในดินแดนเขมรได้เป็นระยะเวลานาน โดยไม่ต้องพะวงศึกพม่าเหมือนดังสมัยรัชกาลที่ 2

2. ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นระยะที่เศรษฐกิจของไทยดีขึ้นกว่าสมัยรัชกาลที่ 2 มาก เนื่องจากไทยได้ส่งสินค้าไปขายต่างประเทศเพิ่มขึ้น และพ่อค้าชาวยุโรปและชาวจีนนิยมค้าขายกับไทยมากขึ้น นอกจากนั้นรัฐบาลยังเก็บภาษีจากราษฎรได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยยิ่งกว่าแต่ก่อน ส่วนทางด้านประชาชนเมื่อไม่มีภัยทางด้านสงครามกับพม่า ชาวไทยได้อพยพมาอยู่รวมกันเป็นปึกแผ่น และมีฐานะมั่นคงมากกว่าสมัยรัชกาลที่ 2[24]

---

* พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2369

24 กรมศิลปากร *เมืองไทยในรัชกาลที่ ๓* ไม่ปรากฏหน้า

สรุปได้ว่า การที่ไทยสมัยรัชกาลที่ 3 มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ทำให้ไทยมีความพร้อมที่จะเสี่ยงทำสงครามได้

3. เหตุผลทางด้านส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เนื่องจากพระองค์ทรงเคร่งครัดในพุทธศาสนา เมื่อทรงทราบว่าญวนได้เข้ามาเบียดเบียนพุทธศาสนาในเขมร ทรงกลัวว่าพุทธศาสนาในเขมรจะสูญสิ้น การที่พระองค์โปรดให้ยกทัพไปตีญวนนั้น จุดมุ่งหมายอย่างหนึ่งก็คือเพื่อบ้องกันพุทธศาสนาดังในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นักองด้วง ตอนหนึ่งมีใจความว่า

....พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ทรงสังเวชพระทัยเสียดายบวรพุทธศาสนา สงสารพญาพระเขมรอาณาประชาราษฎร์เมืองเขมรนัก ดำรัสว่าการเป็นไปดังนี้ก็เพราะองจันจนพระศาสนาที่เมืองเขมรจะเสื่อมสูญสิ้น ทรงพระดำริจะรักษาพระบวรพุทธศาสนาเมืองเขมรไว้ให้ถาวรมั่นคง ไม่ให้อ้ายญวนมิจฉาทิษฐิทำลายล้างเสีย.....จะให้เขมรคงชาติคงสกุลอยู่ตามเดิม....[25] และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า *....พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ไม่ต้องพระราชประสงค์ผลประโยชน์สิ่งไรที่ในเมือง*

---

25 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 25 *เรื่องพระยาพิบูลย์กับพระยาพระเขมรเข้ามาขอพระองด้วงออกไปปกครองเมืองเขมร*

เขมร จะเอาแต่พระเกียรติสืบไปภายหน้าว่าทรงกู้เมืองเขมรขึ้นไว้ ไม่ให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญ....[26]

จะเห็นได้ว่า คำกล่าวอ้างในการส่งทัพไปตีเขมรเพื่อป้องกันเกียรติยศของไทยนั้น มักจะเป็นคำกล่าวอ้างที่ไทยใช้บ่อย ๆ มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว เพราะไทยถือว่าการที่ญวนเอาเขมรไปจากไทย และไทยไม่สามารถเอากลับคืนนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของไทย ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินสมัยอยุธยาที่ทรงเข้มแข็งจะไม่ทรงละเว้นที่จะต้องส่งทัพไปตีเขมรเอากลับคืนมาเป็นของไทย ถ้าเขมรประกาศตัวเองเป็นอิสระหรือหันไปพึ่งพิงญวน

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการที่ญวนขยายอำนาจเข้ามายังเขมรนั้น เป็นการแย่งเอาเขมรไปจากไทย ทรงเห็นว่าญวนได้เอารัดเอาเปรียบไทยหลายครั้งและไม่เป็นมิตรต่อไทย ดังในกระแสรับสั่งตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา ตอนหนึ่งกล่าวว่า

"....*วิสัยญวนไม่มีความสุจริต ยกตนข่มท่าน คิดแต่จะเอารัดเอาเปรียบเลียบเลียมเอาทุกครั้งทุกที ตั้งแต่แผ่นดินพระ-*

---

26 เดิม

บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขอเอาเมืองบันทายมาศครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็กันเอาเมืองเขมรไปเป็นสิทธิ์ของตัว มาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ ก็กันเอาเขตแดนเมืองเวียงจันทน์ไปเหลือที่จะทน...."[27]

ที่กล่าวมานี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ทรงพอพระทัยญวนด้วยเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง ทรงเห็นว่าไทยได้ยอมเสียเปรียบญวนมาหลายครั้งแล้ว ฉะนั้น เมื่อมาถึงสมัยของพระองค์ พระองค์จะยอมให้ญวนเหมือนเมื่อครั้งก่อนต่อไปไม่ได้อีกแล้วจำเป็นที่จะต้องตอบโต้ญวนให้รู้จักประมาณตนเสียบ้าง ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงโปรดให้ส่งทัพเข้าโจมตีญวนในเขมร นี่คือมูลเหตุประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 3

อันที่จริงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ก็มิใช่ว่าพระองค์จะทรงนิยมการทำสงครามแต่ที่พระองค์ต้องตัดสินพระทัย ส่งทหารเข้าทำสงครามกับญวนนั้น ก็เป็นเพราะทรงเห็นว่าไม่มีทางหลีกเลี่ยงเป็นอย่างอื่นแล้ว เพราะปัญหาเรื่องลาวเรื่องเขมรได้เป็นปัญหาซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 และตกทอดมาถึงสมัยของ

---

27 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว *ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว* หน้า 152.

พระองค์ จนสุดวิสัยที่จะแก้ไขเป็นอย่างอื่นได้ จะเห็นได้ว่าก่อนที่พระองค์จะตัดสินพระทัยส่งทหารไปรบนั้น ก็ทรงพยายามดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยวิธีสันติอยู่แล้วแต่ไม่ได้ผล ทำให้พระองค์รู้สึกไม่สบายพระทัยมาก ดังในพระราชปรารภตอนหนึ่งที่ตรัสแก่ทูตญวน ซึ่งเข้ามาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งก่อนที่จะทำสงครามกันว่า

"....ข้าเองตั้งแต่ได้ว่าการแผ่นดินมา ก็หามีความสุขไม่ อ้ายพม่าก็มากวนเมืองเขมรก็วุ่นวาย หากว่าเมืองญวนกับเมืองไทยเป็นกันเองจึงให้ตัวคืนมาข้าก็ได้มอบบ้านเมืองให้แล้วคิดว่าจะให้หาเขามาว่ากล่าวจัดแจงเสียให้แล้วสักวันหนึ่ง แล้วพระเจ้าเวียตนามจะว่ากระไรเล่า หรือจะไม่ให้มา....[28]

พิเคราะห์ข้อความที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าพระองค์ไม่มีพระประสงค์ที่จะทำสงครามกับญวนเลย เพียงแต่มีพระประสงค์ที่จะให้เขมรยอมอ่อนน้อมต่อไทยเหมือนเดิม ถ้าหากญวนยอมให้เขมรอ่อนน้อมต่อไทยบ้าง และไม่เข้าไปแทรกแซงในเขมรมากนัก บางทีสงครามระหว่างไทยกับญวนอาจจะไม่เกิดขึ้น

ส่วนทางฝ่ายญวนนั้น เมื่อพิเคราะห์ดูเหตุการณ์แล้ว จะเห็น

---

28 จดหมายเหตุ ร. ๓ ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ ๕๕ *ขื่อสำเนาพระราชปฏิสันถานต้อนรับญวนในการที่ญวนนำศิลาใบเสมาเข้ามาถวาย*

ได้ว่าญวนก็ไม่อยากที่จะทำสงครามกับไทยเหมือนกัน ญวนพยายามหาวิธีหลีกเลี่ยงการทำสงครามกับไทยอยู่เสมอ แต่ว่าพฤติการณ์ของญวนนั้นเองที่ทำให้ไทยเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ไทยจะต้องส่งกองทัพไปรบญวน มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าญวนไม่อยากทำสงครามกับไทยอยู่หลายอย่างคือ

ในปี พ.ศ. 2364 หลวงภักดีวานิช ขุนนางไทยไปสืบราชการที่เมืองญวน ได้พบปะกับองต๋ากุ๋น ผู้ว่าราชการเมืองไซ่ง่อน และองต๋ากุ๋นได้บอกแก่หลวงภักดีวานิช เกี่ยวกับเมืองไทย ตามคำให้การของหลวงภักดีวานิชว่า

"....*องตากุญ** ว่ากับข้าว่า ไทยนี้มีบุญคุณกับญวนนักหนา ใจของข้าคิดจะฉลองพระเดชพระคุณอยู่ จะได้คิดรบนั้นหามิได้ดอก อย่าให้เชื่อคำอ้ายกะเขมร ทำไมกะเขมรมันคอยจะเอาการของมันอยู่ ถ้าสิ้นกะเขมรเหล่านี้เมื่อใด ไทยกับญวนก็จะเป็นผาสุกดอก....เจ้าสองคน** กลับไปทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทราบ ถ้าผู้ใดจะว่าญวนยกไปตีเมืองไทยอย่าให้เชื่อ ถึงจะได้เมืองไทยจะตั้งอยู่ได้หรือ ไทยจะตีได้เมืองญวนเล่าก็หาตั้งอยู่ได้ไม่ แผ่นดินเมืองญวนกว้างขวาง เงินทองผู้คนก็พอใช้ แล้วไทย

---

* คือ องต๋ากุ๋น

** หมายถึงหลวงภักดีวานิช กับนายบุญมี มหาดเล็ก

มีคุณกับญวนเป็นอันมากจะเนรคุณเช่นนั้น เขาจะมินินทาหรือเดี๋ยวนี้ถึงไทยจะยกมาตีเมืองญวนข้าก็จะอดเสียครั้งหนึ่งก่อน หาให้สู้ไม่ ถ้ามาตีถึงสองครั้งจึงจะสู้ และอ้ายตะวันพอนั้น เพราะมันยุไปมาจึงฆ่ามันเสีย ถึงมาดทว่าญวนจะไม่รู้คุณไปคบกับพม่าจะช่วยกันกระหนาบตีเมืองไทย ถึงได้เมืองไทย พม่าจะตั้งอยู่เมืองไทย แดนต่อแดนจะติดกับเมืองญวนไทยผู้มีคุณจะอยู่ต่อแดนกันจะมิดีกว่าพม่าหรือ ญวนก็เรียนหนังสือจีน ใช้กฎหมายของจีน หามีเนรคุณไม่ ถ้าเนรคุณเช่นนั้น เมืองทั้งปวงจะมิถ่มน้ำลายรดหรือ การที่ต่อเรือรบนั้นเป็นอย่างธรรมเนียมไว้รักษาบานเมืองจึงต่อไว้ แต่นั้นลือเข้าไปว่าญวนต่อเรือรบจะไปตีเมืองไทย องตากุญสั่งข้าให้กราบทูลให้ได้ องตากุญจึงว่าเกิดเป็นลูกผู้ชายถ้าคิดอ่านพูด อย่าให้สองพระนครวิวาทแกล้งกันได้จึงจะเป็นชายแท้ แล้วจะเป็นความดีของเจ้าด้วย....[29]

ข้อความที่ยกมาแสดงนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าญวนมีนโยบายต่อไทยอย่างไร ถ้าองตากุนพูดด้วยความจริงใจก็ย่อมแสดงให้เห็นว่า ญวนไม่มีนโยบายที่จะรุกรานไทยเลย และต้องการเป็นมิตรต่อไทยอย่างจริงใจ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าญวนจะไม่

---

29 จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1188 เลขที่ 4 *เรื่องสืบเหตุการณ์ในเมืองญวน*

ทำสงครามกับไทย ถ้าไทยรุกรานเขมร แต่ญวนหมายถึงว่าจะไม่รุกรานดินแดนที่เป็นของไทยแท้ ๆ เท่านั้น หาได้ครอบคลุมไปถึงเมืองเขมรไม่

หลักฐานอีกอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าญวนไม่อยากรบกับไทยก็คือ หลังจากที่ไทยได้พ่ายแพ้ญวนในการทำสงครามครั้งแรกในดินแดนเขมรจนต้องถอยกลับนั้น ต่อมาไทยได้ส่งจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ไปสืบราชการที่เมืองญวนแต่ถูกญวนจับได้ พระเจ้ามินมางทรงทราบจึงโปรดให้ขุนนางญวนปล่อยเชลยไทย พร้อมทั้งมีพระราชสาส์นถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ในพระราชสาส์น พระเจ้ามินมางทรงอ้างว่า พระองค์ได้คิดถึงพระคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ได้ทรงอุปการะพระเจ้ายาลองจนได้บ้านเมือง พระองค์จึงไม่อยากจะสู้รบกับไทย จะเห็นได้ว่า เมื่อไทยยกเข้าตีพุทไธมาศ (หมายถึงการทำสงครามครั้งแรกระหว่างไทยกับญวน ในปี พ.ศ. 2376) ญวนไม่อยากจะสู้จึงถอยให้ ไทยก็ตามไปตีโจฎกอีก ญวนก็ถอยให้อีก เป็นเช่นนี้ถึง 3 ครั้ง ญวนจึงได้คิดสู้ ก็ปรากฏว่าไทยเป็นฝ่ายถอยทัพไปเอง พระเจ้ามินมางทรงอ้างว่า ถ้าพระองค์จะเอาชนะไทยก็คงไม่ยาก เพราะพระองค์มีกำลังทหารถึง 100,000 คน เรือรบอีก 1.000 ลำ แต่ที่พระองค์ไม่ส่งทัพเข้าโจมตีไทย

ถึงขั้นแตกหักนั้น พระองค์ได้อ้างเหตุผลว่า "ญวนถือรับสั่งพระเจ้าเวียดนามยาลองอยู่จึงไม่ได้ไล่ตาม ด้วยพระเจ้าเวียดนามยาลองมีรับสั่งประกาศไว้ให้รู้ทั่วกันทั้งบกทั้งเรือ ให้รักษาแต่เขตแดนไว้อย่าให้ก่อเหตุนอกเขตแดนออกไป บอกกล่าวไว้เป็นคุณชั่วพันปี เพราะฉะนั้นญวนจึงไม่ทำอะไรแก่ไทย"[30]

เจ้าพระยาพิพากรวงศ์ ให้ความเห็นว่าที่ญวนถอยถึง 3 ครั้งนั้นเป็นเพราะญวนสู้ไทยไม่ได้ เนื่องจากมีกำลังทหารน้อยกว่าไทย เพราะถูกเกณฑ์ไปปราบกบฏไซ่ง่อนเสียมากหาใช่ยอมถอยเป็นเพราะไม่อยากจะสู้รบกับไทยไม่[31]

อย่างไรก็ตาม อาจจะกล่าวได้ว่าทั้งไทยและญวนต่างก็ไม่ปรารถนาจะทำสงครามกันด้วยเรื่องเมืองเขมร แต่พฤติการณ์ของญวนในการขยายอำนาจเข้าสู่เขมรและดินแดนลาวทุกฝ่ายนั้นเป็นเพราะญวนถือว่าญวนมีสิทธิที่จะทำเช่นนั้นได้ ไม่ใช่เป็นการรุกรานไทย แต่ทัศนะของไทยนั้น กลับเห็นว่าเป็นพฤติการณ์ที่ไม่ได้แสดงความเป็นมิตรต่อไทย และเป็นผู้แย่งประเทศราชของไทยไปจากไทย ฉะนั้น ไทยจำเป็นที่จะต้องกู้เกียรติยศกลับคืนมา และวิธีการขั้นสุดท้ายที่ไทยนำมาใช้ก็คือส่งกองทัพ

---

30 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 155—156.

31 เดิม หน้า 156

ไปปราบญวน เพราะญวนเป็นต้นเหตุที่ทำให้ไทยต้องเสื่อมเสียเกียรติยศ นี่คือมูลเหตุแห่งการทำสงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมรนั่นเอง

การดำเนินการสงคราม

สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมรนั้น แบ่งได้ 2 ระยะ คือระยะแรกเริ่มเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2376 และระยะที่สองเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2383

สงครามครั้งแรก

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดทัพใหญ่ทั้งทัพบกและทัพเรือ ทัพบกมีกำลังพล 40,000 คน ซึ่งรวมทั้งทหารหัวเมืองด้วย มีเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพ ส่วนทัพเรือมีกำลังพลประมาณ 10,000 คน มีเจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพและยังได้โปรดให้เกณฑ์หัวเมืองลาวตะวันออกจัดเป็นอีกทัพหนึ่งด้วย

ตามแผนการนั้น ทัพบกจะยกเข้าสู่เขมร มุ่งตรงไปตีพนมเปญทละรุกไปถึงไซ่ง่อน ส่วนทัพเรือนั้นจะยกเข้าตีเมืองพุท-

ไธมาศ เข้าทางคลองขุดใหม่* ไปบรรจบกับทัพบกที่ไซ่ง่อน และจะยกเข้าตีไซ่ง่อนพร้อมกัน ส่วนทัพหัวเมืองฝ่ายตะวันออกนั้นให้พระมหาเทพ (บุ๋อม) และพระราชรินทร์ (ขำ) เป็นแม่ทัพยกขึ้นไปตีเมืองแง่อาน หรือล่าน้ำ ซึ่งขึ้นกับญวน จะเห็นได้ว่าแผนการรุกเข้าโจมตีญวนในครั้งนี้มีลักษณะคล้าย ๆ กับการส่งทัพเข้าโจมตีเขมรและญวนในสมัยอยุธยา โดยมีจุดหมายปลายทางคือไซ่ง่อน และถ้ายึดไซ่ง่อนได้สำเร็จก็เท่ากับยึดศูนย์การปกครองของเขมรในญวนได้ เนื่องจากญวนได้ใช้ไซ่ง่อนเป็นศูนย์กลางในการปกครองและควบคุมเขมรตลอดจนขยายอำนาจเข้าไปในเขมร

ทัพไทยได้ยกออกจากกรุงเทพฯ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2376 ซึ่งเป็นระยะต้นฤดูหนาว อากาศเริ่มแห้งแล้งแล้วเหมาะแก่การเคลื่อนทัพ ทัพบกได้รุกผ่านดินแดนเขมรไปอย่างสะดวก เขมรส่งกองทัพไปคอยสะกัดทัพไทยที่โพธิสัตว์ แต่ถูกทัพไทยซึ่งมีกำลังพลมากกว่าตีทัพเขมรแตกพ่ายในชั่วระยะเวลาอันสั้น ทัพบกไทยสามารถเข้ายึดพนมเปญได้ในเวลารวดเร็ว ส่วนพระอุทัยราชานั้นได้อพยพครอบครัวหนีเข้าเขตญวน

---

* เรียนว่า คลองวิ่นเธ

ทางฝ่ายทัพเรือสามารถยึดเมืองพุทไธมาศไว้อย่างง่ายดาย จากนั้นก็เคลื่อนทัพไปตามคลองขุดใหม่ ยึดเมืองโจฎกได้แล้วเข้าตั้งค่ายไว้อย่างมั่นคงที่โจฎก

ทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา เมื่อยึดพนมเปญได้แล้ว ก็ให้นักองอิ่มและนักองด้วงอยู่เกลี้ยกล่อมพวกขุนนางเขมรที่พนมเปญที่แรกเจ้าพระยาบดินทรเดชาตั้งใจจะเดินทัพข้ามลำแม่น้ำโขงที่เมืองบาพนม และเดินบกตรงไปตีไซ่ง่อน ครั้นได้ทราบข่าวว่าเจ้าพระยาพระคลังยึดเมืองโจฎกได้แล้ว จึงเปลี่ยนแผนใหม่ยกทัพลงไปบรรจบกับทัพเจ้าพระยาพระคลังที่โจฎก

หลังจากปรึกษากันแล้วแม่ทัพใหญ่ทั้งสองได้ตกลงเปลี่ยนแผนการรบเสียใหม่ โดยจะเดินทัพร่วมกันไปตีไซ่ง่อนทางเรือแทนที่ต่างคนต่างไป แม่ทัพทั้งสองตกลงเลือกไปทางคลอง ๆ หนึ่งซึ่งลึกพอที่เรือของไทยจะแล่นผ่านไปได้ คลองที่ว่านี้เริ่มต้นจากทางด้านตะวันตกของแม่น้ำโขงลงไปสู่คลองวามะนาว และไปออกทางด้านตะวันออกของแม่น้ำโขงผ่านเมืองสะแดกและล่องโห้ไปยังเมืองสมิถ่อ ส่วนทัพหัวเมืองลาวอันเป็นทัพที่สามนั้น ให้เดินทางบกไปรบไซ่ง่อนต่อไป

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2377 ไทยกับญวนก็เริ่มปะทะกันครั้งแรกที่คลองวามะนาว ทัพไทยก็สามารถเอาชนะทัพญวนได้

ญวนได้ถอยทัพไปตั้งรับทางปากคลองด้านเหนือตามเส้นทางที่จะลงไปเมืองสะแดก

ปลายเดือนมกราคม ทัพบกกับทัพเรือไทยวางแผนที่จะโจมตีค่ายญวนขั้นแตกหักโดยจะเข้าโจมตีพร้อมกัน ครั้นถึงวันที่ 29 มกราคม เจ้าพระยาบดินทรเดชา ก็นำทัพบกโจมตีค่ายญวนที่คลองวามะนาวทางด้านหน้า และให้ทัพเรือโจมตีด้านหลังเพื่อให้ญวนเกิดพะว้าพะวงเพราะต้องทำศึก 2 ด้าน ผลปรากฏว่าทัพบกถูกญวนตีโต้และระดมยิงด้วยปืนใหญ่จนทัพไทยไม่สามารถเข้ายึดได้ ส่วนทัพเรือนั้นไม่ยอมเข้ารบญวนตามที่วางแผน เพราะนายทัพนายกองทัพเรือไทยไม่ยอมรบโดยไม่มีเหตุผล เจ้าพระยาบดินทรเดชาต้องถอนทัพออกมาเพราะได้รับความเสียหายหนัก และรู้สึกโกรธนายทัพนายกองทัพเรือเป็นอันมากที่ไม่ยอมรบถึงกับจะสั่งประหารชีวิต แต่เจ้าพระยาพระคลังคัดค้านว่า ผู้ที่ผิดนั้นมีนายทหารชั้นผู้ใหญ่เป็นจำนวนมาก ถ้าประหารแล้วอาจจะมีภัยข้างหน้าได้ ในที่สุดเจ้าพระยาบดินทรเดชากับเจ้าพระยาพระคลังก็ตกลงจะถอยทัพกลับ[32]

การที่ไทยประสบความล้มเหลวในการตีค่ายญวนในครั้งนี้ได้

---

32 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 129—142.

แสดงให้เห็นว่า ทัพไทยขาดความสามัคคีและขาดการประสานงานกัน บรรดานายทัพนายกองไม่ยอมเชื่อฟังแม่ทัพทำให้ขาดความพร้อมเพรียงที่จะสู้รบ ทัพไทยจำเป็นต้องล่าถอยเพราะขาดกระสุนดินดำและเสบียงอาหาร ความหวังที่จะมีชัยชนะต่อญวนเป็นเรื่องที่เลือนลางเสียแล้ว ประกอบกับภายในอีกหนึ่งเดือนน้ำในคลองและในแม่น้ำจะลดลงมากยากแก่การถอยทัพ เจ้าพระยาพระคลังตกลงใจถอยทัพเรือไปอยู่พุทไธมาศ ส่วนทัพบกยังรักษาเมืองโจฎกอยู่

ในเดือนกุมภาพันธ์ ญวนก็ส่งทัพเรือระดมยิงเมืองโจฎกและเข้าตีหลายครั้ง แต่ไม่สำเร็จ ทัพไทยเห็นว่าเหลือกำลังที่จะสู้รบต่อไป และหมดหวังที่จะมีชัยชนะต่อญวนได้แล้วจึงตัดสินใจถอยทัพออกจากเขมรในเดือนกุมภาพันธ์ ทัพเรือถอยไปตั้งอยู่ที่จันทบุรีพร้อมทั้งกวาดครัวเรือนเมืองพุทไธมาศ กำปงโสม* ได้เล็กน้อย นอกจากนั้นชาวญวนที่เข้ารีตซึ่งถูกเบียดเบียนศาสนาได้ขออพยพตามไปกับทัพเรือไทยด้วย และชาวญวนเข้ารีตเหล่านี้ได้ไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากินที่บ้านเขมร (บ้านญวนสามเสน) ในกรุงเทพฯ ยังได้ปรากฏต่อมาจนถึงทุกวันนี้[๓๓]

---

* บางทีเรียกกำพงโสม หรือกะพงโสม

๓๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 129—142.

ส่วนทัพบกขณะถอยออกจากเขมรนั้น ถูกทัพญวนผสมเขมรตามตีจนแทบจะตั้งตัวไม่ติด โดยเฉพาะพวกกองโจรเขมรได้ใช้ยุทธวิธีซุ่มโจมตี ทำให้ทัพบกไทยซึ่งกำลังอิดโรยอยู่แล้วได้รับความเสียหายหนัก ทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ยกกลับไปถึงพระตะบองในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2377[34] สงครามครั้งแรกนี้ปรากฏว่าไทยประสบความล้มเหลวลงอย่างสิ้นเชิง ไม่สามารถที่จะขับไล่ญวนออกจากเขมรได้ และยิ่งเป็นการทำให้ญวนเข้าปกครองเขมรได้เต็มที่แต่ฝ่ายเดียว

เมื่อทัพไทยถอนออกจากเขมรได้ไม่นานนัก รัฐบาลญวนก็สามารถปราบกบฏยึดไซ่ง่อนคืนมาได้ และทัพญวนยังเข้าควบคุมเมืองเขมรไว้ด้วย ฝ่ายญวนได้วางกำลังไว้อย่างเข้มแข็งตลอดชายแดนเขมรที่อยู่ใต้อำนาจไทยเพื่อป้องกันมิให้ไทยรุกเข้าไปได้อีก

ไทยเตรียมทำสงครามครั้งที่ 2

แม้ว่าไทยจะแพ้ญวนและเขมรในสงครามครั้งแรกแล้วก็ตาม แต่ไทยก็ยังมิได้สิ้นความหวังที่จะหาโอกาสส่งทัพเข้าเขมรขับไล่ญวนต่อไปอีก ระหว่างนี้ไทยได้พยายามปรับปรุงกองทัพให้เข้ม

---

34 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1196 เลขที่ 11 *คำให้การของนายสุก*

แข็งยิ่งขึ้น ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2382 ทางกรุงเทพ ฯ ได้ส่งแม่ทัพคนสำคัญ คือพระยาราชสุภาวดี เดินทางไปยังพระตะบองและเสียมราฐ เพื่อตรวจสอบการป้องกันเมืองทั้งสอง พระยาราชสุภาวดีได้อำนวยการปรับปรุงเมืองทั้งสองเป็นการใหญ่ เช่น จัดให้สร้างป้อม เชิงเทินเพิ่มเติม สร้างโรงเก็บอาวุธ ติดตั้งปืนใหญ่ตามจุดต่าง ๆ และตรวจสอบจำนวนอาวุธ นอกจากนั้นพระยาราชสุภาวดียังสั่งซื้อเกลือจากเมืองกบิลบุรี จันทบุรี และสั่งซื้อข้าวมาตุนไว้ที่พระตะบองและเสียมราฐเป็นจำนวนมาก ไทยได้วางแผนที่จะใช้พระตะบองและเสียมราฐเป็นฐานทัพใหญ่สำหรับส่งทัพและส่งกำลังบำรุงเข้าไปในเขมร[35]

ทางฝ่ายญวนก็คงจะรู้ว่าไทยกำลังเตรียมทัพเพื่อจะยกเข้าโจมตีญวนในเขมรอีก จึงใช้วิธีส่งคนมาลาดตระเวนสืบข่าวทางกองทัพไทย เช่น ใช้กลอุบายแกล้งนำตัวเชลยชาวเขมรไปฆ่าแล้วทำทีเป็นหนีได้ไปเข้ากับฝ่ายไทยเพื่อจะสืบข่าวการเคลื่อนไหวทางทหารของไทยแล้วไปบอกญวน[36]

---

35 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 94 *หนังสือจากพระยาราชสุภาวดี ถึงพญามหาอำมาตย์* เมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2382

36 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 94 *หนังสือจากพระยาราชสุภาวดี ถึงพระยามหาอำมาตย์* เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2382.

ต้นปี พ.ศ. 2383 ไทยได้ประกาศระดมพลครั้งใหญ่ โดยเกณฑ์พลจากหัวเมืองภาคอีสานหลายเมืองส่งไปประจำที่เสียมราฐ ในเดือนมกราคม เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ยกทัพใหญ่ไปถึงพระตะบอง และส่งทหารไปประจำอยู่ตามค่ายต่าง ๆ ซึ่งตั้งอยู่ตามเขตแดนระหว่างไทยกับเขมร มีการปะทะกันประปรายระหว่างหน่วยลาดตระเวนทัพไทยและญวน[37] แต่ยังไม่ได้ลงมือทำสงครามใหญ่ จำนวนทหารที่เตรียมพร้อมที่จะทำสงครามกับญวนมีทั้งสิ้นรวม 5 หมื่นคน เกณฑ์มาจากที่ต่าง ๆ ดังนี้ คือ กรุงเทพ ฯ กับหัวเมือง 10,000 คน นครราชสีมา 10,000 คน หัวเมืองลาวเขมรป่าดง* 30,000 คน รวม 50,000 คน โดยกำหนดเวลาที่จะยกทัพเข้าเขมรในต้นฤดูหนาว พ.ศ. 2383[38]

จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่ของทัพไทยที่ยกไปรบญวนนั้น เป็นทหารเขมรและลาวซึ่งอยู่ตามชนบท ส่วนทหารเขมรในเมืองจริง ๆ นั้นส่วนใหญ่อยู่กับฝ่ายญวน และญวนส่งมารบกับไทยอีกทีหนึ่ง

---

87 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1201 *บันทึกใบบอกเรื่องราชการทัพญวน*

* คำว่า "เขมรป่าดง" น่าจะหมายถึงราษฎรเขมรที่อยู่ตามชายแดนเขตแดนไทย—เขมร

88 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 *บันทึกใบบอกเรื่องราชการทัพญวน*

แผนการของเจ้าพระยาบดินทรเดชาในการโจมตีญวนในเขมรนั้น กำหนดให้จัดทัพใหญ่ขึ้นเป็น 2 ทัพ ทัพหนึ่งให้ยกเข้าตีเขมรตอนเหนือของทะเลสาบเขมร ประกอบด้วยไพร่พลประมาณ 28,000 คน ยกไปทางเมืองสะโทง เมืองกะพงสวาย* จุดหมายปลายทางคือโจมตีค่ายญวนที่เมืองชีแครง ส่วนอีกทัพหนึ่งเป็นทัพที่จะยกเข้าตีด้านใต้ของเขมร ประกอบด้วยกำลังพลซึ่งเป็นลาวและมีนายทัพนายกองเป็นคนไทยควบคุมไป มีจำนวนประมาณ 6,000 คน มุ่งที่จะไปตีเมืองโพธิสัตว์[39]

สงครามครั้งที่สอง

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2383 อากาศเริ่มแห้งแล้งเพราะเป็นต้นฤดูหนาว เจ้าพระยาบดินทรเดชาแม่ทัพบกก็เคลื่อนพลออกจากพระตะบอง และฐานทัพใกล้เคียงเข้าโจมตีญวนในเขมรตามที่วางแผนไว้

หลังจากที่รบพุ่งกันที่เมืองโพธิสัตว์ได้ไม่กี่วัน เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ได้ทราบว่าทางด้านเหนือนั้นทัพญวนได้ต่อต้านทัพไทยอย่างเข้มแข็งจนต้องเสียทีญวนหลายครั้ง ขณะนั้นเจ้า

---

* บางทีเรียกว่า กำพงสวายหรือกำปงสวาย

39 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 213—214.

พระยาบดินทรเดชากำลังล้อมค่ายญวนที่เมืองโพธิสัตว์อยู่ แต่ยังตีไม่สำเร็จ ก็ได้ทราบข่าวว่าญวนกำลังเดินทัพมาช่วยค่ายญวนที่โพธิสัตว์ เจ้าพระยาบดินทรเดชากลัวว่าทัพไทยจะเสียเปรียบญวน จึงรีบเร่งเผด็จศึกโดยเร็วโดยเรียกร้องให้ญวนที่ค่ายโพธิสัตว์ยอมแพ้แต่โดยดี ไทยได้แจ้งให้ญวนทราบว่า ถ้าญวนยอมถอยออกจากเมืองโพธิสัตว์และมีหนังสือถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ยอมรับผิดที่สู้รบกับทัพไทยกับทั้งแจ้งให้ทัพญวนอื่น ๆ ออกจากเขมรกลับเมืองญวนให้หมดแล้ว พวกญวนจะไม่ถูกฆ่าหรือได้รับอันตราย แม่ทัพญวนที่ค่ายโพธิสัตว์ก็ยอมตกลง และได้จัดทำหนังสือสัญญาขึ้นฉบับหนึ่ง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2383 ในหนังสือฉบับนี้แม่ทัพญวนยอมรับผิดทุกประการที่รบกับทัพไทย และสัญญาว่าจะมีหนังสือไปถึงแม่ทัพนายกองญวนขอร้องให้เลิกรบกับทัพไทย และยกกองทัพกลับญวน นอกจากนั้นยังจะมีหนังสือไปกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินญวนขอให้เลิกรบกับไทย และส่งทูตไปติดต่อกับไทยเหมือนดังแต่ก่อน[40]

การที่ไทยสามารถบังคับญวนให้ยอมแพ้ที่โพธิสัตว์ได้ แสดงให้เห็นว่าขวัญของกองทัพไทยมีเหนือกว่าญวน อีกประการหนึ่ง

---

40 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 *หนังสือสัญญาของแม่ทัพญวนที่ค่ายเมืองโพธิสัตว์*

เป็นเพราะเจ้าพระยาบดินทรเดชามีแผนการฉลาด ตามคำเบิดเผย ของเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงเบื้องหลังของการปล่อยญวน 2 พันกว่าคนที่ค่ายโพธิสัตว์หมดสิ้นนั้น ก็เพื่อต้องการแสดงความเป็นไมตรีกับญวนเพื่อจะได้ประวิงเวลามิให้ญวนทำการรุกใหญ่เข้าโจมตีเขมร ซึ่งขณะนั้นยังรวมกันไม่ติด ไทยมีนโยบายที่จะให้เขมรเป็นผู้รบเอง ดังนั้นการประวิงเวลาไว้ก็เพื่อจะได้ให้เขมรมีเวลาเตรียมตัวทำสงครามทัน[41]

ฝ่ายญวนคือองตำกุ๋น ข้าหลวงใหญ่ที่ไซ่ง่อนรู้สึกโกรธแม่ทัพญวนที่ยอมแพ้ไทยมากทั้ง ๆ ที่ทัพญวนได้ยกไปช่วยแล้ว แต่แม่ทัพก็แก้ตัวว่าถ้าหากยังสู้รบกับทัพไทยต่อไปไพร่พลญวนจะตายมากมาย ดังนั้นจึงควรยอมแพ้ดีกว่า[42]

เจ้าพระยาบดินทรเดชามีแผนการที่จะสร้างเมืองโพธิสัตว์เป็นเมืองใหญ่ สำหรับให้นักองด้วงปกครองเป็นศูนย์กลางสำหรับขยายอิทธิพลของนักองด้วงและไทยเข้าสู่เขมร ครั้นเสบียงอาหารในเมืองโพธิสัตว์ขาดแคลนลง เจ้าพระยาบดินทร-

---

41 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในสมัยรัชกาลที่ 3* (ตอนที่ 1 และตอนที่ 2) "หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพระยามหาอำมาตย์ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2384" หน้า 252.

42 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 219—220.

เดชาก็ถอนทัพกลับไปพระตะบอง คงเหลือทหารไว้เพียงกองหนึ่ง กับเหลือเจ้าเมืองไว้ปกครองอีกคนหนึ่งเท่านั้น[43]

สงครามในปี พ.ศ. 2384 ส่วนใหญ่แล้วเป็นชัยชนะของฝ่ายไทย ไทยสามารถเอาชนะญวนได้ทั้งสงครามทางทหารและสงครามจิตวิทยา คือชาวเขมรส่วนใหญ่ยอมรับนับถือนักองด้วงและยินดีให้ความร่วมมือกับไทยสู้รบกับญวน

ขณะนั้นทางเมืองญวนกำลังเกิดความวุ่นวาย เนื่องจากพระเจ้ามินมางสิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ. 2383 โอรสได้ขึ้นครองราชย์แทน ทรงพระนามว่าพระเจ้าเทียวตรี แต่ปรากฏว่าองเกียรอานอนุชาของพระเจ้ามินมางก็อยากได้ราชสมบัติ ทำให้ขุนนางญวนเกิดแบ่งเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งนิยมเทียวตรี อีกฝ่ายหนึ่งนิยมองเกียรอาน แต่ฝ่ายที่นิยมองเกียรอานนั้นมีมากกว่าฝ่ายนิยมเทียวตรี เพราะรังเกียจว่าเทียวตรีเป็นคนดุร้ายชอบทำอะไรตามใจตัวเอง[44]

ต้นปี พ.ศ. 2384 ทั้งสองฝ่ายก็เตรียมทำสงครามกัน ทำให้

---

43 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 *หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพระยามหาอำมาตย์* เมื่อ 19 มกราคม 2384.

44 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 48 *ขื่อศุภอักษรเจ้าเมืองหลวงพระบางเรื่องเกณฑ์นายทัพนายกองไปตีเมืองแถง*

พระเจ้าเทียวตรีต้องเรียกทัพญวนที่ส่งมารบในเขมรบางส่วนกลับไปเมืองญวน และไม่ได้ส่งกลับมาเพิ่มเติมในเขมรอีก[45] จะเห็นว่าแม่ทัพญวนในเขมรได้ขอทหารเพิ่มเติมไปยังไซ่ง่อนและเว้หลายครั้งแต่ไม่ได้รับเพิ่มเติม ด้วยเหตุนี้ทัพญวนจึงเป็นฝ่ายล่าถอย ผิดกับฝ่ายไทยซึ่งสามารถส่งกำลังทหารมาเพิ่มเติมได้อย่างสะดวก และสามารถเกณฑ์ทัพลาวเขมรได้เป็นจำนวนมากมาย อย่างเช่นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2384 ไทยก็สามารถเกณฑ์ทัพเขมรได้ถึง 13,000 คน[46]

ยุทธวิธีที่เขมรมาใช้กับญวนอย่างได้ผลก็คือ ยุทธวิธีกองโจร เนื่องจากเขมรขาดแคลนอาวุธดี ๆ ที่จะใช้รบกับญวนได้ เขมรจึงต้องใช้วิธีการซุ่มโจมตีทัพญวน ด้วยเหตุนี้สงครามใหญ่ ๆ ในปี พ.ศ. 2384 แทบจะไม่มีเลย มีแต่สงครามย่อย ๆ และบทบาทในการรบนั้นส่วนใหญ่เป็นของเขมร ทัพไทยไม่ค่อยจะได้ออกไปสู้รบกับญวนมากนัก คงทำหน้าที่รักษาเมืองใหญ่ ๆ เอาไว้ไม่ให้ข้าศึกตีกลับคืน

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2384 ทัพไทยและเขมรได้รุก

---

45 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 คัดบอกเล่มที่ 38 *หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์* เมื่อ 29 สิงหาคม 2384

46 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 14

คืบหน้าเข้ามาใกล้พนมเปญทุกขณะ และไทยได้เอานักองด้วงมาจัดตั้งรัฐบาลที่อุดงลือไชย ทำให้เขมรพากันละทิ้งญวนไม่สนใจนักองอิมและเจ้าหญิงเขมรที่ญวนเบื่นผู้แต่งตั้งให้เบื่นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ได้พากันไปสมัครเบื่นพรรคพวกนักองด้วงเบื่นจำนวนมาก ทำให้ญวนเริ่มเสียขวัญ ประกอบกับญวนขาดแคลนเสบียงอาหารและเกิดเจ็บบ่วยในกองทัพล้มตายเบื่นจำนวนมาก

ฤดูหนาวบี พ.ศ. 2384 ญวนก็ทิ้งเมืองพนมเปญถอยไปตั้งมั่นที่โจฎก และไม่ลืมที่จะนำเอานักองอิมและเจ้าหญิงเขมรทั้งสามไปด้วย ทัพไทยกับเขมรก็เข้ายึดพนมเปญได้อย่างง่ายดาย นักองด้วงได้ย้ายรัฐบาลจากอุดงลือไชยมาตั้งที่พนมเปญและวางแผนที่จะตีเอาเมืองต่าง ๆ ทางใต้ซึ่งอยู่ใต้อำนาจของญวนกลับคืนมา

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าพระองค์มิได้เสด็จไปบัญชาการรบในแนวหน้าก็ตาม แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ ประกอบกับพระองค์สนพระทัยข่าวคราวการรบในเขมร ทำให้พระองค์ทรงทราบถึงยุทธวิธีต่าง ๆ ที่อาจนำไปใช้ในการวางแผนการรบได้ ประกอบกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาได้กราบบังคมทูลรายงานเหตุการณ์ของการรบไปให้พระองค์ทรงทราบอยู่ทุกระยะ ด้วยเหตุนี้พระองค์ทรงมีกระแสพระราชดำริ

ไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ สั่งทัพเข้าโจมตีทัพญวนโดยเร็ว เนื่องจากทรงมีเหตุผลว่าขณะนั้นทัพญวนที่พนมเปญกำลังอ่อนกำลังลงมาก และถ้าหากทัพญวนถอยไปที่โจฎกแล้ว ก็ให้ทัพไทยตามไปตีญวนถึงโจฎกอย่าให้ตั้งตัวติดได้[47]

นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงมีพระราชดำริให้ถมคลองขุดใหม่เพื่อปิดกั้นมิให้ทัพเรือญวนยกเข้ามาโจมตีไทยได้ ทรงเห็นว่าระยะเวลาที่ควรโจมตีโจฎกก็คือ ในราวเดือนธันวาคม–มกราคม ถ้าช้าจากนั้นไปทัพเรือจะไม่สะดวกในการช่วยเหลือทัพบกเพราะคลื่นลมแรงจัด[48]

แม้ว่าพระองค์จะมีกระแสพระราชดำริในเรื่องเกี่ยวกับสงคราม แต่พระองค์ก็มิได้ทรงบังคับให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ต้องปฏิบัติตาม เพราะพระองค์ได้มอบการบังคับบัญชาให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ อย่างเด็ดขาด ซึ่งเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จะปฏิบัติตามกระแสพระราชดำริก็ได้ ไม่ปฏิบัติตามก็ได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ปฏิบัติตาม

แผนการโจมตีโจฎกฐานทัพใหญ่ของญวนทางด้านใต้ได้รับ

---

47 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1208 เลขที่ ๘ *ขี้อบันทึกกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เรื่องให้คิดอ่านระดมพลเขมรขับไล่กองทัพญวน*

48 เดิม

ความสนใจจากแม่ทัพไทยทั้งสองท่าน คือ เจ้าพระยาพระคลัง และเจ้าพระยาบดินทรเดชา แม่ทัพทั้งสองได้วางแผนร่วมกันคือ จะต้องปิดคลองขุดใหม่หรือคลองวินห์เธซึ่งเป็นทางน้ำอันสำคัญที่จะไปสู่เมืองพนมเปญเสีย[49] เพราะเป็นเส้นทางที่ญวนถนัดในการส่งกำลังเข้าโจมตีพนมเปญ ทัพบกจะรับหน้าที่เข้าโจมตีค่ายทหารญวนที่ตั้งมั่นรักษาแนวคลองนั้นอยู่แล้ว และจะถมคลองนั้นเสียแต่แผนการนี้จะสำเร็จได้ก็ต้องให้ทัพเรือมีส่วนสนับสนุนด้วย คือให้ทัพเรือโจมตีเมืองพุทไธมาศและพร้อม ๆ กันนั้นทัพบกก็จะโจมตีเมืองโจฎก ซึ่งเป็นที่ตั้งรัฐบาลของนักองอีมภายใต้การบงการของญวนอีกด้วย

เมืองโจฎกกับเมืองพุทไธมาศนี้ จัดได้ว่าเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่สำคัญยิ่งของญวนเพราะถ้าญวนเสียสองเมืองนี้ให้แก่ไทยแล้ว ก็เท่ากับว่าได้เปิดเส้นทางอันโล่งสำหรับทัพไทยที่จะยกไปตีไซ่ง่อน ฉะนั้นญวนจึงทุ่มเทกำลังกองทัพเป็นจำนวนมากมาตั้งไว้ที่โจฎก ตามรายงานราชการทัพญวนบอกว่า ในเดือนกันยายน ญวนได้มาตั้งค่ายที่คลองขุดใหม่เป็นจำนวนถึง

---

49 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1203 เลขที่ ๓ *หนังสือเจ้าพระยาพระคลังถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา* เมื่อ ๗ พฤศจิกายน 2384

19 ค่าย แต่ละค่ายมีกำลังระหว่าง 100–200 คน[50] ระหว่างปี พ.ศ. 2384 ญวนได้ทิ้งค่ายซึ่งตั้งอยู่ตามเมืองต่าง ๆ หลายค่าย เนื่องจากไม่สามารถทนต่อความกดดันของกองทัพไทยกับเขมรได้ ทหารญวนที่ถอยทัพได้ไปรวมกำลังกันที่โจฎกเป็นจำนวนมาก[51] นอกจากนั้นญวนยังได้ส่งกองทัพเรือมาชุมนุมอยู่แถวพุทไธมาศเพื่อป้องกันการโจมตีจากทัพเรือไทย เพราะฉะนั้นถ้าไทยจะยึดพุทไธมาศและโจฎกได้ ก็จะต้องเอาชนะทัพเรือญวนให้ได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากมากสำหรับทัพเรือไทย

ญวนรู้ดีว่าไทยมีแผนการที่จะโจมตีโจฎกมาตั้งแต่ปี 2384 แล้ว ดังจะเห็นได้จากแม่ทัพญวนที่เมืองโจฎกได้แจ้งไปทางเมืองเว้ว่า ไทยกับเขมรมีแผนการที่จะโจมตีญวนตั้งแต่พนมเปญเรื่อยไปจนถึงเมืองโจฎก[52] แม่ทัพญวนที่โจฎกได้ขอกำลังทหารเพิ่มเติมไปที่เว้แต่ทางเว้ก็มิได้จัดส่งมาให้แต่อย่างใด การที่ญวนเพิ่มกำลังทหารที่โจฎกเป็นการคุกคามต่อความปลอดภัยของเมืองบ่าสักซึ่งเป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำ ถ้าญวนยึดบ่าสักได้ก็จะเป็นการตัด

---

50 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 คัดบอกเล่ม 38 *หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์* เมื่อ 29 สิงหาคม.

51 เดิม *คำให้การของขุนสักดาสงคราม*

52 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 คัดบอกเล่ม 38 *คำให้การของชาวเขมรว่าด้วยทัพญวน*

เสบียงอาหารทางฝ่ายเขมรและไทย[53] ในทำนองเดียวกันถ้าทัพไทยและเขมรสามารถยึดโจฎกได้ก็จะเป็นการสร้างความปลอดภัยให้แก่พนมเปญ ดังนั้น ศึกชิงเมืองโจฎกจึงเป็นการรบขั้นแตกหักหนหนึ่งในสงครามญวนกับไทย

ในขณะที่ทางฝ่ายไทยกำลังตระเตรียมที่จะโจมตีเมืองโจฎกนั้น ต้องประสบต่ออุปสรรคหลายอย่างและที่ร้ายแรงที่สุดก็คือการขาดเสบียงอาหาร ระหว่างฤดูฝนปี พ.ศ. 2384 การทำสงครามระหว่างไทย เขมร และญวนแทบหยุดชะงัก ฝ่ายไทยต้องเกณฑ์เขมรออกไปทำนาเพื่อหาเสบียงก่อน ซ้ำร้ายเกิดน้ำท่วมใหญ่ทำนาไม่ได้ผล ทำให้ราษฎรได้รับความอดอยาก กองทัพเขมรขาดแคลนทั้งอาวุธกระสุนดินดำที่จะสู้รบกับญวน[54] แต่ทางฝ่ายไทยมีความตั้งใจที่จะเปิดการรุกใหญ่เพื่อขับไล่ญวนให้ถอยออกไปจากเขมรให้จงได้ ในฤดูหนาวปี 2384 จึงได้เร่งเกณฑ์ทัพจากหัวเมืองต่าง ๆ เช่นเมืองอ่างทอง เมืองสิงห์-บุรี เมืองอิน เมืองสรร เมืองชัยนาท เมืองอุทัยธานี เมืองพรม เมืองเพชรบูรณ์ เมืองวิเชียร[55]

---

๕๓ เดิม *คำให้การของขุนศักดาสงคราม*

๕๔ เดิม

๕๕ จดหมายเหตุ ร. ๓ เลขที่ ๑๐ *ขื่อสารตราเรื่องเกณฑ์กองทัพตามหัวเมืองสำหรับใช้ราชการทัพญวน*

ต้นปี พ.ศ. 2385 ทัพญวนเกิดระส่ำระสายเนื่องจากทางเมืองตังเกี๋ยเกิดกบฏต่อเว้ และเกิดสงครามชิงราชสมบัติกันขึ้นระหว่างพระเจ้าเทียวตรีกับองเกียรอาน ทัพญวนในเขมรถูกตัดขาดจากเมืองแม่ ทำให้ขวัญของกองทัพเสื่อมโทรมลง ทางกรุงเทพ ฯ ได้ฉวยโอกาสในขณะนั้นเร่งให้เจ้าพระยายมราชยกกองทัพกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองไปเสริมกำลังทัพไทยในเขมร[56] เพื่อเตรียมการรบรุกครั้งใหญ่

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2385 ทัพเรือไทยภายใต้บังคับบัญชาของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ก็ยกมาถึงนอกฝั่งพุทไธมาศ พร้อม ๆ กับกองทัพบกภายใต้บังคับบัญชาของเจ้าพระยาบดินทรเดชา ซึ่งคุมกำลังทัพ 12,000 คน ยกเข้าประชิดพุทไธมาศกับโจฎก กองทัพทั้งสองก็ยกเข้าโจมตีเมืองพุทไธมาศพร้อม ๆ กัน โดยทัพเรือเบี่นฝ่ายใช้บี่นใหญ่เรือระดมยิงเมืองพุทไธมาศ[57]

ขณะนั้นกองทัพญวนที่รักษาเมืองพุทไธมาศมีอยู่รวม 6,000 คน เริ่มเสียขวัญเนื่องจากทหารญวนบ่วยเบี่นไข้ตายเบี่นจำนวน

---

56 จดหมายเหตุ ร. 3 เลขที่ 10 *คำให้การของชาวญวนว่าด้วยราชการทัพญวน*

57 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *เล่มเดิม* หน้า 249—250

มากรวมทั้งขาดแคลนเสบียงอาหาร ตามคำให้การของชาวญวนเล่าว่า ก่อนที่ทัพบกทัพเรือไทยจะโจมตีพุทไธมาศ แม่ทัพญวนที่พุทไธมาศได้บนบานไว้ว่าถ้าทัพไทยไม่ยกมาตีพุทไธมาศ จะจัดให้มีการแก้บนถึงกับสั่งให้ปลูกโรงงิ้วเตรียมไว้[58]

แม้ว่าญวนจะเสียขวัญ แต่ก็สามารถต้านทานทัพไทยได้อย่างเข้มแข็ง ประกอบกับท้องทะเลแถวเมืองพุทไธมาศเกิดบึ้นบ่วนคลื่นลมแรงจัด กองทัพเรือไทยไม่สามารถปฏิบัติการได้ต้องล่าถอยกลับหลังจากช่วยระดมยิงเมืองพุทไธมาศได้เพียง 9 วันเท่านั้น[59] ตามคำให้การของชาวญวนอ้างว่า ทัพบกและทัพเรือไทยซึ่งมีกำลังรบแบบกำบึ้นฝรั่ง 4 ลำและเรือรบอื่น ๆ อีก 35 ลำ ช่วยกันระดมยิงเมืองพุทไธมาศได้ 9 วันนั้น ทหารญวนเสียชีวิตไปเพียง 13 คน ขณะนั้นทหารญวนที่พุทไธมาศกำลังขวัญเสียได้ขอให้เว้ส่งทัพมาช่วยแต่ก็ไม่เห็นมา ไพร่พลกำลังอดอยากและพากันหนีทัพอยู่เนือง ๆ จวนเจียนจะทิ้งเมืองหนีอยู่แล้ว ก็พอดีทัพเรือไทยเลิกโจมตีเสียก่อน[60] พอทัพเรือถอย

---

58 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ค. *คำให้การของชาวญวนฉบับหลวง*

59 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/จ. คัดบอกเล่ม 11

60 เติม *คำให้การของชาวญวนฉบับยาน*

ทัพบกก็ถอยบ้างและเกิดระส่ำระสายขึ้นในกองทัพพวกเขมรถึงกับหนีทัพไปเฉย ๆ ทัพญวนมีกำลังใจเข้มแข็งขึ้นและเป็นฝ่ายโจมตีทัพไทยบ้าง ผลสุดท้ายทัพบกซึ่งประกอบด้วยทหารไทยและเขมรต้องรีบถอยทัพกลับพนมเปญ ความหวังที่จะโจมตีโจฎกและบีดคลองชุดใหม่จึงต้องล้มเหลวลง

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2385 ญวนได้รับกำลังสนับสนุนจากเมืองแม่เพิ่มเติมมากขึ้นจึงเริ่มเป็นฝ่ายตีโต้บ้าง ทัพญวนตีได้เมืองบ่าสัก เขาเจ็ดยอด บาพนม ทัพเขมรซึ่งทำหน้าที่รักษาเมืองต่างพากันหลบหนีหมดสิ้นโดยไม่ยอมสู้รบกับทัพญวน[61]

ทัพไทยและทัพเขมรเริ่มเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ตามลำดับ ทัพญวนได้โอกาสจึงรุกเข้าสู่พนมเปญอีกครั้งหนึ่งซึ่งเขมรขณะนั้นมีทัพไทยและเขมรร่วมกันรักษาเมืองอยู่ 30,000 คน[62]

เจ้าพระยาบดินทรเดชาเริ่มรู้สึกท้อแท้ใจและหมดกำลังใจลงเนื่องจากการพ่ายแพ้ที่พุทไธมาศและโจฎก เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้กราบบังคมทูลเข้ามายังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เมื่อเดือนสิงหาคม 2385 รายงานถึงการพ่ายแพ้ของฝ่ายไทยอัน

---

61 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/จ. คัดบอกเล่ม 12 *คำให้การของชาวญวนชื่อทัน*

62 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/7 *คำให้การของชาวจีน*

เนื่องมาจากทัพบกกับทัพเรือขาดการประสานงานกัน ดังในคำกราบบังคมทูลรายงานตอนหนึ่งกล่าวว่า "*กองทัพเรือทัพบกไม่นัดหมายกันให้พร้อมกัน ทัพบกมิหมั่นประมาทไม่รู้เท่าทันชั้นเชิงจึงเสียทีกับไอ้ญวน แลกองทัพบกทัพเรือไปกระทำศึกสงครามให้เสียพระเกียรติยศสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว....*" นอกจากนั้นกองทัพยังขาดแคลนเสบียงอาหารไม่มีอาหารที่จะซื้อ ทั้งไพร่พลเขมรและราษฎรต่างพากันอดอยากตามๆกันถึงกับล้มตายเป็นจำนวนมาก การทำนาไม่ได้ผลราษฎรต้องอพยพไปอยู่ป่าหาเผือกหามันมากินกัน....[63]

สงครามครั้งนี้มีเรื่องที่น่าแปลกอีกอย่างหนึ่งคือ นอกจากเขมรจะแบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งช่วยไทยรบญวน และอีกฝ่ายหนึ่งช่วยญวนรบไทยแล้วก็ตาม ก็ยังมีชาวญวนฝ่ายหนึ่งหันมาช่วยไทยรบญวน ญวนพวกนี้คือพวกเข้ารีตถือคริสต์ศาสนาและถูกทางบ้านเมืองเบียดเบียนได้รับความเดือดร้อน จึงคิดที่จะก่อกบฏต่อรัฐบาลญวน จะขอมาพึ่งพิงกับฝ่ายไทย ต้นปี พ.ศ. 2385 หัวหน้าญวนชาวคริสต์ก็ได้เสนอต่อเจ้าพระยาบดินทรเดชา

---

63 เดิม *หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์* เมื่อ 26 สิงหาคม 2385

ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและจะเกณฑ์ชายฉกรรจ์ญวนตามเมืองต่าง ๆ ถึง 6,400 คนช่วยไทยรบ[64] เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้กราบบังคมทูลไปยังกรุงเทพ ฯ ให้ทรงทราบทุกประการ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงมีพระกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ระมัดระวังญวนพวกนี้ให้มากเพราะอาจเป็นไส้ศึกก็ได้ ทางที่ดีแล้วให้นักองด้วงชักชวนชาวญวนเข้ารีตเหล่านี้อพยพเข้าไปอยู่ในเขมรไม่ต้องส่งไปยังกรุงเทพ ฯ[65]

จะเห็นได้ว่า นโยบายของรัชกาลที่ 3 ก็คือต้องการที่จะตัดกำลังฝ่ายญวนให้เหลือน้อยลง เพื่อว่าเขมรจะได้ปลอดภัยจากการคุกคามของญวนแถวชายแดน นั่นคือนโยบายที่จะดึงเอาญวนมาเข้ากับฝ่ายไทยให้มากที่สุด จึงโปรดให้นักองด้วงมีหนังสือไปชักชวนญวนเข้ารีตเหล่านี้ให้อพยพเข้าไปอยู่ในเขตเขมร

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2385 พวกญวนเข้ารีตเหล่านี้ได้ขอให้ไทยส่งกองทัพเข้าช่วยในการสนับสนุนการก่อกบฏ และยังได้ย้ำถึงความซื่อสัตย์ต่อไทยเพราะได้สำนึกบุญคุณไทยเมื่อครั้งที่

---

64 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ก คัดบอกเล่ม 42 *หนังสือเจ้าพระยายมราชถึงพญามหาอำมาตย์* เมื่อ 6 มกราคม 2385

65 *หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์* ไม่ปรากฏวันเดือน ปี

ไทยได้ช่วยองเชียงสือ[66] ไม่ปรากฏหลักฐานว่าไทยได้ส่งกองทัพเข้าช่วยพวกกบฏชาวญวนที่เข้ารีตตามคำขอร้องหรือไม่

ตั้งแต่กลางปี 2385 ถึงปี 2386 สงครามระหว่างไทยกับญวนในเขมรเริ่มเพลาลงแต่ละฝ่ายได้อ่อนกำลังลงพอๆ กัน และมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายการรบใหม่ ทั้งสองฝ่ายต่างมุ่งที่จะรักษาดินแดนที่ตนเองครอบครองไว้มิให้ข้าศึกมาตีเอาไปได้ ระยะนี้สงครามใหญ่ ๆ ยังไม่เกิดขึ้น การที่สงครามเบาบางลงเป็นการเปิดโอกาสให้สองฝ่ายได้ปรับปรุงและจัดกำลังทัพของตนใหม่ รวมทั้งเร่งรีบสะสมเสบียงอาหารไว้สำหรับทำสงครามกันต่อไป เป็นที่น่าสังเกตว่าระยะเวลาที่ว่างศึกนี้ คู่สงครามได้ริเริ่มความคิดที่จะเจรจายุติสงครามกันบ้างแล้ว แต่ยังมิได้ลงมือทำอย่างจริงจัง[67] ส่วนท่าทีของนักองด้วงนั้นอยากที่จะให้ยุติสงครามแต่ฝ่ายไทยเห็นว่าสงครามยังไม่ได้รับผลก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะยังไม่สามารถที่จะขับญวนออกจากเขมรได้ ถึงอย่างไรก็ตามทั้งไทยและญวนต่างก็ฉวยโอกาสในระยะที่เพลาการรบ ทำ

---

66 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ง. *หนังสือจากเจ้าพ่าทะละหะถึงองตาโกแม่ทัพญวน* เมื่อ 9 มีนาคม 2385

67 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ง *คำให้การของชาวญวนชื่อโดยทน*

สงครามจิตวิทยากัน คือต่างฝ่ายต่างมุ่งที่จะแข่งขันสร้างความนิยมให้แก่เขมร และพยายามเกลี้ยกล่อมเขมรให้เข้ามาเป็นพวก ทางฝ่ายไทยก็มีนักองด้วงเป็นตัวชูโรง ฝ่ายญวนก็มีเจ้าหญิงเขมรเป็นตัวชูโรงซึ่งมีลักษณะคล้าย ๆ กับเป็นการประชันกันเพื่อเรียกร้องให้ชาวเขมรหันมานิยมฝ่ายตนให้มากที่สุด

กลางปี พ.ศ. 2388 ญวนก็ได้เพิ่มกำลังกองทัพอย่างขนานใหญ่เพื่อตระเตรียมการรุกรบในฤดูฝนหรือฤดูน้ำท่วมซึ่งเป็นฤดูที่ญวนถนัดรบมากที่สุด ไทยรู้ดีว่าญวนถนัดในการทำสงครามทางเรือ ซึ่งแม่ทัพไทยมักจะพูดเปรียบอยู่บ่อย ๆ ว่าญวนเปรียบได้กับจรเข้ ถ้าได้น้ำแล้วจะมีกำลังโจมตีทัพไทยอย่างสะดวก[68] และสิ่งที่ไทยกลัวมากที่สุดก็คือการโจมตีพนมเปญในฤดูน้ำท่วม เพราะไทยไม่ถนัดในการทำสงครามทางเรือ แต่พนมเปญนั้นเมื่อถึงฤดูน้ำท่วมน้ำจะท่วมเป็นเวลาหลายเดือน ญวนจะใช้ทัพเรือเข้าโจมตีได้อย่างสะดวก

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2388 ญวนก็เตรียมกำลังทัพได้ถึง 20,000 คน เพื่อจะยกเข้าตีพนมเปญซึ่งไทยกำลังรักษาอยู่ ขณะ

---

68 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ง. *ว่าด้วยราชการทัพญวนทางเมืองเขมร*

นั้นในกรุงพนมเปญ พวกขุนนางเขมรบางกลุ่มเริ่มหันไปหาญวน บ้างแล้วและวางแผนที่จะก่อกบฏแต่ถูกจับได้และถูกประหารชีวิต[69] แสดงให้เห็นว่าถ้าสงครามยิ่งยืดเยื้อออกไปเท่าไร ฐานะของไทยก็ยิ่งตกลงทุกที เพราะเขมรเบื่อหน่ายการทำสงครามที่ยืดเยื้อจึงอยากให้ยุติเสียที

ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2388 ญวนก็ส่งทัพใหญ่เข้าโจมตีพนมเปญในขณะที่น้ำกำลังท่วมตามแผนที่วางไว้และสามารถยึดพนมเปญกลับไปเป็นของญวนอีกครั้งหนึ่ง ส่วนทัพไทยพร้อมด้วยนักองด้วงได้ถอยไปตั้งมั่นอยู่ที่อุดงลือไชย[70] ญวนก็ยกทัพมุ่งที่จะตีทัพไทยที่อุดงลือไชยอีก ขณะนั้นทัพไทยเกิดระส่ำระสายไม่สามารถหยุดยั้งทัพญวนได้ บางส่วนต้องถอยทัพกลับไปตั้งรับที่โพธิสัตว์ เจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงกับต้องรีบขอกำลังทัพไปยังกรุงเทพฯ โดยด่วนให้ส่งทัพไปเพิ่มเติมในเขมรอีก 2 หมื่นคน ส่วนทัพญวนได้ฉวยโอกาสตอนที่น้ำท่วมเมืองเสียมราฐส่งกองทัพเข้าโจมตีเสียมราฐและตีเมืองอื่น ๆ ได้อีกหลายเมือง

---

69 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 12 *เรื่องญวนยกกองทัพใหญ่จะมารบไทย*

70 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 33 *เรื่องญวนยกกองทัพทางบกทางเรือมาตีเมืองพนมเปน*

เช่น กำปงตะแบก จโรยตะบอง ลำดวน บาพนม เบี่ยมมีไช กะพงหลวง ฯลฯ[71]

การรบครั้งใหญ่ซึ่งเป็นการรบที่ดุเดือดที่สุดในสงครามระหว่างไทยกับญวนก็คือการรบที่อุดงลือไชย ในเดือนพฤศจิกายน 2388 ซึ่งเป็นการรบขั้นแตกหัก ถ้าหากฝ่ายไทยไม่สามารถหยุดทัพญวนที่อุดงลือไชยได้ ฝ่ายไทยก็มีหวังที่จะถูกขับออกจากเขมร การรบครั้งนี้ทั้งสองฝ่ายต่างได้ทุ่มเทกำลังจำนวนมากเพื่อหวังที่จะชิงความได้เปรียบในสงคราม ญวนได้ส่งกองทัพบกและเรือเข้าโจมตีอุดงลือไชย ซึ่งทัพไทยกำลังเตรียมรับอยู่แล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาสั่งให้ใช้กองทัพช้างซึ่งได้รับการฝึกหัดอย่างดีเข้าตลุยกองทัพญวนและตีกองทัพญวนแตกพ่ายไป ทัพไทยสามารถยึดอาวุธทั้งปืนใหญ่และปืนคาบศิลาจากญวนเป็นจำนวนมาก การรบครั้งนี้นับว่ามีการบาดเจ็บล้มตายมากที่สุดกว่าการรบครั้งใด ตามรายงานข่าวกล่าวว่า เฉพาะทัพญวนทางฝ่ายเดียวได้รับบาดเจ็บล้มตายหลายร้อยคน[72]

นับตั้งแต่ที่ญวนพ่ายแพ้แก่ไทยที่อุดงลือไชยแล้ว ญวนก็เริ่มหมดกำลังใจที่จะทำสงครามต่อไป เพราะทัพไทยสามารถเกณฑ์

---

71 เดิม

72 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 9 *ชื่อคัดบอกเรื่องญวนยกทัพมารบเขมร*

ทัพยกมาเพิ่มเติมได้อีก และต้นฤดูหนาวของปี พ.ศ. 2388 ไทยได้รับกำลังหนุนเพิ่มเติมทำท่าว่าจะรุกรบอีกครั้งหนึ่ง และได้วางแผนที่จะให้กองทัพเขมร ทำหน้าที่คอยตัดการลำเลียงเสบียงอาหารของญวน ดังนั้นถ้าหากญวนจะเอาชนะไทยได้แล้ว ก็จะต้องส่งกำลังกองทัพเพิ่มเติมทั้งกำลังอาวุธและเสบียงอาหารด้วย แต่ญวนขาดสิ่งเหล่านี้ และถ้าจะรบต่อไปก็คงจะต้องเปลืองชีวิตผู้คนอีกมากมาย ประกอบกับญวนได้เริ่มทำสงครามกับฝรั่งเศส[73] แล้วจึงขาดกำลังทัพและอาวุธที่จะใช้สนับสนุนการรุกรบในเขมร ด้วยเหตุนี้ญวนจึงได้เสนอให้มีการเจรจากันเพื่อยุติสงคราม ไทยและเขมรต้องพิจารณาอยู่หลายเดือนกว่าจะเชื่อว่าญวนเสนอมาโดยสุจริตใจ แต่ก็กินเวลาอีกหลายเดือนกว่าจะตกลงกันได้ ยิ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ แล้วยิ่งไม่ทรงเชื่อเลย เพราะญวนได้ทุ่มเทผู้คนและกำลังอาวุธมากมายและไทยก็หาได้มีชัยชนะในสนามรบอย่างเด็ดขาดไม่ ในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็ได้ตกลงให้มีการยุติสงครามกันอย่างเด็ดขาดเมื่อต้นปี พ.ศ. 2390 นับเป็นระยะเวลาที่ไทยกับญวนทำสงครามในดินแดนเขมรเป็นเวลานานถึง 14 ปี

---

73 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 16/1—2 *คัดบอกเจ้าพระยาบดินทร์ เรื่องญวนกับฝรั่งเศสรบกัน*

สงครามจิตวิทยา

นอกจากไทยกับญวนจะได้ทำสงครามกันด้วยอาวุธแล้ว ไทยกับญวนยังได้ทำสงครามจิตวิทยากันอีกด้วย ตลอดเวลาที่ไทยกับญวนทำสงครามกัน ทั้งสองฝ่ายได้พยายามใช้วิธีการต่างๆ สร้างคะแนนนิยมให้แก่ตนเอง เพื่อที่จะดึงเอาเขมรมาเป็นพวกให้ได้มากที่สุด ไทยกับญวนตระหนักดีว่าเขมรในฐานะเป็นเจ้าของบ้าน ถ้าหากฝ่ายใดได้เจ้าของบ้านมาเป็นพรรคพวกแล้วก็มีหวังที่จะเอาชนะสงครามได้โดยง่าย และในทางตรงกันข้าม ถ้าฝ่ายใดไม่ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าของบ้านแล้วก็ไม่มีทางที่จะเอาชนะสงครามได้แน่ ทั้งไทยและญวนต่างได้ประสพการต่อต้านจากเจ้าของบ้านอย่างรุนแรงมาแล้ว คือตอนที่ไทยแพ้ญวนในสงครามครั้งแรกจนต้องถอยทัพกลับ เขมรก็โจมตีไทยซ้ำเติมจนทำให้ทัพไทยได้รับความเสียหายหนัก ส่วนญวนนั้นก็ถูกเขมรก่อการกบฏฆ่าฟันญวนตายเป็นจำนวนมากในระหว่างปี พ.ศ. 2383

การแข่งขันเพื่อทำสงครามจิตวิทยาระหว่างไทยกับญวนได้เริ่มกระทำพร้อม ๆ กับการทำสงครามด้วยการใช้อาวุธ และวิธีการที่ไทยและญวนใช้มากที่สุดก็คือ

ก. วิธีการเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้เข้าเป็นพวก

วิธีการนี้ทั้งสองฝ่ายได้นำออกมาใช้เช่น ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2383 ฝ่ายไทยได้ยกกองทัพไปเกลี้ยกล่อมชาวพระตะบอง ซึ่งอยู่ในค่ายญวนที่พนมเปญปรากฏว่าได้รับผลสำเร็จ ชาวพระตะบองราว 300 คน ได้ผละจากญวนมาเข้ากับฝ่ายไทย[74]

ชาวเขมรหวาดกลัวสงครามจึงพากันไปอยู่ป่า ไทยอยากได้ชาวเขมรไปช่วยไทยรบกับญวน จึงส่งขุนนางเขมรไปเกลี้ยกล่อมราษฎรเขมรที่อาศัยอยู่ตามบ่าดง นำมาเป็นทหารบ้างหรือไม่ก็ให้อพยพกลับมาอยู่ในเมืองซึ่งไทยสามารถยึดคืนมาได้จากญวนบ้าง บางทีก็เกลี้ยกล่อมให้ชาวเขมรให้ทำหน้าที่เป็นผู้สืบข่าว ไปคอยสืบข่าวการเคลื่อนไหวของกองทัพญวนเป็นต้น[75]

ทางฝ่ายญวนก็มีวิธีการเกลี้ยกล่อมเอาเขมรเข้ามาเป็นพวกคล้าย ๆ กับไทยเหมือนกัน เช่น ใช้ให้นักองอิ่ม นักองมี นักองเภา นักองสงวน* เจ้าเขมรที่ญวนกักตัวไว้เป็นพวกเดิน

---

74 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 *หนังสือจากพญาวงษ์ญุฒิถึง พญาณรงค์วิไชย* เมื่อ 14 พฤศจิกายน 2383

75 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 43 *ใบบอกจากพระยาณรงค์วิไชยถึงพระประจินบุรี* เมื่อเดือนกันยายน 2383.

* พระนามนักองสงวนนั้นมีอยู่ 2 องค์ องค์หนึ่งคืออนุชาของพระอุทัยราชา และอีกองค์หนึ่ง คือ ราชบุตรีพระอุทัยราชา นักองสงวนในที่นี้คือราชบุตรีของพระอุทัยราชา

ทางไปเกลี้ยกล่อมตามเมืองต่าง ๆ เพื่อชักชวนให้ชาวเขมรยุติการสู้รบกับญวน และให้หันมาเข้ากับญวน เพื่อขับไล่ไทยออกไป[76] ตอนแรก ๆ ไม่ค่อยได้ผลเพราะชาวเขมรยังเกลียดญวนอย่างรุนแรงอยู่ แต่ตอนปลายสงครามได้ผลมากขึ้นเพราะชาวเขมรเบื่อสงครามและเห็นว่าไทยไม่สามารถที่จะเอาชนะญวนได้

ญวนตั้งนักองมีเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และให้นักองมีจัดตั้งรัฐบาลโดยมีญวนเป็นผู้ควบคุมอยู่เบื้องหลังเพื่อเป็นการโฆษณาว่าญวนไม่ได้เข้าไปปกครองเขมรโดยตรง แต่มีรัฐบาลซึ่งเป็นรัฐบาลของชาวเขมรเอง เมื่อญวนถอยทัพไปอยู่ที่ใดก็จะนำเอารัฐบาลเขมรของญวนไปตั้งที่นั่นด้วย ข้างฝ่ายไทยก็ให้นักองด้วงจัดตั้งรัฐบาลขึ้นบ้าง เมื่อทัพไทยยึดเมืองใดได้ ก็ให้นักองด้วงตั้งรัฐบาลที่นั่นภายใต้การควบคุมของเจ้าพระยาบดินทรเดชา และดำเนินการเกลี้ยกล่อมให้ชาวเขมรหันมานิยมไทย

ข. วิธีการโฆษณาโจมตีฝ่ายตรงกันข้าม

วิธีการนี้ญวนใช้มากที่สุดคือ ส่งขุนนางเขมรที่นิยมญวน

---

76 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1208 เลขที่ 1/ก *หนังสือจากเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์* เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2389

ออกไปประกาศให้ชาวบ้านได้ทราบถึงความไม่ดีของไทย บางที ญวนก็บีดประกาศโจมตีไทยตามที่สาธารณะต่าง ๆ พร้อมทั้งอวดอ้างถึงความดีของญวน ดังมีเหตุการณ์ต่อไปนี้คือ

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2388 ญวนก็ออกประกาศโจมตีไทยไปทั่วเขมร กล่าวหาว่าไทยไม่มีสัจจะหลอกลวงญวน เมื่อไทยเข้าไปยึดพนมเปญก็พยายามกอบโกยเอาผลประโยชน์ไปจากเขมรมากมาย เขมรอยู่ใต้การปกครองของไทยได้รับความเดือดร้อนยิ่งกว่าญวน เพราะไทยไม่สนใจที่จะปราบโจรผู้ร้ายซึ่งปล้นฆ่าชาวเขมรตายไปมากมาย ญวนยังได้กล่าวอีกว่าการที่ญวนยกทัพมารบไทยครั้งนี้เป็นเพราะประชาชนและขุนนางเขมรได้รับความเดือดร้อนและเรียกร้องให้ส่งกองทัพเข้ามาช่วย ญวนไม่มีเจตนาร้ายต่อเขมร แต่ต้องการที่จะปราบไทยเท่านั้น จึงขอให้ชาวเขมรร่วมมือกับญวนขับไล่ไทยออกไป ถ้าชาวเขมรคนใดฆ่าพื้นคนไทยตายได้หรือยึดอาวุธจากไทยได้ ญวนก็จะปูนบำเหน็จรางวัลให้และชาวเขมรคนใดหลงผิดไปแล้ว ถ้ากลับมาหาญวนใหม่ ญวนก็จะไม่เอาโทษแต่ประการใด ถ้าทหารญวนคนใดข่มเหงชาวเขมรหรือลักทรัพย์ของชาวเขมร ถูกจับได้ญวนจะลงโทษอย่างหนักถึงขั้นประหารชีวิต นอกจากนั้นญวนยังประกาศ

อีกว่า ถ้าหากเขมรร่วมมือกับญวนขับไล่ไทยออกไปได้สำเร็จ แล้วญวนจะตั้งนักองด้วงเป็นกษัตริย์[77]

ข้อความที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าญวนใช้จิตวิทยาที่สูงมากในการเกลี้ยกล่อมเขมรให้เข้าเป็นพวก โดยเฉพาะการที่ญวนประกาศจะให้นักองด้วงเป็นกษัตริย์นั้นเป็นเพราะญวนรู้ว่า ชาวเขมรนิยมนักองด้วงมากกว่านักองอิ่มหรือเจ้าหญิง ดังนั้นญวนจึงคิดเปลี่ยนใจจะให้นักองด้วงเป็นกษัตริย์แทน เพื่อจะให้ชาวเขมรนิยมญวนด้วย

ในระหว่างปี พ.ศ. 2376 นอกจากไทยจะส่งทัพเข้าโจมตีญวนในเขมรแล้ว ไทยยังส่งกองทัพเข้าตีหัวเมืองลาวซึ่งขึ้นกับญวนอีกด้วย เมืองที่ไทยส่งทัพเข้าตีได้แก่เมืองคำเกิด เมืองคำมวน เมืองพวน เมืองแถง เมืองหัวพันห้าทั้งหก* เมืองเหล่านี้ได้ไปขึ้นกับญวนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 และสมัยที่เจ้าอนุแห่งเวียงจันทน์ก่อการกบฏ[78] ทัพไทยที่ยกไปตีครั้งนั้นยังไม่ทัน

---

77 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 12 *คำแปลหนังสือญวนว่าด้วยญวนยกกองทัพจะมารบไทย*

* ได้แก่เมืองเหยิม เมืองเชียงคอ เมืองซำเหนือ เมืองซำใต้ เมืองโสย เมืองซอน

78 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี* "หนังสือของเจ้าพระยาจักรี ถึงเจ้าพระยาแพร่ พระยาน่าน เมื่อเดือนอ้นวาคม 2376" หน้า 262—270

ได้ลงมือรบ หัวเมืองลาวที่ขึ้นกับญวนเหล่านี้ก็ยอมอ่อนน้อมแต่โดยดี[79] หลังจากนั้นมาญวนก็อยากที่จะกลับไปมีอิทธิพลเหนือหัวเมืองลาวที่ขึ้นกับเวียงจันทน์และหลวงพระบางอีก ญวนจึงมีหนังสือไปถึงหัวเมืองต่าง ๆ ประกาศโจมตีไทยและชักชวนให้เมืองต่าง ๆ ดังกล่าวให้หันมานิยมญวน ความตอนหนึ่งในหนังสือที่ญวนประกาศโจมตีไทยว่า

.....ไทยหาตั้งอยู่ในยุติธรรมไม่ ไม่มีเหตุ ไม่มีวิวาท ยกกองทัพมาตีเมืองญวน เบียดเบียนหัวเมืองทั้งปวง ได้สู้รบกับกองทัพญวน กองทัพไทยไปถึงไหน ก็เผาบ้านเผาเมืองกวาดต้อนเอาครอบครัวผู้คนไปเป็นกำลัง ไปถึงไหนก็ทำดังนั้นทุกเมือง พวกลาวหลงเชื่อหาทันคิดไม่ เข้าเกลี้ยกล่อมให้ใช้สอยความรู้ไปถึงเจ้าเวียตนาม จึงให้ยกทัพใหญ่มาปราบปราม...เราเห็นว่าเจ้าเวียตนามเจ้าของเราใจบุญ มีความเมตตาทั่วกัน แต่ก่อนมาหัวเมืองทั้งปวงได้พึ่งบุญชื่นชมอยู่เย็นเป็นสุขมาช้านาน[80]

ญวนได้โฆษณาว่า ญวนได้ฆ่าไทยตายนับเป็นจำนวนหมื่น

---

79 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓* "หนังสือจากเจ้าพระยาธรรมาธิบดีถึงเจ้าเมืองหัวพันห้าทั้งหก" เมื่อ 21 พฤศจิกายน 2378 หน้า 91—102.

80 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี* หน้า 276—277.

คน จึงขอให้ชาวลาวอย่าได้เกรงกลัวไทยต่อไป เพราะไทยได้กดขี่ชาวลาวมานานแล้ว ญวนได้ยุยงให้ชาวลาวร่วมมือกับญวนขับไล่ไทยออกไปจากทุกหัวเมืองลาว ถึงอย่างไรก็ตามญวนก็อดที่จะโฆษณาให้แก่ตัวเองไม่ได้ว่าเป็นผู้มีความเมตตาและมีเจตนาดีต่อชาวลาว[81]

วิธีการโฆษณาโจมตีฝ่ายตรงกันข้ามให้ได้รับความเสียหายโดยหวังที่จะดึงเอาประชาชนเป็นพวกนั้น สังเกตพบว่าญวนใช้บ่อย ๆ ส่วนทางฝ่ายไทยนั้นเข้าใจว่าคงจะใช้วิธีการเช่นนี้เหมือนกัน แต่ผู้เขียนยังไม่พบเอกสารที่เป็นใบประกาศโฆษณาโจมตีญวนของไทยเลย

ค. ไทยกับญวนแข่งขันกันสร้างความดีให้แก่เขมร

วิธีการที่ญวนใช้ในการสร้างความนิยมให้แก่ชาวเขมรอีกอย่างหนึ่งก็คือ พยายามสร้างความดี แสดงความเห็นอกเห็นใจและพยายามบั่นเบาความเดือดร้อนของชาวเขมร อันที่จริงชาวเขมรไม่อยากที่จะทำสงครามเลย แต่การที่ชาวเขมรก่อการกบฏและฆ่าฟันชาวญวนตายมากมายนั้น เป็นเพราะเขมรหมดความอดทนต่อการกดขี่ของญวน และการที่ดึงไทยเข้ามาช่วยนั้นก็

---

81 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี* หน้า 279—280.

เป็นเพราะว่าเขมรแต่เพียงลำพังไม่สามารถขับไล่ญวนออกไปได้ จึงต้องการให้ไทยช่วยขับไล่ญวนออกไปจากดินแดนเขมร ฉะนั้น เมื่อไทยกับญวนรบกันนาน ๆ เข้าชาวเขมรก็รู้สึกเบื่อหน่ายเนื่องจากชาวเขมรได้รับความอดอยากทำมาหากินไม่ได้ บ้านเมืองเสียหาย ซ้ำร้ายเกิดโรคระบาดตายกันมากมาย ในระยะหลัง ๆ ชาวเขมรจึงหนีเข้าป่าไม่ยอมรบ บางทีก็หนีเข้ากับฝ่ายญวนก็มี ทัพเขมรที่ไทยส่งไปรบญวนระยะหลัง ๆ นั้นมักจะพ่ายแพ้ญวนบ่อย ๆ บางทีก็หนีทัพทิ้งหน้าที่หมดทั้งกองทัพก็มี

ด้วยเหตุนี้เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงต้องหาวิธีในการบำรุงขวัญของชาวเขมรมิให้เปลี่ยนแปลงไปเข้ากับฝ่ายญวน เพราะฝ่ายญวนก็ใช้วิธีการเอาใจชาวเขมรอยู่แล้ว และถ้าหากชาวเขมรหันไปนิยมญวนหมด ทัพไทยจะไม่มีทางเอาชนะญวนได้ ในระหว่างสงครามไทยได้สร้างความดีให้แก่ชาวเขมรหลายอย่างเช่น

การทำบุญทางศาสนา

สมัยที่ญวนปกครองเขมรญวนได้ทำลายวัดวาอารามของชาวเขมรไปเป็นจำนวนมาก พระสงฆ์ทางพุทธศาสนาได้รับความอดอยากต้องหลบหนีเข้าป่าไม่มีเวลาปฏิบัติกิจทางศาสนา เมื่อทัพไทยไปยึดเมืองจากญวนได้ เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ให้มีการ

ทอดกฐินตามวัดในเมืองต่าง ๆ เป็นการฟื้นฟูบูรณะพุทธศาสนาขึ้นมาอีก[82]

นอกจากเจ้าพระยาบดินทรเดชาจะจัดทอดกฐินแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ยังโปรดพระราชทานสิ่งของมาให้นักองด้วงจัดทอดกฐินอีกด้วย[83] การที่ไทยได้ช่วยเหลือเกื้อกูลทางศาสนาในเขมร นับว่าเป็นการสร้างความผูกพันทางจิตใจอย่างลึกซึ้ง เพราะไทยเป็นชาตินับถือพุทธศาสนาลัทธิหีนยานเช่นเดียวกับชาวเขมร สิ่งนี้เองที่ทำให้ไทยสามารถสร้างความเป็นมิตรกับชาวเขมรได้ดีกว่าญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงวิตกในการที่ญวนได้เบียดเบียนพุทธศาสนาในเขมร ทรงเป็นห่วงว่าพุทธศาสนาในเขมรอาจจะเสื่อมสูญ ด้วยเหตุนี้เมื่อทัพไทยสามารถยึดเมืองในเขมรคืนจากญวนได้ จึงทรงถือนโยบายรื้อฟื้นและส่งเสริมพุทธศาสนาเป็นเรื่องสำคัญมากทีเดียว

เขมรได้รับความอดอยากขาดแคลนอาหารถึงขนาดอดตายก็มี ไทยได้ช่วยเหลือชาวเขมรอย่างมากมายในการส่งเสบียงอาหารมาให้เป็นประจำ แต่ก็นับว่าเป็นผลดีแก่ไทย เพราะถ้าไทยไม่

---

82 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 7 *ข้อสารตราเจ้าพระยาจักรีตอบเรื่องเจ้าพญาบดินทร์รับผ้าไตรไปทำบุญ และทอดกฐินวัดแขวงเมืองเขมร*

83 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 *หนังสือจากพระยาศรีหเทพถึงพระยาพิพัทโกษา* เมื่อ 24 กรกฎาคม 2385

ส่งเสบียงอาหารมาให้เขมรก็ไม่เต็มใจรบ และพากันหนีไปอยู่ป่าเพื่อหาอาหาร ไทยก็จะขาดแคลนกำลังทัพเขมร ซึ่งรับหน้าที่ในการรบไม่น้อยกว่าไทยเลย

ในปี พ.ศ. 2385 เป็นระยะที่เขมรขาดแคลนอาหารมาก เพราะทำนาไม่ได้ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงจัดหาเงินซื้อข้าวจากเมืองต่าง ๆ เช่น จำปาศักดิ์ ศรีทันดร อัตบือ เชียงแตง กระแจะ ฯลฯ ส่งไปแจกจ่ายให้แก่ชาวเขมรที่ยากจน ส่วนทางกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเป็นห่วงชาวเขมรที่ได้รับความอดอยาก จึงโปรดให้ส่งข้าว เกลือ จำนวนมากไปยังเขมรเพื่อให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ นำไปแจกจ่ายแก่ชาวเขมรและกองทัพไทย[84] และในปี พ.ศ. 2386 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯก็โปรด ฯ พระราชทานข้าวสารและเกลือเป็นจำนวนมาก รวมทั้งขนมเข่งอีก 32,000 เข่ง พระราชทานให้แก่กองทัพและชาวเขมรที่อดอยาก[85] นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ในการที่พระเจ้าแผ่นดินไทยได้ทรงมีพระเมตตาแก่ชาวเขมรเป็นอย่างดี

---

84 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 *หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์* เมื่อ 24 กรกฎาคม 2385

85 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 4/ก *จดหมายเหตุว่าด้วยเรื่องจัดข้าวเกลือส่งกองทัพเจ้าพระยาบดินทร์*

ส่วนทางฝ่ายญวนนั้นก็มีวิธีดึงดูดใจชาวเขมรให้หันเข้ามานิยมญวนไม่แพ้ไทย ญวนรู้ว่าเขมรกำลังขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค และไม่มีสถานที่จะซื้อขายกันเนื่องจากเป็นเวลาสงคราม ด้วยเหตุนี้วิธีการช่วยเหลือของญวนก็คือเปิดตลาดการค้า เพื่อให้ชาวญวนชาวเขมรได้เข้ามาค้าขายกันในตลาด นับว่าญวนมีความคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้หลักการทางเศรษฐกิจเข้าช่วย ซึ่งต่างไปจากไทย เพราะไทยใช้หลักการทางศาสนาและการบริจาคในการสร้างความดี จึงเห็นได้ว่าทั้งไทยและญวนต่างก็มีวิธีการช่วยเหลือเขมรแตกต่างกันไปตามนิสัยของชาวไทยกับชาวญวน ซึ่งมักจะมีอะไรบางอย่างที่ไม่ใคร่เหมือนกัน

ความจริงชาวเขมรก็อยากที่จะค้าขายกับญวน เพราะหลังจากที่เขมรกบฏต่อญวน การค้าขายระหว่างญวนกับเขมรหยุดชงักลง มารดานักองด้วงและเจ้าหญิงเขมรได้มีหนังสือไปถวายแก่พระเจ้าเทียวตรี ทูลขอให้พระเจ้าเทียวตรีทรงอนุญาตให้ญวนกับเขมรค้าขายกัน พระเจ้าเทียวตรีทรงอนุญาตตามที่ขอ ญวนจึงเปิดตลาดการค้าขึ้นตามเมืองต่างๆ ในเขมรหลายแห่งที่อยู่ใกล้

กับเขตแดนญวน เช่น ที่เมืองโจฎก กองฟา เบียมสวาย เมียนเดียน รำกอร ฯลฯ[86]

รัฐบาลญวนได้อ้างเหตุผลในการอนุญาตให้ญวนกับเขมรค้าขายกันได้นั้นเป็นเพราะพระเจ้าแผ่นดินญวนมีพระทัยเมตตาสงสารชาวเขมรที่ได้รับความอดอยาก ญวนได้ฉวยโอกาสในขณะที่ชาวเขมรไปชุมนุมซื้อขายกันในตลาดเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้นิยมญวน[87] นับว่าญวนมีความคิดอ่านในการใช้หลักจิตวิทยาได้เก่งทีเดียว เพราะถ้าญวนเปิดตลาดการค้าที่ไหนก็จะเป็นสิ่งดึงดูดใจให้ชาวบ้านอพยพไปอยู่ที่นั่น โดยวิธีนี้ญวนก็ไม่ต้องไปกวาดต้อนชาวเขมรให้เข้ามาอยู่ในเขตญวนเหมือนอย่างไทยที่ชอบกวาดต้อนชาวเขมร หรือชาวลาวเข้าไปอยู่ในเขตไทยบ่อยๆ ชาวเขมรก็จะอพยพไปอยู่ใต้ความคุ้มครองของญวนเอง ซึ่งเป็นวิธีการที่ตัดกำลังไทยได้อย่างหนึ่ง

ทางฝ่ายเจ้าพระยาบดินทร์ฯ และนักองด้วงมีความเห็นพ้องต้องกันว่า การที่ญวนเปิดตลาดค้าขายนั้นเป็นกลวิธีอย่างหนึ่ง

---

86 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 7

87 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 5 *คำแปลหนังสือญวนถึงพระยากลาโหม เรื่องให้พระยาพระเขมรราษฎรกลับใจไปอ่อนน้อม* เมื่อ 15 ตุลาคม 2387.

ของญวนที่ต้องการใช้เป็นเครื่องมือในการเกลี้ยกล่อมเขมรให้เข้ามาเป็นพวกญวน และญวนบั๊นเรื่องที่มารดานักองด้วงและเจ้าหญิงเขมรขอให้ญวนเบิดตลาดขึ้นมาเอง[88] เจ้าพระยาบดินทร์ฯ จึงวางแผนที่จะทำลายแผนการของญวนโดยการออกหนังสือแจ้งไปยังเจ้าเมืองเขมรต่างๆ ว่าอย่าไว้ใจพวกญวนเป็นอันขาด และเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ก็วางแผนซ้อนกลญวนอีกทีหนึ่ง คือปล่อยให้ญวนเข้ามาค้าขายตามใจชอบ โดยเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ สั่งนักองด้วงมิให้จับกุมพวกญวนที่เข้ามาค้าขายและห้ามชาวเขมรซื้อของญวน ครั้นได้โอกาสเจ้าพระยาบดินทร์ก็สั่งไปยังนายทัพเขมรให้คุมพวกเข้าปล้นโจมตีญวนที่เข้ามาค้าขาย เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2386 เผาบ้านร้านค้าพวกญวนพินาศสิ้น พวกญวนถูกฆ่าตายไปจำนวนมาก

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ทั้งไทยและญวนต่างได้มีบทบาทในการแข่งขันเพื่อสร้างคะแนนนิยมให้แก่ตัวเอง และเพื่อที่จะดึงเอาเขมรเข้ามาเป็นพวก และญวนได้ใช้กลวิธีต่าง ๆ กัน เพื่อที่จะเอาชัยชนะกันไม่ใช่ด้วยกำลังอาวุธอย่างเดียวแต่ด้วยวิธีสร้างความนิยมทางด้านจิตใจ นโยบายของไทยกับญวนนั้นมีตรง

---

88 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 7

กันข้อหนึ่งก็คือ จะต้องเอาเขมรให้เข้ามาเป็นพวกให้ได้[89] นอกจากญวนจะมีวิธีการสร้างคะแนนนิยมโดยการกระทำความดีแล้ว ญวนยังใช้วิธีการข่มขู่ชาวเขมรอีกด้วย เช่นขู่ว่าถ้าชาวเขมรไม่ยอมรับเจ้าหญิงเขมรเป็นกษัตริย์ก็จะฆ่าชาวเขมรให้ตายหมดสิ้น หรือไม่ก็ขู่ว่าถ้าชาวเขมรไม่มาเข้ากับฝ่ายญวนจะถูกฆ่า[90] ฯลฯ นอกจากนั้นญวนยังส่งสายลับมาสืบข่าวถึงกรุงเทพฯ เพื่อสืบข่าวความเคลื่อนไหวของกองทัพไทยและรัฐบาลไทยสำหรับจะได้รายงานไปยังรัฐบาลญวนให้ทราบ[91]

จะเห็นได้ว่าสงครามระหว่างไทยกับญวน ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นเป็นสงครามที่มีกลวิธีในการทำศึกค่อนข้างจะเป็นแบบสมัยใหม่อยู่มากทีเดียว และวิธีการบางอย่างที่ใช้ในการสงครามครั้งนั้นก็ยังมีใช้ในสงครามปัจจุบันที่เราเรียกกันว่า "สงครามกองโจร" ซึ่งเป็นสงครามนอกแบบรวมทั้งใช้จิตวิทยาในการทำสงครามด้วย จึงไม่เป็นการแปลกประหลาดอะไร

---

89 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 *ใบบอกของเจ้าพระยาบดินทรเดชา* เมื่อ 30 สิงหาคม 2387

90 เดิม

91 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 *คำให้การของชาวญวนขื่อกันและขือ* เมื่อ 19 กรกฎาคม 2387

ที่เวียดมินห์ ทำสงครามต่อต้านฝรั่งเศสและสหรัฐโดยใช้ยุทธวิธีการรบนอกแบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะแท้ที่จริงแล้วชาวญวนได้แสดงความสามารถในการทำสงครามแบบนี้ตั้งแต่ครั้งรบกับไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว

นโยบายของไทยเกี่ยวกับเขมรในระหว่างสงคราม

ไทยมีนโยบายที่จะให้สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมรนั้นเป็นสงครามระหว่างเขมรกับญวนด้วย คือไทยพยายามที่จะผลักดันความรับผิดชอบในการสู้รบส่วนใหญ่ให้แก่เขมรไม่ใช่ไทยเป็นผู้รับผิดชอบ หรือต้องแบกภาระอยู่แต่ฝ่ายเดียว

ในระยะแรกที่ชาวเขมรลุกขึ้นกบฏต่อญวนนั้น ไทยรู้ดีว่าถึงแม้เขมรจะมีพลังของความเป็นชาตินิยมเข้าสู้รบกับญวนก็ตาม แต่เขมรก็ขาดความเป็นระเบียบ ขาดความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและขาดผู้นำที่เข้มแข็ง สำหรับที่จะเป็นผู้นำในการรวบรวมกำลังเขมรทั้งหมดเข้าสู้รบกับญวน ไทยรู้ดีว่าการที่เขมรต่างคนต่างสู้รบกับญวนโดยไม่รวมกำลังกันแล้วไม่ช้าเขมรก็จะต้องเลิกรบไปเอง เพราะเขมรขาดแคลนกำลังอาวุธที่ทันสมัยในการใช้สู้รบกับญวน และถ้าหากญวนสามารถสถาปนาเจ้าเขมร

องค์ใดองค์หนึ่งที่เขมรยอมรับแล้ว ก็น่าจะเชื่อได้ว่าเขมรคงจะหันกลับไปนิยมญวนเหมือนอย่างเดิมอีก

ด้วยเหตุนี้นโยบายของไทยประการแรกที่จะเอาชนะญวนได้ก็คือจะต้องให้นักองด้วงเป็นผู้นำเขมรและจะต้องหาทางให้ชาวเขมรยอมรับนับถือนักองด้วงให้ได้ ไทยได้ดำเนินการตามวิธีขั้นแรกก็คือส่งนักองด้วงติดตามไปกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาเมื่อเจ้าพระยาบดินทร์ฯ สามารถยึดเมืองในเขมรคืนจากญวนได้ก็ให้นักองด้วงเป็นผู้ปกครอง นักองด้วงจึงทำหน้าที่ทางด้านพลเรือนในแนวหลัง ส่วนเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ทำหน้าที่ในแนวหน้าเพราะฉะนั้นบทบาทของนักองด้วงจึงนับว่าเป็นงานที่หนักและสำคัญมิใช่น้อย บทบาทและหน้าที่ของนักองด้วงอาจสรุปได้ดังนี้คือ

1. เป็นผู้ปกครองดูแล และบริหารงานตามเมืองต่าง ๆ ที่ไทยยกทัพผ่านหรือไทยยึดกลับคืนมาจากญวน โดยมีเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เป็นผู้ให้คำปรึกษาและควบคุมดูแลนักองด้วงอีกทีหนึ่ง

2. ทำหน้าที่เป็นผู้ประชาสัมพันธ์และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างเขมรกับไทย นักองด้วงจึงเหมือนกับเป็นคนกลางประสาน

รอยร้าวระหว่างไทยกับเขมร นั่นคือนักองด้วงต้องรับหน้าที่ในการเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้หันมานิยมไทย

2. นักองด้วงจะต้องทำตัวให้ใกล้ชิดกับประชาชนให้มากที่สุดจะต้องแสดงความสามารถให้ประชาชนเห็นว่านักองด้วงมีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำชาวเขมร และประการที่สำคัญคือจะต้องมีบทบาทอย่างไรจึงจะทำให้ชาวเขมรมีความรู้สึกเคารพและยอมรับนับถือนักองด้วงว่าเป็นผู้นำ

นักองด้วงสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างดี แม้ว่าจะไม่ได้ผลอย่างสมบูรณ์ก็ตามแต่งานส่วนใหญ่ของนักองด้วงก็สามารถบรรลุผลสำเร็จได้มากพอควร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงมีกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ให้รักษานักองด้วงประดุจดวงแก้ว[92] ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเข้าพระทัยในเหตุการณ์เมืองเขมรได้ดีเพียงใด นโยบายของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ที่มีต่อเขมรนั้นจะเห็นได้อย่างชัดเจน ทรงมีกระแสพระราชดำริให้นายทัพนายกองไทยรักษาบ้านเมืองเขมรไว้ให้ได้อย่าปล่อยให้ญวนยึดครองเป็นอันขาด[93]

---

92 กรมศิลปากร *จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3 ตอนที่ 1 (ต่อ) และตอนที่ 2* "หนังสือจากเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพระยามหาอำมาตย์ เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2384"

93 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 25 *ขื่อเรื่องพระยาพิบูลย์กับพระยานคร เข้ามาขอองด้วงออกไปปกครองเมืองเขมร*

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงมีพระราชดำริว่า การที่ไทยจะเอาชนะสงครามกับญวนได้นั้นจะต้องเอาชนะจิตใจชาวเขมรด้วย นั่นคือนักองด้วงจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถเอาชนะจิตใจชาวเขมรให้ได้ ด้วยเหตุนี้พระองค์ทรงมีพระบรมราโชวาทสั่งสอนนักองด้วง ก่อนที่พระองค์จะโปรดให้นักองด้วงไปปกครองเขมร พระองค์ทรงอบรมแนะนำให้นักองด้วงประพฤติอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม รู้จักปกครองประชาชนด้วยความยุติธรรม อย่าได้ใช้อำนาจข่มเหงเบียดเบียนประชาชนให้ได้รับความเดือดร้อน อีกทั้งจะต้องหาทางสร้างความนิยมรักใคร่นับถือในหมู่บุคคลทั่วไปด้วย[94]

พระบรมราโชวาทของพระองค์นั้นนับว่าเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับนักปกครอง ที่ควรจะได้ยึดถือปฏิบัติในการปกครองประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นให้นักองด้วงปกครองโดยใช้หลักคุณธรรมมากกว่าที่จะใช้อำนาจ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเข้าพระทัยเหตุการณ์ในเมืองเขมรดีว่า ในยามที่ประชาชนได้รับความเดือดร้อนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ปกครองจะต้องยึดถือหลักแห่งความเมตตาปกครองประชาชน ทรงแนะนำให้นักองด้วงรู้จักคิดหาวิธีที่จะรบเอาชนะญวน ทรง

---

94 เดิม

เห็นว่าญวนถนัดรบทางเรือ แต่เขมรถนัดรบทางบก ถ้าหากญวนยกทัพมารบแล้วก็ให้เขมรต่อสู้ป้องกันรักษาบ้านเมืองไปก่อน และไทยจะยกทัพไปช่วยทันที ถ้าหากนักองด้วงสั่งให้คนถือหนังสือไปกรุงเทพฯ เพื่อแจ้งให้ทราบ พระองค์จะจัดส่งเสบียงอาหารไปให้เพื่อนำไปแจกจ่ายแก่ประชาชนมิให้ได้รับความเดือดร้อน[95]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีนโยบายที่จะให้ชาวเขมรส่วนใหญ่ทำการรบเองโดยให้อยู่ใต้บังคับบัญชาแม่ทัพนายกองไทย เหตุผลอย่างหนึ่งที่พระองค์ทรงมีนโยบายเช่นนี้ก็เนื่องมาจากว่าการขนส่งเสบียงอาหารจากไทยไปเขมรนั้นลำบากมาก จึงไม่เหมาะที่จะส่งกองทัพใหญ่จากไทยไปรบ เพราะจะทำให้เกิดการขาดแคลนอาหาร ฝ่ายไทยไม่สามารถขนเสบียงไปเลี้ยงทัพใหญ่ให้พอเพียงได้ ทางที่ดีก็ให้ทหารเขมรรบเสียเอง เพราะทหารเขมรเป็นชาวพื้นเมืองย่อมหาอาหารได้สะดวกกว่ากองทัพไทย[96] พระองค์ทรงเห็นว่าทหารเขมรยังรบไม่ได้เต็มเม็ดเต็ม

---

95 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 25 *ข้อเรื่องพระยาพิบูลย์กับพระยานคร เข้ามาขอองด้วงออกไปปกครองเมืองเขมร*

96 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 5 *สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์ กระแสพระราชดำริว่าด้วยราชการทัพญวน* เมื่อ 11 กันยายน 2386

หน่วย จึงขอให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเร่งรัดเขมรให้สู้รบอย่างได้ผลมากขึ้น การที่เขมรจะแพ้หรือชนะนั้นทรงเห็นว่าเกิดประโยชน์แก่ไทยทั้งสิ้น กล่าวคือถ้าเขมรชนะ เขมรก็จะเกิดความรู้สึกว่าตัวเองมีความเก่งกล้าพอที่จะเอาชนะญวนได้ เขมรจะได้ไม่เกรงกลัวญวนต่อไป แต่ถ้าเขมรแพ้ เขมรก็จะเกิดความรู้สึกเจ็บใจและเขมรก็จะไม่หันไปคืนดีกับญวน ดังนั้นไม่ว่าเขมรจะแพ้หรือชนะก็จะเปิดโอกาสให้ไทยได้มีอิทธิพลในเขมรอย่างเต็มที่[97]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงแนะนำให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ปรับปรุงบ้านเมืองเขมรโดยเร็ว หลังจากที่ชนะญวนได้แล้ว เพื่อจะได้ให้ชาวเขมรที่อพยพหลบซ่อนกลับมาอยู่ตามเดิม เขมรก็จะมีกำลังเข้มแข็ง ญวนจะไม่กล้ายกทัพมารบกวน อย่างไรก็ตามถ้าเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จะคิดอ่านจัดการอย่างไรกับเขมรก็ขอให้ปรึกษากับนักองด้วงร่วมมือกันปรับปรุงบ้านเมืองเขมร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงมอบอำนาจให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ตัดสินใจปฏิบัติงานในเขมรได้อย่างเต็มที่ เพราะทรงเห็นว่าเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ได้เห็นเหตุการณ์ในเขมรดีกว่า

---

97 เต็ม

พระองค์ พระองค์อาจจะมีกระแสพระราชดำริในบางเรื่องเพื่อเพิ่มเติมสติปัญญาเจ้าพระยาบดินทรเดชา[98]

ที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงไว้พระทัยเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ มาก ในการปฏิบัติงานทางเขมร ทรงมอบอำนาจให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ วินิจฉัยเหตุการณ์และปฏิบัติได้โดยไม่ต้องเป็นห่วงว่าจะปฏิบัติผิดพลาดจากนโยบายของพระองค์ การที่พระองค์ทรงมอบอำนาจเด็จขาดให้แก่เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จึงทำให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ สามารถตัดสินใจปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างรวดเร็วจน บางอย่างได้รับผลดีและประสพผลสำเร็จมาแล้วในเขมร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงมีนโยบายว่า ถ้าหากทัพไทยสามารถรักษาสถานการณ์ในเขมรไว้ได้ ก็ให้แบ่งกองทัพไว้ช่วยนักองด้วงรักษาเมืองเขมร แล้วให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาถอยไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองมงคลบุรี ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ กลับไปเฝ้าพระองค์ที่กรุงเทพ ฯ ก็ได้ ถ้า

---

98 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 5 *สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์ กระแสพระราชดำริว่าด้วยราชการทัพญวน* เมื่อ 11 กันยายน 2386

หากสถานการณ์ในเมืองเขมรเรียบร้อยขึ้น ข้อความในกระแสพระราชดำริตอนหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความตั้งพระทัยของพระองค์ในการกอบกู้เขมรให้กลับคืนมาเป็นของไทยนั้นกล่าวว่า

...,.ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ ตริตรองราชการข้างหน้าข้างหลังให้จงมากเสียแรงได้ลงทุนทุ่มเทเรี่ยวแรง ทำการบ้านเมืองลงไว้หนักหนาแล้วเมืองเขมรได้กลับคืนมาเป็นของเรา เป็นพระเกียรติยศ เกียรติศักดิ์ ก็ปรากฏไปแก่นานาประเทศ ชื่อเสียงเจ้าพญาบดินทรเดชา ฯ ผู้รักษาบ้านเมืองคิดอ่านราชการก็ปรากฏอยู่แล้ว ถ้าเสียท่วงทีก็จะเสียเกียรติยศ เสียทุนเรี่ยวแรง รู้พลเสียชื่อเจ้าพญาบดินทรเดชา ฯ.....[99]

กระแสพระราชดำริตอนนี้ทรงเน้นให้เห็นถึงการที่ไทยเข้าบ้องกันเขมรนั้นก็เพื่อที่จะรักษาชื่อเสียงเกียรติยศของไทยไว้ เป็นที่น่าสังเกตว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงเรื่องการรักษาเกียรติยศของไทยอยู่บ่อย ๆ ดังนั้นจุดประสงค์ที่สำคัญในการที่พระองค์ส่งกองทัพเข้ารบกับญวนในเขมร ก็เพื่อรักษาเกียรติยศของไทยไว้นั่นเอง

---

๙๙ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1205 เลขที่ 7 *หนังสือจากเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา* เมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2387

บทบาททางการทูตระหว่างไทยกับญวนขณะทำสงคราม

ในระหว่างที่ไทยกับญวนทำสงครามกันในดินแดนเขมรนั้น ไทยกับญวนต่างก็มีบทบาททางการทูตอยู่ตลอดเวลา คือมีการติดต่อกันอย่างไม่เป็นทางการบ่อย ๆ และกว่าจะเจรจาตกลงสงบศึกกันได้ ต่างก็ใช้เวลาหลายปีทีเดียว

ไทยดำเนินนโยบายทางการทูตกับญวนอย่างระมัดระวังรอบคอบ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะไทยมีความหวาดระแวงญวน เนื่องจากไทยเห็นว่า ญวนมีกลอุบายมาก มักจะทำอะไรแบบพูดอย่างทำอย่าง ดังนั้นจึงทำให้ไทยไม่ไว้ใจญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงมีกระแสพระราชดำริไปถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ บ่อย ๆ แต่ละครั้งพระองค์จะไม่ทรงลืมที่จะเตือนเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ว่าอย่าไว้ใจญวนให้มากนัก เพราะญวนไม่ซื่อสัตย์ต่อไทย เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จะทำอะไรก็ขอให้คิดให้รอบคอบ ทรงเห็นว่าตั้งแต่สมัยพระเจ้ามินมางแล้ว ญวนได้ข่มขู่และดูหมิ่นไทยหลายครั้ง เช่น องเลโปได้มีหนังสือมาบังคับไทยให้เรียกพระเจ้าแผ่นดินญวนว่าเกวอิกวางเด* เพราะโดยปกติไทยเรียกพระเจ้าแผ่นดินญวนว่าพระเจ้ากรุงเวียดนาม นอกจากนั้น

---

* น่าจะเป็นพระนามสำหรับยกพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินญวนในฐานะเป็นจักรพรรดิ ซึ่งมีฐานะสูงกว่าพระเจ้าแผ่นดิน.

องเลโบ เสนาบดีญวนยังบังคับให้ไทยเอาตราหลวง* บีดลงในสำเนาพระราชสาส์นอีกด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงเห็นว่าการกระทำของญวนดังกล่าวเป็นการดูหมิ่นไทยและมีเจตนาที่จะยกตัวเองเป็นใหญ่เหนือกว่าไทย ความตอนหนึ่งในกระแสพระราชดำริกล่าวว่า

.....ด้วยเมืองญวนจะยกเมืองญวนขึ้นเป็นใหญ่กว่าเมืองไทย ถึงความเรื่องเมืองเวียงจัน ญวนก็พูดจาหยาบคายล่วงเกินสิ้นทั้งนั้น เจ้าพญาบดินเดชาและพญาพิพัฒน์โกษาบอกราชการก็รู้เรื่องความอยู่สิ้นแล้ว ญวนไม่คิดถึงทางไมตรีที่รักใคร่สนิทกันมาแต่ก่อน ไทยก็มีความเสียดายทางไมตรีอยู่ แต่ญวนหยาบคายหมิ่นประมาทเหลือเกินนัก ไทยเหลือที่จะอดออมรักษาทางไมตรีไว้ ไทยกับญวนจึงได้เสียทางไมตรีกัน.....[100]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ไม่พอพระทัยญวนมาก ทรงเห็นว่าญวนได้คิดร้ายต่อไทย และไม่นึกถึงบุญคุณไทยครั้งสมัยรัชกาลที่ 1 ที่ได้ช่วยเหลือญวน นอกจากนั้นญวนมักจะพูดจากับไทยโดยใช้กลอุบายจนทำให้ไทยหลงเชื่อบ่อย ๆ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ โต้ตอบกับญวนใน

---

* ไม่ทราบว่าจะเป็นตราหลวงของไทยหรือของญวนกันแน่

100 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 7 ฉบับเดิม

ทำนองเดียวกันบ้าง คือถ้าญวนมีหนังสือมาเจรจากับไทยก็ให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ซ้อนกลอุบายโต้ตอบไปบ้าง เมื่อใดที่แน่ใจว่าญวนจะเจรจาด้วยความซื่อสัตย์จริง ๆ แล้วจึงค่อยเจรจากับญวนด้วยความสุจริตใจ

พระเจ้าแผ่นดินญวนที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ไม่ไว้พระทัยมากที่สุดคือพระเจ้าเทียวตรี ถึงกับมีรับสั่งไปถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ว่าอย่าเชื่อใจพระเจ้าเทียวตรีเป็นอันขาด แต่พระองค์เชื่อถือองเกียรอาน* ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองญวนขณะนั้นมากกว่า และทรงมีรับสั่งถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ว่าถ้าองเกียรอานมาเจรจาด้วยก็พอจะเชื่อถือได้บ้าง[101]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงตั้งพระทัยอย่างมั่นคงถ้าหากพระองค์ได้ตัดสินพระทัยที่จะทำแล้ว ดังเช่นในการทำสงครามกับญวนครั้งนั้น ทรงตั้งพระทัยที่จะเอาชนะญวนให้ได้ พระองค์ไม่ทรงวิตกในการทำสงครามกับญวนเลย ถึงกับมีกระแสพระราชดำริไปถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ว่า "*ถ้าการเป็นที่ข้างพูดจาก็ให้ผ่อนผันพูดจาไปตามท่วงที ถ้าญวนคิดการรบพุ่ง ก็ให้รับรองสู้รบรักษาเขตแดนบ้านเมืองไว้ให้จงดี จะได้ท่วงทีกระทำ*

---

* ขุนนางญวนนิยมองเกียรอานมากกว่าพระเจ้าเทียวตรี

101 เดิม

กับอ้ายญวนต่อไป...[102] ถ้าจะกล่าวเป็นคำพูดธรรมดาก็อาจจะกล่าวเป็นทำนองได้ว่า "ถ้าญวนอยากจะเจรจาไทยก็เจรจา ถ้าญวนอยากจะรบไทยก็จะรบ" แสดงว่าพระองค์ไม่ทรงวิตกทุกข์ร้อนในเรื่องที่จะทำสงครามกับญวนหรือไม่

ญวนคิดที่จะขอเจรจาสงบศึกกับไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2385 แล้ว โดยพระเจ้าเทียวตรีได้มีหนังสือไปถึงองดกโปแม่ทัพญวนที่โจฎก สั่งให้องดกโปกับขุนนางญวนร่วมคิดกับนักองอิ่มและพ้าทะละหะขุนนางเขมรที่เข้ากับญวนให้หาทางเจรจายุติสงครามกับฝ่ายไทยและเขมร แต่การริเริ่มเพื่อเจรจายุติสงครามนั้นไทยกับญวนไม่ได้ติดต่อกันโดยตรงแต่ได้กระทำโดยผ่านเขมร[103] กล่าวคือ หนังสือที่ญวนจะส่งไปถึงนักองด้วงนั้นญวนจะไม่ออกหนังสือในนามของญวน แต่ญวนจะร่างหนังสือขึ้นฉบับหนึ่งมีข้อความทำนองชักชวนให้นักองด้วงเลิกทำสงครามกัน และญวนให้นักมารดาของนักองด้วงเป็นผู้ลงนาม[104] ขนะนั้นนักมารดาและเจ้าหญิงเขมรกำลังอยู่ใต้การควบคุมของญวน แสดงให้เห็นว่าญวนมีความคิดที่จะเจรจาสงบศึกกับไทย แต่ญวนยัง

---

102 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1205 เลขที่ 7 ฉบับเดิม

103 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ง. *คำให้การของชาวญวนซื่อโดยหน*

104 เดิม

สงวนท่าทีไว้ก่อนเพราะไม่แน่ใจว่าไทยจะเห็นด้วยหรือไม่ และเพื่อไม่ให้เป็นการเสียหน้า ญวนก็มีหนังสือไปหยั่งท่าทีฝ่ายไทยโดยผ่านนักองด้วง ดังนั้นแผนการของญวนในการหยั่งท่าทีดูไทยก็คือมีแผนการที่จะให้เขมรต่อเขมรติดต่อกันเอง

ทางฝ่ายนักองด้วงเมื่อรับหนังสือญวน ซึ่งลงนามโดยนักมารดานั้น นักองด้วงก็ไม่กล้าที่จะตัดสินใจด้วยตัวเองในปัญหาการเมืองได้ จึงต้องไปปรึกษากับเจ้าพระยาบดินทรเดชา ในตอนแรกนักองด้วงกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ไม่ทราบว่าหนังสือที่ได้รับนั้นจะเป็นหนังสือญวน คงเข้าใจว่าเป็นหนังสือนักมารดาเขียนมาติดต่อกับนักองด้วงชักชวนให้นักองด้วงสงบศึก แต่ตอนหลังเจ้าพระยาบดินทรเดชาก็จับได้ว่าเป็นหนังสือของญวน ซึ่งให้นักมารดาเป็นผู้ลงชื่อ ดังนั้นเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จึงวางแผนซ้อนกลญวนอีกทีหนึ่งคือให้นักองด้วงมีหนังสือตอบไปถึงนักมารดา แต่ข้อความในหนังสือเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เป็นผู้ร่างและให้นักองด้วงเป็นผู้ลงนาม

กล่าวโดยสรุปการเจรจาเพื่อยุติสงครามระหว่างไทยกับญวนในระยะแรกนั้น เป็นการกระทำแบบหยั่งท่าทีซึ่งกันและกันโดยอาศัยเขมรเป็นสื่อกลาง

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2386 ญวนก็ร่างหนังสือมาถึงนักองด้วงฉบับหนึ่งโดยให้นักมารดาเป็นผู้ลงนาม ข้อความในจดหมายฉบับนี้ กล่าวเป็นทำนองว่า ทุกวันนี้ราษฎรเขมรได้รับความเดือดร้อนมาก จึงอยากให้เขมรกับญวนได้ติดต่อหาทางค้าขายกัน บัดนี้นักมารดาได้ทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนได้อนุญาตให้ราษฎรญวนกับเขมรค้าขายกันได้แล้ว นักมารดาได้ต่อว่านักองด้วงว่ามีความสุขสบายแล้ว จึงไม่นึกถึงนักมารดาและเจ้าหญิงเขมรอีก 3 องค์ ที่ยังได้รับความลำบากอยู่ในเขตแดนญวน[105]

นอกจากนี้ยังมีศุภอักษรจากเจ้าหญิงทั้งสามถึงนักองด้วง เป็นทำนองแสดงความชื่นชมในการที่ญวนอนุญาตให้เขมรกับญวนติดต่อค้าขายกันได้ ศุภอักษรฉบับนี้ ได้ยกย่องพระเจ้าแผ่นดินญวนว่าทรงพระเมตตาแก่ชาวเขมร[106]

เจ้าพระยาบดินทร์ฯ รู้ว่า หนังสือ 2 ฉบับนี้เป็นแผนการของญวนที่จะคิดเปิดตลาดค้าขาย เพื่อจะได้ใช้เป็นที่เกลี้ยกล่อม

---

105 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 1 *พระราชเสาวนีจากพระราชมารดาองด้วงถึงองด้วง* เมื่อ 11 ธันวาคม 2386

106 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 2 *ศุภอักษรจากสมเด็จพระภัคนีญาทั้งสามถึงองด้วง* เมื่อ 11 ธันวาคม 2386

เขมรให้หันไปนิยมญวน โดยแอบอ้างเป็นความต้องการของชาวเขมร และเป็นแผนการอย่างหนึ่งของญวนที่จะชักชวนนักองด้วงให้ไปเข้ากับฝ่ายญวน ดังนั้นเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จึงส่งทัพเขมรเข้าจู่โจมปล้นตลาดญวนทำลายเสียหายหมดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การที่เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ รู้ว่า หนังสือที่ส่งมาถึงนักองด้วงนั้นเป็นหนังสือที่ญวนส่งมาเกลี้ยกล่อมนักองด้วง เป็นเพราะเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ไม่เชื่อว่าเจ้าหญิงและนักมารดาจะคิดเรื่องการเมืองได้ใหญ่โตขนาดนั้น ซึ่งเป็นการผิดวิสัยของสตรีชาวเขมร[107]

จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขของเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ในการที่ญวนกับฝ่ายไทยจะเจรจาคืนดีกันได้ก็คือ ญวนจะต้องส่งเจ้าหญิงและนักมารดาคืนให้ฝ่ายไทยก่อน และตลอดเวลาที่เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เจรจากับญวนในระยะหลังนั้น เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จะต้องวางเงื่อนไขให้ญวนคืนเจ้าหญิงกับนักมารดาให้ไทยทุกครั้ง เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ รู้ว่าญวนได้อาศัยเจ้าหญิงเขมรและนักมารดาเป็นเครื่องมือในการโฆษณาให้ประชาชนเขมรนิยมญวน เพราะฉะนั้นเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จึง

---

107 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1205 เลขที่ 7

ต้องขอเจ้าหญิงและนักมารดาคืน เพื่อจะได้ตัดกำลังญวน ระยะแรก ๆ ญวนไม่ยอมคืนให้ ญวนเพิ่งจะคืนให้เขมรก็เป็นระยะที่ไทยกับญวนได้สงบศึกกันแล้ว

การที่ญวนอยากจะให้มีการเจรจาสงบศึกกันนั้น มีสาเหตุอย่างหนึ่งมาจากการที่เจ้าญวนสองฝ่ายสู้รบอัน คือพระเจ้าเทียวตรีซึ่งประทับอยู่ที่เว้และองเกียรอานประทับอยู่ที่ฮานอย ทั้งสองฝ่ายต่างเตรียมกำลังสู้รบกันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2384 มาแล้ว โดยมีมูลเหตุจากการแย่งราชสมบัติกัน พระเจ้าเทียวตรีอยากให้สงบศึกกับไทยโดยเร็ว เพื่อจะได้ถอนกำลังทหารญวนกลับไปปราบฝ่ายตังเกี๋ย

ส่วนทางฝ่ายไทยนั้นในระยะแรก เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ยังไม่อยากให้สงครามยุติโดยเร็ว เพราะเห็นว่าไทยยังไม่สามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรได้โดยเด็ดขาด ถ้าหากตกลงสงบศึกแล้วญวนก็จะกลับมามีอำนาจในเขมรอีก ซึ่งความคิดของเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ นั้น ก็ตรงกับกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ

ทางฝ่ายเขมรซึ่งมีนักองด้วงเป็นประมุข และตั้งรัฐบาลอยู่ที่อุดงลือไชยนั้น นักองด้วงยังไม่มีฐานะเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร

เพราะยังไม่ได้รับการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* นักองด้วงมีความคิดที่อยากจะเลิกสงครามโดยเร็ว แต่นักองด้วงไม่สามารถจะทำอะไรได้ ในเมื่อไทยกับญวนยังไม่ยอมเลิกรบกัน ความตอนหนึ่งในหนังสือที่นักองด้วงมีไปถึงนักพระมารดาทรงปรารภว่า

*.....ทุกวันนี้ข้าพเจ้าผู้บุตรใจก็อยากเป็นพระราชไมตรีให้ให้พานครทั้งสามเป็นสุขด้วยกัน แต่เกลือกพระทัยเจ้าเวียตนามกับใจผู้ใหญ่ข้างนี้** ไม่ยอมด้วยความซื่อจริง ๆ ยอมแต่ปากด้วยเห็นว่านักมารดาไม่สบายใจไปคิดอ่านกับข้าพเจ้า ๆ ก็ยอมให้คิดอ่านแต่พอสบายใจสักคราวหนึ่ง ถ้าเขายอมเป็นทางพระราชไมตรีจริง เห็นเขาจะเบิดทางให้ขุนนาง และราษฎรข้างนี้ไปหาข้างโน้น ข้างโน้นก็มาหาข้างนี้ ไม่มีกักขัง ทุกวันนี้ญวนก็ยังให้ตั้งด่านทางระมัดระวัง เขมรต่อเขมรไปมาหากัน ญวนต้องกวดขันให้ญวนกำกับมาด้วยหาปล่อยให้เขมรต่อเขมรไม่.....*[108]

---

* เข้าใจว่าไทยคงจะยกย่ององด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว สังเกตจากจดหมายเหตุเรียกองด้วงว่าสมเด็จพระอิศรามหากษัตราธิราช ฯ

** หมายถึงฝ่ายไทย

108 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 4 *หนังสือจากองด้วงถึงนักมารดา* เมื่อ 27 เมษายน 2386

แสดงว่านักองด้วงมีความหนักใจอยู่เหมือนกันที่นักองด้วงไม่มีอำนาจจะเจรจาสงบศึกกับญวนได้ทั้ง ๆ ที่นักองด้วงอยากจะเลิกรบ แต่ทางฝ่ายไทยไม่อยากยุติสงคราม นักองด้วงก็ต้องจำใจทำหน้าที่ของตนต่อไป

ญวนได้ใช้เจ้าหญิงเขมรมีหนังสือติดต่อไปยังนักองด้วงหลายครั้งชักชวนให้นักองด้วงเจรจาสงบศึกกับญวน เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ก็ให้นักองด้วงมีหนังสือตอบเจ้าหญิงไปทำนองไม่เชื่อว่าญวนจะมีความจริงใจอยากจะเจรจาสงบศึกจริง[109] พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงเป็นห่วงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ กับนักองด้วงจะไปหลงกลญวน ทรงมีกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ กำชับเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ มิให้เชื่อเจ้าหญิงเขมรและญวนมากนัก[110]

ระหว่างที่ญวนอยากจะเจรจาสงบศึกกับไทยนั้น ญวนได้พยายามแสดงท่าทีว่าญวนมีความตั้งใจอยากจะยุติสงครามจริง พระเจ้าเทียวตรีทรงมีหนังสือ แจ้งไปยังแม่ทัพนายกองญวนใน

---

109 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1205 เลขที่ 4/ข. *ใบบอกเรื่องข้อราชการทัพญวนกับคำให้การต่าง ๆ*

110 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1205 เลขที่ 5 *สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ กระแสพระราชดำริว่าด้วยราชการทัพญวน* เมื่อ 14 กันยายน 2386

เขมร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2384 ให้พักรบชั่วคราว ทรงกำชับว่าทหารญวนจะรบได้ก็ต่อเมื่อถูกโจมตีก่อน[111] การที่ญวนสั่งพักรบนั้นก็ไม่ได้ผลแต่อย่างใด ทั้งไทยและญวนต่างก็เตรียมทำสงครามต่อไปกันอีก เพราะไทยไม่ยอมพักรบด้วย ส่วนญวนจะพักรบอย่างจริงใจหรือไม่นั้นก็ไม่ทราบแน่ชัด แต่เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ญวนชอบอ้างอยู่บ่อย ๆ ว่า การที่ญวนส่งทัพมาเขมรนั้นไม่ได้ตั้งใจมารบกับเขมรแต่ตั้งใจมาขับไล่ไทยออกจากเขมร[112] ดังนั้นจึงขอให้เขมรช่วยญวนรบกับไทย

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2387 ญวนได้เสนอเงื่อนไขการตกลงสงบศึกอีกครั้งหนึ่งว่า ให้นักองด้วงยอมรับอำนาจทั้งไทยและญวนหรือขึ้นกับทั้งสองฝ่าย โดยญวนจะยอมให้นักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรและจะคืนเชื้อพระวงศ์เขมรให้ด้วย ญวนยังได้ยื่นคำขาดอีกว่าถ้าหากนักองด้วงไม่ยอมรับ ญวนก็จะตั้งบุตรนักองอิมเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และจะทำสงครามปราบปรามไทยและนักองด้วงต่อไป[113]

---

111 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 *คำให้การของนายอิน*

112 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 1/จ. *คำให้การของชาวจีน*

113 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 *สมุดบันทึกจดหมายเรื่องราชการทัพญวน ฯ*

เงื่อนไขนี้ เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ และนักองด้วงเริ่มมีทีท่าว่าสนใจและคิดที่จะเจรจากับญวนอย่างจริงจัง

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังจากที่ญวนพ่ายแพ้ไทยที่เมืองอุดง-ลือไชยเมื่อปี พ.ศ. 2388 แล้วญวนได้พยายามติดต่อกับไทยโดยตรงไม่ผ่านนักองด้วงเหมือนแต่ก่อน. แสดงให้เห็นว่าญวนได้คิดที่จะยุติสงครามจริงใจมากยิ่งขึ้น ญวนได้แจ้งให้เจ้าพระยา-บดินทร์ ฯ สั่งให้นักองด้วงทำหนังสือไปขอเจ้าหญิงญวนจากพระเจ้าเทียวตรี ตอนแรกเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ก็ยังไม่สนใจแต่เมื่อญวนแจ้งมาบ่อย ๆ เข้า ทำให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เริ่มเชื่อว่าญวนมีความจริงใจมากขึ้น[114]

เมื่อพิเคราะห์ดูเหตุการณ์ในระยะนั้นจะเห็นได้ว่าสถานการณ์ได้บีบบังคับให้ทางฝ่ายไทยและนักองด้วงต้องยอมรับข้อเสนอของญวน ทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุผลดังต่อไปนี้คือ

1. สงครามได้ยืดเยื้อมาเป็นเวลานับสิบปีแล้ว ยังไม่มีใครแพ้ใครชนะ ชาวเขมรรู้สึกเบื่อหน่ายสงครามมาก ราษฎรก็อดอยากยากจน การเพาะปลูกไม่ได้ผล ประชาชนเขมรต้องการที่จะให้ยุติสงครามโดยเร็ว

---

114 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 206

2. ขุนนางเขมรได้เริ่มหันไปหาญวนมากขึ้นตามลำดับ เพราะเบื่อหน่ายต่อการทำสงคราม ต้นปี พ.ศ. 2388 ขุนนางเขมร 19 คน ก็คิดกบฏ โดยร่วมมือกันส่งหนังสือไปถึงญวน และพ่ำทะละหะขอให้ญวนยกทัพนำเจ้าหญิงมาพนมเปญ และจะร่วมมือกับญวนโจมตีไทย ขุนนางเขมรทั้ง 19 คน ถูกจับได้ และถูกประหารชีวิต นักองด้วงได้รายงานเรื่องนี้ไปให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ทราบ[115] ขุนนางเขมรจำนวนมากมีความเชื่อว่าญวนต้องการที่จะเจรจายุติสงครามกับไทยจริง ดังนั้นขุนนางเขมรจึงสนับสนุนให้มีการยุติสงคราม

3. นักองด้วงเริ่มเห็นด้วยกับการเจรจายุติสงคราม แต่นักองด้วงไม่กล้าที่จะแสดงออกมาให้เห็นชัดเจนเนื่องจากเกรงใจไทย

4. เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เริ่มท้อถอย และรู้ดีว่าไทยไม่สามารถที่จะเอาชนะญวนได้เนื่องจากเขมรไม่เต็มใจรบแล้ว และพากันหนีทัพอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นยังมีอุปสรรคอื่น ๆ เช่น การขาดแคลนเสบียงอาหาร การเกิดโรคระบาดล้มตายในกองทัพ การขาดแคลนอาวุธกระสุนดินดำ ขวัญของประชาชนและทหารเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งไม่มีทางจะเปิดการรบรุกโจมตีญวนได้อีก

---

115 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 ฉบับเดิม

5. ญวนได้แสดงท่าทีจะเจรจาด้วยความจริงใจกับไทยมากขึ้น

ด้วยเหตุนี้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จึงเห็นด้วยที่จะให้มีการเจรจากันระหว่างญวนเขมรและไทย เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เห็นว่าถ้าหากยังขืนรบต่อไปเขมรก็จะหันไปหาญวนหมด การที่ญวนจัดตั้งตลาดก็นับว่าได้ผล เพราะปรากฏว่าชาวเขมรสนใจที่จะไปค้าขายในตลาดกันมาก ราษฎรเขมรที่อยู่ในเขตญวนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าราษฎรที่อยู่ในเขตไทย และญวนก็มิได้ห้ามปรามราษฎรเขมรซึ่งอยู่ในเขตไทยจะไปค้าขายในเขตญวนได้[116] เมื่อสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ก็ต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายไปด้วย

ต้นปี พ.ศ. 2388 ญวนกับนักองด้วงเริ่มเจรจาต่อรองทางการทูตโดยเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ทำหน้าที่คอยแนะนำนักองด้วง นักองด้วงเสนอให้ญวนปล่อยเชื้อพระวงศ์เขมรกลับมาก่อนแล้วจึงจะเป็นไมตรีกัน ญวนก็เสนอให้นักองด้วงทำหนังสือไปถึงพระเจ้าเทียวตรีเพื่อขอให้พระองค์ปลดปล่อยเชื้อพระวงศ์เขมร ญวนให้คำรับรองว่าจะปล่อยแน่[117]

---

116 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 209

117 จดหมายเหตุ ร. 8 จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 ฉบับเดิม

เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ได้ยินยอมให้นักองด้วงมีหนังสือไปกราบทูลพระเจ้าเทียวตรีว่าเขมรจะขอพึ่งทั้งไทยและญวน[118] ในระหว่างปี พ.ศ. 2388 ไทยและญวนยังทำสงครามกันต่อไปอีกพร้อม ๆ กับมีการเจรจายุติสงคราม แต่สงครามในสนามรบนั้นไม่มีใครแพ้ใครชนะโดยเด็ดขาด ญวนตั้งมั่นอยู่ที่พนมเปญ ไทยตั้งมั่นอยู่ที่อุดงลือไชย ส่วนสงครามย่อย ๆ ตามเมืองต่าง ๆ นั้น ยังมีอยู่กระจัดกระจายแต่เบาบาง

ในปี พ.ศ. 2388 ญวนได้ส่งทูตมาเจรจากับเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ อีกโดยเสนอเงื่อนไขว่าญวนจะส่งนักมารดากับราชบุตรและชายานักองด้วงคืนมาให้ แต่ญวนขอเชลยญวนและแขกจำนวน 44 คน ที่ไทยจับได้คืนให้ญวนทำนองแลกเปลี่ยนเชลยศึกกัน ต่อมาญวนก็ส่งนักมารดากับชายาและบุตรีของนักองด้วงคืนไปให้กับฝ่ายเขมร แต่ญวนยังไม่ยอมส่งเจ้าหญิงเขมรคืนให้ ญวนอ้างว่าต้องให้นักองด้วงส่งบรรณาการไปให้พระเจ้าเทียวตรีก่อน[119] แสดงว่าญวนยังต้องการที่จะเอาเจ้าหญิงไว้

---

118 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1207 *หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพระยามหาอำมาตย์* เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2389

119 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 27 *เรื่องพระองค์ด้วงออกไปจากกรุงเทพ ฯ แลว่าด้วยราชการหัพญวน*

สำหรับต่อรองในการเจรจา เพราะญวนยังไม่แน่ใจว่าฝ่ายไทยจะยินยอมสงบศึกด้วยใจจริงหรือไม่

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ทรงแคลงพระทัยเรื่องที่ญวนขอสงบศึก พระองค์ไม่ทรงเชื่อว่าญวนจะส่งเจ้าหญิงคืนจริง ญวนอาจจะกักเอาไว้เพื่อที่จะอุปโลกน์ให้เป็นเจ้าเขมรต่อไปอีก และอีกประการหนึ่งญวนได้ลงทุนในเขมรไว้มาก ผลประโยชน์ของญวนในเขมรก็มีมาก ไหนเลยญวนจะยอมออกจากเขมรโดยง่าย กระแสพระราชดำริทรงกล่าวว่า ถ้าหากญวนส่งเจ้าหญิงคืนจริง ๆ แล้วอย่าว่าแต่เชลยศึก 44 คนที่ญวนขอคืนเลย ต่อให้เชลยศึกทั้งหมดที่ไทยจับได้ก็จะคืนให้ญวนหมดสิ้น[120]

วันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2390 นักองด้วงก็ได้จัดส่งทูตคณะหนึ่งนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายแก่พระเจ้าเทียวตรีที่กรุงเว้ เครื่องบรรณาการประกอบด้วย ช้าง 2 เผือก งาช้าง 1 คู่ นอแรด 2 ยอด กระวาน ผลเร่ว ครั่ง รง ขี้ผึ้ง น้ำรัก คณะทูตได้เดินทางออกจากอุดงลือไชยมุ่งตรงไปเมืองเว้ และได้เข้าเฝ้าพระเจ้าเทียวตรีเพื่อถวายเครื่องราชบรรณาการก่อนที่ทูตจะเข้าเฝ้า ขุนนางญวนได้ให้ทูตแต่งกายตามแบบญวน

---

120 กรมศิลปากร *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร* หน้า 210—211

และให้ทูตซ้อมกราบไหว้ตามแบบธรรมเนียมญวน 3 วัน จึงจะให้เข้าเฝ้าพระเจ้าเทียวตรีได้[121]

ต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2390 พระเจ้าเทียวตรีโปรดให้ส่งทูตคณะหนึ่งอันเชิญตราตั้ง 2 ดวง ไปพระราชทานแก่นักองด้วง ซึ่งพระเจ้าเทียวตรีได้พระราชทานนามว่า เกามารกวักเวือง และตราอีกดวงหนึ่งพระราชทานแก่นักองมี (เจ้าหญิงเขมรที่ญวนเคยแต่งตั้งเป็นพระเจ้าแผ่นดินมาแล้ว) พระราชทานนามว่า กาวมารกุญจูยวกเวียน[122]

น่าสังเกตว่าทั้ง ๆ ที่ไทยเป็นผู้เชิดชูนักองด้วงหวังจะให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรมาตั้งนานแล้ว แต่ไทยยังไม่ได้แต่งตั้งเป็นทางการเลย ญวนกลับแต่งตั้งนักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรก่อนไทยจะตั้งเสียอีก และยังแต่งตั้งนักองมีให้เป็นกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง ทำนองจะให้มีกษัตริย์ 2 องค์ องค์หนึ่งไทยสนับสนุน และอีกองค์หนึ่งญวนสนับสนุน จึงนับได้ว่าญวนได้ดำเนินนโยบายทางการทูตและการเมืองที่เฉลียวฉลาดมาก เพราะเหตุนี้เองที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงมีกระแส

---

121 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1208 เลขที่ 8 *ข้อคำให้การกับศุภอักษรของพระองค์ด้วงไปเมืองญวน*

122 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 27 ฉบับเดิม

พระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ แต่ละครั้งพระองค์จะต้องทรงย้ำถึงเรื่องที่อย่าไปเชื่อญวนมากนัก ให้ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนจะกระทำอะไรลงไป

วันที่ 26 พฤษภาคม ญวนก็นำเจ้าหญิงเขมรทั้งสามองค์มาส่งที่ท่ากะพงหลวงตามที่ได้สัญญากับไทยและเขมร[123] การเจรจายุติสงครามก็ได้บรรลุผลสำเร็จไปด้วยดี จากนี้ไปเขมรก็จะต้องส่งบรรณาการไปให้ญวน 3 ปีต่อ 1 ครั้งเป็นประจำ

แม้ว่าสงครามระหว่างไทยกับญวนจะยุติกันแล้วก็ตาม แต่ปัญหาที่สองฝ่ายยังจะต้องตกลงกันอีกก็คือ ปัญหาเรื่องการถอนทหาร เพราะทั้งไทยกับญวนต่างก็ยังไม่อยากที่จะถอนทหารออกจากเขมรง่าย ๆ ทั้ง ๆ ที่ได้มีการเจรจาด้วยเรื่องปัญหาการถอนทหารในระหว่างเจรจาเพื่อยุติสงครามแล้ว

เหตุการณ์หลังสงครามระหว่างไทยกับญวน

ปัญหาเรื่องการถอนทหาร

ในระหว่างที่มีการเจรจายุติสงครามกันนั้น ไทยกับญวนได้มีการพูดจากันเรื่องถอนทหารออกจากเขมรภายหลังสงครามยุติลงแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาเสนอให้ไทยกับญวนถอนทหาร

---

123 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 28 *ฉบับเดิม*

ออกจากเขมรพร้อม ๆ กัน โดยกำหนดวันหลังจากที่ไทยอภิเษกนักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ทางฝ่ายญวนก็เกี่ยงว่าให้ฝ่ายไทยถอนทัพออกจากเขมรกลับกรุงเทพ ฯ ก่อน และให้ญวนเป็นผู้อภิเษกนักองด้วง เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ไม่ยอมรับข้อเสนอของญวน ในที่สุดก็ตกลงกันว่าต่างคนต่างส่งกองทัพไปรื้อค่ายของอีกฝ่ายหนึ่งพร้อม ๆ กัน โดยให้ไทยถอยไปตั้งทัพอยู่ที่โพธิสัตว์ และญวนก็จะถอยไปอยู่ที่พนมเปญ[124]

ในปี พ.ศ. 2389 เจ้าพระยาบดินทรเดชากับนักองด้วงก็นำกองทัพเข้ารื้อค่ายญวนที่พนมเปญและนำเอาไม้ที่ได้จากค่ายญวนไปปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ ที่อุดงลือไชย และยังได้สร้างพระตำหนักให้นักองด้วงประทับที่อุดงลือไชยอีกด้วย[125] ทางฝ่ายญวนเมื่อถอนทหารออกจากพนมเปญแล้วก็ไม่ได้ถอยกลับเข้าเขตญวน แต่ไปตั้งมั่นที่โจฎกต่อไป ไทยก็เช่นเดียวกันยังไม่ยอมถอนทหารออกจากเขมรหมด ในปี พ.ศ. 2389 นักองด้วงซึ่งได้ทรงพระนามใหม่ว่าพระหริรักษ์ ได้เรียกร้องให้ญวนถอยทหารออกจากโจฎก โดยอ้างว่าโจฎกนั้นญวนได้ยกให้แก่เขมรแล้วจึงไม่ควรที่ญวนจะตั้งกองทหารไว้ที่โจฎกอีกต่อไป แต่

---

124 กรมศิลปากร *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา* หน้า 276—278

125 เดิม หน้า 280—281

ญวนก็ไม่ยอมถอนทหารออกจากโจฎกตามที่พระหริรักษ์ ฯ เรียกร้องแต่ประการใด

นอกจากนั้นยังมีปัญหาเรื่องอื่น ๆ ที่จะต้องเจรจากันอีกระหว่างญวนกับเขมร เช่นเมืองบางเมืองยังไม่ทราบว่าจะไปขึ้นกับฝ่ายญวนหรือฝ่ายเขมรกันแน่ เช่น เมืองเชิงกระชุม เมืองตรัง เมืองกระบวรสอ เมืองบ่าสัก[126] เป็นต้น

ปลายปี พ.ศ. 2390 พระหริรักษ์ ฯ ได้กราบบังคมทูลไปยังกรุงเทพ ฯ เพื่อขอให้ตั้งทหารไทยจำนวนหนึ่งไว้ที่อุดงลือไชย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ค่อยจะทรงเห็นด้วยนัก ทรงอ้างว่า "จะกีดขวางไม่สามัคคีกัน" แต่พระองค์ก็มิได้ขัดพระประสงค์ของพระหริรักษ์ ฯ ทรงมีพระบรมราชานุญาตไปยังเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ให้ตั้งกองทหารไทยไว้ที่อุดงลือไชยได้[127]

เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จึงได้ถอนทหารจำนวน 7,238 คน ออกจากเขมรกลับไทยแต่ยังเหลือทหารอีก 6,462 คน ตั้งประจำที่อุดงลือไชยและที่โพธิสัตว์ การที่ไทยไม่ได้ถอนทหารออกจาก

---

126 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 28 *เรื่องพระองค์ด้วงออกไปจากกรุงเทพ ฯ แลว่าด้วยราชการทัพญวน*

127 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 22 *หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา* เมื่อ 19 มกราคม 2391

เขมรหมดนี้คงจะเป็นสาเหตุทำให้ญวนต้องตั้งกองทหารประจำอยู่ที่โจฎกอีก โดยไม่ยอมถอนออกไปง่าย ๆ[128] แสดงว่าญวนก็ต้องการที่จะตั้งกองทหารไว้สำหรับคุมเชิงทัพไทยและต้องการที่จะคุมเขมรด้วย

ไทยสถาปนานักองค์ด้วงเป็นพระหริรักษ์ฯ

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2391 รัฐบาลไทยได้จัดให้มีพิธีราชาภิเษกนักองด้วงอย่างสมพระเกียรติ พิธีเริ่มต้นที่กรุงเทพฯ ตามแบบอย่างที่เคยตั้งเจ้าประเทศราช โดยมีพิธีทางศาสนาที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามก่อน จากนั้นก็ได้แห่พระสุพรรณบัตรกับศุภอักษรไปยังเมืองอุดงลือไชย ที่นั่นเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ และนักองด้วงได้คอยรอรับพระสุพรรณบัตรกับศุภอักษร ตลอดจนเครื่องยศต่าง ๆ ที่พระราชทานมาให้แก่นักองด้วงอยู่แล้วที่เขมร หลังจากพิธีทางศาสนาและถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพ ฯ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็เป็นพิธีแต่งตั้งนักองด้วงเป็นพระหริรักษ์รามาธิบดีอย่างเป็นทางการ โดยมีเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เป็นประธานในพิธี

---

128 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 2 *เรื่องเจ้าเวียดนามให้คุมสิ่งของกับหนังสือมาตอบแทนพระองค์ด้วง*

เครื่องยศที่พระราชทานมาให้แก่พระหริรักษ์ ฯ ได้แก่ พระมหามงกุฎ พระมาลา เครื่องประดับพระมาลา เสื้อทรงประพาส[129]

ร่างพระสุพรรณบัตรเรื่องตั้งพระองค์ด้วงเป็นพระหริรักษ์รามาธิบดีเจ้ากรุงกัมพูชามีข้อความดังต่อไปนี้

ด้วยสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการให้พระองค์ด้วงมาปกครองราษฎรกรุงกัมพูชา พระราชทานพระนามพระหริรักษรามาธิบดี ฯ

หนังสือมาวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น 5 ค่ำ จ.ศ. 1209* ปีมะแม[130]

จะเห็นได้ว่าไทยได้ตั้งนักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรหลังจากที่ญวนได้แต่งตั้งแล้วเป็นเวลาเกือบ 1 ปี เรื่องนี้ทำให้เกิดสงสัยกันมากว่าเหตุใดไทยจึงตั้งนักองด้วงช้ากว่าญวน แม้กระทั่งพระยายมราชผู้ดำรงตำแหน่งฟ้าทะละหะเขมรยังได้มีหนังสือถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ แสดงความสงสัยว่าเหตุใดไทยจึงตั้งนักองด้วงช้ากว่าญวน ดังในจดหมายเหตุตอนหนึ่งกล่าวว่า

---

129 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 26 *เรื่องราชาภิเศกพระหริรักษ์เป็นเจ้าประเทศกรุงกำพูชา*

* คือวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2391

130 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ 1209 เลขที่ 31

....ทุกวันนี้พญาพระเขมรกับราษฎรทั้งปวงสงสัยว่า พระองค์ด้วงยังหาได้พระขรรค์และหอก และตราราชาภิเษกสำหรับเจ้าตามกษัตริย์แต่โบราณมา ถ้าแม้นว่าได้พระขรรค์ หอก ตรามาพร้อมมูลแล้ว ราษฎรทั้งปวงไว้ใจเชื่อว่าพระองค์ด้วงเป็นจ้าวแผ่นดินจริง....[131]

ปัญหานี้เข้าใจว่าไทยคงมีแผนการที่จะตั้งนักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินภายหลังเหตุการณ์ในเขมรเรียบร้อยแล้ว เพราะจะได้มีเวลาเตรียมตัวจัดพิธีสถาปนาอย่างสมเกียรติทั้งฝ่ายไทยและเขมรในระหว่างที่สงครามยังไม่สงบไทยคงจะต้องยุ่งกับเรื่องอื่น ๆ อีกมากมายจนไม่มีเวลาที่จะจัดทำพิธีให้ใหญ่โตได้ ดังนั้นญวนจึงฉวยโอกาสรีบแต่งตั้งนักองด้วงก่อนไทย เพราะการแต่งตั้งเจ้าประเทศราชของญวนไม่มีพิธีมากนัก และประการที่สำคัญก็คือญวนต้องการจะชิงความได้เปรียบเพื่อจะเอาชนะทางการเมืองต่อไปอีก

ปัญหาระหว่างไทย เขมร และญวนเมื่อสงครามสงบแล้ว

หลังจากที่ไทยกับญวนได้ตกลงยุติสงครามอันยืดเยื้อ ซึ่งนานถึง 14 ปีแล้ว ก็มิใช่ว่าปัญหาเรื่องเขมรจะยุติลงไปได้ง่าย ๆ

---

131 จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. 1208 เลขที่ 6 *สำเนาจดหมายพ่ำทะละหะ ถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา* ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

ทั้งไทยเขมรและญวนต่างก็ยังมีความหวาดระแวง มีการกระทบกระทั่งในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ และการแข่งขันเพื่อเอาชนะทางการทูตและการเมืองยังมีต่อไป

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ไม่ทรงเชื่อว่าไทยกับญวนจะมีสันติภาพอย่างถาวร ทรงเชื่อว่าการยุติสงครามเป็นการยุติเพียงชั่วคราวเท่านั้น แต่ไทยกับญวนจะต้องมีการกระทบกระทั่งกันอีกในอนาคต เพราะพระองค์ไม่เชื่อว่าญวนจะมีความสุจริตใจต่อไทยจริงดังในพระกระแสพระราชดำริตอนหนึ่งกล่าวว่า "*ทรงพระราชดำริย์ราชการเมืองเขมร เข้าพระทัยว่าทำนองญวนก็จะเหมือนกันกับทำนองแต่ก่อน ที่ไหนจะให้มากลับมาให้สมคิดสมหมายง่าย ๆ พระราชย์ดำริย์ผิดไปแล้ว*" พระองค์ทรงชมเชยเจ้าพระยาบดินทรเดชาว่าเป็นผู้มีความอุตสาหะ ได้จัดการบ้านเมืองเขมรจนเรียบร้อย บรรลุผลสำเร็จ แม้ว่าพระองค์ไม่ค่อยจะทรงเห็นด้วยกับนโยบายบางอย่างของเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ แต่พระองค์ก็มิได้คัดค้าน หรือตำหนิการตัดสินใจของเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เลย ทรงเข้าพระทัยว่าเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ รู้เรื่องเหตุการณ์ในเขมรดีกว่าพระองค์ ความจริงแล้วพระองค์ไม่มีพระราชประสงค์ที่จะยุติสงครามเท่าใดนัก พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะปราบญวนให้ได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดไปเลย แต่

เมื่อเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ได้กราบบังคมทูลถวายรายงานความคิดเห็น พระองค์ก็ทรงคล้อยตามแผนการของเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ไปด้วย และทรงเห็นว่าเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ คิดถูกต้องแล้ว ดังในกระแสพระราชดำริว่า "*เจ้าพญาบดินทรเดชา ฯ คิดราชการถูก อุตส่าห์พากเพียรจนสำเร็จได้ตามความปรารถนา ด้วยเดชะพระบารมีพระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ที่จะได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ตั้งอยู่ในเมืองเขมร*"[132] พระองค์ทรงเห็นว่าปัญหาเรื่องเขมรอาจจะต้องมีการแข่งขันกันระหว่างไทยกับญวน อีก ทรงเปรียบเทียบว่า "*พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวกับเจ้าเวียดนามก็จะต้องประมูลอากรกันไป*"[133] ซึ่งน่าจะหมายถึงว่าไทยกับญวนจะต้องมีการแข่งขันกันเพื่อเอาชนะจิตใจของชาวเขมรต่อไปอีก

เพื่อมิให้เป็นการประมาทต่อสถานการณ์ในเมืองเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ โปรดให้เมืองพระตะบอง และเสียมราฐซึ่งเป็นฐานทัพไทยสำหรับคุมเขมรได้เตรียมพร้อมไว้อยู่

---

132 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 19 *หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา* เมื่อ 16 มิถุนายน 2390

133 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 19 *หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา*

เสมอ ให้เตรียมกำลังทัพไว้พรักพร้อมที่จะยกเข้าสู่เขมรถ้าหากมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดขึ้น และให้เจ้าเมืองคอยติดตามข่าวจากอุดงลือไชยทุกระยะ เพราะญวนอาจจะยกทัพมายึดเขมรอีก หรือไม่อาจมีขุนนางเขมรคิดกบฏต่อพระหริรักษ์ ฯ ก็ได้ ทางกรุงเทพ ฯ พร้อมที่จะยกทัพไปช่วยเขมรทันที[134]

เท่าที่กล่าวมานี้แสดงความให้เห็นถึงความเอาพระทัยใส่ต่อเหตุการณ์เมืองเขมรเป็นอย่างดี ทรงมีความรอบคอบและรอบรู้ต่อสถานการณ์ข้างหน้า จึงได้โปรดให้เตรียมการป้องกันเหตุร้ายไว้ นอกจากนั้นยังได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีนโยบายที่จะรักษาเมืองเขมรไว้อยู่ใต้อำนาจของไทยด้วยนโยบายที่เข้มแข็ง และจะไม่อ่อนข้อให้แก่ญวนเหมือนดังแต่ก่อน

ส่วนนโยบายของญวนนั้นก็มิได้เลิกความคิดที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมร แต่เนื่องจากญวนกำลังทำสงครามกับฝรั่งเศสอยู่ จึงไม่มีเวลาที่จะเข้าไปก้าวก่ายในเหตุการณ์เมืองเขมรมากนัก แต่ญวนก็มักจะมีหนังสือมาถึงเขมร เตือนให้ปฏิบัติต่อญวนตามประเพณีแต่ก่อนให้ถูกต้อง เช่น ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2390 ญวนได้แจ้งข่าวไปให้พระหริรักษ์รามาธิบดีให้ทราบถึง

---

184 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1210 เลขที่ 8 *หนังสือจากเจ้าพระยาจักรี ถึงพระพิทักษ์บุรทิศ เจ้าเมืองศรีโสภณ* เมื่อ 17 มกราคม 2392

เรื่องพระเจ้าเทียวตรีสิ้นพระชนม์ และสั่งให้พระหริรักษ์ ฯ นึกถึงบุญคุณพระเจ้าเทียวตรีให้มาก ในฐานะที่ประทานความสุขแก่ชาวเขมร ถ้าคิดถึงพระเจ้าเทียวตรีเมื่อใดก็ให้เอาเครื่องยศของพระเจ้าเทียวตรีวางบนโต๊ะแล้วจุดธูปเทียนบูชาคำนับระลึกถึงพระคุณ[135]

นอกจากนั้นญวนยังถือว่าเขมรเป็นเมืองขึ้นของญวน จะต้องถือแบบอย่างธรรมเนียมญวน แสดงว่าความคิดของญวนในเรื่องเขมรก็คงเป็นแบบเหมือนเดิม ถ้าหากว่าญวนไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสเสียก่อน ก็อาจเป็นไปได้ว่าไทยกับญวนคงจะต้องขัดแย้งด้วยเรื่องเขมรกันอีกแน่

ส่วนทางฝ่ายเขมรนั้นก็ไม่ใช่ว่าเหตุการณ์บ้านเมืองจะเรียบร้อยเสียทีเดียว เขมรยังมีการแตกแยกเหมือนเดิมแต่ไม่มากนัก ญวนได้มีส่วนทำให้เขมรแตกแยกด้วย นั่นก็คือการที่ญวนตั้งนักองมีเป็นกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง จึงเหมือนกับเป็นการแบ่งแยกเขมรออกเป็นสองฝ่ายนับว่าได้สร้างความลำบากพระทัยแก่พระหริรักษ์ ฯ มาก จดหมายเหตุได้กล่าวถึงทัศนะของขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมรในเรื่องที่เขมรมีพระเจ้าแผ่นดินสองพระองค์ว่า

---

135 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 169 *สำเนาจดหมายกรุงเวียดนามเรื่องตั้งพระองค์ด้วงเป็นกาวมานกวักเวือง*

.....ข้าพเจ้ากับพญาเขมรผู้ใหญ่ผู้น้อย ปรึกษาพร้อมกัน เห็นว่าถ้าไม่ยอมเป็นไมตรีกับอ้ายญวน แผ่นดินเมืองเขมรก็จะแตกแยกเป็น 2 แผ่นดิน ราษฎรทั้งปวงก็จะเป็น 2 ใจว่า ข้างจ้าวผู้หญิงก็เป็นจ้าว ข้างพระองค์ด้วงก็เป็นจ้าว พญาพระเขมรทั้งปวง จะทำการฉลองพระเดชพระคุณก็ยาก ข้าพเจ้าทั้งปวงคิดเห็นพร้อมกันดังนี้ จึงรับเป็นทางไมตรีกับอ้ายญวนด่วนให้ได้.....[136]

แสดงว่าขุนนางเขมรได้มองเห็นแล้วว่า เขมรจะอยู่อย่างสงบได้ก็ต้องยอมรับอำนาจทั้งไทยและญวน ผู้เขียนได้เคยกล่าวย้ำอยู่บ่อย ๆ ว่า ไม่ว่าจะเป็นเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางเขมรก็ตาม จะต้องมีการแบ่งแยกออกเป็นสองฝ่ายเสมอ คือฝ่ายหนึ่งนิยมไทย อีกฝ่ายหนึ่งนิยมญวน การที่ผู้เขียนกล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า ขุนนางหรือเชื้อพระวงศ์เขมรที่นิยมไทยหรือนิยมญวนจะเป็นผู้นิยมไทยหรือญวนอย่างชื่นชม ด้วยความซาบซึ้งในไมตรีจิตจากไทยหรือญวน แต่ผู้เขียนหมายถึงว่าขุนนางหรือเชื้อพระวงศ์เขมรที่หันไปนิยมไทยบ้าง หรือนิยมญวนบ้างนั้น ก็เป็นการนิยมเพื่อขอให้ไทยหรือญวนช่วยเหลือขุนนาง หรือ

---

136 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1208 *สำเนาจดหมายพระยายมราช (ปั้น-ทะละหะ) ถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา* ไม่ปรากฏวันเดือนปี

เชื้อพระวงศ์เขมรฝ่ายนั้นในการแสวงหาอำนาจ และปราบปรามศัตรูทางการเมืองซึ่งกันและกัน หรือไม่ก็เป็นความต้องการของเขมร ที่จะถ่วงดุลย์อำนาจของไทยและญวน เพื่อมิให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอำนาจมากเกินไป ซึ่งจะมีอันตรายต่อเขมร การที่ชาวเขมรหันไปนิยมไทยบ้าง นิยมญวนบ้างนั้น แท้ที่จริงชาวเขมรก็หวังที่จะได้ประโยชน์ทางการเมืองเท่านั้น แต่เขมรไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจของไทยหรือญวน

เขมรจะอยู่อย่างสงบได้ก็ต่อเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเขมรจะต้องยอมรับอำนาจทั้งไทยและญวน ถ้าไม่ทำเช่นนั้นแล้ว เขมรก็คงจะต้องวุ่นวายอีกต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด ปัญหาเรื่องเขมรจะแก้ไขด้วยวิธีทางทหารจะไม่มีทางชนะได้โดยเด็ดขาด ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายไทยหรือฝ่ายญวน จะแก้ได้ก็ด้วยอาศัยทางการทูตและการเมืองเท่านั้น นั่นก็คือทั้งไทยและญวนจะต้องหันหน้ามาเจรจาปรองดองกัน แก้ไขหรือตกลงในปัญหาที่ขัดแย้งกันอย่างยุติธรรม เรื่องวุ่นวายในเขมรก็อาจจะสงบลงไปได้บ้าง ถึงอย่างไรก็ตาม ไทยกับญวนได้ทำสงครามกันมานานจนบ้านเมืองเขมรได้รับความเสียหายมากมาย แต่ผู้ที่มีหน้าที่ช่วยเขมรปรับปรุงบูรณะบ้านเมืองเขมรให้พ้นจากสภาพอันทรุดโทรมนั้นก็คือไทย

ส่วนญวนนั้นไม่ปรากฏว่าได้ช่วยเหลือหรือบูรณะบ้านเมืองเขมรเท่าใดนัก

สาเหตุที่ไทยไม่สามารถเอาชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาด

เหตุที่ไทยไม่สามารถเอาชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาดนั้น อาจสรุปได้ดังนี้ คือ

1. กองทัพฝ่ายไทยที่ส่งเข้าไปรบกับญวนในเขมรนั้น ส่วนใหญ่แล้วประกอบไปด้วยทหารเขมรและลาว ทหารไทยมีน้อยกว่าทหารเขมรและลาวรวมกัน แต่ทหารไทยทำหน้าที่บังคับบัญชาทหารเขมรและลาว ทหารเขมรและลาวนั้นไม่ค่อยจะมีสมรรถภาพในการรบ เนื่องจากไทยใช้วิธีเกณฑ์บ้าง กวาดต้อนเข้ามาเป็นทหารบ้าง โดยมิได้มีการให้ทหารฝึกซ้อมกันอย่างจริงจัง บางครั้งจะเห็นได้ว่ากองทหารเขมรและลาวซึ่งมีจำนวนมากกว่าทหารญวนมากมาย ยกเข้าโจมตีกองทหารญวนจำนวนน้อย แต่กองทหารเขมรและลาวกลับเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ทิ้งอาวุธหนี บางทีได้ยินเสียงกลองที่ฝ่ายญวนตีหรือโห่ร้องขับไล่เท่านั้น ทหารเขมรและลาวต่างก็พากันทิ้งอาวุธหนีไปสิ้น เรื่องที่ทหารเขมรและทหารลาวรบไม่ได้ผลนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าหนังสือรายงานเหตุการณ์สงครามที่เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ส่งไปกรุงเทพฯ

นั้นปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่า เจ้าพระยาบดินทร์ไม่พอใจทหารเขมร และลาวที่รบแพ้ญวนบ่อย ๆ

พิจารณาทางด้านทหารญวนบ้าง ทหารญวนเป็นทหารที่มีระเบียบวินัยเข้มแข็ง มีสมรรถภาพในการรบดีกว่าทหารเขมรหรือทหารลาวมาก แม้ว่าทหารญวนที่เข้ามารบในเขมรจะมีจำนวนน้อยกว่าก็ตาม คือมีกำลังทั้งหมดประมาณ 20,000 คน เทียบกับฝ่ายไทยมีกำลังทหารเข้าทำสงครามประมาณ 50,000 คน แต่ฝ่ายไทยก็ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายญวนได้โดยเด็ดขาด จอห์น ครอเฟิด ได้กล่าวถึงสมรรถภาพของทหารญวนไว้ว่า

ญวนมีทหารประจำการอยู่ประมาณ 50,000 คน ได้รับสวัสดิการดีพอสมควร คือได้รับเงินเดือนประจำ และยังได้รับเครื่องใช้ไม้สอยประจำครอบครัวอีกด้วย รัฐบาลได้จ่ายเงินเดือนและเครื่องใช้แก่ทหารมากน้อยแล้วแต่ยศของทหาร ผู้ที่ตายในสงคราม รัฐบาลจะจ่ายเงินเพิ่มให้เป็นพิเศษ

ทหารราบถือปืนคาบศิลา ติดดาบปลายปืนหรือหอก ทหารญวนมีระเบียบดี มีการสอนยุทธวิธีการรบให้แก่ทหารตามแบบยุโรป มีวินัยเข้มงวดมาก ถ้าทำผิดจะถูกทำโทษอย่างรุนแรง กองทหารบกจะทำการรบประสานงานกับกองทัพช้างศึก ซึ่งมี

กำลังทั้งหมดประมาณ 800 เชือก และราว 130 เชือก ประจำอยู่ที่เมืองหลวง นอกนั้นประจำอยู่ตามหน่วยทหารต่าง ๆ[137]

กองทัพเรือมีฐานทัพตามเมืองท่าใหญ่ ๆ และที่เมืองหลวง เรือรบประกอบด้วยเรือบิ๋น ซึ่งแต่ละลำติดตั้งบิ๋นใหญ่ราว 16–22 กระบอก เรือรบประเภทแจวหรือพายมีกำลังพลลำละ 50–70 คน ติดตั้งบิ๋นใหญ่ขนาดเล็ก ที่หัวเรือติดบิ๋นขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังมีเรือแจวขนาดเล็กมีคนประจำราว 40–45 คน เรือบิ๋นมีอยู่ประมาณ 200 ลำ เรือแจวขนาดใหญ่ราว 100 ลำ และเรือแจวขนาดเล็กอีก 500 ลำ ประมาณว่าต้องใช้กำลังทหารยุโรปราว 5,000 คน และเรือรบจำนวนหนึ่งเข้ารบกับญวนจึงจะมีชัยต่อทหารญวนได้ หรือจะปกครองญวนทั้งประเทศได้[138]

จากบันทึกของครอเฟิดเกี่ยวกับกองทัพญวนในสมัยนั้น จะช่วยให้เข้าใจว่าทหารญวนมีสมรรถภาพในการรบเหนือกว่าฝ่ายไทย ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยทหารเขมรและลาว

2. ยุทธวิธีในการรบ ทัพฝ่ายไทยที่ยกเข้าโจมตีญวนใน

---

137 John Crawfurd, *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China,* หน้า 492–495

138 *เดิม* หน้า 492–495

เขมรนั้นใช้เส้นทางการรุกเข้าโจมตีญวนตามเส้นทางที่ไทยเคยใช้ตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา ญวนจึงสามารถรู้จักยุทธวิธีของไทยได้ดี สามารถเตรียมการป้องกันการโจมตีของไทยไว้ได้

ทัพไทยมักจะเปิดแนวรบกว้างขวางเกินไป ทำให้ขาดกำลังทัพที่จะเข้าโจมตีจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ๆ ของญวน ดังเช่นไทยได้ส่งกำลังทัพเข้าโจมตีดินแดนลาวที่ขึ้นกับญวนพร้อม ๆ กันกับส่งกำลังทัพเข้าโจมตีญวนในเขมร

การประสานงานระหว่างทัพบกกับทัพเรือนั้น นับว่ายังมีสมรรถภาพต่ำมาก ทั้ง ๆ ที่เรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในการเอาชนะต่อทัพญวน แผนการปฏิบัติการโจมตีญวนของทัพบกทัพเรือที่วางไว้นั้น นับว่าถูกต้อง เพราะทัพบกมุ่งที่จะยึดพนมเปญ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของเขมร และมีแผนที่จะจัดตั้งรัฐบาลของนักองด้วงที่พนมเปญ หรือเมืองที่อยู่ใกล้ ๆ กับพนมเปญ แต่พนมเปญจะปลอดภัยจากญวนได้ก็ต่อเมื่อฝ่ายไทยได้ทำลายฐานทัพของญวนที่โจฎกและพุทไธมาศ รวมทั้งจะต้องทำลายเส้นทางลำเลียงจากพุทไธมาศ โจฎก ไปยังพนมเปญอีกด้วย ซึ่งตามแผนของเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ก็คือจะถมคลองขุดใหม่ซึ่งเป็นเส้นทางลำเลียงดังกล่าว

แผนการของไทยก็คือ ให้ทัพบกและทัพเรือร่วมกันโจมตีพุทไธมาศกับโจฎกพร้อม ๆ กัน และเป็นการโจมตีญวน 2 ด้านด้วย ถ้าหากทัพไทยสามารถยึดพุทไธมาศและโจฎกได้ ก็เท่ากับว่าได้ตัดเส้นทางลำเลียงจากไซ่ง่อนไปยังพุทไธมาศและโจฎกด้วย ทหารญวนทั้งหมดในเขมรจะถูกตัดขาดจากฐานทัพใหญ่ที่ไซ่ง่อน ไทยก็มีหวังชนะญวนได้ แต่ปรากฏว่าแผนการดังกล่าวล้มเหลว เนื่องจากทัพเรืออ่อนแอในการรบทำให้ขาดการประสานงานกันระหว่างทัพบกกับทัพเรือจึงต้องเป็นฝ่ายแพ้ญวน

3. การขาดแคลนกำลังอาวุธที่จะใช้รบญวน ยิ่งทหารเขมรที่รบกับญวนด้วยแล้วมีอาวุธที่ใช้ไม่ได้เอาเสียเลยทีเดียว กองทัพเขมรส่วนใหญ่ยังใช้หน้าไม้ ดาบ พลอง ฯลฯ ส่วนอาวุธปืนคาบศิลาและปืนใหญ่นั้นมีน้อยมาก เทียบกับญวนไม่ได้ ส่วนทัพไทยนั้นแม้ว่าจะมีอาวุธดีกว่าทัพเขมร แต่ก็ขาดแคลนกระสุนดินดำ ซึ่งจะต้องลำเลียงมาจากกรุงเทพ ฯ กว่าจะถึงแนวหน้าได้ก็ช้าไม่ทันการเสียแล้ว

4. การขาดแคลนเสบียงอาหารและยุทธบัจจัยอื่น ๆ ทัพไทยยิ่งมีจำนวนมากเท่าใด ก็ยิ่งขาดแคลนเสบียงอาหารมากเท่านั้น การขาดแคลนเสบียงอาหารเนื่องจากเส้นทางลำเลียงมีระยะไกลมาก กว่าจะลำเลียงจากกรุงเทพ ฯ ไปถึงพระตะบอง

และจากพระตะบองไปยังหน่วยทหารต่าง ๆ ในเขมร ต้องใช้เวลาเกือบปี ชาวเขมรไม่สามารถปลูกข้าวได้ จึงเป็นภาระของทางฝ่ายไทยที่จะต้องส่งข้าวไปช่วยเหลือชาวเขมร จึงทำให้ข้าวขาดแคลนไม่พอเลี้ยงทั้งกองทัพและพลเมืองเขมร[139]

ยิ่งในฤดูฝนด้วยแล้วทัพไทยที่อยู่ในแนวหน้า แทบจะถูกตัดขาดจากแนวหลัง เพราะเส้นทางลำเลียงเกือบใช้ไม่ได้เลย เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ แก้ปัญหาการขาดเสบียงอาหารในฤดูฝนโดยการพักรบก่อนแล้วระดมไพร่พลและชาวบ้านช่วยกันทำนา แต่ก็มักจะถูกญวนคอยโจมตีผู้ที่กำลังทำนาบ่อย ๆ ซึ่งเป็นวิธีการตัดเสบียงทัพไทยอย่างหนึ่ง

ส่วนเส้นทางลำเลียงทางเรือนั้นก็อาจทำได้บ้างคือ ขนเสบียงลงเรือจากกรุงเทพ ฯ ไปส่งที่จันทบุรีและตราด และจากนั้นก็ลำเลียงตามเส้นทางทางบกเข้าสู่เขมรอีกทีหนึ่ง แต่ถ้าทัพไทยสามารถยึดพุทไธมาศและโจฎกได้แล้ว ทัพไทยจะได้เปรียบมาก คือ สามารถลำเลียงไปยัง 2 เมืองดังกล่าว และลำเลียงทางน้ำต่อไปยังพนมเปญได้อย่างสะดวก

พิจารณาทางด้านการขนส่งเสบียงของญวนจะเห็นว่า ญวนสามารถลำเลียงเสบียงอาหารไปยังแนวหน้าได้สะดวกกว่าฝ่าย

---

139 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 5 *ชื่อสารตราเจ้าพระยาจักรีกับเจ้าพระยาบดินทร์ กระแสพระราชดำรัสว่าด้วยราชการทัพญวน*

ไทย เพราะบริเวณที่มีการสู้รบนั้น ส่วนใหญ่อยู่ทางใต้ของเขมร ซึ่งมีอาณาเขตอยู่ใกล้กับเขตญวน ญวนสามารถลำเลียงยุทธบัจจัยจากไซ่ง่อนล่องเรือไปตามลำแม่น้ำโขงไปสู่ฐานทัพญวนในแนวหน้าได้อย่างสะดวกและลำเลียงได้ทุกฤดูกาล

5. ความลำบากในการทำสงครามอีกอย่างหนึ่งก็คือ เรื่องความเจ็บป่วยและเกิดโรคระบาดทั้งกองทัพไทย กองทัพญวน ตลอดจนประชาชนเขมรล้มตายด้วยโรคระบาดมากมาย ทหารไทย เขมร และญวนนั้นตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บและโรคระบาดมากกว่าที่จะตายในการรบเสียอีก

6. ขวัญของประชาชนเสื่อมโทรม ยิ่งรบยืดเยื้อออกไปเท่าไรขวัญของประชาชนและทหารยิ่งเสื่อมโทรมมากขึ้นเท่านั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะความอดอยากยากจนแร้นแค้นไม่มีอาหารจะกินกัน การทำนาไม่ได้ผล เพราะต้องคอยหลบหนีสงครามเข้าไปในป่า เมื่อขวัญของทหารในกองทัพเสื่อมโทรม ทหารก็พากันหนีทัพเป็นจำนวนมาก ทำให้การสู้รบไม่ได้ผล บางครั้งจะเห็นได้ว่ากองทหารเขมรทั้งกองทิ้งหน้าที่หลบหนีเข้าป่าหมด ทหารญวนก็เข้ายึดเมืองได้โดยปราศจากการต่อต้าน บางทีทหารเขมรทั้งกองพันผละจากไทย หันไปหาญวนและช่วยญวนรบกับไทยก็มี บางทีอาจจะเป็นเพราะทหารเขมรที่ไปเข้ากับฝ่ายญวน

ได้รับอาหารการกินสมบูรณ์ดียิ่งกว่าอยู่กับฝ่ายไทยก็เป็นได้ ทหารเขมรจึงไม่อยากช่วยไทยรบกับญวน[140]

7. เขมรขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการร่วมมือกันเพื่อสู้รบกับญวน ขุนนางเขมรมีการแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งนิยมไทยอีกฝ่ายนิยมญวน ฝ่ายที่นิยมญวนก็ไปช่วยญวนสู้รบกับไทย และยังมีชาวเขมรเป็นจำนวนไม่ใช่น้อยที่ช่วยญวนรบกับไทย ขุนนางเขมรที่เป็นบุคคลชั้นสำคัญคือ พ้าทะละหะได้ไปเข้ากับญวนและช่วยญวนรบกับไทยอีกด้วย

8. ญวนสามารถทำสงครามจิตวิทยากับไทยอย่างได้ผล ญวนสามารถดึงเอาเชื้อพระวงศ์เขมรไปเข้ากับฝ่ายญวนได้มาก ทำให้ประชาชนหันไปเข้ากับฝ่ายญวนมากขึ้นตามไปด้วย ในระยะหลัง ๆ ของการทำสงคราม ญวนใช้วิธีการเกลี้ยกล่อมและเอาใจชาวเขมร ทำให้ได้รับผลดี ชาวเขมรมาสมัครเข้ากับฝ่ายญวนเพิ่มขึ้น ญวนรู้ว่าเขมรทำนาไม่ค่อยได้ผลเพราะขาดแคลนวัวควายที่จะไถนา ญวนก็ให้วัวควายแก่ชาวเขมร คือกำหนดให้ครอบครัวเขมร 5 ครอบครัวต่อควาย 2 ตัว ทำให้ชาวเขมรดีใจและหันไปขอความช่วยเหลือจากญวนมากขึ้น[141] ส่วนไทยนั้น

---

140 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/จ. *คำให้การปลัดไภคเขมร*

141 เดิม

ก็ไม่มีอะไรจะให้เขมรมากนักเพราะไทยเองก็ได้รับความอดอยาก มิใช่น้อย เนื่องจากการขนส่งเสบียงอาหารไปเลี้ยงกองทัพไทยไม่สะดวก

เมื่อกลไกที่จะใช้ในการทำสงครามทรุดโทรมไปหมดเช่นนั้น เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ก็รู้ว่าหมดหนทางที่จะเอาชนะญวนได้แล้ว ประกอบกับญวนไม่อยากที่จะทำสงครามต่อไป จึงได้ทาบทามไทยให้มีการเจรจายุติสงคราม เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ก็ได้กราบบังคมทูลถวายความเห็นไปทางกรุงเทพ ฯ ว่า "ถ้ายังขืนรบต่อไปเขมรก็จะหันไปพึ่งพิงญวนหมด" ด้วยเหตุนี้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จึงตัดสินใจยุติสงครามและตกลงสงบศึก ทั้งที่จุดมุ่งหมายของไทยยังไม่บรรลุผลสำเร็จอย่างสมบูรณ์

สรุปผลของสงคราม

สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมรครั้งรัชกาลที่ 3 นั้น ไทยมีจุดมุ่งหมายใหญ่ ๆ อยู่ 2 ประการคือ

1. *ขับไล่ญวนออกไปจากเขมร เพื่อที่ไทยจะได้มีอำนาจในเขมรแต่ผู้เดียว*
2. *สถาปนาเจ้าเขมรที่นิยมไทยขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร*

ในข้อที่ 1 นั้นไทยสามารถประสบความสำเร็จได้เพียงครึ่งเดียว คือสามารถขับไล่ญวนออกไปจากการเข้าปกครองเขมรได้ โดยญวนไม่สามารถที่จะควบคุมเขมรอย่างใกล้ชิดเหมือนดังแต่ก่อน แสดงว่าไทยสามารถทำลายอิทธิพลของญวนในเขมรลงได้ แต่ไม่ใช่เด็ดขาด เพราะญวนยังถือว่าเขมรเป็นเมืองขึ้นของญวน ญวนยังสงวนสิทธิที่จะเข้ามาก้าวก่ายเรื่องภายในของเขมรได้ทุกเมื่อ

ในข้อ 2 ไทยได้รับผลสำเร็จ แต่ไม่ใช่สมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็น เพราะญวนได้ตั้งกษัตรีคือนักองมี เป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกองค์หนึ่ง แข่งอำนาจกับพระหริรักษ์ฯ และแน่นอนทีเดียวถ้าหากญวนมีโอกาสญวนจะต้องสนับสนุนนักองมี ไว้สำหรับเปิดทางให้ญวนได้เข้าไปแทรกแซงในเขมรได้อีกต่อไป แม้ว่าชาวเขมรจะได้นักองมีเป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกองค์หนึ่ง นอกเหนือไปจากนักองด้วงแล้ว แต่ชาวเขมรก็มิได้ยกย่องนักองมีให้มีความสำคัญเทียบเท่านักองด้วง บางทีอาจจะเป็นเพราะนักองมีเป็นผู้หญิงนั่นเอง

ไทยได้ลงทุนไปในการทำสงครามมากมาย ทั้งผู้คนและทุนทรัพย์ประโยชน์ที่ได้จากการทำสงครามมิได้คุ้มค่าเท่าใดนัก แต่ความภาคภูมิใจที่ไทยได้รับจากการทำสงครามนั้นก็คือ "เกียรติ-

ยศ" ซึ่งไทยสามารถกู้กลับคืนมาได้ รวมทั้งการปกป้องพุทธศาสนาในเขมรมิให้เสื่อมสูญอีกด้วย และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือไทยได้เขมรไว้สำหรับเป็นกันชน เพื่อป้องกันมิให้ญวนรุกรานดินแดนไทยโดยตรง

ผู้ที่ได้รับความเสียหายมากที่สุดคือ เขมร เพราะเขมรเป็นสนามรบ ที่ฝ่ายไทยและญวนเข้าสู้รบกัน ฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าตลอดเวลาที่ไทย เขมร และญวนทำสงครามกันถึง 14 ปี บ้านเมืองเขมรจะได้รับความเสียหายหนักเพียงใด การกสิกรรมต้องหยุดชงักหมด ประชาชนไร้ที่อยู่อาศัยต้องหลบซ่อนตามป่าตามเขา ได้รับความลำบากอย่างมากมายดังในจดหมายเหตุตอนหนึ่งกล่าวว่า

....ที่ครัวเมืองบาที เมืองกรัง เมืองไพรกระมาด เมืองสำโรงทอง เมืองระแวก เมืองกำปอด เมืองกะปงโสม เมืองพุทไทมาด นี้ก็อดอยาก ลูกเด็กผู้ใหญ่ตายด้วยความอดอยากก็มีบ้าง ตายด้วยเกิดความไข้ก็ชุกชุมอยู่ ครั้นจะเกณฑ์กองทัพบกไปทางไกลก็ให้ระอิดระอา หาใคร่จะได้ตัวไปไม่ พะว้าพะวงด้วยความอดอยากไม่มีที่จะหาซื้อได้ ไปขุดกลอยมันตามป่าดง ก็ตายในป่าเป็นอันมาก ทุกวันนี้เกณฑ์ให้ไปได้แต่เพียงทาง 2 คืน

3 คืน ครั้นไปหลายคืนมันก็จะพากันหนีกลับคืนมาหากลอยมันเลี้ยงบุตรภรรยา....[142]

ความตอนนี้ได้อธิบายอย่างแจ้งชัดว่าเศรษฐกิจของเขมรได้รับความเสียหายหนักเพียงใดซึ่งเขมรกว่าจะฟื้นตัวจากสงครามได้อีกก็เป็นเวลาหลายปีทีเดียว เขมรได้ลงทุนในการทำสงครามมากกว่าใครหมด ผลประโยชน์ที่เขมรได้รับมานั้นก็คือเจ้าองค์หนึ่งซึ่งไทยเป็นผู้หยิบยื่นให้ แต่เขมรก็พอใจที่จะรับเจ้าพระองค์นั้นขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินตามความต้องการของเขมร สิ่งที่พอใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ สามารถขับไล่ญวนออกไปได้สำเร็จ แม้ว่าญวนจะไม่ได้ถอนตัวออกไปจากเขมรอย่างเด็ดขาดก็ตาม แต่อย่างน้อยที่สุดเขมรก็รอดพ้นจากการถูกญวนกลืนชาติ เขมรได้กลับเป็นตัวของตัวเองอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ตกอยู่ภายใต้การบีบบังคับของญวนนับเป็นเวลาเกือบ 30 ปี แต่เหตุการณ์ภายในเขมรก็มีความสงบคือขุนนางเขมรไม่ได้ทำสงคราม เพื่อแย่งอำนาจกัน แม้ว่าสงครามไทยกับญวนในดินแดนเขมรจะได้ยุติลงแล้วแต่สัญลักษณ์ของความแตกแยกในเขมรก็ยังมีอยู่ต่อไป การสงครามไม่ได้เป็นเครื่องมือที่จะประสานรอยร้าวของการ

---

142 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 *ว่าด้วยข้อราชการทัพญวนทางเมืองเขมร*

แตกแยกในหมู่ขุนนางเขมร และเชื้อพระวงศ์เขมรให้สนิทแน่นแฟ้นแต่ประการใด

สำหรับทางฝ่ายญวนนั้น ผลแห่งการทำสงคราม ญวนไม่สามารถที่จะเข้าไปมีอิทธิพล และปกครองเขมรอย่างใกล้ชิดเหมือนดังแต่ก่อน เพราะคู่แข่งของญวนคือไทย ได้เข้ามาทำหน้าที่คุ้มครองเขมรแทนญวน การที่ญวนไม่สามารถเอาชนะไทยได้อย่างเด็ดขาดนั้น เป็นเพราะญวนเกิดความยุ่งยากภายในประเทศ เนื่องจากการแตกแยกระหว่างตังเกี๋ยกับเว้ จนเป็นมูลเหตุให้เกิดสงครามระหว่างสองฝ่าย นอกจากนั้นในระยะหลัง ๆ ญวนต้องทำสงครามกับฝรั่งเศสอีกด้วย ญวนเห็นความสำคัญที่จะต้องรีบแก้ไขปัญหาภายในประเทศของตนก่อน ญวนจึงพยายามถอนทหารที่ส่งมารบในเขมรกลับประเทศ เพื่อส่งไประงับเหตุร้ายในญวนเองแทนที่จะส่งเพิ่มเติมมายังแนวหน้า แม้ว่าญวนจะมีอำนาจในเขมรน้อยลงก็ตามแต่ก็อาจคาดคะเนได้ว่าญวนยังหวังว่าสักวันหนึ่ง ญวนคงจะเข้าไปมีอำนาจในเขมรเหมือนในสมัยที่ญวนเข้าไปควบคุมพระอุทัยราชาปกครองเขมรอีก

ผลของสงครามครั้งนี้ได้ทำลายชีวิตมนุษย์เป็นจำนวนมาก ดังจะขอยกสถิติที่มีประชาชนเสียชีวิตเพราะสงครามตามเมืองต่าง ๆ บางเมืองดังนี้

เมืองสะแดกมีผู้คนล้มตายประมาณ 20,000 คน เมืองล่องโห้ 10,000 เศษ เมืองสมิถ่อ 20,000 เศษ ไซ่ง่อนและเมืองดงนาย 30,000 เศษ เมืองเบี่ยม 900 เศษ เมืองเสียมราฐ (ในเขตไทย) 987 คน[143]

จำนวนผู้เสียชีวิตเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้สถิติมาจากเมืองในเขตแดนญวน ยังไม่นับจำนวนผู้เสียชีวิตอีกมากมายในเขตเขมรและเขตไทย ถ้ารวมกันเข้าทั้งหมดแล้วคงจะต้องมีผู้เสียชีวิตเพราะสงครามนับจำนวนแสน ๆ คน และส่วนมากตายด้วยโรคระบาดและความอดอยากมากกว่าที่จะตายเพราะถูกอาวุธในสงคราม จะเห็นได้ว่าความเสียหายที่ได้รับจากการทำสงครามระหว่างฝ่ายไทย เขมร กับฝ่ายญวน ในรัชกาลที่ 3 กับผลประโยชน์ที่ได้รับมานั้นไม่คุ้มค่าเท่าใดนักเมื่อคำนึงถึงชีวิตมนุษย์จำนวนมากที่ต้องสูญเสียไปในสงคราม

---

143 จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1211 เลขที่ 3 *คำให้การของชาวจีนชื่อไชเทีย*

บทที่ 7
สรุป

ประเทศไทย เขมรและญวน เป็นประเทศที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน และมีความสัมพันธ์กันมาทั้งแต่อดีตนับเป็นเวลาหลายร้อยปีก่อนหน้าปัจจุบันนี้แล้ว ในสมัยโบราณอาณาจักรเขมรเคยเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ แต่ถูกไทยและญวนขยายอำนาจเข้าไปในอาณาจักรเขมรทำให้อาณาจักรเขมรหดเล็กลงทุกที ในที่สุดเขมรจึงกลายเป็นประเทศเล็ก ๆ ที่อยู่ตรงกลางระหว่างไทยกับญวน

ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงสมัยกรุงธนบุรี ไทยได้ยกกองทัพไปรุกรานเขมรหลายครั้งและกวาดต้อนผู้คนจำนวนมากเอาเข้ามาไว้ในเขตไทย แต่ถ้าครั้งใดที่ไทยเกิดเพลี่ยงพล้ำ

พม่า เขมรก็จะเบ็นฝ่ายรุกรานไทยบ้าง คือเข้ามากวาดต้อนเอาผู้คนในเขตไทยใกล้ ๆ กับชายแดนเขมรเอาไปไว้ในเขตเขมรบ้าง เหตุผลที่ไทยมักจะอ้างบ่อย ๆ ในการส่งทัพเข้าโจมตีเขมรก็คือ เขมรก่อการกระด้างกระเดื่องต่อไทยบ้าง เขมรผั่กใผ่ญวนบ้าง ฯลฯ ดูเหมือนว่าจุดประสงค์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทยในการส่งทัพเข้ารุกรานเขมรก็คือ เพื่อรักษาเกียรติยศและอำนาจของไทยในฐานะเบ็นประเทศที่ใหญ่ประเทศหนึ่งในคาบสมุทรอินโดจีนนั่นเอง โดยไทยมิได้หวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการเข้าไปปกครองเขมรมากนัก แต่สิ่งสำคัญที่ไทยต้องการก็คือ เครื่องราชบรรณาการซึ่งเบ็นสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ มีมูลค่าไม่มากนักที่เขมรจะต้องส่งให้ไทยเบ็นประจำทุกปี ไทยถือว่าการส่งเครื่องราชบรรณาการเบ็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะเบ็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า เขมรยังมีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อไทย ตราบใดที่เขมรยังส่งบรรณาการไปให้ไทยอยู่ ตราบนั้นเขมรก็จะปลอดภัยจากไทย

เมื่อไทยรุกรานเขมรบ่อย ๆ เขมรก็จำเบ็นที่จะต้องหาผู้คุ้มครอง นั่นคือเขมรจะต้องหันไปขอความช่วยเหลือจากญวน ญวนมีนโยบายขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมร เช่นเดียวกับไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เมื่อเขมรขอความช่วยเหลือจากญวน ญวนก็

ไม่รีรอที่จะส่งทัพเข้าไปคุ้มครองเขมร แต่ญวนเป็นชาตินักปกครอง เมื่อเข้าไปอยู่ในเขมรนาน ๆ เข้า ญวนก็เลยคิดจะปกครองเขมรเสียเอง ลักษณะการปกครองของญวนนั้นต้องการที่จะปกครองเขมรให้รวมกับดินแดนของญวน ไม่ใช่เป็นการปกครองแบบแยกเขมรออกเป็นประเทศหนึ่งและถือว่าเป็นประเทศราชของญวน ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีที่ไทยปกครองเขมรเพราะไทยได้ยินยอมให้เขมรปกครองตนเอง และถึงบีก็ส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินไทย จึงเห็นได้ว่าไทยไม่มีนโยบายที่จะกลืนเขมรให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับไทย แต่ญวนมีนโยบายที่จะกลืนเขมรให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับญวน เมื่อถึงขั้นนี้แล้วเขมรก็จะเริ่มไม่พอใจญวน และพยายามปลีกตัวออกจากญวน แต่เขมรเป็นประเทศเล็กไม่สามารถสู้รบกับญวนได้ จึงต้องหันมาขอความช่วยเหลือจากไทย และขอยอมอ่อนน้อมต่อไทยเหมือนเช่นเดิม ไทยก็จะส่งกองทัพเข้าสู่เขมรเพื่อขับไล่ญวน ด้วยเหตุนี้ไทยกับญวนจึงต้องปะทะกันในดินแดนเขมรตั้งแต่กลางสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ดึงเอาไทยและญวนเข้าไปปะทะกันในเขมรก็คือ การที่เขมรเกิดการแตกแยกกันเองในหมู่ขุนนางหรือไม่ก็ในหมู่เชื้อพระวงศ์เขมร ทำ

ให้เขมรเกิดแตกแยกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งนิยมไทย อีกฝ่ายหนึ่งนิยมญวน และแต่ละฝ่ายก็พยายามที่จะดึงเอาไทยหรือญวนเข้าไปให้ความคุ้มครองทางการเมืองแก่ตน ทั้งไทยและญวนต่างก็มีความต้องการจะสถาปนาเจ้าเขมรที่นิยมตนขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้ไทยและญวนต้องทำสงครามกันด้วยเรื่องเขมร เพราะทั้งสองฝ่ายต่างมีผลประโยชน์ในเขมรจึงขัดแย้งกันนั่นเอง

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยเขมรและญวนก็มีลักษณะเช่นเดียวกับความสัมพันธ์ในสมัยอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยมีอิทธิพลในเขมรอย่างเต็มที่ เพราะไทยสามารถที่จะสถาปนาเจ้าเขมรที่นิยมไทยปกครองเขมรได้ และญวนก็มิได้เข้าไปก้าวก่ายในเขมรเหมือนดังแต่ก่อน เพราะในญวนได้เกิดกบฏไกเซินจนต้องรบพุ่งกันเองเป็นเวลาหลายปี นอกจากนั้นเชื้อพระวงศ์แห่งราชวงศ์เหงวียนของญวนองค์หนึ่งพระนามว่าองเชียงสือได้หลบหนีญวนไกเซินมาขอลี้ภัยทางการเมืองในกรุงเทพ ฯ และขอให้ไทยช่วยเหลือในการกู้อำนาจกลับคืนมาจากพวกไกเซิน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นว่า ถ้าหากไทยได้ช่วยเหลือญวน เพื่อให้ญวนเห็นว่าไทยต้องการเป็นมิตรอย่างจริงใจกับ

ญวนแล้ว ในวันข้างหน้าญวนคงไม่กล้าทำร้ายไทย เนื่องจากยังเกรงใจไทยและสำนึกในบุญคุณไทยที่ได้ให้ความช่วยเหลือมาก่อน อีกประการหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นลักษณะนิสัยของชาวไทยก็ได้ที่คนไทยมักจะช่วยผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากเข้ามาขอพึ่งพาอาศัยไทยอยู่เสมอ โดยที่ไทยไม่ได้หวังผลประโยชน์ตอบแทนมากนัก แต่ที่ช่วยนั้นก็ช่วยในฐานะเป็นผู้มีใจเมตตากรุณาต่อผู้เดือดร้อน

ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดให้ส่งทัพไทยและเขมรเข้าช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซิน รวมทั้งยินยอมให้องเชียงสือจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นที่กรุงเทพ ฯ เพื่อดำเนินการกู้อำนาจในญวนกลับคืนมา

ครั้นองเชียงสือสามารถปราบกบฏไกเซินได้ราบคาบ และรวมญวนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้แล้ว องเชียงสือได้สถาปนาตัวเองเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง ในสมัยนั้นไทยกับญวนจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดยิ่งกว่าสมัยใดในประวัติศาสตร์ พระเจ้ายาลองทรงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในรัชกาลที่ 1 มาก ทรงส่งทูตพร้อมด้วยสิ่งของมาถวายบังคมรัชกาลที่ 1 บ่อย ๆ และไทยก็ส่งทูตพร้อมด้วยสิ่งของไปถวายพระเจ้ายาลองตอบแทนเช่นเดียวกัน แม้ว่าญวนจะรวมกันเป็นปึกแผ่นแล้วก็ตาม แต่ญวนก็ไม่กล้าที่จะขยายอำนาจเข้าไปในเขมรให้ปรากฏชัดแจ้ง

เพราะพระเจ้ายาลองยังเกรงพระทัยรัชกาลที่ 1 ดังนั้นการกระทบกระทั่งระหว่างไทยกับญวนจึงแทบจะไม่มีเลย

พอถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ญวนเริ่มคลายความเกรงใจไทยบ้างแล้ว ญวนจึงเริ่มคิดหาโอกาสที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมร พอดีมีเหตุการณ์ที่ญวนรีบฉวยโอกาสเข้าแทรกแซงในเขมรก็คือเรื่องที่พระอุทัยราชาได้แสดงท่าทีไม่พอใจไทยด้วยเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง พระอุทัยราชาได้หันไปนิยมญวนและขอให้ญวนช่วยคุ้มครองให้ได้รับความปลอดภัย เขมรเริ่มแยกตัวออกจากไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 ก็เนื่องมาจากเกิดการทะเลาะวิวาทในหมู่พี่น้องเจ้านายเขมร คือระหว่างพระอุทัยราชากับนักองสงวนฝ่ายหนึ่ง, นักองอิมนักองด้วงอีกฝ่ายหนึ่ง ครั้นทะเลาะกันหนักเข้า ฝ่ายนักองสงวน นักองอิม จึงหนีไปพึ่งพิงไทย พระอุทัยราชาก็กล่าวหาว่าไทยสนับสนุนฝ่ายนักองสงวน ซึ่งเป็นการเข้าข้างคนผิด ไทยได้ยกทัพเข้าสู่เขมรเพื่อหวังที่จะไกล่เกลี่ยให้คืนดีกันระหว่างพี่น้อง แต่พระอุทัยราชากลัวว่าไทยจะปราบปรามพระองค์ จึงได้หนีไปขอพึ่งพาอาศัยญวน

ญวนเริ่มแสดงบทบาทในการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรทันที โดยแสดงทีท่าว่าสนับสนุนพระอุทัยราชา ไทยได้พ้องร้องไปยังญวนเรื่องที่พระอุทัยราชากระด้างกระเดื่องต่อไทย และขอร้อง

ให้ญวนช่วยว่ากล่าวตักเตือนพระอุทัยราชาให้สำนึกผิดและให้มาขอโทษไทย แต่ญวนไม่ยอมปฏิบัติตามคำขอร้องของไทย กลับหาว่าฝ่ายองสงวนเป็นผู้ผิด ระยะนั้นไทยกับญวนได้ส่งทูตติดต่อเจรจากันด้วยเรื่องเขมรหลายครั้ง แต่ก็ไม่ได้ผลเท่าไรนัก ญวนเริ่มอ้างว่าเขมรก็เป็นของญวนด้วย แต่ญวนก็ยังรับรองว่าเขมรเป็นประเทศราชทั้งของไทยและของญวน

ในที่สุด ไทยก็ต้องยอมรับรองว่าพระอุทัยราชาเป็นเจ้าแผ่นดินเขมรเหมือนอย่างเดิม ญวนจึงส่งพระอุทัยราชากลับมายังเขมรพร้อมกับกองทหารญวน ซึ่งยกเข้ามาตั้งมั่นในเขมร โดยญวนอ้างว่าเพื่อทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในเขมร

หลังจากนี้เป็นต้นไปเขมรก็เริ่มหันเหไปจากไทย และไปสนิทสนมกับญวนมากยิ่งขึ้น พระอุทัยราชาไม่ยอมไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ เหมือนดังแต่ก่อน

ตอนแรกไทยหวังที่จะให้ญวนช่วยเหลือไทยแก้ไขปัญหาเขมร เพราะคิดว่าญวนจะเข้าข้างไทยบ้าง แต่ญวนได้ใช้กลวิธีทางการทูตแสดงความเห็นอกเห็นใจไทย แต่ที่จริงนั้นญวนพอใจที่จะเห็นไทยหมดอำนาจในเขมร แต่ญวนไม่ต้องการที่จะลงมือขับไล่ไทยออกจากเขมรโดยตรง เพราะญวนไม่ต้องการที่จะทำสงครามกับไทยด้วยเรื่องเขมร ญวนจึงดำเนินนโยบาย

การทูตยืมมือเขมรขับไล่ไทยอีกทีหนึ่ง ซึ่งนับว่าได้ผลทีเดียว เพราะไทยเริ่มหมดอิทธิพลในเขมรตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นไป

การที่ญวนส่งทหารมาไว้ในเขมร ทำให้ไทยเริ่มรู้ว่าญวนมีเจตนาที่จะยึดครองเขมรแล้ว แต่ไทยก็ไม่สามารถทำอะไรญวนได้ เพราะถ้าไทยจะส่งทัพเข้าปราบเขมรก็จะต้องรบกับญวน ซึ่งไทยยังไม่พร้อมที่จะทำสงครามกับญวนได้เพราะยังเป็นห่วงพม่าจะรุกรานไทยทางด้านตะวันตก ไทยจึงเริ่มเปลี่ยนนโยบายใหม่ คือสนับสนุนนักองสงวนกับนักองอิ่มแทนพระอุทัยราชา และเริ่มมีการเตรียมกำลังทหารที่พระตะบอง เพื่อรอโอกาสอันเหมาะสมสำหรับที่จะส่งทัพเข้าโจมตีเขมรขับไล่ญวนออกไป และตั้งนักองสงวนหรือนักองอิ่มเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร

ครั้นมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าญวนเป็นผู้ที่ไม่ซื่อสัตย์ คอยเอารัดเอาเปรียบไทยอยู่ตลอดเวลาและได้แย่งเอาเขมรไปจากไทย ด้วยเหตุนี้พระองค์ทรงเริ่มนโยบายแข็งกร้าวกับญวนมากยิ่งขึ้น ประจวบกับเจ้าอนุเวียงจันทน์ได้ก่อการกบฏต่อไทย ไทยจึงลงมือปราบกบฏทันที ญวนได้เข้าไปก้าวก่ายปัญหาเรื่องเวียงจันทน์ตามเคย โดยทักท้วงไม่ยอมให้ไทยใช้วิธีการรุนแรงกับเจ้าอนุเวียงจันทน์

ทำนองเดียวกับที่ญวนเคยใช้ได้ผลมาแล้ว ในการเข้าแทรกแซงเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ไม่ทรงพั่งเสียงญวนต่อไป เพราะทรงทราบดีว่าเป็นกลวิธีของญวนที่พยายามจะขยายอำนาจเข้าไปในเวียงจันทน์

ในที่สุดไทยก็สามารถปราบกบฏอนุเวียงจันทน์เสียราบคาบ นับตั้งแต่นั้นมาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนก็เริ่มตึงเครียดและไม่ได้ติดต่อเกี่ยวข้องกันเหมือนแต่ก่อนอีก

ในปี พ.ศ. 2376 ขณะที่ญวนกำลังวุ่นวายด้วยเรื่องกบฏไซ่ง่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ไทยจะต้องโจมตีญวนเพื่อยึดเขมรกลับมาเป็นของไทยตามเดิม และโอกาสที่เหมาะสมก็มาถึงแล้ว เพราะญวนกำลังเกิดการวุ่นวายไม่มีเวลาสนใจเขมร ไทยจึงส่งทัพเข้าโจมตีเขมรโดยมีเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพในปี 2376 นั่นเอง ซึ่งเป็นสงครามครั้งแรกระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัตนโกสินทร์

สงครามครั้งนั้นไทยเป็นฝ่ายล้มเหลว ซ้ำร้ายเขมรยังไม่ยอมร่วมมือกับไทย แต่กลับเป็นฝ่ายโจมตีไทยซ้ำเติมตอนที่ไทยถอยทัพกลับเพราะถูกญวนตีโต้จนแตกพ่าย แม้ว่าไทยไม่ได้รับความสำเร็จในการสงครามแต่ไทยก็พยายามหาโอกาสที่จะโจมตีญวนในเขมรอีกต่อไป

ญวนได้ถือโอกาสเข้าแทรกแซงในเขมรมากขึ้นทุกที พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของชาวเขมรให้เป็นแบบญวน หลังจากที่พระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์แล้ว ญวนก็แต่งตั้งเจ้าหญิงเขมรองค์หนึ่งอุปโลกให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรโดยญวนเป็นผู้ควบคุมอยู่เบื้องหลัง และพยายามที่จะเข้าไปปกครองเขมรโดยตรง เขมรเริ่มมีปฏิกิริยาต่อต้านญวนอย่างรุนแรงมากขึ้นทุกที ญวนจึงใช้วิธีปราบปรามอย่างรุนแรงบ้าง ในที่สุดเขมรก็ลุกขึ้นจับอาวุธฆ่าญวนตายมากมาย และขอให้ไทยส่งกองทัพไปช่วยเขมรปลดแอกจากญวน รวมทั้งขอให้ไทยส่งนักองด้วงไปปกครองเขมรด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พอพระทัยญวนอย่างยิ่ง ในการที่ญวนได้เบียดเบียนพุทธศาสนาในเขมร พยายามบีบบังคับให้ชาวเขมรให้ยอมรับนับถือลัทธิศาสนาของญวน ทรงเกรงว่าถ้าหากขืนปล่อยให้ญวนปกครองเขมรต่อไป อีกไม่ช้าพุทธศาสนาในเขมรก็จะเสื่อมสูญ ทรงถือเป็นนโยบายสำคัญในการปกป้องพุทธศาสนาในเขมรมิให้สูญสิ้น และทรงตั้งพระทัยที่จะจรรโลงพุทธศาสนาในเขมรให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาถาวรต่อไป ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยส่งกอง

ทัพเข้าโจมตีญวนในเขมรอีกเป็นครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2383 สงครามในระยะแรกทัพไทยผสมเขมรได้รุกโจมตีขับไล่ญวนจนสามารถยึดพนมเปญได้ แต่เนื่องจากฝ่ายไทยมีกองทัพประกอบด้วยทหารเขมร ทหารลาว ซึ่งส่วนใหญ่อ่อนแอ ประกอบกับไทยขาดแคลนเสบียงอาหาร จึงถูกฝ่ายญวนตีโต้ในปี พ.ศ. 2387 และไทยเริ่มเป็นฝ่ายถอย อย่างไรก็ตามทั้งสองฝ่ายก็ไม่สามารถเอาชนะกันได้อย่างเด็ดขาดคงผลัดกันรุกผลัดกันถอย สงครามได้ยืดเยื้อกินเวลาอีกหลายปี ในที่สุดทั้งไทย เขมรและญวนต่างก็พากันเบื่อหน่ายสงคราม ประกอบกับทางฝ่ายญวนยังมีเรื่องยุ่งยากภายในประเทศและกลัวฝรั่งเศสรุกรานจึงเสนอให้มีการเจรจาสงบศึก ทางฝ่ายไทยเจ้าพระยาบดินทรเดชาแม่ทัพไทยเห็นว่าไม่มีทางเอาชนะญวนได้แล้ว และเขมรก็ไม่เต็มใจที่จะทำสงครามต่อไป ในที่สุดไทยกับญวนก็ยุติสงครามกันได้ในปี พ.ศ. 2390 โดยฝ่ายญวนยินยอมให้นักองด้วงเจ้าเขมรที่ไทยเป็นผู้สนับสนุนเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และให้นักองด้วงยอมรับอำนาจทั้งไทยและญวน โดยนักองด้วงต้องส่งบรรณาการไปให้ญวนทุก ๆ ปี จะเห็นได้ว่าแม้ว่าไทยกับญวนจะมีความขัดแย้งกันด้วยเรื่องเขมรเรื่อยมาตั้งแต่สมัยอยุธยามาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ตอนต้น แต่ไทยกับญวนก็เพิ่งจะทำสงครามครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะไทยกับญวนต่างก็มีความพร้อมที่จะทำสงครามด้วยกันคือไทยปลอดภัยจากพม่า และมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนญวนก็มีความเข้มแข็งยิ่งกว่าแต่ก่อน เนื่องจากญวนได้รวมประเทศเป็นปึกแผ่นมีฐานะมั่นคง ทั้งไทยและญวนต่างก็เข้มแข็งพอ ๆ กัน

สงครามระหว่างไทยกับญวนในเขมรนั้นได้สงบลงก็จริง แต่ว่าผลของสงครามนั้นยังไม่บรรลุผลสำเร็จตรงกับความต้องการของแต่ละฝ่าย ฝ่ายไทยเห็นว่ายังไม่สามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรได้อย่างเด็ดขาด กลัวว่าต่อไปภายหน้าญวนก็จะรุกรานเขมรอีก ส่วนฝ่ายญวนนั้นยินยอมสงบศึกกับไทยก็เพราะความจำเป็นบังคับ เนื่องจากสถานการณ์ในญวนเกิดความวุ่นวายไม่มีทหารพอเพียงที่จะทำสงครามกับไทยได้ แต่ญวนก็ได้เตรียมการที่จะหาวิธีกลับเข้าไปมีอำนาจในเขมรใหม่อีก ส่วนทางฝ่ายเขมรนั้นพอใจที่สงครามยุติลงได้ เพราะถ้าญวนกับไทยยังรบกันต่อไปบ้านเมืองเขมรก็จะแหลกราน ผู้คนชาวเขมรก็จะล้มตายมากขึ้น แต่เขมรก็ยังมีลักษณะเหมือนเขมรสมัยอยุธยาอยู่นั่นเอง กล่าวคือเจ้านายเชื้อพระวงศ์บ้างขุนนางเขมรบ้าง ก็ยังมีการแตกแยกกัน

ต่อไป และมีการแบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งนิยมไทย อีกฝ่ายหนึ่งนิยมญวน เขมรจะมีความสงบเรียบร้อยได้ก็ต่อเมื่อมีฝ่ายเดียวที่จะเข้าควบคุมเขมรโดยเด็ดขาด และฝ่ายนั้นจะต้องมีอำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่าไทยและญวน ด้วยเหตุนี้กระมังที่ทำให้เขมรต้องหันไปหาฝรั่งเศส เพื่อขอให้ฝรั่งเศสช่วยคุ้มครองให้เขมรปลอดภัยจากไทยและญวน และเพื่อขจัดอิทธิพลของชาติทั้งสองออกไปจากเขมร เพราะทั้งสองชาติต่างได้สร้างความเดือดร้อนและความวุ่นวายให้แก่เขมรอย่างมากมาย นับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การที่เขมรอยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศสนั้นไม่ได้เป็นสิ่งใหม่สำหรับเขมร เพราะในประวัติศาสตร์เขมรก็อยู่ใต้การปกครองของไทยบ้าง ของญวนบ้างอยู่ตลอดเวลา การที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองเขมรนั้นกลับเป็นผลดีแก่เขมรอย่างหนึ่งคือ เขมรได้รับความสงบ และไม่มีเรื่องวุ่นวายมากมายเหมือนอยู่ใต้การปกครองของไทยหรือญวน และสิ่งนี้แหละที่อาจจะเป็นความพอใจของชาวเขมรก็ได้ เพราะชาวเขมรไม่เคยได้รับสิ่งนี้มาก่อนนั่นเอง

ในทัศนะของผู้เขียนนั้นมีความเห็นว่าเขมรเป็นประเทศที่ไม่

สามารถวางนโยบายเกี่ยวกับไทยและญวนได้อย่างแน่นอน เพราะเขมรเป็นประเทศเล็กจำเป็นต้องวางนโยบายโอนอ่อนผ่อนไปตามสถานการณ์ระหว่างไทยกับญวน ถ้าเขมรหันไปยึดมั่นพึ่งพิงไทยอย่างแน่นแฟ้นโดยไม่ยอมหันไปหาญวนบ้างแล้ว ถ้าหากไทยเกิดอ่อนแอลงไปญวนก็จะยกทัพมาตีเขมร และในทำนองเดียวกันถ้าเขมรหันไปยึดมั่นอยู่กับญวนฝ่ายเดียว ถ้าหากญวนอ่อนแอลงเมื่อใดไทยก็จะยกกองทัพไปโจมตีเขมรเมื่อนั้น ด้วยเหตุนี้เขมรจึงต้องหันไปหาไทยบ้างหันไปหาญวนบ้างสลับกันไปตามแต่สถานการณ์จะเป็นไป ซึ่งถ้าเราพิจารณาในแง่ของความเป็นธรรมแล้วจะเห็นได้ว่านโยบายของเขมรที่เกี่ยวกับไทยและญวน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนับว่าเป็นนโยบายที่มีส่วนถูกต้องอยู่มากทีเดียว เพราะถ้าเขมรไม่ดำเนินนโยบายเช่นนี้ก็อาจที่จะถูกญวนกลืนเขมรเป็นของญวนหมดสิ้น และเขมรก็อาจจะสูญชาติเหมือนอย่างชาวจาม สำหรับไทยนั้นแม้ว่าจะไม่มีนโยบายกลืนเขมรให้รวมกับไทย แต่เขมรก็ไม่ไว้ใจไทยเท่าใดนักเพราะไทยมีนโยบายที่จะขยายอิทธิพลเหนือเขมรอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะถ้าเมื่อใดที่ไทยเข้มแข็งไทยก็จะต้องยกกองทัพไปตีเขมรมาเป็นเมืองขึ้น

ของไทย สิ่งที่เขมรกลัวมากที่สุดก็คือการถูกกลืนชาติ เขมรต้องยอมรับอำนาจของไทยบ้างของญวนบ้าง แต่เมื่อใดที่เขมรรู้ว่าตนเองจะถูกกลืนชาติแล้ว ชาวเขมรก็จะพร้อมใจกันลุกขึ้นต่อต้านชาติที่จะเข้ามากลืนเขมรอย่างรุนแรงทันที เพราะชาวเขมรก็มีความรู้สึกนึกคิดของความเป็นชาตินิยมเหมือนดังชาติอื่น ๆ ในเอเชีย ในฐานะที่เขมรเคยเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในอดีต ชาวเขมรก็ย่อมที่จะมีความรู้สึกนึกคิดอย่างแรงกล้าในการปกป้องชาติของตนมิให้สูญสิ้น เขมรมิได้มีนโยบายที่จะรุกรานไทยหรือญวน แต่เขมรมีนโยบายที่จะรักษาอาณาเขตประเทศของตนมิให้ชาติใดมาแย่งเอาไป ประการสุดท้ายก็คือเขมรมีนโยบายที่จะรักษาความเป็นเอกราช และอิสรภาพของชาวเขมรให้ดำรงอยู่ตลอดไป แต่เขมรไม่ค่อยบรรลุถึงความสำเร็จดังกล่าวนั้นได้เพราะเขมรเกิดการแตกแยกภายในกันเอง นี่คือจุดบกพร่องของเขมร ถ้าเขมรสามารถเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ แน่นอนที่สุดเขมรก็จะเป็นชาติที่เข้มแข็งสามารถต่อต้านญวนและไทยได้

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมรและญวนยังมีเรื่องราวอีกมากมายที่มีค่าแก่การศึกษาค้นคว้า การที่เราจะเข้าใจสถานการณ์ระหว่างไทยเขมรและญวนในปัจจุบันนี้ได้อย่างแจ่มแจ้งแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องมองย้อนหลังไปศึกษาประวัติ

ศาสตร์ความเป็นมาของสามชาติดังกล่าว ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา และถ้าเราไม่ยอมศึกษาประวัติศาสตร์ในแง่ของความเป็นธรรมแล้ว แท้จริงเราจะไม่รู้อะไรเลย การที่จะเข้าใจเหตุการณ์ในปัจจุบันได้อย่างถูกต้อง ก็จำเป็นที่จะต้องเข้าใจประวัติศาสตร์อย่างถูกต้องด้วย เพราะผลสะท้อนจากอดีตนั้นย่อมจะต้องเกี่ยวโยงมาจนถึงปัจจุบันอย่างไม่ต้องสงสัย

บรรณานุกรม

1. ประเภทเอกสารชั้นต้น (Primary Sources)

ก. เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1156 เลขที่ 2,7

จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1158 เลขที่ 3

จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1164 เลขที่ 3

จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1167 เลขที่ 2

จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1168 เลขที่ 2,4

จดหมายเหตุ ร. 1 จ.ศ. 1171 เลขที่ 1/1, 1/2, 1/3

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171 เลขที่ 1/4

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 8/2, 10/1, 10/2, 11/1, 11/2

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 17, 18/1, 19, 22/1, 22/2, 22/3, 23

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 9/1, 9/2, 9/3, 9/4, 25

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 9/6, 19/1, 19/2, 23/1, 23/2

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1176 เลขที่ 9/1, 9/2, 9/3, 9/4, 18

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1177 เลขที่ 9/4, 9/5, 11, 12/2

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1178 เลขที่ 9, 13/1, 13/2, 13/3, 13/4

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1179 เลขที่ 21, 18, 10/1

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1182 เลขที่ 15/1, 15/2, 15/3, 15/4, 16/2

จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1183 เลขที่ 4

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1187 เลขที่ 23/4, 23/5

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1188 เลขที่ 23/6

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1189 เลขที่ 1

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1190 เลขที่ 6/1, 6/2, 6/3

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1191 เลขที่ 5

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1192 เลขที่ 2

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1193 เลขที่ 25

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1194 เลขที่ 49

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1195 เลขที่ 7

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1196 เลขที่ 11, 14

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1197 เลขที่ 3

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1199 เลขที่ 1

จดหมายเหตุ ร. 3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 25, 55, 56, 57, 58

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 94, 94/ก

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3/2, 3, 4, 1, 2, 6

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 35/1, 35/2, 35/3, 36, 38/2, 38/3, 38/4, 40/1, 40/2, 40/3, 40/4, 40/7, 40/8, 40/9 40/10, 40/11, 42/1, 42/3, 42/4, 42/5, 42/6, 44, 47, 48, 43/5, 25, 27/1, 27/2, 27/3, 27/4, 27/5, 28/1, 28/2, 28/3, 28/4

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1, 1/ก, 1/ข, 3/1, 8/1, 8/2, 9, 104/1, 105, 12, 14/1, 14/2, 89, 11, 11/ก, 6/3, 10, 13

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ก, 1/ข, 1/ค, 1/ง,

1/จ, 1/ฉ, 1, 8/2, 11/1, 12/1, 12/2, 77/3, 78/2

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 1, 2, 3, 15, 16/1, 16/3, 16/6, 16/7, 4, 4/ก, 4/ข, 4/ค, 32/4, 32/5, 128/4, 5/1, 6, 7/1, 10/1, 11/2, 12, 13/2, 48/1

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 3, 4, 6, 7, 13/2, 138, 1/1, 2/1

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 2, 7, 9, 13/1, 13/2, 16/2, 81, 234/1, 10/2, 10/3, 10/5, 11/1, 11/5 37/1, 31/3, 33/1, 33/2, 33/3, 33/4, 33/5, 33/6, 34/1, 22, 23, 24, 25, 7, 38, 39/1, 39/2, 54/1, 54/2 241/1

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1208 เลขที่ 1, 2, 3, 6/1, 9 5/2

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 4/1, 4/2, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 15, 16/1, 21, 22, 24, 26, 31, 32, 123, 164, 170/1, 170/2, 170/3, 7/5, 2/2, 19/1, 19/2, 19/3, 19/4, 20/1, 23/2, 25/1

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1210 เลขที่ 1, 4/1, 4/2, 5, 204/2, 2, 10, 24. 6, 11, 38, 8/1

จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1211 เลขที่ 3, 4, 7, 109/1, 109/4, 1, 2/1,

ข. เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางเรียบ ประชานาถธนากร เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2508 โรงพิมพ์สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย, 143 หน้า.

เฉลิม ยงบุญเกิด บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจินละ (แปลจากบันทึกของโจวต้ากวาน) โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2510, 37 หน้า.

ทำเนียบนายกรัฐมนตรี ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร โรงพิมพ์บริษัทธนการพิมพ์จำกัด 2505, 139 หน้า.

วิจิตรวาทการ, หลวง เอกสารเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา โรงพิมพ์พระจันทร์ 2480, หน้า 23–44.

ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1171–1173 โรงพิมพ์คุรุสภา 2513, 137 หน้า.

ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 โรงพิมพ์คุรุสภา 2514, 137 หน้า.

ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี เล่าเรื่องไปชวาครั้งที่ 3 โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 286 หน้า.

ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3 (ตอนที่ 1 และตอนที่ 2) โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 265 หน้า

ศิลปากร, กรม ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทร์ โรงพิมพ์โสภณทัพรรณธนากร 2473, 151 หน้า.

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ชุมนุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนวรรณวุฒิวิจารณ์ เมื่อ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2511, โรงพิมพ์เลียงเซียงจงเจริญ, หน้า 140–157.

สันต์ ท. โกมลบุตร ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง แห่งราชอาณาจักรสยาม (เรื่องแปล) สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2506, หน้า 240–261.

Crawfurd, John, *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China*, Oxford University Press, London, 1967, pp. 145–495.

2. หนังสือประเภทพงศาวดาร

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนายไต้ล้ง พรประภา, โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร 2511, 811 หน้า.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (เล่ม 1 และเล่ม 2) โรงพิมพ์คุรุสภา 2505, 248 หน้า และ 209 หน้า

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงวงศานุประพันธ์ เมื่อ 17

มีนาคม พ.ศ. 2481 โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 374 หน้า

ศิลปากร, กรม พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลโทพระยากลาโหมราชเสนา, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 2502, หน้า 1–100.

ศิลปากร, กรม พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2507, หน้า 1–200.

ศิลปากร, กรม คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงษาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ไม่ปรากฏโรงพิมพ์ 2507, หน้า 420–470

ศิลปากร, กรม ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาฉบับหอสมุดแห่งชาติ โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา 2513, 368 หน้า

ศิลปากร, กรม รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 4) พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นายโฆสิต เวชชาชีวะ เมื่อ 27 เมษายน 2507, โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 264 หน้า.

ศิลปากร, กรม พงษาวดารเขมร โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ ร.ศ. 121, 104 หน้า

นายหยอง พงศาวดารญวน ไม่ปรากฏโรงพิมพ์ 2509, 865 หน้า.

3. หนังสือประเภทหลักฐานชั้นสอง (Secondary Sources)

จินดาสหกิจ, หลวง ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20 จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญี่ปุ่น (แปลจากภาษาอังกฤษของ เซอร์เอเนสต์ซาเตา) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอกพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์ เมื่อ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2506, โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ 76 หน้า.

ทองคำ ยิ้มกำภู, ร.อ. ปฏิทิน 220 ปี โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2508, หน้า 13–155.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เวียตนาม โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดอักษรเจริญทัศน์ 2504, 583 หน้า

ศิลปากร, กรม เมืองไทยในรัชกาลที่ 3 (เรียบเรียงจากหนังสือ Siam Under King Rama III by Walter F. Vella) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระชาติตระการ เมื่อ 21 ธันวาคม 2511, ไม่ปรากฏโรงพิมพ์ และไม่ปรากฏหน้า

Buttinger, Joseph, *The Smaller Dragon*, Frederick A. Prager, New York, 1958. pp 17–324.

Coedès, George, *The Indianized States of Southeast Asia*, The University of Malaya Press, 1968, pp. 100–229.

Hall, D.G.E. *A History of South East Asia*, St. Martin's Press, New York, 1968, pp. 50–500

Harris, Richard, "Indochina and the French" *History Today*, 84–88, February, 1955.

Manich Jumsai, M.L. *History of Thailand & Cambodia*, Chalermnit, Bangkok, 1970.

Nguyen Van Thai and Nguyen–van–Mung, *A Short History of Viet–Nam*, The Times Publishing Company, Saigon, 1958, 349 pp.

Smith, Roger M., *Cambodia's Foreign Policy*, Cornell University Press, New York, 1966, pp. 1–52.

Wood, W.A.R., *A History of Siam*, T. Fisher Unwin LTD, 1926, pp. 1–228.

Wenk, Klaus, *The Restoration of Thailand Under Rama I* (1782–1809), The University of Arizona press, Tucson, 1968, pp. 106–119

Woodside, Alexander Barton, *Vietnam and the Chinese Model*, Harvard University Press, 1971, pp. 1–265.

ผลงานหนังสือของ ผ.ศ. ถนอม อานามวัฒน์ ที่ได้พิมพ์แล้ว

1. ประวัติศาสตร์และการวิเคราะห์เหตุการณ์ปัจจุบันของเอเชีย
2. ประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกถึงสิ้นอยุธยา (เขียนร่วมกับคณะอาจารย์มศว.)
3. ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมรและญวน
4. ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ (จัดพิมพ์โดยกรมวิชาการ)

หนังสือ 3 เล่มแรกมีจำหน่ายที่ผู้เขียน ถ้าสั่งซื้อจากผู้เขียนโดยตรง จะได้รับการลดราคาพิเศษ

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์แสงรุ้งการพิมพ์
๑๘๔/๕ ตรอกมาตานุสรณ์ บางคอแหลม กรุงเทพฯ
นายกิตติ สิทธิจินดาโชค ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๓
โทร. ๒๘๕๐๓๖๐